

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

x. A S.O.U.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 64
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG
TILL
NY LAGSTIFTNING OM UPPSIKT
Å JORDBRUK

AVGIVET AV
1944 ÅRS VANHÄVDSUTREDNING

S T O C K H O L M
1 9 4 6

Statens offentliga utredningar 1946

Kronologisk förteckning

1. Betänkande angående rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. Norstedt. 167 s. K.
2. Dödföddheten och tidigdödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetminskningen och dess förhållande vid olika former av förlösningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. Av C. Gyllenswärd. Beckman. 115 s. S.
3. Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningsslågstitfningen m. m. Heggström. 99 s. Jo.
4. Betänkande med förslag angående uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. V. Pettersson. 59 s. Fö.
5. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. V. Pettersson. 351 s. S.
6. Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag angående allmänna barnbidrag m. m. Bilagor. Beckman. 153 s. S.
7. Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktanställt manskap inom krigsmakten. Beckman. 186 s. Fö.
8. 1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. Marcus. 146 s. Fi.
9. 1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. Heggström. 62 s. E.
10. Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. Katalog- o. Tidskriftstryck. 217 s. K.
11. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. A. Allmän del. Idun. 341 s. E.
12. Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del I. Beckman. 216 s. E.
13. Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt utredningens tidigare framlagt förslag. Marcus. 72 s. Fi.
14. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 4. Realskolan. Praktiska linjer. Idun. 193 s. E.
15. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 4. Skolpliktstidens skolformer. 2. Folkskolan. B. Förslag till undervisningsplaner. Idun. 253 s. E.
16. Betänkande angående forsknings- och försöksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. V. Pettersson. 133 s. Jo.
17. Den familjevårdande socialpolitiken. Beckman. 132 s. S.
18. P. M. angående utvecklingsplanering på jordbrukets område. Marcus. 252 s. Jo.
19. Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. Idun. 92 s. Fo.
20. Betänkande angående den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. Idun. 361 s. S.
21. Betänkande med utredning och förslag angående rätten till arbetstagares uppfinningar. Norstedt. 71 s. Ju.
22. Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagsnämnder. Marcus. 144 s. H.
23. Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag angående moderskapsbidrag. Beckman. 115 s. S.
24. Kommitténs för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. Katalog- o. Tidskriftstryck. 200 s. S.
25. Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. Norstedt. 37 s. Ju.
26. Betänkande angående tjänstepensionsförsäkringens organisation. Marcus. 71 s. H.
27. Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. vj. 378 s. Fi.
28. Bilagor till betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. Marcus. 95 s. Fi.
29. 1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbrukstaxighet samt lag om jordbrukstaxering. Marcus. 282 s. 3 bil. Fi.
30. Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. Heggström. 127 s. E.
31. 1940 års skolutrednings betänkanden och utredningar. 6. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. Idun. 194 s. E.
32. Betänkande med förslag till förordning angående allmänt kyrkomöte m. m. Heggström. 161 s. E.
33. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. Norstedt. iv. 150 s. H.
34. Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 2. Motiv. Norstedt. vj. 441 s. H.
35. Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. Idun. 476 s. Fo.
36. Parlamentariska undersökningskommissionen angående flyktlingärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande angående flyktlingars behandling. Beckman. 500 s. S.
37. Socialvårdskommitténs betänkande. 13. Förslag angående folkenpensioneringens administrativa handhavande m. m. V. Pettersson. 114 s. S.
38. Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. Heggström. xij. 504 s. Fö.
39. Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inkraktande efter kriget. Idun. 106 s. Jo.
40. Betänkande angående hantverkets och småindustriens befrämjande. Marcus. 192 s. H.
41. Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. Marcus. 430 s. Jo.
42. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. Idun. 282 s. Jo.
43. Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. Sv. Tryckeri AB. (2) 105 s. K.
44. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. V. Pettersson. 390 s. Fi.
45. Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av riddästaveln m. m. Norstedt. 94 s. Fö.
46. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 2. Idun. 606 s. Jo.
47. Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. Av L. Nannesson. Idun. 84 s. Jo.
48. 1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. Marcus. 240 s. Fi.
49. Ärdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. Norstedt. 192 s. Ju.
50. Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. Sv. Tryckeri AB. iv. 216 s. E.
51. Sakkunniga angående arbetsförmedlingens organisation. Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. V. Pettersson. 189 s. Fi.
52. Socialvårdskommitténs betänkande. 14. Utredning och förslag angående älderdoms hem m. m. Beckman. 86 s. S.
53. Betänkande om befolkningspolitikens organisation m. m. Beckman. 70 s. S.
54. Utredning angående reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. Av E. Schalling. V. Pettersson. 254 s. E.
55. Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. Heggström. 103 s. 4 pl. E.
56. 1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande med förslag angående idrottsammanslutningars beskattning för inkomst. V. Pettersson. 198 s. Fi.
57. Betänkande angående vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. Norstedt. 330 s. Ju.
58. Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. m. Idun. 153 s. 1 karta. K.
59. Betänkande med förslag angående hemvärnet. Beckman. 157 s. 1 bil. Fö.
60. Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. Almqvist & Wicksell. 867 s. S.
61. Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 3. Bilagor. Idun. 149 s. Jo.
62. Betänkande med förslag till lag om tryggande av byggnadsarbetarens lönefordran m. m. Norstedt. iv. 229 s. Ju.
63. Betänkande med förslag till lag om virtesmätning m. m. Marcus. iv. 123 s. Jo.
64. Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk. Beckman. 100 s. Jo.

Ann. Om särskild tryckort ej anges, är tryckorten Stockholm. Bokstäverna med fetstil utgöra begynnelsebokstäverna till det departement, under vilket utredningen avgivits, t. ex. E. = ecklesiastikdepartementet, Jo. = jordbruksdepartementet. Enligt kungörelsen den 3 febr. 1922 ang. statens offentliga utredningars yttre anordning (nr 93) utgivas utredningarna i omslag med enhetlig färg för varje departement.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1946: 64
JORDBRUKSDEPARTEMENTET

BETÄNKANDE MED FÖRSLAG
TILL
NY LAGSTIFTNING OM UPPSIKT
Å JORDBRUK

AVGIVET AV
1944 ÅRS VANHÄVDSUTREDNING

STOCKHOLM 1946
K. L. BECKMANS BOKTRYCKERI
[1530 46]

STATES OF PENNSYLVANIA, ESTABLISHED IN 1776
JORDAN'S BIBLE SOCIETY

BETHLEHEM, PA.
1850

BY LEGISLATING ON THE A JOURNAL

OF THE

THE AMERICAN BIBLE SOCIETY

THE AMERICAN BIBLE SOCIETY
1850

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Jordbruksdepartementet.

Jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 12 maj 1944 tillkallade dåvarande chefen för jordbruksdepartementet till utredningsmän för verkställande av utredning rörande ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk dåvarande häradshövdingen N. Wihlborg, tillika ordförande, ledamoten av riksdagens första kammare O. L. Tjällgren i Multrå, ledamöterna av riksdagens andra kammare J. A. Andersson i Tungelsta, K. A. M. Andersson i Löbbo, G. K. Hellbacken i Gräsberg och S. Janson i Frändesta ävensom lantbrukaren A. Nilsson i Steneberg och hypoteksdirektören N. J. Falk i Lund.

Till sekreterare vid utredningen förordnade departementschefen enligt vederbörligt bemyndigande den 23 november 1944 assessorn i hovrätten över Skåne och Blekinge H. G. Andersson.

Till utredningen, som antog benämningen 1944 års vanhävsutredning, ha från jordbruksdepartementet överlämnats:

1) den 14 september 1944 en av Svärta lokalförening av Riksförbundet Landsbygdens folk till jordbrukskommissionen i Södermanlands län ställd skrivelse angående arrendeförhållandena under Gärdesta—Sjösa fideikommisssegendom;

2) den 4 oktober 1944 en av Svenska Landsbygdens Ungdomsförbund till Konungen ställd underdånig skrivelse angående anhållan om utredning i fråga om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet m. m.;

3) den 23 december 1944 en av arrendatorn Einar Karlin i Hjältberga till chefen för jordbruksdepartementet ställd skrivelse angående verkningarna av 1943 års arrendelagstiftning;

4) den 19 juni 1945 en av 1942 års jordbrukskommitté till chefen för jordbruksdepartementet ställd skrivelse angående inrättande av ett gemensamt centralorgan för den statliga och statsunderstödda verksamheten för jordbrukets rationalisering m. m.

Vidare har den 28 juni 1946 till utredningen för yttrande överlämnats ett av 1942 års jordbrukskommitté avgivet, den 1 juni 1946 dagtecknat betänkande angående riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken.

I enlighet med sitt uppdrag ha utredningsmännen tidigare till chefen för jordbruksdepartementet överlämnat

1) den 14 april 1945 en promemoria angående provisorisk lagstiftning till förhindrande av sammanslagning av vissa jordbruk och

2) den 28 december 1945 en promemoria med förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom m. m.

Med anmälan att det åt utredningsmännen anförtrodda lagstiftningsuppdraget numera avslutats få utredningsmännen härmed vördsamt överlämna ett betänkande innefattande förslag till

- 1) Lag om uppsikt å jordbruk;
- 2) Lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom och
- 3) Lag om jordbrukskommissioner.

Stockholm den 30 september 1946.

NILS WIHLBORG

ABEL ANDERSSON

ALLAN ANDERSSON

GUST. HELLBACKEN

STIG JANSON

ALFR. NILSSON

L. TJÄLLGREN

NILS FALK

/ Hans G. Andersson

LAGFÖRSLAG.

Förslag

till

Lag om uppsikt å jordbruk.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

Omfattar brukningsdel odlad jord till en vidd överstigande ett hektar, skall uppsikt hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att för jordbruket nödvändiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll.

Uppsikten skall utövas av de jämlikt lagen om jordbrukskommissioner tillsatta jordbrukskommissionerna.

2 §.

Till vanhävd är ej att hänföra nedläggande av jordbruk å brukningsdel eller del därav, om med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet eller belägenhet eller annan omständighet det måste anses ekonomiskt ofördelaktigt eller eljest olämpligt att där driva varaktigt jordbruk.

Ej heller skall den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan underhåll anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av sådan förändring i driften av jordbruket, som är till varaktig fördel för detsamma, eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som står i överensstämmelse med en ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten, eller ock av annan giltig anledning.

Ägare av brukningsdel må hos jordbrukskommissionen påkalla prövning om förhållande föreligger, som enligt bestämmelserna i första eller andra stycket berättigar till nedläggande av jordbruket å brukningsdelen eller del därav eller till bortförande eller lämnande utan underhåll av därå befintlig byggnad.

3 §.

För avhjälpande av vanhävd som avses i denna lag är ägaren av brukningsdelen ansvarig, dock att, om densamma brukas av annan än ägaren, ansvarigheten för avhjälpande av vanhävd av jorden åvilar brukaren.

Att i vissa fall ansvarigheten för avhjälpande av vanhävd kan åvila annan än i första stycket sägs, därom stadgas i 8 § andra stycket samt 9 § första och andra styckena.

4 §.

Där jordbrukskommissionen på grund av inkommen anmälan eller eljest finner skäligen anledning antaga att å brukningsdel förekommer vanhävd, skall kommissionen å brukningsdelen företaga besiktning, vid vilken skall föras protokoll upptagande gjorda iakttagelser.

5 §.

Finner jordbrukskommissionen vid sådan besiktning som i 4 § sägs att å brukningsdelen föreligger vanhävd, skall kommissionen omedelbart söka med den, som är ansvarig för avhjälpande av vanhävdens, träffa skriftlig överenskommelse, varigenom denne åtager sig att inom viss tid vidtaga erforderliga åtgärder till vanhävdens avhjälpande. I överenskommelsen skola angivas de särskilda åtgärder som skola vidtagas ävensom utsättas tid, inom vilken varje särskild åtgärd skall vara verkställd. Tiden bör i allmänhet ej överstiga två år men må, där så anses oundgängligen erforderligt, utsträckas till fyra år. Tillika må i överenskommelsen fastställas vite för underlåtenhet att fullgöra densamma.

6 §.

Kan överenskommelse som i 5 § sägs ej träffas eller fullgöres ej åtagande i överenskommelse, skall jordbrukskommissionen utan dröjsmål anmäla förhållandet till länsstyrelsen och därvid angiva de åtgärder, som kommissionen finner nödiga för vanhävdens avhjälpande.

7 §.

Har anmälan jämlikt 6 § skett, skall länsstyrelsen höra den, som är ansvarig för avhjälpande av vanhävdens, samt, om denne påkallar syn, förordna om syn av tre gode män som utses av länsstyrelsen. Av synemännen skola två utses bland dem som i orten äro valda till nämndemän, ägodelningsnämndemän eller gode män vid lantmäteriförrättning. Den tredje synemannen skall vara lantbruksingenjör eller tjänsteman hos hushållningssällskap eller egnahemsnämnd. Synemännen skola å stället undersöka förhållandet samt snarast möjligt och senast inom fjorton dagar efter erhållet förordnande till länsstyrelsen inkomma med skriftlig redogörelse för vad vid synen förekommit.

Länsstyrelsen skall därefter föreskriva de åtgärder, som erfordras för vanhävdens avhjälpande, samt förelägga den, som är därför ansvarig, för en var av åtgärderna viss tid, inom vilken åtgärden skall vara verkställd. Tiden bestämmes i enlighet med vad i 5 § sägs. Har i överenskommelse som avses i 5 § fastställts vite, må länsstyrelsen, om skäl föreligga därtill, utdöma vitet.

Försittes tid som i andra stycket nämnts, åger länsstyrelsen på yrkande av jordbrukskommissionen giva det nya föreläggande i fråga om vanhävdens avhjälpande, som med avseende å brukningsdelens skick då må finnas erforderligt.

Länsstyrelsen äger vid meddelande av föreläggande enligt denna paragraf fastställa vite för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse ävensom fälla till sådant vite.

8 §.

Vad i 5—7 §§ stadgats äger ej tillämpning, där den för vanhävden ansvarige finnes vara på grund av medellöshet eller annan giltig orsak urständsat att avhjälpa vanhävden.

Föreligger fall som i första stycket sägs och är fråga om vanhävд av jorden å brukningsdel som brukas av annan än ägaren, äger jordbrukskommissionen, därest ägaren kan antagas vara i stånd att avhjälpa vanhävden, mot denne företaga ingripande enligt denna lag på samma sätt som om han vore brukare.

9 §.

Har jordbrukskommissionen företagit besiktning å brukningsdel i enlighet med vad i 4 § sägs och överlåter ägaren därefter äganderätten till brukningsdelen till annan, medför överlåtelsen icke befrielse för överlåtaren från den ansvarighet för den vid besiktningen befintliga vanhävden, som före överlåtelsen åvilat honom, där ej kommissionen finner anledning befria honom från ansvarigheten.

Annan brukare än ägaren vare även efter det brukningsrätten upphört ansvarig för verkställandet av sådan åtgärd till avhjälpan av vanhävд, som det på grund av överenskommelse enligt 5 § eller föreläggande enligt 7 § andra eller tredje stycket ålegat honom att vidtaga, där han ej av kommissionen befrias från ansvarigheten.

Innehavare av jord är skyldig tåla att annan, som är ansvarig för avhjälpan av befintlig vanhävд, vidtager de åtgärder å brukningsdelen som därför erfordras.

Vad i första och andra styckena här ovan stadgats angående den ansvarighet för vanhävд, som åvilar förutvarande ägare eller brukare, medför ej inskränkning i den ansvarighet för vanhävden, som jämlikt denna lag må åligga annan.

10 §.

Vite, som ådömes enligt denna lag, tillfaller kronan och må i händelse av bristande tillgång till dess gäldande ej förvandlas till frihetsstraff.

11 §.

För syneförrättning som i 7 § första stycket avses skola synemännen njuta ersättning av allmänna medel enligt vad särskilt stadgas.

Kostnaden för syn skall, där föreläggande enligt 7 § andra stycket meddelats den som påkallat synen, gäldas av denne, där ej särskilda skäl till annat föranleda.

12 §.

Brukningsdel må utan hinder av bestämmelserna i denna lag tagas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte.

13 §.

Över jordbrukskommissionens beslut i ärende som omförmäles i 2 § tredje stycket må besvär anföras hos länsstyrelsen inom trettio dagar från den dag klaganden erhöll del av beslutet.

Klagan över länsstyrelsens beslut i ärenden enligt denna lag må föras i den ordning, som är bestämd för överklagande av förvaltande myndigheters och ämbetsverks beslut.

14 §.

Vad i denna lag finnes stadgat skall ej äga tillämpning beträffande brukningsdel som tillhör kronan.

Angående tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom är särskilt stadgat.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1947.

Lagen må ej tillämpas med avseende å jord, varå redan den 1 juli 1942, då lagen den 30 juni 1942 (nr 515) om åtgärder mot vanhävd av jordbruk trädde i kraft, jordbruket var fullständigt förfallet, och ej heller såvitt angår ägarens ansvarighet för avhjälpande av vanhävd å brukningsdel, som genom avtal, träffat före den 1 juli 1942, är till annan upplåten med nyttjanderätt på sådana villkor, att brukaren icke i händelse av brukningsdelens vanvårdande kan skiljas från nyttjanderätten; dock att lagen även i nu nämnda fall skall tillämpas, därest före den 1 juli 1942 lagen den 25 juni 1909 (nr 57 s. 13) angående uppsikt å vissa jordbruk i Norrland, Dalarne och Värmland eller lagen den 27 juni 1927 (nr 287) angående uppsikt å vissa jordbruk var tillämplig å brukningsdelen.

Genom denna lag upphävas lagen den 27 juni 1927 och lagen den 25 juni 1909, sistnämnda lag i den mån den på grund av övergångsbestämmelserna till lagen den 27 juni 1927 fortfarande kunnat tillämpas.

Har i anledning därav att överenskommelse angående avhjälpande av vanhävd ej kunnat träffas jordbrukskommissionen jämlikt 6 § andra stycket lagen den 30 juni 1942 anmält förhållandet till länsstyrelsen och har länsstyrelsen ej prövat ärendet före den 1 juli 1947, äger länsstyrelsen, därest den finner syn erforderlig och syn tidigare icke hållits, förordna om hållandet av syn i enlighet med bestämmelserna i 7 § första stycket av den nya lagen. Kostnaden för synen skall, därest länsstyrelsen meddelar föreläggande enligt 7 § andra stycket av den nya lagen, gäldas av den, vilken avhjälpandet av vanhävden enligt föreläggandet åligger, där ej särskilda skäl till annat föranleda. Dylik syn ävensom syn, som hållits jämlikt 4 § lagen den 25 juni 1909, 5 § lagen den 27 juni 1927 eller 5 eller 7 §§ lagen den

30 juni 1942 utan att före den 1 juli 1947 överenskommelse om vanhädens avhjälpande träffats eller föreläggande i sådant hänseende skett, skola hava samma verkan som besiktning enligt 4 § av den nya lagen.

Där i lag eller särskild författning förekommer hänvisning till lagen den 25 juni 1909, lagen den 27 juni 1927 eller lagen den 30 juni 1942, skall hänvisningen i stället avse denna lag.

Förslag

till

Lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Häri genom förordnas som följer:

1 §.

Förekommer å jordbruksegendom synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden eller för jordbruket nödvändiga byggnader och finnes med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävd vidtagas i annan ordning än som stadgas i lagen om uppsikt å jordbruk, må Konungen med riksdagens samtycke förordna att egendomen eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av egendomen skall mot lösen avstås till kronan.

2 §.

Fråga om inlösen enligt 1 § må väckas av vederbörande jordbrukskommission eller länsstyrelse. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande.

I övrigt skola i avseende å inlösen i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i lagen om expropriation; dock äge Konungen, om särskilda skäl äro därtill, i samband med beslut om inlösen förordna att egendomen eller del därav må tagas i besittning, sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1947.

Förslag

till

Lag om jordbrukskommissioner.

Härigenom förordnas som följer:

1 §.

För varje hushållningssällskaps område skall finnas en jordbrukskommission för fullgörande av de uppgifter som enligt lagen om uppsikt å jordbruk, lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, lagen om nyttjanderätt till fast egendom, lagen med särskilda bestämmelser om arrende av viss kommunal jord eller eljest enligt lag och författning ankomma på jordbrukskommission.

2 §.

Jordbrukskommission skall bestå av en ordförande och fyra ledamöter. Ordföranden utses av Konungen. Ledamöterna väljas till lika antal av landstinget och hushållningssällskapets förvaltningsutskott. De ledamöter som väljas av förvaltningsutskottet skola vara den ene ägare av jordbruksfastighet och den andre arrendator av sådan fastighet. Ordföranden och ledamöterna utses för en tid av tre år. För en var av dem utses för samma tid en suppleant. Avgår ordförande, ledamot eller suppleant före utgången av den tid för vilken han utsetts, skall ny ordförande, ledamot eller suppleant utses för den tid som återstått för den avgångne. Skall i sådant fall ledamot eller suppleant utses av landstinget, må därmed anstå till landstingets näst därefter infallande lagtima möte.

3 §.

Beträffande jäv mot ordförande och ledamot skall i tillämpliga delar gälla vad om domarjäv är stadgat.

Jordbrukskommission är beslutför, då ordföranden och två ledamöter äro närvarande.

Vid behandling av ärenden, som jämlikt lagen om nyttjanderätt till fast egendom eller lagen med särskilda bestämmelser om arrende av viss kommunal jord ankomma på kommissionen, skola bland ledamöterna jordägare och arrendatorer närvara till lika antal.

Såsom kommissionens beslut gäller den mening, varom flertalet av de i beslutet deltagande förenar sig. Vid lika röstetal gäller den mening ordföranden biträder.

4 §.

Närmare bestämmelser om jordbrukskommissionernas verksamhet meddelas i reglemente som utfärdas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1947.

Jordbrukskommission, som vid lagens ikraftträdande är utsedd med stöd av lagen den 27 juni 1927 (nr 287) angående uppsikt å vissa jordbruk, skall fortfarande tjänstgöra under den tid för vilken den blivit tillsatt.

Lag om jordbrukskommissioner

1 §. Hvarjämte förordas som följer

1. För varje jordbrukskommun skall en jordbrukskommission utnämnas för följande av de uppgifter som vidlaggats i 1 § i lagen om jordbrukskommissioner i den lydelse som gällde den 1 januari 1947. Utvalda till detta ändamål förordas som medlemmar i kommissionen två personer som utvalts av kommunstyrelsen och två personer som utvalts av landsbygdsnämnden.

2. Jordbrukskommissionen skall bestå av en ordförande och två ledamöter. Ordföranden utses av kommunstyrelsen och medlemmarna utvalda av landsbygdsnämnden. Utvalda till detta ändamål förordas som ledamöter i kommissionen två personer som utvalts av kommunstyrelsen och två personer som utvalts av landsbygdsnämnden. Utvalda till detta ändamål förordas som ledamöter i kommissionen två personer som utvalts av kommunstyrelsen och två personer som utvalts av landsbygdsnämnden. Utvalda till detta ändamål förordas som ledamöter i kommissionen två personer som utvalts av kommunstyrelsen och två personer som utvalts av landsbygdsnämnden.

3. Beträffande jäv mot ordförande och ledamöter skall i tillägg till 1 § i lagen om jordbrukskommissioner gälla vad som föreskrives i 1 § i lagen om kommunstyrelser.

4. Vid behandling av ärenden som omfattas av denna lag skall kommissionen utgå som en myndighet. Vid behandling av ärenden som omfattas av denna lag skall kommissionen utgå som en myndighet. Vid behandling av ärenden som omfattas av denna lag skall kommissionen utgå som en myndighet. Vid behandling av ärenden som omfattas av denna lag skall kommissionen utgå som en myndighet.

5. Närmare bestämmelser om jordbrukskommissionens verksamhet skall gälla i reglemente som utarbetas av kommunstyrelsen.

MOTIV.

A. Förslag till lag om uppsikt å jordbruk.

I. Historisk översikt samt redogörelse för utredningens omfattning och syftemål.

Den enskilda jordbruksjordens skötsel och hävd har i Sverige under olika tidsskeden varit föremål för tillsyn och kontroll från det allmännas sida. Ursprungligen sammanhängde denna kontroll med det förhållandet, att bondejorden var den enda eller åtminstone den väsentligaste skattekällan, till följd varav regeringsmakten, till vilken skatterna utgingo, hade det största intresse av att jordbruk icke lades öde eller utsattes för uppenbar vanskötsel.

Till en början var kontrollen över jordbruksjordens skötsel ordnad såsom i lag eller författning föreskrivna, regelbundet återkommande husesyner å böndernas hemman. Bestämmelser härom finnas meddelade redan under medeltiden genom 1459 års Plakat om skattegodsens vidmakthållande samt i 1483 års Kalmar recess, i vilken senare föreskrives att vart tredje år bör »husesyn hållas såväl med kronans skattskyldiga bönder som landboar». En närmare utformning av böndernas skyldigheter i avseende å den jord de innehade skedde därefter genom Gustaf I:s brev den 15 april 1541 till fogdarne och allmogen i Upländerna om skatte- och landbönderna, deras skatt och avrad, husesyner m. m. I detta brev utsades bland annat att så länge bönderna »hålla sådana Kronones hemman vid makt, med laga byggningar och andra nödtorfter, då måge de väl höra dem till. Men när det icke sker, då höre de oss och Sveriges krone till.» Anmärkningsvärt är att redan i detta brev kronans rätt till indragning till staten av vanhävdade jordbruksfastigheter legaliserades. För kontroll över fastigheternas skötsel anbefalldes fogdarna att årligen »hålle en tillbörlig husesyn såväl med alle skattebönder som med landbönderna, på det att kronones hemman icke skole så skendelige, som her till skedt är, förlagde och nidrottne blifva».

Ett ytterligare fastställande av den utav Gustaf I sålunda anbefallda statskontrollen över bondejordbruken skedde genom Karl XI:s Husesynsordning av år 1681, vilken avsåg ej endast skattebönders utan även frälsebönders jord samt säterier. Enligt denna husesynsordning skulle »bonde och alla de som krono- eller frälsegods besitta väl brika sin åker, ränsa och rödja sin äng, dika, hägna och stänga, bygga gården med laga hus» etc. Vart tredje år skulle husesyn hållas och om så behövdes årligen där »oflitige» åbor funnes. Därest ett skattehemman blev öde, skulle enligt husesynsordningen hemmanet lagligen utbjudas, och om rätte ägare eller arvinge icke inom ett år därefter upp-

rättade skattejorden och utgjorde å hemmanet vilande gårdar eller sålde det samma till en annan, skulle fogden »känna jorden under kronan eller skatteäganden och skaffa därpå åbo, som kunde därav giva kronan deras utlagor». Kronans rätt att lägga beslag på ödehemman av skattenatur blev sålunda genom den omförmälda husesynsordningen bekräftad.

Även 1734 års lag innehöll tämligen ingående föreskrifter beträffande skötseln av jordbruksjorden. Sålunda stadgades, att bonden skulle å sitt hemman bygga och underhålla vissa nödiga hus (2 kap. B. B.). Vidare föreskrevs (6 kap. 1 § B. B.), att bonden borde sin åker väl hävda och göda samt ångar rödja och vårda, varjämte bestämmelser meddelades om nyodlings- och stängselskyldighet samt om bondens rätt till nyttjande av skogen. Något stadgande om regelbundet återkommande husesyner å skattehemmanen förekom emellertid icke i 1734 års lag utan föreskrevs allenast, att husesyn skulle hållas »när vanhävd och missbyggnad därå märkes». Den inskränkning i den statliga kontrollen över skattehemmanen som sålunda kom till uttryck i 1734 års lag hade sin förklaring i den förändrade uppfattning angående regeringsmaktens befogenheter i fråga om näringslivet, som under 1700-talet allt mer gjorde sig gällande. Vad angick frälsejorden hade denna redan genom 1723 års adelsprivilegier fritagits från kronobettjäningens tillsyn.

De ekonomiska frihetsteorier, som redan under de första decennierna av 1700-talet vunnit insteg i vårt land och som i viss mån beaktats i 1734 års lag, grepo allt mera omkring sig under mitten och den senare hälften av århundradet. Såsom naturligt var återverkade dessa frihetsteorier även på lagstiftningen om böndernas skyldigheter i avseende å hävden av skattehemmanen. De ovan återgivna bestämmelserna i 1734 års lag om bondens byggnads- och underhållsskyldighet upphävdes också genom senare utkomna författningar, av vilka särskilt må nämnas förordningen den 21 februari 1789 om skatteköp och de förmåner, fri- och rättigheter, varunder skattehemman hädanefter komma att besittas och innehavas. I denna förordning dekretades klart och tydligt, att alla skattemän skulle äga över skattehemmanet och dess genom laga revning och rågång fastställda byamål, både uti in- och utägor samt skog och mark med därå varande fiske, jakt och djurfång uti allt lika orubblig ägande och lika fri dispositionsrätt som frälse man över frälsehemman.

Genom den nu återgivna 1789 års förordning voro sålunda alla förut gällande föreskrifter rörande det sätt varpå bönderna skulle bruka sina hemman satta ur kraft, och såsom en följd härav var också all statlig kontroll över jordbrukens skötsel avskaffad. Frågan om återinförande av dylik kontroll blev sedermera ej aktuell förr än under de sista årtiondena av 1800-talet och sattes då i samband med det förhållandet, att jordbruksjorden i de norra delarna av Sverige i avsevärd omfattning kommit ur bondebefolkningens ägo och förvärvats av huvudsakligen trävaruindustriidkande ägare, antingen skogsbolag eller enskilda skogsspekulanter. Sedan under 1870- och 1880-talen Konungens

befallningshavande i ett par norrländska län i sina femårsberättelser påpekat den tillbakagång av jordbruket, som blivit en följd av skogsbolags och enskilda skogsspekulanter allt mer omfattande inköp av bondejordbruk, och sedan i riksdagen under 1890-talet och år 1901 väckts motioner syftande till en allmän undersökning av den s. k. norrlandsfrågan, tillsattes sistnämnda år en kommitté, benämnd norrlandskommittén, vilken fick i uppdrag att utreda huruledes genom lagstiftnings- eller andra särskilda åtgärder den självägande jordbrukande befolkningens ställning i Norrland och Dalarna måtte kunna vidmakthållas och stärkas och jordbrukets utveckling i nämnda landsdelar befrämjas. Nämnda kommitté avgav år 1904 ett betänkande, innefattande utom en allmän utredning i norrlandsfrågan ett flertal lagförslag, samtliga avsedda att leda den sociala och ekonomiska utvecklingen i Norrland och Dalarna i den mån den påverkades av trävaruindustrien i en såvitt möjligt rätt riktning. Bland dessa lagförslag var även förslag till lag innefattande bestämmelser till förekommande av vanhävd å vissa jordbruk i Norrland och Dalarna.

Genom nämnda lagförslag avsågs i viss mån ett återinförande av den genom ovanberörda förordning av den 21 februari 1789 avskaffade statliga kontrollen över skötseln av jordbruksfastigheter, dock icke alla sådana. Att förslaget gällde fastigheter endast i Norrland och Dalarna var ju naturligt med hänsyn till direktiven för norrlandskommitténs verksamhet. Men vidare begränsades förslagens giltighetsområde till fastigheter (av en viss storleksordning), som tillhörde bolag eller förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person som ej hade sitt bo och hemvist å fastigheten samt uppenbarligen besatte den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen, s. k. enskild skogsspekulant. Denna begränsning i lagförslaget motiverades därmed, att den vanhävd som man ville förekomma var den som innebar ett medvetet åsidosättande av jordbruket på grund av att jordägaren icke hade lust att vara jordbrukare utan fått sina intressen riktade åt annat håll, något som icke kunde väntas förekomma i fråga om andra jordägare än de i lagförslaget angivna.

I det nyss berörda hänseendet överensstämde lagförslaget med ett av norrlandskommittén jämväl framlagt förslag till särskilda bestämmelser om arrende av trävaruindustriens jordbruksfastigheter. Genom detta lagförslag, som sålunda i fråga om de fastigheter som föllo därunder hade samma räckvidd som vanhävdslagen, pålades idkarna av trävaruindustrien, vilka i allmänhet hade sina jordbruksfastigheter utarrenderade, till förmån för arrendatorerna vissa tämligen betungande förpliktelser, vilka ansågos icke kunna åläggas andra jordägare. Det befarades, att om dessa föreslagna särskilda arrendebestämmelser av huvudsakligen social natur bleve gällande lag, åtskilliga av trävaruindustriens idkare skulle hellre än att underkasta sig sagda bestämmelser, vilka i många fall kunde hava stor ekonomisk räckvidd, med bibehållande av fastigheterna under eget bruk helt och hållet nedlägga jordbruket åtminstone på de svagare av sina hemman. Då härigenom arrendelagens ändamål att tillskapa en arrendatorsklass med en relativt trygkad ställ-

ning skulle motarbetas, ansågs den föreslagna vanhävdslagen nödvändig såsom ett korrektiv mot de befarade följderna av de stränga arrendebestämmelserna. Den av norrlandskommittén föreslagna vanhävdslagen fick sålunda karaktären av ett komplement till den av samma kommitté föreslagna särskilda arrendelagen för trävaruindustriens fastigheter. Det må redan här anmärkas, att den ställning såsom ett komplement till de sociala arrendebestämmelserna, som norrlandskommittén sålunda gav åt sitt förslag till vanhävdslag, sedermera, såsom längre fram i detta betänkande kommer att visas, bibehållits av uppsiktslagstiftningen ända till dess år 1942 under den då inträdda kristiden med hänsyn huvudsakligen till det rådande försörjningsläget med dess knapphet på livsmedel en vanhävdslagstiftning, som gällde så gott som alla jordbruksfastigheter, ansågs erforderlig.

Vid norrlandskommitténs förslag till vanhävdslag var emellertid fogat ett av tre av kommitténs ledamöter avgivet särskilt yttrande, som i vissa hänseenden skilde sig från majoritetens förslag. Den främsta skiljaktigheten bestod däri, att lagens tillämpningsområde ej inskränktes till att avse endast fastigheter tillhöriga bolag, föreningar och s. k. skogsspekulanter. Åt lagen gavs av reservanterna en generell giltighet sålunda, att den skulle oavsett vem som vore ägare gälla varje fastighet på landet inom de ifrågavarande landsdelarna, å vilken funnes inägojord av den omfattning att självständigt jordbruk därå kunde idkas. Såsom motivering för den generella avfattningen av reservanternas sålunda framlagda förslag till vanhävds- eller uppsiktslag anfördes i huvudsak, att skadan för det allmänna bleve lika stor om vanhävande av jord förekomme å det ena eller andra hemmanet och vidare att det komme att väcka rättmätig harm att lagen ej gällde mot en jordägare, som gjorde sig skyldig till uppenbar vanhävd, lika väl som mot hans granne, vilken senare endast i lika eller kanske mindre grad gjorde sig skyldig till samma fel.

Det ovan relaterade, inom norrlandskommittén framförda förslaget till vanhävdslag för Norrland och Dalarna ledde år 1909 till lagstiftning i ämnet. Vid nämnda års riksdag antogs efter därom framlagd proposition den sedermera den 25 juni 1909 utfärdade lagen angående uppsikt över vissa jordbruk i Norrland och Dalarna. Denna lag — i allmänhet kallad den norrländska uppsiktslagen — överensstämde i allt väsentligt med det av majoriteten inom norrlandskommittén framlagda förslaget till vanhävdslag. Sålunda gjordes lagen — som i enlighet med norrlandskommitténs förslag anknöt till den jämväl vid 1909 års riksdag antagna och den 25 juni 1909 utfärdade lagen om arrende av viss jord i Norrland och Dalarna, den s. k. norrländska arrendelagen — tillämplig endast å bolag eller förening eller enskild skogsspekulant tillhörig fastighet, som innehöll åker och äng i den omfattning att självständigt jordbruk kunde idkas därå. Geografiskt begränsades dock lagens giltighetsområde så till vida att därifrån undantogs vissa delar av Gävleborgs län och Kopparbergs län. Den uppsikt som enligt lagen skulle hållas

över de fastigheter, som föllo under densamma, avsåg förekommande att jordbruket å fastigheterna nedlades eller att ägor och byggnader eljest så vanhävades, att jordbrukets vidmakthållande därigenom äventyrades. Uppsikten skulle utövas av en för varje län tillsatt jordbrukskommission.

Genom särskilda den 10 maj 1912 utfärdade lagar stadgades, att såväl norrländska uppsiktslagen som norrländska arrendelagen skulle äga tillämpning jämväl å de delar av Gävleborgs län, som ursprungligen undantagits från lagarnas tillämpningsområde. Härjämte förordnades genom lag den 2 maj 1917, att vad i norrländska uppsiktslagen funnes stadgat skulle äga tillämpning jämväl å Värmlands län. Då något motsvarande förordnande ej meddelades i fråga om den norrländska arrendelagen, blev i fråga om uppsiktslagen förhållandet det, att denna lag för Värmlands län erhöll ställningen av en självständig vanhävdslag, som icke hade något samband med någon särskild arrendelag. Att märka är dock för varje fall, att uppsiktslagen jämväl såvitt angick Värmlands län icke gällde andra fastigheter än dem, som tillhörde bolag, föreningar eller enskilda skogspekulanter.

Sedan 1915 års riksdag i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställt om undersökning av uppsiktslagstiftningens verkningar samt Kungl. Maj:t i anledning härav förordnat särskilda sakkunniga att inom justitiedepartementet biträda vid en allsidig undersökning rörande verkningarna av gällande lagstiftning till förekommande av vanhävd å viss jord i Norrland och Dalarna samt därefter framlägga de förslag vartill utredningen kunde föranleda, framlade nämnda sakkunniga resultatet av undersökningen i ett den 10 november 1921 dagtecknat betänkande. I detta, vilket jämväl innehöll en undersökning om den norrländska arrendelagens tillämpning och verkningar, uttalade de sakkunniga sammanfattningsvis följande omdöme om vanhävdslagstiftningens verkningar:

»Genom den verkställda undersökningen angående vanhävdslagstiftningens verkningar torde vara ådagalagt såväl att genom sagda lagstiftning de å trävaruindustriens jordbruksfastigheter rådande missförhållanden i ekonomiskt och socialt hänseende, vilka föranlett lagstiftningen, blivit i väsentlig grad avhjälpna, som ock att de olägenheter, som lagstiftningen må hava medfört för trävaruindustrien, icke varit av mera framträdande art och i allt fall ringa i jämförelse med lagstiftningens i övrigt gynnsamma verkningar. Med hänsyn härtill torde det vara givet, att något frångående av de huvudprinciper, som fått uttryck i vanhävdslagstiftningen, icke bör ifrågakomma. Det kan väl antagas, att efter vanhävdslagstiftningens tillkomst och åtminstone delvis till följd av densamma en ökad insikt om jordbrukets betydelse och om trävaruindustriens förpliktelser gent emot detsamma ävensom en livligare social allmänanda arbetat sig fram även hos idkarna av sagda industri och att förty betingelserna för en sådan undantagslagstiftning, som de ifrågavarande lagarna innebära, numera icke äro i samma grad framträdande som förhållandet var vid deras tillkomst. Men detta oaktat är det klart, att ett upphävande av lagarna icke skulle kunna försvaras. Det står alltid fast, ej blott att för trävaruindustriens idkare jordbruket är en bisak, åt vilken omsorg ägnas allenast i den mån skogsbruket därigenom främjas, utan även att i förhållandet mellan de jordägande bolagen och deras arrendatorer de senare äro den svagare parten; och det är icke uteslutet, att därest jordbruket och arrendatorerna berövades det

stöd från det allmännas sida, som vanhävdslagstiftningen berett dem, det oeffter-rättlighetstillstånd, som föranlett lagstiftningen, skulle komma åter, om också till följd av vad ovan nämnts angående en ökad ekonomisk och social insikt hos jordägarna icke i samma omfattning som förut, men dock i tillräcklig grad för att motivera ett förnyat ingripande från lagstiftarnas sida.

De sakkunniga hålla alltså före, att vanhävdslagstiftningen alltjämt har sin stora uppgift att fylla och att densamma bör ytterligare utformas på sådant sätt, att största möjliga effektivitet av lagstiftningen vinnes.»

I betänkandet framlade emellertid de sakkunniga, som funnit uppsikts-lagen vara behäftad med vissa brister, förslag om åtskilliga ändringar i lagstiftningen, vilka förslag dock ej föranledde några omedelbara åtgärder från lagstiftarnas sida. Vissa i riksdagen åren 1916—1920 motionsvis framförda förslag till revision av uppsiktslagstiftningen ledde ej heller till något resultat.

Ett nytt utkast till lag om förekommande av vanhävd av jordbruk fram-lades av jordkommissionen i dess den 28 februari 1923 dagtecknade betän-kande del VI. Enligt detta utkast var lagen avsedd att gälla för hela landet och skulle sålunda för Norrland, Dalarna och Värmland ersätta 1909 års upp-siktstag. Lagen gjordes vidare tillämplig ej blott å trävaruindustriens fastig-heter utan skulle gälla alla fastigheter i enskild ägo, varå funnes åker och äng av den omfattning att därå drivet jordbruk kunde lämna huvudsaklig bärgning åt en medelstor familj, och detta vare sig fastigheten brukades av ägaren själv eller var utarrenderad. I fråga om vanhävdsmotbegreppet skilde sig jordkommissionens utkast visserligen till ordalagen men icke i principiellt hän-seende från norrländska uppsiktstagen. Samtidigt med det nu emförmälda lagutkastet framlade jordkommissionen förslag till en provisorisk vanhävdslag beträffande åbyggnader å fastigheter, som tillhörde bolag, ekonomisk förening eller skogsspekulant eller utgjordes av torp eller dylik kameralt osjälvständig jordbrukslägenhet, oavsett vem som var ägare till huvudfastig-heten.

I anledning av motioner vid 1924 års riksdag hemställde riksdagen i skri-velse till Kungl. Maj:t, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till lag rörande vanhävd å jordbruk enligt vissa angivna huvudgrunder. Emellertid ansåg riksdagen vissa ändringar i norrländska uppsiktstagen böra omedelbart genomföras och antog för sin del ett inom andra lagutskottet utarbetat förslag till lag om ändring av sagda lag.

Sedan detta lagförslag godkänts av Kungl. Maj:t, utfärdades lag om änd-ringarnas genomförande den 11 juli 1924. Enligt den sålunda antagna änd-rade lydelsen av 1909 års uppsiktstag skulle uppsikt hållas däröver att jord-bruket å i lagen ifrågakomna fastigheter ej så vanvårdades, att dess vidmakt-hållande därigenom äventyrades, ävensom däröver att för fastigheten såsom särskild brukningsdel nödiga byggnader icke bortfördes eller lämnades att förfalla. I denna del överensstämde lagen med jordkommissionens ovan om-förmälda lagutkast.

Frågan om ny vanhävdslag varom 1924 års riksdag hemställt överlämnades av Kungl. Maj:t till av chefen för justitiedepartementet år 1924 tillkallade sakkunniga för utredning av vissa jordlagstiftningsfrågor, de s. k. jordsakkunniga. Dessa avgåvo den 3 september 1926 betänkande med förslag till lag angående uppsikt å vissa jordbruk, vilken lag var avsedd att gälla för hela riket och sålunda skulle för de norra landsdelarna ersätta 1909 års norrländska uppsiktslag. Sedan detta lagförslag i vissa avseenden omarbetats inom justitiedepartementet, förelades det genom proposition 1927 års riksdag, som efter en del jämkningar antog förslaget. Den 27 juni 1927 (nr 287) utfärdades därefter lag angående uppsikt å vissa jordbruk. Det bör anmärkas, att vid 1927 års riksdag jämväl genomfördes en betydelsefull utvidgning av den sociala arrendelagstiftningen, nämligen dels så att den norrländska arrendelagen utsträcktes till att avse även Kopparbergs län i dess helhet ävensom Värmland och vissa socknar i Örebro län, i samband varmed lagen erhöll rubriken lag om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand, och dels därigenom att i allmänna nyttjanderättslagen infördes en för återstående delar av riket avsedd specialreglering för jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare (varjämte även infördes vissa bestämmelser för jordbruksarrenden under fideikommiss). Liksom 1909 års norrländska uppsiktslag fick 1927 års uppsiktslag karaktären av ett komplement till gällande sociala arrendebestämmelser sådana de utformats i den norrländska arrendelagen och den allmänna nyttjanderättslagen.

Frågan om ytterligare utvidgning av tillämpningsområdet för såväl den sociala arrendelagstiftningen som den därtill anknutna uppsiktslagstiftningen behandlades härefter av 1936 års arrendeutredning. I dess den 9 november 1938 avgivna betänkande framlades förslag ej blott till åtskilliga ändringar i den dittills gällande arrendelagstiftningen särskilt i det hänseendet, att tillämpningsområdet för de sociala arrendebestämmelserna i hög grad utvidgades — i samband varmed hemställdes om upphävande av den norrländska arrendelagen — utan även till sådan ändring av 1927 års uppsiktslag, att densamma gjordes tillämplig å alla sådana fastigheter, som enligt arrendeutredningens förslag skulle vid utarrendering falla under de föreslagna sociala arrendebestämmelserna.

Emellertid hade efter utbrottet år 1939 av det andra världskriget Sverige beträffande försörjningen med jordbruksprodukter allt mer och mer blivit hänvisat till sig självt. Det var förty en naturlig sak, att den uppfattningen kraftigt gjorde sig gällande, att alla de försörjningsmöjligheter som det egna landet erbjöde borde utnyttjas till det yttersta. Sedan 1941 års riksdag efter i båda kamrarna väckta motioner beslutat att hos Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning om en utvidgad vanhävdslagstiftning, vilken skulle avse alla enskilda jordägare och alla jordbruksfastigheter, samt sådan utredning verkställdes av för ändamålet tillkallad utredningsman, antog 1942 års riksdag i överensstämmelse med en av Kungl. Maj:t avlåten, på en av

utredningsmannen framlagd promemoria grundad proposition lag om åtgärder mot vanhävd av jordbruk. Berörda lag, vilken utfärdades den 30 juni 1942 och vars giltighetstid begränsats till tiden till och med den 30 juni 1947, under vilken tid 1927 års uppsiktslag icke skall vinna tillämpning, föreskriver, att då å brukningsdel som ej tillhör kronan finnes odlad jord till en vidd överstigande ett hektar, uppsikt skall hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas. Genom berörda lag har sålunda införts en generell uppsiktslagstiftning med begränsning endast såvitt angår de allra minsta brukningsdelarna. Vanhävdsbegreppet har i 1942 års lag till skillnad mot 1927 års uppsiktslag fått en vidsträcktare bestämning så till vida, att uppsikten i fråga om jorden skall avse att den ej må så vanskötas att dess avkastningsförmåga äventyras. I 1942 års lag har genom lag den 8 mars 1946 (nr 62) gjorts viss ändring i fråga om rätten att bortföra byggnader vid sammanslagning av brukningsdelar. Tillika bör nämnas, att till komplettering av 1942 års lag den 29 mars 1946 (nr 89) utfärdats en lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, vilken lag erhöi samma giltighetstid som den lag den är avsedd att komplettera.

Det må slutligen i detta sammanhang omnämnas, att vid 1943 års riksdag antogos i huvudsaklig överensstämmelse med 1936 års arrendeutrednings betänkande åtskilliga ändringar i den dittills gällande nyttjanderättslagstiftningen. Däremot fann samma riksdag ej skäl bifalla en av Kungl. Maj:t framlagd proposition om ändring i 1927 års uppsiktslagstiftning i den riktning som 1936 års arrendeutredning föreslagit. Riksdagen godkände för sin del ett av det utskott som haft lagförslaget till behandling avgivet utlåtande, däri det framhölls att utskottet ej kunde finna det erforderligt att för det dåvarande taga ståndpunkt till frågan, huruvida och i vad mån 1927 års lag borde ändras i den riktning som avsåges med förslaget. För tiden till den 1 juli 1947 skulle rättsläget ej undergå någon förändring genom förslagets antagande. Då utskottet ansåge sig kunna utgå från att förslag till ny lagstiftning avsedd att träda i stället för 1927 års lag komme att föreläggas riksdagen före nyssnämnda tidpunkt, hemställde utskottet att förslaget om ändringar i lagen ej måtte vinna riksdagens bifall.

1943 års riksdags nyss omförmälda beslut i fråga om uppsiktslagstiftningen anmäldes av chefen för jordbruksdepartementet i statsrådet den 12 maj 1944. Härvid anförde departementschefen — efter att ha berört uppsiktslagstiftningens syftemål samt de väsentligaste skiljaktigheterna mellan 1927 och 1942 års lagar ävensom omnämnt riksdagsbeslutets innehåll — bland annat följande:

»Såsom framgår av det anförda har riksdagen förutsatt att en närmare utredning skall komma till stånd rörande en ny uppsiktslagstiftning och att förslag skall föreläggas riksdagen till ny lag i ämnet inom sådan tid att densamma kan träda i tillämpning senast den 1 juli 1947. Sedan den nya arrendelagstiftningen trätt i kraft, synes en stark tendens ha kunnat spåras att jordägarna mer och mer sökt taga under eget bruk tidigare såsom självständiga jordbruk utarrenderade torp och lägenheter. Vidare har det kunnat förmärkas, att i och för sig bärkraftiga

bondejordbruk i ökad omfattning förvärvats av ägare till intilliggande fastigheter och sammanslagits med dessa. Det torde kunna befaras, att efter sammanförandet under en hand av dylika jordbruk åbyggnaderna å det ena bortföras eller lämnas utan underhåll. En icke obetydlig minskning av de självständiga jordbrukens antal torde till följd av berörda förfarande komma att ske. En dylik utveckling synes icke okontrollerad böra få äga rum. Med hänsyn till det anförda och då en utredning av nu ifrågasatt slag torde kräva en förhållandevis lång tid anser jag att densamma redan nu bör igångsättas.

Vid ifrågasatt utredning bör närmare undersökas den omfattning i vilken vanhävd av jordbruk förekommer liksom ock omfattningen av förutberörda tendens att nedlägga nu självständiga jordbruk eller sammanslå dessa med andra till större enheter.

Av vad jag tidigare anført framgår, att 1927 års uppsiktslag varit knuten till de sociala bestämmelserna i arrendelagstiftningen och sålunda endast haft avseende å sådana fastigheter, vilka voro underkastade nämnda bestämmelser. 1942 års vanhävdslag äger däremot tillämplighet på all odlad jord över ett hektar. Under den nu ifrågasatta utredningen synes böra övervägas om icke en ny uppsiktslag bör få en mera generell giltighet än 1927 års lag. Huruvida en blivande lagstiftning bör äga tillämpning å all odlad jord utan någon arealbegränsning synes mera tveksamt. Att utsträcka densamma att omfatta även mindre odlingar utan åbyggnader torde komma att kräva en alltför omfattande administrativ organisation.

Vid en blivande lagstiftning bör även övervägas om icke en viss ändring av vanhävsbegreppet bör komma till stånd. Härvid torde å ena sidan böra tagas i betraktande önskvärdheten av att ett nedläggande av jordbruk samt bortförande eller lämnande utan underhåll av byggnad icke äger rum, där jordbruket är av den beskaffenhet och omfattning att innehavaren därav kan erhålla sin huvudsakliga bärgning eller det eljest av sociala skäl finnes påkallat att jordbruket vidmakthålles. Å andra sidan bör emellertid vid fastställande av vanhävsbegreppet tillses att en rationell användning av förefintliga jordbruksarealer icke motarbetas. Sålunda bör ett ur rationaliseringssynpunkt önskvårt sammanförande av jordbruk ej förhindras. Det måste vidare beaktas, att även i orter med i allmänhet tillfredsställande avsättningsförhållanden kan förekomma jordbruk med så ringa odlingsvärde eller så ofördelaktig belägenhet att det både ur allmän och enskild synpunkt vore lämpligare att jorden användes för skogsbruk än för jordbruk. Hinder bör givetvis icke heller resas mot ett ändamålsenligt utnyttjande för betesbruk av därför lämpade arealer. Vid utredningen torde särskilt böra eftersträvas att en ur såväl allmänna som enskilda intressen tillfredsställande och lämplig avvägning av förberörda synpunkter kommer till stånd.

I 1942 års vanhävdslagstiftning åsyftades en förenkling av förfarandet vid behandlingen av ärenden rörande vanhävd i förhållande till 1927 års uppsiktslag. Med utgångspunkt från erfarenheterna av förstnämnda lagstiftning torde böra undersökas om och i vad mån ytterligare förenkling i förfarandet kan ske utan eftersättande av rättssäkerheten.»

Under återopande av vad sålunda anförts hemställde departementschefen om Kungl. Maj:ts bemyndigande att tillkalla utredningsmän att verkställa den avsedda utredningen rörande ny lagstiftning angående uppsikt å jordbruk. Kungl. Maj:t biföll berörda hemställan.

II. Den nuvarande uppsiktslagstiftningens huvudsakliga innehåll.

I fråga om uppsiktslagstiftningens gestaltning efter den 30 juni 1947 har man, såsom i statsrådsprotokollet den 12 maj 1944 antydes, att taga hänsyn såväl till lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk, vilken lag fortfarande gäller men vars tillämpning är satt ur kraft för tiden till och med förstnämnda dag, som ock till den provisoriska lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, vilken lags giltighetstid utgår den 30 juni 1947. I det efterföljande lämnas en redogörelse dels för de huvudsakligaste bestämmelserna i 1927 års lag och dels för de väsentligaste skiljaktigheterna mellan sagda lag och 1942 års provisoriska lag.

1927 års uppsiktslag, vilken såsom förut nämnts anknutits till den vid dess antagande gällande sociala arrendelagstiftningen, vänder sig i överensstämmelse härmed mot vanhävd endast av sådan brukningsdel, å vilken vid dess utarrendering nämnda lagstiftning skolat bliva tillämplig, sålunda brukningsdel som tillhör bolag, ekonomiska föreningar eller enskilda skogsspekulanter och som innehåller, i de delar av riket där lagen om arrende av viss jord å landet i Norrland och vissa delar av Svealand varit gällande, högst 25 hektar odlad jord och minst 4 hektar inrösningsjord samt i riket i övrigt minst 4 och högst 25 hektar odlad jord. — Å sålunda angiven brukningsdel skall uppsikt hållas däröver att den ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll (1 §). — Är brukningsdel utarrenderad, skall, med visst undantag varom nedan förmåles, lagen äga tillämpning allenast beträffande nödiga byggnader (2 §). — Jämlikt särskilt stadgande skall till vanhävd icke hänföras nedläggande av jordbruk å äga, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller annan omständighet måste anses alldeles olämplig för jordbruk (3 § 1 st.). Vidare göres från huvudregeln det undantag, att byggnad, som genom sammanslagning av brukningsdelar blivit obehörlig, i visst fall får bortföras eller lämnas utan underhåll utan att därför vanhävd skall anses föreligga, nämligen såvida brukningsdelarna till beskaffenhet och omfattning äro sådana, att först genom deras sammanslagning uppkommer jordbruk, därav brukaren kan erhålla sin huvudsakliga bärning (3 § 2 st.). Länsstyrelsen kan dessutom i annat fall, då synnerliga skäl föreligga att brukningsdel sammanslås med annan, tillåta att byggnad som genom sammanslagningen blir obehörlig bortföres eller lämnas utan underhåll (14 § 2 st.).

Uppsikten enligt lagen utövas av en för varje hushållningssällskaps verksamhetsområde tillsatt jordbrukskommission, bestående av en ordförande utsedd av Konungen och fyra ledamöter, valda till lika antal av landstinget och

hushållningssällskapets förvaltningsutskott (4 § enligt dess lydelse genom lag den 22 juni 1945, nr 341). — Närmare bestämmelser om jordbrukskommissionernas verksamhet äro meddelade i ett av Konungen den 13 december 1929 utfärdat reglemente (nr 390) med ändring däri enligt kungl. kungörelsen den 14 december 1945 (nr 781). — Jordbrukskommissionens ingripande mot vanhävd förutsättes kunna ske antingen i anledning av kommissionens egna iakttagelser eller ock efter till kommissionen inkommen anmälan. Inkommer anmälan om vanhävd eller finner kommissionen eljest skälig anledning antaga att brukningsdel är utsatt för vanhävd, äger kommissionen föranstalta om syn å brukningsdelen. Till förrättande av sådan syn skall kommissionen förordna tre gode män, vilka utses bland dem som i orten äro valda till nämndemän eller till ledamöter i ägodelningsrätt eller till gode män vid lantmåteriförrättning; till syneman kan jämväl väljas lantbruksingenjör eller jordbrukskonsulent. Synemännen skola undersöka förhållandena å stället och till kommissionen avgiva redogörelse däröver jämte förslag till de åtgärder som kunna finnas nödiga till vanhävdens avhjälpande (5 §). — Finner kommissionen efter övertägande av synemännens utlåtande, att vanhävd föreligger, skall kommissionen i första hand söka träffa överenskommelse med jordägaren om vanhävdens avhjälpande. Sådan överenskommelse skall upprättas skriftligen och innehålla åtagande av jordägaren att inom viss tid, högst fyra år, vidtaga de åtgärder som kommissionen kan finna erforderliga till vanhävdens avhjälpande (6 § 1 st.). — Kan överenskommelse ej träffas med jordägaren, äger kommissionen att vid rätten i den ort, där fastigheten är belägen, efter stämning föra talan mot jordägaren med yrkande om föreläggande för denne att avhjälpa vanhävden (6 § 2 st.). Det ankommer i så fall på domstolen att föreskriva därför erforderliga åtgärder samt förelägga jordägaren viss tid, även i detta fall högst fyra år, inom vilken åtgärderna skola vara vidtagna. Försittes sådan tid äger rätten på yrkande av kommissionen giva ägaren det nya föreläggande i fråga om vanhävdens avhjälpande som må finnas erforderligt (7 §). — Underlåtenhet att fullgöra överenskommelse eller att verkställa av domstol föreskrivna åtgärder för vanhävdens avhjälpande medför den påföljd att, där jordägaren är bolag eller förening, envar som under den i överenskommelsen eller föreläggandet bestämda tiden ägt företräda bolaget eller föreningen — med undantag likväl för den som finnes icke ha i avsevärd grad bidragit därtill att åtagandet eller föreläggandet ej blivit fullgjort — och där jordägaren är enskild person denne ävensom den eller dem som enligt stadgande i lag kan ha företrätt honom dömes till böter (8 §). Talan om tillämpning av sagda bötespåföljd utföres av allmän åklagare efter uppdrag av jordbrukskommissionen. — Slutligen må anmärkas, att i lagen till förhindrande av dess kringgående intagits stadgande dels därom att, om brukningsdel upplåtes på arrende efter det den varit föremål för syn enligt 5 §, ägaren är ansvarig för avhjälpande jämväl av den å jorden vid synen befintliga vanhävden och dels därom att, om brukningsdel efter sådan syn genom köp, byte eller gåva övergått till ny ägare, förre ägaren dock är ansvarig för

avhjälpande av den vid synen befintliga vanhävden där ej med jordbrukskommissionens medgivande ansvarigheten övertagits av den nye ägaren (9 §).

I avseende å skiljaktigheter mellan 1942 års vanhävdslag och 1927 års uppsiktslag är först att märka den redan i den historiska översikten omförmälda, väsentligt vidgade omfattningen av förstnämnda lags tillämpningsområde. I 1942 års lag har det samband, som tidigare rått mellan uppsiktslagstiftningen och den sociala arrendelagstiftningen, ej vidare uppehållits. Lagen har sålunda gjorts tillämplig å jordbruksfastigheter oavsett vem som är ägare, allenast med uteslutande av brukningsdelar som tillhöra kronan. Vad angår fastigheternas storlek har någon övre arealgräns icke bibehållits och har den nedre arealgränsen bestämts på det sätt att å en brukningsdel skall, för att lagen skall vara tillämplig å densamma, finnas odlad jord till en vidd överstigande ett hektar (1 §). 1942 års lag är sålunda i motsats till den förutvarande uppsiktslagstiftningen av så gott som generell natur.

I fråga om vanhävsbegreppet föreligga också en del skiljaktigheter mellan de båda ifrågavarande lagarna. Det stadgas sålunda i 1942 års lag (1 §), att den i lagen föreskrivna uppsikten såvitt jorden angår skall avse förhindrande att jorden så vanskötes att dess avkastningsförmåga äventyras. Härutinnan är sagda lag strängare än 1927 års lag, som ej syftar längre än till förekommande att jordbrukets vidmakthållande äventyras. Beträffande skyldigheten att underhålla nödiga byggnader är däremot 1942 års lag i viss mån mildare än 1927 års lag. I 2 § 2 st. av den förra lagen enligt detta lagrums lydelse genom lag den 8 mars 1946 (nr 62) är stadgat, att den omständigheten att byggnad bortföres eller lämnas utan underhåll ej skall anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehörlig till följd av förändringar i driften av jordbruket eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som medför väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, eller ock av annan dylik anledning. I ett genom förenämnda lag den 8 mars 1946 tillagt tredje stycke av 2 § har angivits, när sammanslagning som nyss sagts må anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten. I detta hänseende innehåller sagda stycke den bestämmelsen, att så må anses vara förhållandet endast om någon av de i sammanslagningen ingående brukningsdelarna är av sådan beskaffenhet eller omfattning, att brukaren därav icke kan erhålla sin huvudsakliga bärgning, och det ej kan anses förmånligare för jordbrukets bedrivande i orten, att denna brukningsdel tages i anspråk för annan sammanslagning av brukningsdelar. Vad nu sagts gäller dock ej om i sammanslagningen ingår brukningsdel som avses i 1927 års lag. För sådant fall gäller även efter lagändringen den 8 mars 1946, att byggnad må bortföras eller lämnas utan underhåll endast om först genom sammanslagningen uppkommer jordbruk, därav brukaren kan erhålla sin huvudsakliga bärgning. I likhet med vad som gäller enligt 1927 års lag har åt länsstyrelsen tillerkänts rätt att meddela tillstånd till bortförande av byggnad även vid sammanslagning av brukningsdelar i andra fall än som avses i 2 §.

1942 års lag är utan inskränkning tillämplig även å utarrenderade brukningsdelar. Ansvarigheten för vanhävd åvilar i fråga om byggnaderna brukningsdelens ägare och beträffande jorden brukaren (3 § 1 st.). Från denna huvudregel gäller dock visst undantag som icke har någon motsvarighet i 1927 års lag. Det stadgas sålunda i 1942 års lag, att ingripande enligt lagen icke skall ske i det fall att den för vanhävden ansvarige finnes vara på grund av medellöshet eller annan giltig orsak urståndsatt att avhjälpa vanhävden (8 § 1 st.). Föreligger sådant fall och är fråga om vanhävd av jorden å brukningsdel som brukas av annan än ägaren, inträder en subsidiär ansvarighet för ägaren. Jordbrukskommissionen kan nämligen, om ägaren kan antagas vara i stånd att avhjälpa vanhävden, mot denne företaga ingripande på samma sätt som om han vore brukare (8 § 2 st.).

Den i 1942 års lag föreskrivna uppsikten skall utövas av de enligt 1927 års lag tillsatta jordbrukskommissionerna. För dessa har med giltighet till och med den 30 juni 1947 utfärdats ett särskilt reglemente av den 30 juni 1942 (nr 536), i vilket genom kungl. kungörelsen den 14 december 1945 (nr 779) gjorts vissa ändringar. Jordbrukskommissionen äger, såsom förhållandet är enligt 1927 års lag, med vederbörande träffa skriftlig överenskommelse om avhjälpan av konstaterad vanhävd (6 §). För ernående av ett snabbare förfarande i vanhävdsärenden har i 1942 års lag länsstyrelsen i stället för domstol insatts såsom den myndighet, som, i händelse öfverenskommelse ej kan träffas eller åtagande i öfverenskommelse ej fullgöres, har att meddela föreläggande att avhjälpa vanhävden (7 §). Beträffande länsstyrelsens befogenhet i detta hänseende har stadgats den inskränkning, att länsstyrelsen i fråga om byggnadsbeståndet å brukningsdelen ej må föreskriva andra åtgärder än sådana som äro oundgängligen nödvändiga för att å brukningsdelen skola finnas byggnader av den beskaffenhet, som fordras för jordbrukets ändamålsenliga bedrivande. I fråga om utredningen angående förefintligheten av vanhävd föreligger den olikheten mellan de båda lagarna, att enligt 1942 års lag hållandet av syn icke är obligatoriskt. Syn skall hållas endast om jordbrukskommissionen finner syn erforderlig eller syn påkallas av den, som är ansvarig för vanhävden, eller, sedan ärendet kommit under länsstyrelsens prövning, därest den för vanhävden ansvarige påkallar syn och sådan förut icke hållits eller länsstyrelsen eljest finner anledning till syn (5 och 7 §§). I skriftlig öfverenskommelse angående avhjälpan av vanhävd som jordbrukskommissionen träffar må fastställas vite, högst femhundra kronor, för underlåtenhet att fullgöra öfverenskommelsen, liksom ock länsstyrelsen vid meddelande om föreläggande att avhjälpa vanhävd äger fastställa vite — utan begränsning beträffande beloppet — för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse (6 och 7 §§). I bådadera fallen är det länsstyrelsen som utdömer vitet. Såsom en följd av den omnämnda möjligheten till föreläggande av vite har någon bötespåföljd för underlåtenhet att fullgöra öfverenskommelse eller åläggande beträffande avhjälpan av vanhävd ej upptagits i 1942 års lag.

Slutligen må nämnas, att i 1942 års lag upptagits en särskild bestämmelse (9§) därom, att då för säkerställande av sädd eller skörd å brukningsdel så är oundgängligen nödvändigt, länsstyrelsen må efter anmälan av jordbrukskommissionen förordna att för nämnda ändamål nödig åtgärd skall verkställas genom kommissionens försorg. Kostnaden för åtgärden skall förskjutas av allmänna medel och slutligen gäldas av brukaren.

Angående bestämmelserna i den provisoriska lagen den 29 mars 1946 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, vilken lag antagits till komplettering av 1942 års vanhävdslag, hänvisas till den redogörelse därför som kommer att lämnas i samband med förslaget om en motsvarande lagstiftning för tiden efter den 30 juni 1947.

III. Gällande uppsiktslagstiftnings tillämpning.

För bedömande såväl av behovet av en uppsiktslagstiftning för det svenska jordbruket för tiden efter den 30 juni 1947, då giltighetstiden för lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk utgår, som ock av beskafheten av den eventuella nya lagstiftning som skall träda i stället för den som nu gäller är det uppenbarligen av synnerlig vikt att äga kännedom om i vilken omfattning och på vad sätt den gällande uppsiktslagstiftningen vunnit tillämpning. En undersökning härom har förty funnits erforderlig. Med den gällande uppsiktslagstiftningen avses helt naturligt 1942 års lag om åtgärder mot vanhävd av jordbruk. Då sagda lag i sig konsumerar den intill den 1 juli 1947 ur kraft satta lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt över vissa jordbruk, innebär en undersökning av tillämpningen av 1942 års lag, förutsatt att vid undersökningen ett särskiljande sker av sådana vanhävdsfall som, därest 1927 års lag alltjämt varit gällande, skolat träffas av denna lag i själva verket jämväl en undersökning av tillämpningen av 1927 års lag, såvitt angår tiden efter den 30 juni 1942. Att företaga en särskild undersökning beträffande tillämpningen av uppsiktslagstiftningen såvitt angår tiden före den 1 juli 1942 har icke ansetts vara av förhållandena påkallat. För den verkställda undersökningen, som enligt sakens natur i första hand behandlar jordbrukskommissionernas och länsstyrelsernas verksamhet vid utövande av den i lagen föreskrivna uppsikten, lämnas här den redogörelse som följer.

Det material för undersökningen som omedelbart stått utredningsmännen till buds har utgjorts av jordbrukskommissionernas årsberättelser för åren 1942—1945. Ehuru dessa berättelser i allmänhet giva en god bild av det arbete, som genom 1942 års lag ålagts kommissionerna, och även belysa de svårigheter av olika slag, som uppkommit vid lagens tillämpning, ha årsberättelserna dock i allmänhet visat sig alltför summariskt hållna för att ensamma kunna läggas till grund för en redogörelse för kommissionernas verksamhet ur de synpunkter som nu böra komma under beaktande. Utredningsmännen ha därför ansett nödigt att från kommissionerna infordra kompletterande uppgifter i olika hänseenden. För detta ändamål ha bland annat utarbetats dels tre tabeller, A, B och C, och dels ett frågecirkulär upptagande inalles 19 olika frågor, vilka tabeller och cirkulär i maj 1945 översänts till kommissionerna för ifyllande och besvarande.

Med tabellerna har huvudsakligen åsyftats att erhålla en med ledning av jordbrukskommissionernas diaries och protokoll verkställd komplettering eller ett särskiljande för varje år av uppgifterna i årsberättelserna, allt i ändamål att få kommissionernas verksamhet statistiskt belyst. Tabellerna ha sålunda avsett erhållande av särskilda uppgifter dels för ärenden, som inkommit till

kommissionerna antingen före den 1 juli 1942 utan att ha blivit slutbehandlade före nämnda dag eller under senare halvåret 1942, dels för ärenden, som inkommit vartdera av åren 1943 och 1944, och dels slutligen för ärenden, som inkommit under tiden den 1 januari—den 30 juni 1945. För att få upplysning i vilken utsträckning vanhävsärendena hänföra sig till fastigheter, som falla under den sociala arrendelagstiftningen, och beträffande dessa fastigheter i vilken mån de olika i 2 kap. 49 § nyttjanderättslagen upptagna jordägarkategorierna beröras ha särskilda uppgifter begärts rörande vanhävd å dels fastighet, som tillhör bolag, förening eller stiftelse, dels gård, torp eller annan jordbrukslägenhet, som lyder under huvudgård och tillhör enskild person eller fideikommiss, dels fastighet, som äges av enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet som är i sambruk med densamma och vilken uppenbarligen besitter fastigheten av annan anledning än att bereda sig sin huvudsakliga utkomst av jordbruket, och dels å annan fastighet än förut nämnts.

Med tabell A har först avsetts att erhålla uppgift å antalet vanhävsfall, som kommit till jordbrukskommissionernas kännedom under ovan angivna tider, därvid någon åtskillnad ej gjorts mellan sådana fall som anmälts för kommissionerna och sådana fall som av kommissionerna själva eller någon av deras ledamöter upptäckts under resor eller eljest. Vidare har med samma tabell åsyftats uppgift om de inkomna vanhävsärendenas fortsatta behandling med redovisning av varje ärende för det år, varunder ärendet inkommit till kommissionen, även om åtgärd i detsamma vidtagits först ett senare år. Beträffande ärendenas behandling har ett särskiljande skett av dels ärenden, som avskrivits utan att vare sig skriftlig överenskommelse träffats med den för vanhävden ansvarige eller anmälan till länsstyrelsen gjorts, dels ärenden, i vilka sådan skriftlig överenskommelse kommit till stånd, dels ärenden, i vilka utan föregående överenskommelse anmälan gjorts till länsstyrelsen, dels ock slutligen ärenden, som vid utgången av juni 1945 ännu icke avskrivits eller behandlats på sätt nyss angivits, d. v. s. balanserade ärenden. I tabell A har, utom så vitt angår avskrivna och balanserade ärenden, särskild redovisning skett av ärenden som beröra en var av ovannämnda fastighets-kategorier.

Tabellerna B och C ha utarbetats i avsikt att erhålla utförligare uppgifter rörande de vanhävsärenden, i vilka skriftlig överenskommelse kunnat träffas eller i vilka utan sådan överenskommelse anmälan gjorts till länsstyrelse, därvid ett särskiljande skett av de olika ärendena dels från synpunkten om vanhävden gällt enbart jord eller enbart byggnader eller både jord och byggnader och dels i ett vart fall med hänsyn till vilken av ovannämnda kategorier den vanhävdade fastigheten hört och huruvida den brukats av ägaren eller arrendator.

I det förut omnämnda frågecirkuläret ha sammanställts — förutom en del frågor som angå andra delar av utredningen än den nu förevarande och vilka längre fram komma att beröras — åtskilliga frågor avseende erhållandet av

dels mera ingående upplysningar om det sätt, varpå vanhävdslagen blivit tillämpad av jordbrukskommissionerna, och dels kännedom överhuvudtaget om den erfarenhet angående nämnda lag, som kommissionerna förvärvat under sitt arbete. Berörda frågor ha uppställts med hänsyn tagen till de bestämmelser i lagen, om vilkas tolkning olika meningar synas ha rätt eller vilka eljest kunnat antagas ha utgjort föremål för kommissionernas speciella intresse och uppmärksamhet. Ett närmare angivande av frågorna kommer att ske vid den behandling, som här nedan kommer att ägnas åt de spörsmål, vilka avses med de olika frågorna.

Jordbrukskommissionernas erfarenhet och kunskap beträffande uppsiktslagstiftningen såsom sådan ha utredningsmännen vidare sökt tillgodogöra sig under de studieresor, som utredningsmännen med vederbörligt tillstånd företagit under tiden den 14—den 20 augusti 1945 i Västernorrlands och Stockholms län samt under tiden den 24—den 29 september 1945 i Södermanlands, Örebro, Jönköpings, Kristianstads och Malmöhus län. Det vid studieresorna förda protokollet utom såvitt angår protokollet över de den 17, den 18 och den 20 augusti 1945 företagna besöken å Bogesunds fideikommisssegendom i Stockholms län har såsom bilaga 1 fogats till betänkandet.¹ Resorna ha, i den mån så varit möjligt, företagits i sällskap med ordföranden i jordbrukskommissionen i det län som besökts. Härunder har tillfälle givits att erhålla värdefulla upplysningar i olika hänseenden angående vanhävdslagens tillämpning ävensom mera direkt kännedom om kommissionernas uppfattning av lagstiftningen i fråga, om kommissionernas arbetsmetoder och om de vanskligheter som de under sin verksamhet mött. Under resorna ha, i regel efter anvisning av kommissionerna, avlagts besök å åtskilliga typiska fastigheter, vilka i ett eller annat hänseende varit föremål för ingripande enligt vanhävdslagen eller i allt fall för respektive kommissions uppmärksamhet.

Till åskådliggörande av omfattningen utav jordbrukskommissionernas verksamhet i vanhävdsärenden under tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945 ha med ledning av de från kommissionerna återställda, vederbörligen ifyllda tabellerna uppgjorts nedan å s. 30—32 intagna tre sammanställningstabeller, betecknade tabell I, tabell II och tabell III.

Till ytterligare belysande av jordbrukskommissionernas verksamhet må med ledning av det föreliggande undersökningsmaterialet anföras följande.

Vad först beträffar de åtgärder, kommissionerna vidtagit för erhållande av kännedom om vanhävsfall eller eljest angående förhållanden som sammanhånga med vanhävdslagen, framgår av årsberättelserna, att ordförandena för varje år i tidningarna låtit införa de i reglementet för jordbrukskommissionerna föreskrivna annonserna samt att kommissionerna företagit inspek-

¹ Protokollet över besöken å Bogesund har intagits i den av utredningsmännen den 28 december 1945 avlämnade promemorian med förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom m. m.

Jordbrukskommission	Antal ärenden i vilka skriftlig överenskommelse träffats om avhjälpande av vanhävd å																													
	jord till fastighet som avses i tabell I, kol. 8—11						byggnader till fastighet som avses i tabell I, kol. 8—11						både jord och byggnader till fastighet som avses i tabell I, kol. 8—11						Summa av kol. 2—25											
	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av	ägaren	arrendator	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av	ägaren	arrendator	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av	ägaren	arrendator	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av	ägaren	arrendator	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av		
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26					
1																														
Stockholms län och stad																													15	
Uppsala län																													16	
Södermanlands län					3																								12	
Östergötlands län							1																						1	
Jönköpings län								1																					4	
Kronobergs län	2				3																								5	
Kalmar län, norra delen	1	1			5																								5	
» södra delen																													2	
Gotlands län																														5
Blekinge län																														12
Kristianstads län											2																			4
Malmöhus län																														12
Hallands län						1																								4
Göteborgs och Bohus län																														1
Älvsborgs län, norra delen																														12
» södra delen					1	2				1																				29
Skaraborgs län					1																									9
Värmlands län					2																									8
Örebro län																														8
Västmanlands län					15																									17
Kopparbergs län			1																											8
Gävlebergs län																														17
Västernorrlands län	1								19																					29
Jämtlands län						1		2	12																					51
Västerbottens län					12																									31
Norrbottnens län					1																									9
Summa	4	1	2		43	8	30	1	4	37	1	3	7	7	3	5	2	4	3	1	60	15	58	3					302	

Tabell III.

Jordbrukskommission	Antal ärenden i vilka utan föregående överenskommelse anmälan till länsstyrelsen gjorts om vanhävd å											Summa av kol. 2-25													
	jord till fastighet som avses i tabell I, kol. 8-11					byggnader till fastighet som avses i tabell I, kol. 8-11					både jord och byggnader till fastighet som avses i tabell I, kol. 8-11														
	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av	kol. 11 brukad av	kol. 8 brukad av	kol. 9 brukad av	kol. 10 brukad av		kol. 11 brukad av	arrendator											
	ägaren	arrendator	ägaren	arrendator	ägaren	arrendator	ägaren	arrendator	ägaren	arrendator	ägaren		arrendator												
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
Stockholms stad och län												1									1				1
Uppsala län																						2			1
Södermanlands län																									2
Östergötlands län														2								1			4
Jönköpings län																									
Kronobergs län																									
Kalmar län, norra delen																									
» södra delen																									
Gotlands län																									
Blekinge län																									1
Kristianstads län							1																		1
Malmöhus län																									1
Hallands län																									1
Göteborgs och Bohus län																									1
Älvsborgs län, norra delen							1																		1
» södra delen																									1
Skaraborgs län																									1
Värmlands län																									5
Örebro län													3	4				1							18
Västmanlands län								1																	2
Kopparbergs län																									2
Gävleborgs län																									5
Västernorrlands län										1															8
Jämtlands län																									6
Västerbottens län																									8
Norrbottnens län																									8
Summa						2		2		1		1	3	10				2			23	6	17		67

tionsresor inom sina verksamhetsområden. Resorna synas emellertid i allmänhet ha företagits mera i avsikt att besiktiga för vanhävd anmälda fastigheter än i syfte att upptäcka nya vanhävsfall. Beträffande andra av de olika kommissionerna vidtagna åtgärder i nu ifrågavarande hänseende kan anmärkas, att jordbrukskommissionerna i tre län låtit tillskriva samtliga kristidsnämnder inom respektive län med anmaning att ägna sin uppmärksamhet åt och till kommissionerna anmäla sådana åtgärder, som kunna anses stå i strid mot vanhävdslagen. Jordbrukskommissionerna i två av dessa län upplysa, att skrivelserna till kristidsnämnderna medfört, att ett betydande antal vanhävsfall bragts till kommissionernas kännedom. — Från ett par jordbrukskommissioner har framförts den uppfattningen, att det trots gällande bestämmelser och jordbrukskommissionernas egna ansträngningar ofta visade sig, att inträffade vanhävsfall alltför sent komme till kommissionernas kännedom. En jordbrukskommission har i detta sammanhang anfört: Jordbrukskommissionen kunde icke överblicka läget i ett helt län eller ha kännedom om, när förfallet å ett visst jordbruk började. Först då uppenbar vanhävd föreläge, kom en anmälan — ej från dem som närmast borde ha intresse av fallet såsom grannar eller en myndighet inom kommunen — utan från en person, som av någon anledning färdats förbi den vanhävdade fastigheten och av omtanke om folkförsörjningen ansett sig böra ingripa. Då vore det ej sällan för sent att inskrida; husen vore redan i sådant skick, att de ej kunde sättas i stånd och jorden vore utmagrad och försummad. Den enda utvägen i ett sådant fall vore att med förfogandelagens hjälp låta staten taga hand om fastigheten, en åtgärd som dock ofta komme att ställa sig alltför dyrbar. Åtskilligt skulle vinnas, om det vore så, att det ålåge någon kommunal myndighet att i god tid varsla om när vanhävd vore å färde. Det skulle dock erkännas, att en dylik grannlaga uppgift icke vore lätt.

Jämlikt reglementet för jordbrukskommissionerna åligger det kommissionens ordförande att, då sådana förhållanden föreligga som synas påkalla kommissionens ingripande, förskaffa sig närmare upplysningar i ärendet och därefter lämna den för vanhävden ansvarige tillfälle att yttra sig. För att få upplysning om de åtgärder, som i dessa hänseenden bruka av ordförandena företagas, har förfrågan därom gjorts hos kommissionerna. Av de inkomna svaren framgår, att i allmänhet jordbrukskommissionerna, antingen i sin helhet eller genom ordföranden eller annan ledamot, företagit besiktning av den fastighet som varit i fråga. De kommissioner som icke använt ett sådant förfaringssätt ha i stället brukat i första hand avfordra förklaring av den som utpekats såsom ansvarig för vanhävden. Från en jordbrukskommission upplyses, att det vore brukligt att till en början hushållningssällskapets ombud, egnahemsombudet eller någon kommunal förtroendeman tillfrågades om sin åsikt rörande den påtalade vanhävden. En jordbrukskommission uppgiver, att den plägade verkställa förberedande utredning genom polismyndighetens försorg, ofta i samråd med vederbörande överblockledare. En jordbrukskom-

mission har svarat: »Uppgift om ägaren till den ifrågavarande fastigheten inhämtades från taxeringslängden eller genom förfrågan hos inskrivningsdomaren. Förhållandena å fastigheten undersöktes med ledning av lantmäterihandlingar såsom kartor och dylikt. Därefter skedde förfrågan brevlades eller genom telefon hos dem, som kunde antagas ha kännedom om förhållandena, varefter ägarens utlåtande inhämtades. I regel visade det sig dock erforderligt med besiktning å platsen.» Slutligen kan nämnas, att en jordbrukskommission uppgivit, att kommissionen, sedan förklaring inkommit från den för vanhävdens ansvarige, brukade höra kristidsnämnden i den kommun där fastigheten vore belägen.

Av kol. 7 i tabell I ovan framgår, att ett avsevärt antal ärenden, som inkommit till jordbrukskommissionerna, avskrivits utan att skriftlig överenskommelse om vanhävdens avhjälpande träffats eller framställning gjorts till länsstyrelsen om åtgärd mot den för vanhävdens ansvarige. Utredningsmännen ha med anledning härav begärt upplysning av jordbrukskommissionerna om vilken anledning i nyssnämnda fall förelegat för avskrivning av ärendena. Därvid har meddelats, att i åtskilliga fall avskrivning ägt rum, enär det vid närmare undersökning befunnits antingen att fog saknats för de framställda anmärkningarna om vanhävd eller att brukningsdelen icke innehållit odlad jord till vidd överstigande ett hektar; i andra fall ha, efter det anmärkning gjorts, fastigheterna försålts eller bortarrenderats under sådana omständigheter, att garanti funnits för att fastigheterna skulle av de nya ägarna eller brukarna sättas i tillfredsställande skick; i andra fall åter har vanhävdens blivit avhjälpd antingen omedelbart efter muntlig kontakt med den ansvarige eller i varje fall under skriftväxlingstiden. I en del fall har avskrivning ägt rum på grund av stadgandet i 2 § första stycket av 1942 års vanhävdslag, då ägolotten alltså befunnits olämplig för jordbruk, i andra fall på grund av den i övergångsstadgandena till samma lag upptagna bestämmelsen att lagen ej vore tillämplig med avseende å jord, varå redan vid lagens ikraftträdande jordbruket varit fullständigt förfallet. I åtskilliga fall slutligen har avskrivning måst ske, enär ägaren på grund av medellöshet eller hög ålder varit urståndsatt att avhjälpa vanhävdens. — I detta sammanhang kan anmärkas, att ett par jordbrukskommissioner uppgivit att de, då den förefintliga vanhävdens befunnits vara av mindre omfattning, brukat träffa muntlig överenskommelse med den för vanhävdens ansvarige om avhjälpande av vanhävdens eller giva honom föreläggande eller varning. Inom två jordbrukskommissioner har praktiserats med förelägganden, till vilka knutits det äventyr att vid underlåtenhet att fullgöra föreläggandet syn komme att påkallas hos länsstyrelsen. Nu nämnda ärenden synas av kommissionerna ha redovisats antingen såsom avskrivna eller balanserade ärenden.

Såsom tidigare berörts utgör, till skillnad från vad som stadgats i 1927 års uppsiktslag, föregången syn icke något villkor för att en skriftlig överenskommelse skall ha rättsverkan enligt 1942 års vanhävdslag. I det ovan omnämnda frågecirculäret till jordbrukskommissionerna har även upptagits

frågan, om det i allmänhet ansetts erforderligt att företaga syn å den vanhävdade fastigheten. Jordbrukskommissionerna ha i regel besvarat frågan nekande samt framhållit, att syn förekommit endast i ett fåtal fall. Ett flertal kommissioner har upplyst, att syn ej brukat påkallas förrän det visat sig att överenskommelse ej kunnat träffas. En jordbrukskommission har dock uppgivit, att den endast undantagsvis kunnat träffa överenskommelse utan föregående syn. Enligt uppgift av en annan jordbrukskommission har syn brukat påkallas i tveksamma fall av vanhävd.

För att få belyst i vilken omfattning syn förekommit å vanhävdade brukningsdelar ha utredningsmännen från länsstyrelserna begärt uppgift om antalet fall då synemän jämlikt 5 eller 7 §§ vanhävdslagen utsetts under tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945, därvid redovisning begärts särskilt för varje år. Vidare har inforrats uppgift i huru många fall till syneman utsetts lantbruksingenjör eller tjänsteman hos hushållningssällskap eller hos egnahemsnämnd. Av de inkomna svaren framgår, att under den ifrågavarande tiden något förordnande av synemän icke meddelats av överståthållarämbetet eller av länsstyrelserna i Södermanlands, Kronobergs, Gotlands, Kristianstads och Göteborgs och Bohus län. Över svaren från övriga länsstyrelser har upprättats nedanstående tabell.

Tabell IV.

Länsstyrelsen i	Antal fall då länsstyrelsen										Antal fall då länsstyrelsen till syneman utsett		
	utsett synemän jämlikt 5 § vanhävdslagen under					utsett synemän jämlikt 7 § vanhävdslagen under					lantbruksingenjör	tjänsteman hos hushållningssällskap	tjänsteman hos egnahemsnämnd
	tiden 1/7— 31/12 1942	år 1943	år 1944	tiden 1/1— 30/6 1945	Summa av kol. 2—5	tiden 1/7— 31/12 1942	år 1943	år 1944	tiden 1/1— 30/6 1945	Summa av kol. 7—10			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Stockholms län	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Uppsala »	—	1	3	—	4	—	—	1	—	1	—	—	1
Östergötlands »	—	1	—	—	1	—	—	—	1	1	—	—	—
Jönköpings »	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	—
Kalmar »	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—
Blekinge »	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
Malmöhus »	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Hallands »	1	3	1	—	5	—	—	—	—	—	—	5	—
Älvsborgs »	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
Skaraborgs »	2	4	1	1	8	—	—	—	—	—	—	8	—
Värmlands »	5	8	8	6	27	—	—	—	—	—	—	5	—
Örebro »	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	2	—	—
Västmanlands »	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	—
Kopparbergs »	—	—	1	—	1	—	—	—	1	1	—	2	—
Gävleborgs »	1	1	3	—	5	—	—	—	—	—	—	5	—
Västernorrlands »	—	2	—	—	2	—	—	1	—	1	—	2	—
Jämtlands »	11	38	24	10	83	—	—	—	—	—	—	48	—
Västerbottens »	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	1	—
Norrbottnens »	—	23	5	—	28	—	—	—	—	—	—	28	—
Summa	26	86	46	17	175	—	1	2	2	5	2	106	4

Jämlikt 6 § i 1942 års vanhävdslag åligger det jordbrukskommissionen, sedan vanhävd konstaterats, att omedelbart söka med den för vanhävdens ansvarige träffa skriftlig överenskommelse, varigenom denne åtager sig att vidtaga erforderliga åtgärder till vanhävdens avhjälpande. I det ovan omnämnda frågecirkuläret har även framställts frågan, om den ansvarige i allmänhet omedelbart visat sig villig att träffa sådan överenskommelse som nyss nämnts eller om överenskommelse kunnat ske först efter längre förhandlingar. Från sexton jordbrukskommissioner har svarats, att det i regel gått jämförelsevis lätt att få till stånd överenskommelse med den för vanhävdens ansvarige och att det endast i enstaka fall visat sig nödvändigt med långa förhandlingar mellan parterna. Två jordbrukskommissioner ha uppgivit, att förhållandena varit högst växlande och icke giva möjlighet till något allmänt uttalande i den ena eller den andra riktningen. Sex jordbrukskommissioner ha svarat, att överenskommelser i allmänhet kunnat träffas först efter långvariga förhandlingar.

Beträffande den vidare behandlingen av de vanhävdsärenden, vilka icke enligt vad ovan nämnts blivit avskrivna, utvisa tabell I kol. 8—12 och tabell II, att under den tid varom nu är fråga förekommit inalles 302 ärenden, i vilka jordbrukskommissionerna kunnat träffa skriftliga överenskommelser angående vanhävdens avhjälpande. Största antalet överenskommelser föreligger för Jämtlands, Älvsborgs, Västerbottens och Västernorrlands län med respektive 51, 41, 31 och 29 ärenden. Mellan 10 och 20 ärenden uppgivas för Stockholms län och stad, Uppsala, Södermanlands, Kalmar, Malmöhus, Värmlands och Kopparbergs län. För Gotlands, Kristianstads och Gävleborgs län redovisas icke något ärende av nu angivet slag och för ett vart av återstående tio län har ärendenas antal understigit 10.

Då det syntts vara av visst intresse att erhålla kännedom i huru många fall skriftliga överenskommelser träffats efter föregången syn jämlikt 5 § vanhävdslagen, ha utredningsmännen i det ovan berörda frågecirkuläret även framställt fråga härom. Av svaren framgår, att vid de 302 överenskommelser som träffats under nu ifrågasatt tid syn föregått i 67 fall.

Den tid, inom vilken de i överenskommelserna angivna åtgärderna skola vara utförda, har, enligt vad som framgår av jordbrukskommissionernas svar på utredningsmännens härom framställda fråga, anpassats i förhållande till åtgärdernas omfattning i varje särskilt fall. I allmänhet synas tiderna variera mellan ett och två år, ehuru såväl tider däröver som tider därunder förekommit. Såsom regel torde tiden för avhjälpande av brister å byggnader med hänsyn till rådande förhållanden å byggnadsmarknaden ha satts längre än tiden för undanröjande av vanhävd å jorden och har beträffande byggnader tiden ej sällan utsträckts till den enligt 6 § vanhävdslagen längsta tillåtna eller fyra år.

Utredningsmännen ha även förfrågat sig hos jordbrukskommissionerna, huruvida vite för underlåtenhet att fullgöra överenskommelse plägat fast-

ställas, och, för det fall att så varit förhållandet, begärt uppgift om vitesbeloppets storlek. Av de inkomna svaren framgår, att endast tio jordbrukskommissioner begagnat sig av möjligheten att fastställa vite för underlåtenhet att fullgöra vad som avtalats rörande vanhävdens avhjälpande. De vitesbelopp som förekommit ha växlat mellan 150 och 500 kronor; i regel synes maximibeloppet eller 500 kronor ha kommit till användning. — Från tre jordbrukskommissioner har framställts anmärkning mot gällande vitesmaximum. Medan en jordbrukskommission ansett, att beloppet i fråga borde höjas till 5 000 kronor, har en annan kommission funnit, att vitet som nu vore för lågt borde sättas i relation till brukningsdelens storlek och brukarens förmåga. En kommission slutligen har föreslagit, att maximibeloppet borde utgå och vitet avtalsvis kunna bestämmas till belopp, som med hänsyn till föreliggande omständigheter kunde anses lämpligt.

I detta sammanhang kunna anmärkas de svar, som inkommit på följande av utredningsmännen till jordbrukskommissionerna framställda fråga:

Har överenskommelse om avhjälpande av vanhävd i allmänhet fullgjorts inom den därför bestämda tiden?

Frågan har av det stora flertalet jordbrukskommissioner besvarats jakande, ehuru ofta med tillägg att det stundom visat sig svårt att få överenskommen åtgärd utförd inom den därför bestämda tiden, i synnerhet när det gällt större reparationsarbeten å byggnader eller uppförande av nybyggnad. Fem jordbrukskommissioner ha lämnat nekande svar och upplyst, att de i regel måst medgiva förlängning av den tid, inom vilken vanhävderna skulle vara avhjälp.

Antalet ärenden, i vilka överenskommelse angående avhjälpande av vanhävd icke kunnat träffas och jordbrukskommissionerna till följd därav gjort anmälan till länsstyrelserna, framgår av tabell I kol. 13—17 och tabell III. I de här upptagna 67 ärendena ha framställningarna till länsstyrelserna gällt antingen ifrågasatt tillämpning av allmänna förfogandelagen på vanhävdade jordbruksfastigheter eller ock åtgärder jämlikt 7 eller 9 §§ vanhävdslagen. För att få en närmare redovisning av dessa ärenden alltefter de olika åtgärder som påkallats ha från jordbrukskommissionerna inhämtats vissa kompletterande upplysningar, varjämte från länsstyrelserna inforrats avskrifter av samtliga beslut, som av dem fattats jämlikt nyssnämnda lagrum under tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945, därvid avskrift begärts även i ärende, i vilket framställning befunnits icke böra föranleda vidare åtgärd.

Av det material som sålunda införskaffats framgår till en början, att anmälningar i nio av de i tabell III upptagna ärendena av jordbrukskommissionerna skett i och för åtgärd enligt förfogandelagen. Av dessa framställningar ha fem återkallats, sedan de fastigheter som varit i fråga överlåtit på annan ägare, medan i fyra fall framställningarna fullföljts och fått till resultat, att Kungl. Maj:t meddelat förordnande om tillämpning av förfogandelagen. Det förtjänar anmärkas, att framställningar i nu angivet syfte

skett till länsstyrelser och statens livsmedelskommission även av kristidsnämnder och andra myndigheter. Av uppgifter som lämnats i jordbruksdepartementet har inhämtats, att förfogandelagen tillämpats beträffande vanhävdade jordbruksfastigheter under år 1940 i ett fall, under år 1941 i 17 fall, under år 1942 i sju fall och under år 1944 i två fall.

Beträffande de i tabell III upptagna ärendena har vidare inhämtats, att i sju ärenden av jordbrukskommissionerna påkallats åtgärd jämlikt 9 § vanhävdslagen och i ett ärende såväl åtgärd jämlikt nyssnämnda lagrum som därefter åtgärd jämlikt 7 § vanhävdslagen. Av dessa åtta framställningar som gällt förordnande enligt 9 § vanhävdslagen har en återkallats, sedan sådd som ansetts erforderlig blivit verkställd av vederbörande brukare. Övriga sju framställningar ha av länsstyrelserna bifallits. Förordnande varom nu är fråga har sålunda meddelats av fyra länsstyrelser, nämligen av en länsstyrelse i tre, av en länsstyrelse i två och av två länsstyrelser i ett fall. I fyra fall ha förordnandena gällt ingripande för säkerställande av skörd, medan i två fall förordnandena angivits gälla säkerställande av sådd och skörd och i ett fall verkställande av höstbruk.

I 51 av de i tabell III upptagna ärendena ha framställningarna gällt åtgärd enligt 7 § vanhävdslagen. Av dessa ärenden ha sex efter återkallelse blivit föremål för avskrivning. Två framställningar ha icke föranlett någon åtgärd från länsstyrelsens sida och i ett ärende har länsstyrelsen funnit vid saken kunna bero, sedan för jordägaren påpekats angelägenheten av att hävden å hans fastighet förbättrades. I 33 ärenden ha länsstyrelserna förelagt jordägare, därav i ett fall förutvarande ägaren, att vidtaga åtgärder för avhjälpande av förefintlig vanhävd. Därvid har i samtliga fall utom ett för underlåtenhet att fullgöra föreläggande utsatts vite; vitesbeloppen ha varierat mellan 100 och 3 000 kronor. Nio ärenden voro vid utgången av juni 1945 ännu beroende på länsstyrelsens prövning.

Av det från länsstyrelserna inkomna materialet framgår vidare, att de ärenden, i vilka anmälan gjorts om åtgärd enligt 7 § vanhävdslagen på den grund att åtagande i överenskommelse icke fullgjorts, varit relativt få till antalet. De ärenden av detta slag, som under nu ifrågavarande tidsperiod avgjorts av länsstyrelserna, uppgå sammanlagt till 14. I två av dessa ärenden ha framställningarna icke föranlett någon åtgärd. I två ärenden ha jordägarna ålagts att utgiva i överenskommelser fastställda vitesbelopp om respektive 300 och 400 kronor, därvid i det ena ärendet samtidigt meddelats föreläggande vid förhöjt vite. I det andra ärendet hade av jordbrukskommissionen yrkats allenast utdömande av vitet. I återstående 10 ärenden ha länsstyrelserna föreskrivit olika åtgärder för vanhävdens avhjälpande och tillika utsatt vitesbelopp, varierande mellan 500 och 5 000 kronor. Föreläggandena ha därvid i nio fall riktat sig mot jordägare och i ett fall mot förutvarande ägare.

Vad därefter angår frågan i vilken mån de förelägganden, som av länsstyrelserna meddelats i ovan angivna ärenden, blivit fullgjorda är att märka,

att i det övervägande antalet fall de tider, inom vilka föreskrivna åtgärder skolat vidtagas, utgått först under år 1945 eller senare. Av det från länsstyrelserna inkomna materialet, vilket som nämnts omfattar tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945, kan därför icke utläsas i vilken utsträckning länsstyrelsernas föreskrifter länt till efterrättelse. Emellertid kan anmärkas, att i två fall av jordbrukskommission påkallats utdömande av viten som förelagts av länsstyrelse. I det ena fallet fälldes till vitet, 500 kronor, och i det andra fallet förklarade länsstyrelsen, att frågan om vitets utdömande tillsvidare skulle bero.

Då det syntts vara av intresse att få kännedom om i vilken utsträckning sådana beslut i vanhävsärenden, som av länsstyrelserna fattats under ovanberörda tidrymd, blivit föremål för överklagande hos Kungl. Maj:t, ha utredningsmännen härom inhämtat upplysningar från i jordbruksdepartementet förvarade handlingar. Av dessa handlingar framgår, att länsstyrelsernas beslut jämlikt 7 § vanhävdslagen i 17 fall dragits under Kungl. Maj:ts prövning, därvid endast i ett fall besvär anförts av jordbrukskommission. I så gott som samtliga besvärsmål ha länsstyrelsernas beslut i huvudsak fastställts av Kungl. Maj:t, därvid dock ofta de för åtgärders vidtagande utsatta tidsfristerna förlängts. I ett fall har länsstyrelses beslut jämlikt 5 § vanhävdslagen att utse synemän överklagats men ha besvären ej föranlett ändring i beslutet. I ett fall slutligen har ett av länsstyrelse jämlikt 9 § nyssnämnda lag meddelat förordnande blivit efter besvär av jordägaren undanröjt av Kungl. Maj:t.

Såsom ovan omförmälts skall jämlikt stadgande i 8 § första stycket vanhävdslagen undantag från bestämmelserna om skyldighet att avhjälpa vanhävd medgivas, om den ansvarige finnes vara därtill urståndsatt på grund av medellöshet eller annan giltig orsak. Vidare kan jämlikt stadgande i andra stycket av samma lagrum, då fråga är om vanhävd å jord till utarrenderad brukningsdel, ingripande i fall som nyss angivits i stället ske mot jordägaren, om det kan antagas att denne är i stånd att avhjälpa vanhävden. För utrönande i vilken omfattning bestämmelserna i 8 § vanhävdslagen kommit till användning i vanhävsärenden ha till jordbrukskommissionerna för besvarande framställts följande frågor:

a) I huru många fall har jordbrukskommissionen funnit sig icke kunna ingripa mot vanhävd på grund av förhållande som avses i 8 § första stycket vanhävdslagen?

b) I huru många fall har i stället på grund av stadgandet i andra stycket av samma paragraf ingripande skett mot jordägaren i fråga om avhjälpan av vanhävd å jord å utarrenderad fastighet?

Av de från jordbrukskommissionerna inkomna svaren framgår, att elva jordbrukskommissioner icke haft att behandla något fall som avses i 8 § vanhävdslagen. Över svaren från övriga kommissioner har upprättats nedanstående tabell.

Tabell V.

Jordbrukskommissionen i	Antal fall inom varje jordbrukskommission	
	enligt frågan a) ovan	enligt frågan b) ovan
Södermanlands, Skaraborgs, Gävleborgs och Jämtlands län ..	1	0
Stockholms län och stad	1	1
Jönköpings, Malmöhus och Norrbottens län.....	2	0
Västernorrlands län	»ett par fall»	0
Göteborgs och Bohus samt Värmlands län	3	0
Älvsborgs län södra delen	4	1
Kalmar län södra delen	5	0
Kristianstads län	»så gott som samtliga vanhävdsfall»	0
Kopparbergs län.....	10	8

Av tabellen kan utläsas att frihet från avhjälpande av vanhävd på grund av oförmåga endast i ett län ansetts föreligga i någon större utsträckning samt att tillämpning av den subsidiära ansvarigheten för jordägare vid vanhävd å jorden till utarrenderad brukningsdel varit relativt sällsynt.

Det kan anmärkas, att i vissa av de fall, då på grund av stadgandena i förevarande lagrum ingripande såsom tabellen ovan utvisar icke kunnat ske mot den, som enligt vanhävdslagen eljest varit ansvarig för avhjälpande av vanhävden, möjlighet kan ha förelegat för ingripande enligt allmänna förfogandelagen. I vilka fall ingripande enligt sistnämnda lag skett kan dock icke angivas.

På grund av bestämmelserna i 10 § vanhävdslagen kan i vissa fall ägare eller brukare även efter äganderättens eller nyttjanderättens upphörande vara skyldig avhjälpa vanhävd å den brukningsdel, som av honom ägts eller brukats. Förutsättning för sådan ansvarighet är att före upphörandet av äganderätten eller nyttjanderätten överenskommelse träffats med ägaren eller brukaren om avhjälpande av vanhävden eller att föreläggande meddelats honom jämlikt 7 § vanhävdslagen eller, dock endast beträffande ägare, att brukningsdelen varit föremål för syn. Har överlåtelse av äganderätten eller frånträdande av nyttjanderätten skett före nu angivna tidpunkter, kan någon ansvarighet för tidigare ägare eller brukare icke längre göras gällande.

Det har syntts utredningsmännen vara av intresse att utrona, huruvida jordbrukskommissionerna förmärkt, att överlåtelse av vanhävdad fastighet brukat ske på så tidig tidpunkt att ansvarighet för vanhävden på grund av ovan angivna bestämmelser icke kunnat utkrävas av den, som eljest varit därför ansvarig såsom ägare. Med anledning härav har till jordbrukskommissionerna för besvarande framställts följande fråga:

Har det förekommit att, efter det vanhävd konstaterats men innan syn hållits eller överenskommelse om avhjälpande av vanhävden träffats eller föreläggande enligt 7 § vanhävdslagen meddelats, fastigheten överlåtits för vinande av befrielse från ansvarighet för vanhävden?

På den sålunda framställda frågan har inkommit jakande svar från åtta jordbrukskommissioner, därvid en jordbrukskommission uppgivit, att överlåtelse som omfrågats skett i sex fall, en kommission uppgivit ett par fall, en två fall och en ett fall. Övriga jordbrukskommissioner ha lämnat nekande svar. Det bör tillika anmärkas, att en jordbrukskommission framhållit, att enligt densammas mening ansvarighet vid överlåtelse av vanhävdad brukningsdel borde inträda redan i det fall att kommissionen föranstaltat om sådan utredning rörande den å brukningsdelen förekommande vanhävden, som omförmäles i 5 § vanhävdslagen.

Jämlikt särskild bestämmelse i 10 § vanhävdslagen kan jordbrukskommissionen, då den därtill finner anledning, medgiva befrielse från den ansvarighet, som eljest enligt lagrummet skulle föreligga för en förutvarande ägare eller brukare. För att vinna upplysning i vilken utsträckning bestämmelserna i denna del tillämpats har till jordbrukskommissionerna för besvarande utställt följande fråga:

Har jordbrukskommissionen plägat befria föregående ägare eller brukare från ansvarigheten för vanhävd i enlighet med vad i 10 § första och andra styckena vanhävdslagen sägs?

De svar som inkommit utvisa, att befrielse från ansvarighet i fall varom nu är fråga medgivits av tio jordbrukskommissioner. Sålunda uppgives, att beslut om sådan befrielse fattats av vardera av två jordbrukskommissioner i två fall och av en var av fyra jordbrukskommissioner i ett fall, medan fyra jordbrukskommissioner endast omnämna att fall förekommit. Såsom anledning till befrielse angiva ett par jordbrukskommissioner, att den nye ägaren förbundit sig att avhjälpa förefintlig vanhävd. Övriga sexton jordbrukskommissioner ha nekande besvarat den framställda frågan.

Såsom framgår av redogörelsen för de i tabell III upptagna ärendena ha under tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945 av jordbrukskommissionerna gjorts inalles åtta framställningar till länsstyrelserna om tillämpning av stadgandet i 9 § vanhävdslagen angående åtgärder för säkerställande av sådd eller skörd. Då det emellertid kunnat antagas, att fråga om tillämpning av nämnda lagrum uppkommit i åtskilliga fall, ehuru erforderliga åtgärder efter påstötning av jordbrukskommissionerna verkställdes av vederbörande brukare, har för bedömandet av den betydelse lagbestämmelsen i fråga haft till jordbrukskommissionernas besvarande utställt följande fråga:

I huru många fall har fråga uppkommit om anmälan till länsstyrelse jämlikt 9 § vanhävdslagen (även fall i vilka rättelse skett utan anmälan skola angivas)?

De i anledning av berörda fråga inkomna svaren från jordbrukskommissionerna utvisa, att ett ingripande för säkerställande av sådd eller skörd varit aktuellt för elva kommissioner i sammanlagt omkring 20 fall. En jordbrukskommission upplyser därvid, att den i de fall som förekommit vid besök å fastigheterna lyckats påskynda ägarna så att behövliga åtgärder fullgjorts; en

annan jordbrukskommission uppger, att kommissionen i några fall då sådden blivit försummad gjort hänvändelse till vederbörande blockledare och att sådden därefter blivit verkställd.

Jämlikt bestämmelse i 13 § första stycket av 1942 års vanhävdslag erfordras länsstyrelsens tillstånd, då brukningsdel som avses i 1927 års uppsiktslag skall tagas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte. Vidare kan länsstyrelse jämlikt stadgande i andra stycket av samma paragraf lämna sitt tillstånd till att byggnad, som genom sammanslagning blivit obehövlig, får bortföras eller lämnas utan underhåll i det fall, då dylik åtgärd eller underlåtenhet eljest jämlikt 2 § andra stycket skulle betecknas såsom vanhävd.

För utrönande i vilken mån stadgandet i första stycket av 13 § vanhävdslagen efterlevts har till jordbrukskommissionerna för besvarande framställts följande fråga:

Har till jordbrukskommissionens kännedom kommit, att brukningsdel av större omfattning i dess helhet eller till övervägande del utan tillåtelse av länsstyrelsen tagits i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte?

Frågan har besvarats nekande av samtliga jordbrukskommissioner.

Vidare ha utredningsmännen från länsstyrelserna infordrat uppgift å samtliga beslut, som av dem fattats jämlikt 13 § vanhävdslagen, även i ärende i vilket framställning befunnits icke föranleda vidare åtgärd.

Av de från länsstyrelserna inkomna uppgifterna framgår, att tillstånd jämlikt 13 § vanhävdslagen meddelats endast av en länsstyrelse vid ett tillfälle. Med stöd av lagrummet i fråga har nämligen en länsstyrelse i Norrland funnit det nödigt, att den odlade jorden om cirka 8 hektar till en fastighet toges i anspråk av en växtförädlingsförening.

IV. Allmän motivering.

Behovet av en uppsiktslagstiftning.

Såväl i 1943 års riksdags förut omnämnda beslut i anledning av den till riksdagen avlätna propositionen om ändring i 1927 års uppsiktslagstiftning som även i föredragande departementschefens ovan återgivna anförande till statsrådsprotokollet den 12 maj 1944 förutsättes uppenbarligen, att även efter den 30 juni 1947, då giltighetstiden för lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk utgår, en uppsiktslagstiftning för det svenska jordbruket skall vara erforderlig. Detta oaktat ha utredningsmännen, då behovet av en uppsiktslagstiftning överhuvudtaget, om det också ej är absolut beroende av den faktiska förekomsten av vanhävd å jordbruksfastigheter, dock måste sägas äga det närmaste samband därmed, ansett sig böra, i den mån så varit möjligt, verkställa utredning om i vilken omfattning sådan vanhävd, som berättigar ett ingripande från det allmännas sida, verkligen förekommit. I avseende härå ha utredningsmännen i första hand, såsom redan antytts, från jordbrukskommissionerna införskaffat de uppgifter, vilka sammanställts i ovanintagna tabell I. Beträffande de i denna tabell införda siffrorna, vilka ju avse tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945, göras här följande anmärkningar.

Enligt vad kol. 6 i tabellen utvisar, ha jordbrukskommissionerna under den ifrågavarande tidrymden av tre år tagit befattning med inalles 1 625 ärenden angående anmälda eller eljest upptäckta fall av vanhävd. Av dessa ärenden ha enligt av jordbrukskommissionerna lämnade uppgifter 777 inkommit till jordbrukskommissionerna antingen tidigare än den 1 juli 1942 men icke blivit slutbehandlade före sagda dag eller ock under senare halvåret 1942. Under år 1943 inkommo 371, under år 1944 302 och under första hälften av år 1945 175 ärenden. Jämtlands, Värmlands, Alvsborgs, Norrbottens, Västernorrlands och Västerbottens län uppvisa det största antalet ärenden eller respektive 325, 279, 137, 103, 101 och 95 ärenden; jordbrukskommissionerna i dessa län ha sålunda behandlat sammanlagt ej mindre än 1 040 ärenden eller 64 % av hela antalet ärenden. Mellan 50 och 60 ärenden ha förekommit i Kalmar, Kristianstads, Skaraborgs, Kopparbergs och Gävleborgs län, mellan 40 och 50 ärenden i Jönköpings och Malmöhus län, mellan 30 och 40 ärenden i Stockholms län och stad samt Uppsala län, mellan 20 och 30 ärenden i Södermanlands, Blekinge och Hallands län samt mellan 10 och 20 ärenden i Östergötlands, Kronobergs, Göteborgs och Bohus, Örebro och Västmanlands län. För Gotlands län har icke redovisats något vanhävdsärende.

Av tabell I kan vidare inhämtas, att i 302 ärenden (kol. 12) skriftlig överenskommelse kunnat träffas med den för vanhävden ansvarige angående vanhävdens avhjälpan, att i 67 ärenden (kol. 17) anmälan utan föregående

överenskommelse gjorts till länsstyrelsen om åtgärd enligt vanhävdslagen eller allmänna förfogandelagen samt att 768 ärenden (kol. 7) avskrivits utan att sådan överenskommelse träffats eller anmälan gjorts. Bland dessa avskrivna ärenden ingå bland andra de efter jordbrukskommissionernas årsberättelser att döma talrika fall, då vanhävд visserligen konstaterats men då densamma efter påpekande eller muntlig överenskommelse avhjälpes. — Vid utgången av juni 1945 var ett betydande antal ärenden eller 488 stycken (kol. 18) fortfarande beroende på jordbrukskommissionernas prövning utan att i dessa ärenden vidtagits åtgärd som ovan angivits.

Den ovan återgivna statistiken över vanhävdsärenden som behandlats av jordbrukskommissionerna lider tydligen av den bristen, att man icke med säkerhet kan utläsa i huru många ärenden omständigheterna varit sådana, att verklig vanhävд förelegat. Att så varit förhållandet i alla de ärenden, i vilka skriftlig överenskommelse kommit till stånd, liksom så gott som undantagslöst i de fall då framställning om åtgärd gjorts till länsstyrelsen är uppenbart. Dessutom har, såsom nyss antytts, i ett säkerligen betydande antal ärenden vanhävд visserligen befunnits föreligga men ärendena kunnat avskrivas, sedan vanhävden avhjälpes utan att skriftlig överenskommelse behövt träffas. Avskrivning kan också ha skett av den anledning, att ehuru vanhävд förelegat möjlighet till ingripande enligt vanhävdslagen saknats, därför att den för vanhävden ansvarige på grund av medellöshet eller annan giltig orsak varit urståndsatt att avhjälpa vanhävden. Att avskrivning skett av anledning som sist angivits har bekräftats genom utsagor från åtskilliga jordbrukskommissioner.

Ehuru väl man sålunda kan vara berättigad antaga, att även i ett betydande antal av de i tabell I (kol. 7) upptagna 768 ärenden, som av jordbrukskommissionerna avskrivits utan att skriftlig överenskommelse träffats eller anmälan till länsstyrelsen gjorts, avskrivningen icke berott på att vanhävд ej befunnits föreligga, återstå dock av de för jordbrukskommissionerna anmälda vanhävdsfallen åtskilliga vilka avskrivits på den grund att anmälningen om vanhävд befunnits sakna fog. Den i tabell I (kol. 19) förekommande siffran 1 625, vilken utvisar antalet av jordbrukskommissionerna behandlade vanhävdsärenden, rymmer sålunda i sig en del fall då vanhävд icke förekommit. Med hänsyn till vad sålunda anförts kan sagda siffra ej utan vidare tagas till utgångspunkt vid bedömande av frågan om behovet av en vanhävдslagstiftning för det svenska jordbruket. Å andra sidan är emellertid att märka, att det ligger i sakens natur att jordbrukskommissionerna, vilkas verksamhetsområden såsom i de flesta fall sammanhängande med länen äro synnerligen vidsträckta, icke kunna ha erhållit kännedom om alla de fall av vanhävд av jordbruksfastigheter som i verkligheten förekommit. Detta bestyrkes också av det förhållandet, att utredningsmännen under sina resor upptäckt visserligen ej många men dock några vanhävdsfall, om vilka vederbörande jordbrukskommission icke haft vetskap, och att för utredningsmännens ordförande också anmälts ett och annat vanhävdsfall, som icke varit känt för jordbrukskom-

missionen. Det kan förty förutsättas att vanhävdsfallen i verkligheten varit icke obetydligt flera än de i tabell I upptagna siffrorna giva vid handen.

Utredningsmännen ha även funnit det vara av intresse att beträffande förekomsten av vanhävdsfall under senare år inhämta hushållningssällskapens och egnahemsnämndernas erfarenhet och uppfattning i detta hänseende. Med anledning härav har från hushållningssällskapens förvaltningsutskott och egnahemsnämnderna begärts upplysning om och i vilken omfattning — enligt vad vederbörande hade sig bekant — under tiden efter den 30 juni 1942 inom respektive hushållningssällskaps eller egnahemsnämnds verksamhetsområde förekommit vanhävd å jordbruksfastigheter. Uppgift har begärts särskilt för fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna äro tillämpliga, och för fastigheter i övrigt liksom ock för de fall, då vanhävden gällt enbart jorden eller endast åbyggnaderna eller i båda dessa hänseenden. Utredningsmännen ha ansett sig böra framhålla, att de med sin förfrågan icke åstundat några statistiska undersökningar utan endast önskat erhålla på hushållningssällskapens eller egnahemsnämndernas allmänna erfarenhet grundade uttalanden.

Över de från hushållningssällskapen och egnahemsnämnderna inkomna svaren på utredningsmännens förfrågan har uppgjorts en sammanställning, som intagits såsom bilaga 2 till detta betänkande.

Beträffande innehållet i svaren anmärkes här i korthet följande: Vanhävd å jordbruksfastigheter uppgives i större utsträckning förekomma endast inom tre län, nämligen Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län. Egnahemsnämnden i Västernorrlands län upplyser sålunda, att vanhävd vore relativt vanlig å sådana fastigheter, som vid utarrendering fölle under de sociala arrendebestämmelserna, och att beträffande andra fastigheter vanhävd av byggnader förekomme relativt ofta. Beträffande förhållandena i Jämtlands län uppgives av egnahemsnämnden, att inom länet ofta påträffades fall av vanhävd å båda fastighetskategorierna. Hushållningssällskapet inom samma län är av den uppfattning, att förekomsten av vanhävd icke vore anmärkningsvärt stor och att den snarare minskat än ökat efter den 30 juni 1942, vilket skulle samanhänga med en allmän strävan hos jordbrukarna att under krisåren tillvarataga alla produktionsmöjligheter och även med en något ökad lönsamhet av jordbruksdriften. Hushållningssällskapet i Västerbottens län säger sig ha iakttagit, att vanhävd särskilt i fråga om byggnader förekommit i ganska stor utsträckning å fastigheter, beträffande vilka de sociala arrendebestämmelserna ej vore tillämpliga. I övriga län angives vanhävd av jordbruksfastigheter förekomma i ringa omfattning eller endast i ett fåtal fall. Hushållningssällskapet i Kronobergs län, som uppgivit att vanhävd under de senaste åren konstaterats blott å ett ringa antal jordbruk, uttalar som sin mening, att det icke funnes anledning att för framtiden befara vanhävd i någon större utsträckning å sådana fastigheter, som vore relativt välbelägna och omfattade åker av åtminstone medelgod beskaffenhet. Däremot kunde det på grund av höjda levnadsanspråk och därav föranledd brist på arbets-

kraft å landsbygden förväntas, att torp och lägenheter, som vore sämre belägna, nedlades och att den steniga och dåliga jorden på dessa ställen planterades med skog. En dylik utveckling hade länge kunnat konstateras. I åtskilliga yttranden påtalas den märkbara försämring av byggnadsbeståndet å jordbruksfastigheter, som inträtt under de sista åren och som enligt uppgift huvudsakligen haft sin orsak i de höga byggnadskostnaderna. Från några håll antydes, att försämringen av byggnadsbeståndet tangerat gränsen till vanhävd.

Något ytterligare material utöver det, för vilket redogörelse lämnats här ovan, för bedömande i vad mån vanhävd av jordbruksfastigheter förekommer i Sverige torde näppeligen stå till buds. Det må medgivas att den åvägbragta utredningen ingalunda, åtminstone om man ser landet i dess helhet, kan tagas till intäkt för det berättigade i ett påstående att vanhävd av jordbruk är en vanlig företeelse. Att så är förhållandet göres ej heller från något håll gällande. Tager man vidare i betraktande att enligt senast tillgängliga jordbruksräkning, som avser år 1937, i landet finnas 366 309 brukningsdelar med en åkerareal över ett hektar, omfattande i det närmaste 99 % av landets hela åkerareal, som angives till 3 731 038 hektar, framgår det att, även om vanhävdsfallen varit flera än vad utredningsmaterialet giver vid handen, det dock i allt fall är en mycket ringa del av landets jordbruksjord som är uppenbart vanhävdad.

Trots vad sålunda anförts angående den säkerligen ringa förekomsten av vanhävd av jordbruk finna utredningsmännen det dock icke kunna ifrågasättas annat än att — vilket också, på sätt redan antytts, både 1943 års riksdag och departementschefen i sitt uttalande till statsrådsprotokollet den 12 maj 1944 förutsatt — en uppsiktslagstiftning skall finnas även efter det giltighetstiden för 1942 års vanhävdsflag utgått. Ändamålet med uppsiktslagstiftningen är ej blott att giva det allmänna medel i sin hand att avhjälpa en vanhävd som redan inträtt och att neutralisera de skadliga verkningarna av densamma; lagstiftningens uppgift är också att överhuvudtaget förebygga att jordbruksfastigheter misskötas på sådant sätt att vanhävd av dem kan anses föreligga. Uppsiktslagstiftningen såsom sådan är visserligen icke — såsom motståndarna till densamma gärna velat göra gällande — en strafflag, men den har dock det gemensamt med strafflagen att densamma i sig innebär ett prohibitivt eller rent av avskräckande moment. Skulle uppsiktslagstiftningen med de påföljder som den stadgar för vanhävd av jord och byggnader avskaffas, skulle med visshet vanhävdsfallen öka i antal och detta måhända i så oroväckande grad, att svårighet skulle föreligga att genom ett återupplivande av uppsiktslagstiftningen neutralisera de redan inträdda svårartade följderna av dess upphävande. För övrigt är den svenska jordbruksjorden i och för sig ett kapital som ej får förvaltas efter ägarens eller brukarens gottfinnande. Med äganderätten till jord följer ovedersägligen skyldighet att sköta den på sådant sätt, att det odlingens arv som svenska män och kvinnor lämnat efter sig till efterkommande släkten icke förspilles.

Uppsiktslagstiftningens omfattning med hänsyn till skilda grupper av jordägare.

I det föregående ha utredningsmännen behandlat spørsmålet om behovet av en uppsiktslagstiftning utan hänsyn till den omfattning densamma kan finnas böra ha. Härefter följer en utläggning av utredningsmännens allmänna inställning till frågan om lagstiftningens omfattning, och då först till spørsmålet om efter den 30 juni 1947 uppsiktslagstiftningen bör ha samma omfattning, som den erhöll genom 1942 års lag, d. v. s. om den skall vara generell, eller om man bör återgå till den intill den 1 juli 1947 suspenderade lagen den 27 juni 1927 eller för varje fall vid antagande av en ny uppsiktslagstiftning av permanent natur följa samma principer, som ligga till grund för sistnämnda lag.

För bedömande av den sålunda uppställda frågan torde det vara lämpligt att här något utförligare än i den historiska översikten skett behandla de olika åsikter och yrkanden, som alltsedan frågan om en uppsiktslagstiftning först blev aktuell framkommit beträffande lagstiftningens omfattning med hänsyn till skilda grupper av jordägare.

Norrlandskommittén tog, såsom tidigare anmärkts, i sitt förslag till vanhävdslag sikte endast på den vanvård, vilken syntes innebära ett medvetet åsidosättande av jordbruket på grund av att jordägaren icke hade lust att vara jordbrukare utan fått sina intressen riktade åt annat håll. Vanhävdslagen föreslogs i enlighet härmed skola gälla endast jord, tillhörig bolag, förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, som ej å fastigheten hade sitt bo och hemvist samt uppenbarligen besatte den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen. Hos några andra än dylika jordägare syntes nämligen ifrågavarande medvetna åsidosättande av jordbruket icke kunna tänkas förekomma. En vanlig enskild jordägare måste nämligen i regel för att kunna tillgodose sina egna omedelbara behov av jordbrukets naturprodukter ägna detta större omsorg.

I en till 1907 års riksdag avlåten proposition med förslag till vanhävdslag avsågs, i överensstämmelse med den till norrlandskommitténs betänkande fogade, förut omnämnda reservationen, att lagen skulle gälla all i enskild ägo varande jord. Som motivering till denna utvidgning av lagens tillämpningsområde anfördes i propositionen, att det visserligen måste medgivas, att det endast varit å bolags och skogsspekulanter jord, som de missförhållanden, vilka påkallade lagstiftningens ingripande, i någon betänkligare grad framträtt. Men då lagen grundade sitt berättigande på den skada för det allmänna, som förorsakades av en svårare vanhävd, samt denna skada vore lika stor, i vems hand det vanhävdade hemmanet än befunde sig, syntes följdriktigheten kräva att, såsom reservanterna inom norrlandskommittén påyrkat, lagen utsträcktes att gälla all i enskild ägo varande jord. Ett dylikt princi-

piellt beriktigande torde, framhölls det vidare, kunna göras utan att lagen därigenom i sin praktiska tillämpning fick någon väsentligt ändrad lydelse. Det syntes nämligen vara ringa anledning befara, att andra än trävaruindustriens idkare kunde finna det med sin förmån förenligt att försumma jordbruket å sin jord till den grad, att vanhävd komme att föreligga i den utsträckning den föreslagna lagen för sin tillämplighet förutsatte.

1907 års förslag blev emellertid icke antaget av riksdagen. Då vid 1909 års riksdag nytt förslag till vanhävdslag framlades, var lagens giltighet begränsad till fastigheter, som tillhörde bolag och ekonomiska föreningar samt enskilda skogsspekulanter. Detta lagförslag, som godkändes av riksdagen, ledde till utfärdande av lagen den 25 juni 1909 angående uppsikt över vissa jordbruk i Norrland och Dalarne.

I anledning av en motion vid 1917 års riksdag om utsträckt vanhävdslagstiftning uttalade lagutskottet vid behandling av motionen vissa betänkligheter mot en dylik lagstiftning för sådana grupper av jordbruk, som förnämligast ägdes av yrkesjordbrukare. Det föreföll utskottet redan principiellt möta stora betänkligheter att stifta en vanhävdslag för alla dylika jordbruk. Jordbrukaren liksom andra yrkesidkare finge väl i allmänhet antagas av eget intresse sköta sitt yrke efter bästa förmåga. Yrkesskicklighetens höjande borde här vinnas på upplysningens väg och genom understöd. Visserligen kunde sägas, att ett tillfyllestgörande bruk av landets odlade jord vore så viktigt för landet och dess invånare, att här dock måste särskild hänsyn göras gällande. Men utskottet trodde ej, att i dessa fall vanhävd förekomme i så stor utsträckning, att någon tvingande nödvändighet föreläge att, såsom i gamla dagar i viss mån gällde, åtminstone i lagen sätta jordbrukarna till yrket under uppsikt i deras sätt att hävda jord och byggnader. Säkerligen skulle också en sådan lagstiftning icke utan fog möta ett allmänt och förbittrat motstånd från bondeklassen och övriga jordbrukare. Motionen avstyrktes följaktligen av utskottet; den blev också avlagen av riksdagen.

Beträffande därefter jordkommissionens år 1923 framlagda utkast till vanhävdslag, vilken skulle gälla hela landet och alla fastigheter i enskild ägo av en viss storleksordning, hänvisas till den historiska översikten.

Sedan frågan om en dylik allmän uppsiktslag genom motioner bragts under 1924 års riksdags prövning, uttalade andra lagutskottet, som förehade motionerna till behandling, såsom sin mening att även i rikets södra och mellersta delar vanhävd förekomme i sådan omfattning, att den kunde uppfordra statsmakterna till ingripande. Principiella skäl syntes utskottet tala för att lagstiftningen i fråga gäves tillämplighet å all i enskild ägo varande jord. Utskottet ville dock ej förneka, att möjligen praktiska skäl kunde föranleda därtill, att lagstiftningen icke erhöles större räckvidd än den sociala arrende-lagstiftningen. — Utlåtandet ledde till att riksdagen, jämte det att vissa ändringar i 1909 års norrländska uppsiktslag antogos, i skrivelse till Kungl. Maj:t begärde framläggande av förslag till lag rörande vanhävd av jordbruk.

Efter tillkomsten av 1927 års lag, vilken såsom förut framhållits till till-

lämpningsområdet överensstämmer med den sociala arrenderegleringen, kom frågan om uppsiktslagens räckvidd åter före vid 1929 års riksdag. I motioner uttalades därvid den meningen, att uppsiktslagen borde omfatta all i enskild ägo befintlig jord jämte nödiga byggnader. Efter hemställan av andra lagutskottet fann riksdagen motionerna icke föranleda någon åtgärd.

Samma fråga återkom vid 1931 års riksdag, då i motioner i båda kamrarna yrkades, att gällande uppsiktslag skulle utsträckas till att omfatta även andra jordbruk än dem som hittills fallit under densamma. Ej heller dessa motioner ledde till någon riksdagens åtgärd.

Även vid 1938 års riksdag var frågan om uppsiktslagens tillämpningsområde föremål för riksdagens uppmärksamhet genom särskilda i frågan väckta motioner. I utlåtande över motionerna hemställde andra lagutskottet — som förutsatte att de i motionerna berörda spörsmålen inom 1936 års arrendeutredning ägnades den uppmärksamhet de otvivelaktigt förtjänade — att motionerna icke måtte föranleda till någon riksdagens åtgärd. Riksdagen biföll utskottets hemställan.

1936 års arrendeutredning föreslog i sitt år 1938 avgivna betänkande, att den sociala arrenderegleringen skulle utsträckas till att omfatta även under fideikommiss, enskilda godsägare, stiftelser och ideella föreningar lydande fastigheter samt att 1927 års uppsiktslag skulle erhålla däremot svarande utsträckning av tillämpningsområdet.

Såsom av det ovan anförda framgår ha förslag om uppsiktslagstiftningens utvidgning till att omfatta alla enskilda jordägare, varigenom lagstiftningens överensstämmelse med den sociala arrendelagstiftningen skulle bortfalla, framkommit tid efter annan. Först genom lagen den 30 juni 1942 om åtgärder mot vanhävd av jordbruk kom emellertid en sådan utsträckning av uppsiktslagstiftningens tillämpningsområde till stånd. De skäl, som då ansågos motivera en utvidgad uppsiktslagstiftning, hänförde sig till för landet uppkomna försörjningssvårigheter. På grund av avspärningen under kriget hade landet för livsmedelsförsörjningen blivit så gott som helt hänvisat till egna resurser. Då läget till följd av felslagna skördar därtill blivit ytterligare ansträngt, var det av största vikt, att all odlad jord utnyttjades så att högsta möjliga produktion av livsmedel ernåddes. Under sådana förhållanden ansågs det icke kunna tillåtas att jordbruk förföll eller vansköttes. Under ett krisläge måste vidare hänsyn tagas till det missnöje och den indignation, som skulle uppväckas hos befolkningen, om trots den föreliggande svåra försörjningssituationen möjligheter till livsmedelsproduktion lämnades outnyttjade eller illa tillvaratogs. Även av psykologiska skäl förmenades alltså en utvidgad uppsiktslagstiftning vara påkallad.

Den utvidgning av uppsiktslagstiftningens räckvidd, som skedde genom 1942 års lag, var sålunda föranledd huvudsakligen av rådande exceptionella förhållanden på livsmedelsförsörjningens område. Om också numera efter krigets avslutande förhållandena i detta hänseende i viss mån förbättrats, torde

dock försörjningsläget ännu icke kunna anses vara så stabiliserat, att man utan vidare kan påstå, att de överväganden, som föranledde antagandet av 1942 års allmänna vanhävdslag, ej längre motivera en vanhävdslagstiftning av samma räckvidd. Frågan härom måste emellertid skärskådas även och i all synnerhet från vissa andra synpunkter än dem som sammanhånga med försörjningsläget.

För bedömandet av frågan om uppsiktslagstiftningens omfattning är det av intresse att konstatera, huru de vanhävdsärenden, som varit föremål för jordbrukskommissionernas behandling under tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945, fördela sig på olika fastighetsgrupper. Av tabell I (kol. 2—4) framgår, att av hela antalet vanhävdsärenden under nämnda tid eller 1 625 stycken 993 ärenden eller omkring 61 % hänföra sig till sådana fastigheter, som vid utarrendering falla under de sociala arrendebestämmelserna. Sålunda ha 273 ärenden (kol. 2) eller omkring 17 % av alla ärenden avsett fastigheter, som tillhöra bolag, förening eller stiftelse, 59 ärenden (kol. 3) eller ungefär 3,5 % ha gällt gårdar, torp eller andra lägenheter, som lyda under huvudgård och tillhöra enskild person eller fideikommiss, medan 661 ärenden (kol. 4) eller omkring 40,5 % hänfört sig till fastigheter, som ägas av enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet som är i sambruk med densamma, och vilken uppenbarligen besitter fastigheten av annan anledning än att bereda sig sin huvudsakliga utkomst av jordbruket. I 632 ärenden (kol. 5) eller omkring 39 % av samtliga ärenden ha fastigheterna icke varit att hänföra till någon av nu angivna tre kategorier. I Södermanlands och Norrbottens län ha samtliga vanhävdsärenden gällt fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna äro tillämpliga. I Malmöhus län däremot har icke förekommit något ärende rörande sådana fastigheter, utan alla ärenden ha berört fastigheter av annat slag. I Stockholms, Uppsala, Jönköpings, Kronobergs, Värmlands, Örebro, Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands och Västerbottens län har flertalet ärenden gällt fastigheter, som vid utarrendering falla under den sociala arrenderegleringen, medan motsatta förhållandet rått i Östergötlands, Kalmar, Blekinge, Kristianstads, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Västmanlands län.

Beträffande vanhävdsärendenas vidare behandling utvisar tabell I, att i de 993 ärenden, som hänfört sig till fastigheter vilka vid utarrendering falla under de sociala arrendebestämmelserna, skriftlig överenskommelse kunnat träffas i 202 fall och att i 48 ärenden anmälan måst göras till länsstyrelsen. I de 632 ärenden, som berört fastigheter av annat slag än nu nämnts, utgöra motsvarande siffror 100 och 19. I huru många fall rättelse kunnat, sedan vanhävd konstaterats, vinnas utan att åtgärder av angiven art vidtagits kan ej utläsas ur tabellen men torde dessa fall såsom tidigare nämnts ej vara få.

De återgivna siffrorna utmärka, att av de utav jordbrukskommissionerna under tiden den 1 juli 1942—den 30 juni 1945 behandlade vanhävdsärendena

ej fullt två femtedelar berört fastigheter, som icke falla under de sociala arrendebestämmelserna, och något mer än tre femtedelar fastigheter, å vilka nämnda bestämmelser äro tillämpliga. Att någon förskjutning i dessa siffror skulle under de återstående två åren av 1942 års lags giltighetstid inträda i den riktningen, att antalet vanhävsärenden rörande fastigheter av förstnämnda slag proportionellt minskades, är icke troligt. Snarare torde det förhålla sig så, att uppsiktslagstiftningens generella räckvidd enligt 1942 års lag ej ännu trängt in i det allmänna medvetandet och att lagstiftningen mångenstädes alltjämt uppfattas såsom om den vore riktad endast mot bolag och därmed likställda jordägare samt att därför med ökad kännedom om vanhävdslagens rätta innebörd antalet vanhävsfall, som bringas till jordbrukskommissionernas kännedom och som röra fastigheter vilka ej falla under den sociala arrenderegleringen, kommer att ökas.

De från hushållningssällskapen och egnahemsnämnderna inkomna yttrandena synas i regel vara alltför allmänt hållna för att kunna lämna någon ledning vid bedömandet av frågan om förekomsten av vanhävd inom nu berörda särskilda fastighetsgrupper.

Emellertid giver det från jordbrukskommissionerna erhållna, ovan refererade siffermaterialet vid handen, att vanhävd av jordbruk icke är en företeelse som förekommer endast vid fastigheter, vilka vid utarrendering falla under de sociala arrendebestämmelserna, utan även och, såvitt siffermässigt kan bedömas, i allenast obetydligt mindre grad vid fastigheter av annat slag. Redan häri ligger en anledning till att icke begränsa den blivande vanhävs-lagstiftningens uppgift till att utgöra ett komplement till den sociala arrendelagstiftningen.

Men även vissa andra skäl av vägande innebörd synas kunna åberopas för att den ifrågavarande lagstiftningen göres tillämplig å fastigheter i allmänhet.

Sålunda kan det icke betvivlas, att redan den omständigheten att en allmän uppsiktslagstiftning finnes har fördelaktiga verkningar beträffande åtskilliga mindre väl skötta jordbruk och motverkar att en begynnande vanskötsel fortskrider till uppenbar vanhävd. Förefintligheten av en uppsiktslagstiftning med allmän räckvidd innebär otvivelaktigt ett kraftigt återhållande moment för en brukare, som eljest icke skulle ha tvekat att eftersätta jordbrukets skötsel.

Vidare torde en allmän uppsiktslagstiftning ofta såsom en önskvärd biverkan leda till att odlad jord, som brukas av personer vilka icke intressera sig för dess ändamålsenliga skötsel, övergår till lämpligare brukare. Av jordbrukskommissionernas årsberättelser ävensom av upplysningar som av kommissionerna lämnats utredningsmännen framgår, att det i åtskilliga fall visat sig möjligt för kommissionerna att efter förhandlingar med ägare till jordbruksfastigheter, som utsatts för vanhävd, förmå ägarna att försälja eller utarrendera fastigheterna. En dylik försäljning eller utarrendering har ibland kommit till stånd under jordbrukskommissionernas direkta medverkan, och ha

därigenom skapats garantier för att vanhävdn av den nye ägaren eller brukaren skulle avhjälpas. De grannliga uppgifter som jordbrukskommissionerna i dessa fall påtagit sig ha, såvitt man kan bedöma, lett till goda resultat.

Ett ytterligare skäl för en allmän uppsiktslagstiftning synes ha tillkommit genom den vid 1945 års riksdag antagna, den 21 december 1945 utfärdade lagen om inskränkning i rätten att förvärva jordbruksfastighet. Syftet med denna lag, som bereder det allmänna vissa möjligheter att utöva kontroll över förvärven av jordbruksfastigheter, har angivits vara att förhindra, att dylika fastigheter bleve föremål för spekulationsköp eller köp i kapitalplaceringssyfte ävensom att de köptes för sommarnöjes- eller evakueringsändamål. Enligt lagen får jordbruksfastighet med ett värde av mer än 5 000 kronor eller del av sådan fastighet i regel icke förvärfas genom köp eller byte utan Konungens tillstånd. Av intresse i förevarande sammanhang är, att bland de i lagen stadgade hindren för lämnande av dylikt tillstånd upptages även den omständigheten, att det föreligger anledning till antagande att fastigheten skulle bli vanskött i förvärvarens ägo. I förarbetena till lagen har härom uttalats, att det kunde tänkas att köparen redan tidigare ägt den ena gården efter den andra och att det vore känt, att han städse vanskött jordbruket å sina egendomar. Att då genom beviljande av tillstånd till nytt förvärf från hans sida så att säga sanktionera detta förvärf skulle framstå såsom högst inkonsekvent, därest man i andra kanske mindre klara fall vägrade godkänna förvärf, som förmenades vara riskabla för jordbruket.

Den på detta sätt lagfästa möjligheten att vid prövningen av vissa fastighetsförvärf förhindra befarad vanhävd synes med nödvändighet förutsätta en uppsiktslagstiftning av allmän räckvidd, till vilken lagstiftning jordförvärfslagens bestämmelser komma att utgöra en värdefull komplettering. Att det allmänna på sätt nämnda lag medgiver skulle äga inskrida mot en med hänsyn till förvärvarens person befarad vanhävd men däremot sakna möjlighet till ingripande i det fall, då tillstånd till förvärf meddelats enligt lagen och fastigheten sedermera genom förvärvarens åtgärder eller försummelser råkat i vanhävd, måste anses uteslutet.

Ytterligare måste vid bedömande av den nu föreliggande frågan beaktas dess förhållande till den framtida jordbrukspolitik. Såsom en av de allra viktigaste uppgifterna för denna politik har av 1942 års jordbrukskommitté i dess den 1 juni 1946 dagtecknade betänkande angivits en av statsmakterna befrämjad rationalisering av landets jordbruk genom förvandling av de s. k. ofullständiga jordbruken till mera bärkraftiga och lönsamma enheter. Denna förvandling skulle i första hand gå ut på att genom sammanslagning av icke lönsamma brukningsdelar eller genom att till en icke lönsam brukningsdel lades tillskotts jord, som utan olägenhet kunde avstås från en angränsande fastighet, skapades bärkraftiga jordbruk. I många fall, där av geografiska skäl saknades möjlighet att sammanslå en icke bärkraftig brukningsdel med en annan dylik fastighet, skulle det kunna tänkas att brukningsdelen i fråga sammanlades med en redan befintlig bärkraftig brukningsdel. I en del fall

skulle det dock vara nödvändigt att avses belägna eller eljest för jordbruksdrift på lång sikt olämpliga ägor upphörde att användas för jordbruksändamål. — Samtidigt har i jordbruksprogrammet förutsatts en sådan prispolitik från statsmakternas sida, att jordbruksdriften i fortsättningen skulle vara lönsam endast å jordbruk av viss storleksordning.

Det torde vara uppenbart, att en blivande uppsiktslagstiftning ej får lägga hinder i vägen för rationaliseringssträvandena på jordbrukets område, exempelvis så, att den tvingar en jordbrukare att uppehålla jordbruksdrift som ej kan anses vara lönsam på lång sikt. Den nu anförda synpunkten kan komma att inverka på utformningen av vanhävdsbegreppet i en blivande uppsiktslag. Att däremot påstå att en uppsiktslagstiftning skulle bliva obehörlig, därest det ovan skisserade rationaliseringsprogrammet vunne statsmakternas bifall, torde icke vara riktigt. Rationaliseringsprogrammet är — såsom ock av 1942 års jordbrukskommitté uttalats — så omfattande och svårarbetat, att ett betydande antal år kan beräknas förflyta innan detsamma kan vara i huvudsak fullbordat. Det vill då synas som om förefintligheten av en allmän uppsiktslag vore nödvändig, i varje fall intill dess den avsedda omregleringen av jordbruksjorden i mera väsentliga delar blivit uppnådd. Därest den statliga kontroll över jordbrukens skötsel, som 1942 års uppsiktslag inneburit, skulle avskaffas i samband med rationaliseringsverksamhetens igångsättande och fältet därmed lämnas fritt för nedläggande av jordbruk eller bortförande av byggnader å fastigheter, som icke omfattades av 1927 års lag eller som icke föllo under den gällande sociala arrenderegleringen, skulle rationaliseringsarbetet säkerligen allvarligt försvåras. En sammanslagning av ofullständiga jordbruk till en större enhet torde i allmänhet för att fylla rationaliseringskravet förutsätta, att hävden av jorden å fastigheterna är god och att användbara byggnader finnas på åtminstone en av fastigheterna i fråga. Skulle jorden ha råkat i lägvall eller samtliga byggnader ha rivits eller på grund av försummat underhåll vara fallfärdiga, synes det kunna ifrågasättas, om en sammanslagning, som under andra förhållanden ansetts förmånlig och kanske mest förmånlig för jordbruksdriften i orten, fortfarande är rationell. Den vanhävvd som förelupit kan helt ha förändrat utgångsläget för rationaliseringen och till äventyrs föranleda en lösning, som ur alla synpunkter är sämre än den ursprungligen tilltänkta och närmast till hands liggande. Genom att jordbruket nedlägges å sådan del av ett bärkraftigt jordbruk, som utgör lämplig tillskottsjord till ett angränsande ofullständigt jordbruk, är det tänkbart att en utvidgning av sistnämnda jordbruk förhindras eller i allt fall försvåras. Även vanhävvd å redan bärkraftiga jordbruk i den mån de anses skola bliva föremål för rationaliseringsarbetet kan tänkas bliva till hinders mot förverkligande av dess syftemål.

Såsom skäl mot en uppsiktslagstiftning, som har större räckvidd än vad som kan anses påkallat av hänsyn till den sociala arrendelagstiftningen, har åberopats, att beaktandet av egna ekonomiska intressen måste antagas utgöra en tillräcklig garanti för att varje brukare såge till, att den odlade jorden

sköttes och att åbyggnaderna hölles vid makt. Ett sådant antagande får enligt utredningsmännens mening icke tillmätas alltför stor vikt. Det har nämligen ofta visat sig i de fall, då vanhävd kunnat konstateras å en jordbruksfastighet, att densamma berott på förhållanden, som varit att hänföra till den enskilde brukarens person. Vad nu sagts stödes av den erfarenhet utredningsmännen vunnit under sina studieresor i landet, då utredningsmännen hade tillfälle att studera vanhävsfall av den mest olika karaktär. Det kunde icke undgå att väcka utredningsmännens uppmärksamhet huruledes skötseln av dessa vanhävdade fastigheter, ej minst sådana som föllo utanför den sociala arrenderegleringen, ofta stod i uppenbar motsättning till sunt ekonomiskt handlande. Utredningsmännen har härav bibragts den bestämda uppfattningen, att lagstiftaren ingalunda kan förlita sig på att för den enskilde brukaren de egna ekonomiska intressena skola utgöra ett tillräckligt avhållande moment mot vanhävd. Man får i detta sammanhang för övrigt icke förbise, att den som är ansvarig för vanhävden kan ha inkomstkällor, som göra honom ekonomiskt oberoende av det sätt varpå han sköter jordbruket. Även om så ej är fallet kan brukaren genom att utnyttja förefintliga belåningsmöjligheter eller genom att nedpressa den egna levnadsstandarden till ett minimum låta sig nöjas med en inkomst av jordbruket, som motsvarar endast en ringa del av den avkastning detsamma vid normalt bruk skulle ha givit.

I överensstämmelse med vad ovan anförts bör enligt utredningsmännens mening den blivande uppsiktslagen liksom 1942 års lag gälla för alla kategorier jordägare. Undantag bör dock i likhet med vad som skett i nu gällande lag göras för kronan, för vilken någon lagstiftning i det hänseende varom fråga är icke kan förutsättas vara erforderlig.

Uppsiktslagstiftningens omfattning med hänsyn till brukningsdelarnas storlek.

Till utredningsmännens övervägande föreligger härefter närmast frågan om under lagstiftningen skola falla alla jordbruksfastigheter oavsett deras storlek eller om för lagens tillämpning viss begränsning bör uppställas med hänsyn till fastigheternas eller brukningsdelarnas omfattning.

Så länge uppsiktslagstiftningen var anknuten till gällande sociala arrendelagstiftning och hade till uppgift att verka till hinders för nedläggande av jordbruk å fastigheter, som vid utarrendering skulle falla under de sociala arrendereglererna, var det naturligt att uppsiktslagstiftningen ej sträckte sig längre än till dylika fastigheter. I den mån för den sociala arrendelagstiftningen uppställts viss begränsning beträffande de därav berörda fastigheternas storlek vare sig det gällde maximigräns eller minimigräns kom också samma begränsning att gälla för uppsiktslagstiftningens tillämplighet. 1927 års uppsiktslag gjordes i överensstämmelse härmed tillämplig endast å brukningsdelar, vilka vid utarrendering föllo antingen under den då gällande norr-

ländska arrendelagen eller under de sociala arrendebestämmelserna i den allmänna nyttjanderättslagen, således i det förra fallet brukningsdelar, som innehölo högst 25 hektar odlad jord och minst 4 hektar inrösningsjord, samt i det senare fallet fastigheter, som innehölo högst 25 och minst 4 hektar odlad jord. Sedan på sätt som genomfördes genom antagandet av 1942 års provisoriska lag allt samband mellan uppsiktslagstiftningen och arrendelagstiftningen avskaffats, vilket enligt utredningsmännens mening även i fortsättningen bör bliva gällande, saknas anledning att i avseende å uppsiktslagstiftningens tillämplighet låta i fråga om fastigheternas storlek samma synpunkter bliva bestämmande som vid den sociala arrendelagstiftningen. Den nu föreliggande frågan bör bedömas såsom ett fullt självständigt spørsmål, såsom ock skedde vid antagandet av 1942 års lag.

I den utredning som låg till grund för 1942 års lagstiftning anfördes i förevarande del följande.

Man kunde utan vidare utgå från att de arealgränser, som gällde för 1927 års uppsiktslag, icke borde följas i den utvidgade uppsiktslagstiftning varom fråga vore. Det vore först och främst klart att det icke kunde ifrågakomma att från lagstiftningen utesluta fastigheter som innehöle över 25 hektar odlad jord. Krisårens erfarenheter hade nogsamt givit vid handen, att även större fastigheter kunde vara utsatta för allvarlig vanhävd, och givet vore att produktionsmöjligheternas uppehållande å dessa fastigheter vore av större vikt för folkhushållningen än vad anginge mindre fastigheter. Någon övre arealgräns för vanhävdslagstiftningens tillämplighet borde förty icke fastställas. Vidare syntes vad anginge den nedre arealgränsen anledning saknas att göra åtskillnad mellan fastigheter i olika delar av landet.

Begreppet inrösningsjord hade icke någon avgörande betydelse, då det gällde att avgränsa tillämpligheten för en uppsiktslagstiftning, som icke vore i något som helst hänseende anknuten till arrendelagstiftningen. Omfattningen av den odlade jorden borde vara bestämmande för den nedre arealgränsen, om överhuvudtaget en sådan skulle fastställas. Under utredningen hade övervägts, om icke uppsiktslagstiftningens tillämplighet skulle utsträckas till att avse alla fastigheter, som innehöle odlad jord av sådan omfattning, att jordbruk därå kunde idkas. Mot en så allmänt hållen avgränsning av lagstiftningens giltighetsområde talade dock de svårigheter, som skulle uppstå för avgörande av när det uppställda villkoret skulle anses föreligga. Vidare vore det att befara, att skilda uppfattningar i fråga om vilka fastigheter som kunde anses vara av beskaffenhet och omfattning att jordbruk därå kunde idkas skulle göra sig gällande hos de olika organ, åt vilka lagens tillämpning anförtratts, och att härigenom en enhetlig tillämpning av lagen försvårades. Med hänsyn till vad sålunda anförts angående de olägenheter, som komme att bliva förenade med den ifrågasatta icke till någon viss nedre arealgräns anknutna bestämningen av lagens räckvidd, hade det funnits lämpligast att dock i lagen fastställa en dylik arealgräns för de fastigheter som skulle falla under lagen. Vilken arealgräns som härvidlag borde väljas kunde diskuteras men i varje fall syntes gränsen böra sättas lägre än vid 4 hektar. Givet vore att även jordbruk under denna areal hade en icke ringa betydelse för folkförsörjningen. Men å andra sidan torde man i det hänseende varom nu vore fråga kunna bortse från de allra minsta ställena. En arealgräns av ett hektar odlad jord torde i huvudsak kunna anses tillfredsställande.

I enlighet med denna motivering gavs i det av utredningen framlagda lagförslaget åt lagen den avfattning, att den skulle gälla brukningsdelar som innehöle odlad jord till en vidd överstigande ett hektar.

I åtskilliga yttranden som avgåvos över förslaget förordades en höjning av minimiarealgränsen från ett till två hektar. Såsom skäl härför anfördes, att en dylik höjning av gränsen säkerligen skulle bliva till ringa men för folkförsörjningen, men å andra sidan kunde det förväntas att den skulle bespara jordbrukskommissionerna och länsstyrelserna en del tämligen litet givande arbete.

I den proposition med förslag till vanhävdslag som förelades 1942 års riksdag gavs åt lagen samma omfattning som föreslagits av utredningen. I propositionen framhölls, att med hänsyn till lagens syfte någon övre arealgräns icke kunde ifrågakomma och att en nedre arealgräns av ett hektar odlad jord syntes, trots vad som anförts i yttrandena, kunna godtagas. Propositionen vann i berörda delar riksdagens bifall.

1942 års lag gäller sålunda brukningsdel som omfattar odlad jord till en vidd överstigande ett hektar.

Beträffande först frågan om en övre arealgräns bör fastställas för de fastigheter, som skola falla under den blivande uppsiktslagstiftningen, ansluta utredningsmännen sig utan tvekan till den ståndpunkt i detta hänseende som intages av 1942 års lag. Någon avgränsning uppåt av lagens tillämplighet bör sålunda vara utesluten. De skäl som i denna del åberopades av 1942 års utredning äro, trots det i viss mån förbättrade försörjningsläget, fortfarande gällande. Utredningsmännen finna det angeläget understryka, att efter vad de själva iakttagit eller eljest erfarit vanhävd av större fastigheter, varmed avses sådana som innehålla över 25 hektar odlad jord, ingalunda är en så sällsynt företeelse, att man utan vidare kan lämna densamma åsido. Man kan ej heller, då det gäller att konstruera upp en uppsiktslagstiftning som tillfredsställer berättigade anspråk på effektivitet, bortse ifrån att det just är vanhävdsfallen vid de större fastigheterna som äro ägnade att tilldraga sig den största uppmärksamheten och det största klandret från gemene mans sida. Allmänheten kan tilläventyrs finna sig i att en eller annan mindre jordbruksegendom utsättes för vanhävd utan att ingrepp mot vanhävden sker, men den reagerar med skärpa om den finner, att större jordbruk få opåtal utan giltig anledning vanskötas vare sig det gäller jordens hävd eller underhållet av de för jordbruket nödiga byggnaderna. I detta hänseende är det tillräckligt att hänvisa till den å Bogesunds stora fideikommisssegendom konstaterade vanhävden, vilken föranledde den skärpta vanhävdslagstiftning som innehålles i lagen den 29 mars 1946 om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom.

Vad därefter angår spörsmålet om avgränsning nedåt av uppsiktslagens giltighetsområde bör till en början övervägas om en dylik avgränsning överhuvud skall ifrågakomma. Den föreslagna lagen grundar sitt principiella berättigande framför allt på det förhållandet, att jordbruksjorden utgör en kapitaltillgång för landet, som icke får av den enskilde jordägaren genom van-

skötsel tillspillo givas. Ur denna synpunkt låge det närmast till hands att icke alls bestämma någon nedre gräns för uppsiktslagens tillämpning. Denna skulle sålunda gälla varje fastighet, å vilken funnes odlad jord i den omfattning att jordbruk därå kunde idkas. Emellertid kan, då det nu gäller en lagstiftning för alla enskilda jordägare och för hela landet, en dylik ståndpunkt av praktiska skäl icke förordas. Det skulle knappast vara möjligt att utan en alltför vidlyftig administrativ organisation hålla uppsikt över alla landets smärre brukningsdelar. Denna synpunkt har även understrukits i de direktiv som lämnats utredningsmännen i statsrådsprotokollet den 12 maj 1944. Den praktiska nyttan av att låta uppsikten omfatta även de allra minsta brukningsdelarna skulle under alla förhållanden icke motsvara kostnaderna för och besväret med uppsikten. Med hänsyn till det anförda finna utredningsmännen det nödigt att en avgränsning nedåt vidtages, så att de minsta jordbruksfastigheterna uteslutas från lagens tillämpningsområde. En sådan avgränsning synes endast kunna ske genom fastställandet av en undre arealgräns för de fastigheter som skola falla under uppsiktslagstiftningen. Härigenom torde arbetet för uppsiktsorganen underlättas, i det att den bestämda arealgränsen är ägnad att undanröja tveksamhet som eljest lätt kan uppkomma, om en vanhävdad fastighet är av sådan storleksordning att den faller under uppsiktslagen. En avgränsning nedåt efter arealen befämjar också enhetlighet från de olika uppsiktsorganens sida vid avgörandet av frågan om lagen är tillämplig eller ej.

Att även jordbrukskommissionerna äro av den uppfattningen, att de allra minsta brukningsdelarna, varmed då närmast åsyftas de som äro undantagna från tillämpningen av 1942 års lag, böra falla utanför den blivande lagens tillämpningsområde, framgår av de svar, som kommissionerna lämnat på följande till dem ställda fråga:

Förefinnes behov att utsträcka uppsiktslagen till att avse brukningsdelar, som innehålla odlad jord till en vidd av ett hektar och därunder?

Samtliga jordbrukskommissioner utom en ha besvarat den uppställda frågan nekande. En jordbrukskommission har motiverat sitt nekande svar därmed, att ordnad växtföljd icke ginge att genomföra å sådana fastigheter, som omfattade en areal av ett hektar och därunder, och att kontrollen över jordens rätta brukning å dessa fastigheter därför svårligen kunde upprätthållas. För en utvidgning av uppsiktslagens tillämpningsområde på sätt som omfrågats har endast jordbrukskommissionen i Stockholms stad och län uttalat sig och har såsom skäl för en dylik utvidgning åberopats det förhållandet, att från ifrågavarande fastigheter om ett hektar eller därunder ofta spriddes ogräsfrön till angränsande jordbruk.

Utredningsmännen ha sålunda funnit sig böra utgå ifrån att under den nya uppsiktslagstiftningen för varje fall icke böra inbegripas brukningsdelar, som ligga under den i 1 § av 1942 års lag för dess tillämplighet fastställda, till omfattningen av den odlade jorden anknutna arealgränsen av ett hektar.

En viss tveksamhet kan emellertid ovedersägligen råda därom huruvida verkligen anledning finnes att allttjämt låta uppsiktslagstiftningen sträcka sig så långt, att den skall omfatta alla brukningsdelar av den nyss angivna storleksordningen. Att en dylik vidgad omfattning ansågs behöfelig vid antagandet av 1942 års lag var såsom tidigare anförts betingat av det rådande prekära försörjningsläget, vilket nödvändiggjorde den odlade jordens utnyttjande till det yttersta för produktion av livsmedel. Sedan numera försörjningsläget, ehuru visserligen fortfarande svävande och ovisst, dock förbättrats, kan det synas opåkallat att genom det tvång som uppsiktslagstiftningen innebär uppehålla odlingen på de brukningsdelar, som ligga närmast över den i 1942 års lag fastställda ettektarsgränsen, oaktat dessa brukningsdelar ha endast ringa betydelse för folkförsörjningen i gemen.

Enligt utredningsmännens uppfattning kan det i varje fall icke komma i fråga att från uppsiktslagstiftningens tillämpningsområde skära bort brukningsdelar som innehålla odlad jord överstigande 2 hektar. Skulle så ske, komme, vare sig man stannade vid den genom 1927 års lag antagna fyrahektarsgränsen eller vid någon gräns mellan 2 och 4 hektar, risken för nedläggande av jordbruk, vilka enligt den motivering, utredningsmännen åberopat för en allmän vanhävdslagstiftning överhuvudtaget, böra bibehållas, bliva större än vad försvarligt vore. Den tveksamhet rörande den undre arealgränsen för den nya uppsiktslagstiftningen varom ovan talats kan förty endast gälla brukningsdelar som ligga mellan ett och 2 hektar. Då vid bestämmande av den ifrågavarande arealgränsen bråkdelar böra undvikas, kan frågeställningen formuleras på följande sätt: Bör den undre arealgränsen för uppsiktslagstiftningen bestämmas på samma sätt som i 1942 års lag skett eller bör gränsen höjas till 2 hektar odlad jord?

I avseende å besvarandet av den uppställda frågan må här antecknas, att enligt 1937 års jordbruksräkning av landets samtliga brukningsdelar med en åkerareal av minst 0,26 hektar — vilkas antal upptages till 418 644 stycken — 52 335 eller 12,5 % innehålla en åkerareal av högst ett hektar och att antalet brukningsdelar med en åkerareal av 1—2 hektar uppgår till 58 990, motsvarande 14,1 % av sammanlagda antalet brukningsdelar. Av landets hela åkerareal, uppgående till 3 731 038 hektar, falla å brukningsdelarna med den nyss angivna lägre arealen 0,26—1 hektar 1,1 % och å brukningsdelar med åkerarealen 1—2 hektar 2,7 %.

Det är antagligt att en höjning av den undre arealgränsen för uppsiktslagstiftningens tillämpningsområde från ett till 2 hektar skulle kunna medföra en viss inskränkning i den administrativa apparat, som måste vara till finandes för utövning av den uppsikt som lagen föreskriver. Om från uppsikten uteslutes ett så stort antal som 26,6 % av landets samtliga brukningsdelar med en areal av minst 0,26 hektar i stället för såsom enligt nu gällande lag är förhållandet endast 12,5 %, kan man utgå från att uppsiktsorganens arbete förminskas om också icke i motsvarande så dock i betydande grad.

Att häri ligger en fördel är ovedersägligt. Vad nu sagts får dock icke tillmätas avgörande betydelse vid bedömande av frågan om var den undre arealgränsen bör sättas. Härvidlag måste hänsyn tagas även till andra omständigheter, vilka få anses vara av större vikt än en reducering av uppsiktsorganens arbete.

De fastigheter, om vilkas uteslutande från uppsiktslagstiftningens tillämpningsområde det i förevarande sammanhang är fråga, utgöras till största delen av s. k. stödjordbruk, d. v. s. småbruk, där brukaren måste hämta sin huvudsakliga försörjning genom arbete utanför den egna brukningsdelen. Enligt det av 1942 års jordbrukskommitté framlagda rationaliseringsprogrammet för jordbruket skola visserligen dylika stödjordbruk i allmänhet bibehållas med den struktur de ha, men uteslutet är naturligtvis ej att förhållandena kunna vara eller under rationaliseringsprogrammets genomförande komma att bli sådana, att även vissa av stödjordbruket måste dragas in i rationaliseringsåtgärderna. Vad förut yttrats därom att för rationaliseringsprogrammets ändamålsenliga genomförande en allmän vanhävdslag icke kan undvaras gäller förty i lika mån de mindre fastigheterna som de större. För övrigt är det tydligt att, om stödjordbruket alltjämt skola bestå såsom särskilda fastigheter, det är av vikt att desamma hållas i tillfredsställande hävd, något som icke kan väntas alltid bli förhållandet om de undantagas från uppsiktslagstiftningen. Genom den utformning som vanhävdsbegreppet är avsett att erhålla i den nya uppsiktslagen är sörjt för att jordbruket å fastigheter eller delar av fastigheter, beträffande vilka de ekonomiska betingelserna för jordbrukets vidmakthållande icke föreligga, må nedläggas utan att detta skall anses såsom vanhävd. Detta torde i all synnerhet gälla fastigheter av den storleksordning varom nu är fråga, vare sig de ha stödjordbrukets natur eller icke.

I förevarande sammanhang böra också beaktas de särskilda förhållanden, som äro rådande i landets skogsbygder och i all synnerhet i Norrland, Dalarna och Värmland. I dessa landsdelar, där ej blott skogen utan även den odlade jorden i stor omfattning äges av trävarubolag eller enskilda skogsspekulanter, förekomma åtskilliga jordbruk, som visserligen innehålla odlad jord endast till en vidd mellan ett och 2 hektar men till vilka också höra betydande arealer naturlig ängs- och slåttermark. På dylika jordbruk hålles i allmänhet på grund av den existerande tillgången på foder och bete en ej obetydligt större kreatursbesättning än som står i proportion till den odlade jordens vidd. Att på grund härav dessa jordbruk äro av vikt för folkförsörjningen är uppenbart, vilket förhållande för övrigt framstår så mycket tydligare, som ju i de trakter, där de förekomma, jordbruksjorden är ringa till omfattningen och icke ger möjlighet till frambringande av för ortsbefolkningen tillräckliga jordbruksprodukter. Det synes obestridligt att de nu avsedda jordbruket i allmänhet — ej minst ur beredskapssynpunkt — böra bibehållas vid full hävd såvitt angår både jord och byggnader. Det skulle emellertid vara att befara att, därest desamma avskures från det skydd som upp-

siktslagstiftningen innebär, det i alltför många fall skulle inträffa att ägarna till dem d. v. s. trävarubolagen eller skogsspekulanterna särskilt på grund av de höga byggnadskostnaderna funne med sin fördel förenligt att nedlägga jordbruken och låta skogen tränga in på dem. Om också de omnämnda jordbruken så länge de bibehållas i allmänhet innehavas på arrende av skogsarbetare, föreligger dock på grund av den gällande arrendelagstiftningen numera icke något tvång för arrendatorerna att ägna sin från jordbruket lediga tid åt skogsarbete just åt ägarna av den jord de bruka. Något större intresse att uppehålla jordbruken i fråga kan förty icke väntas vara till finnandes hos jordägarna.

Vad sålunda här ovan anförts utgör enligt utredningsmännens uppfattning ett vägande hinder mot att såvitt angår de landsdelar där de omnämnda jordbruken huvudsakligen förekomma höja uppsiktslagens undre arealgräns över den som nu gäller. Med hänsyn till den blivande uppsiktslagens i övrigt generella omfattning finna utredningsmännen det icke kunna ifrågasättas att olika arealgränser för lagens tillämpning uppställas för skilda delar av riket.

Innan utredningsmännen lämna spørsmålet om den undre arealgränsen för den blivande uppsiktslagstiftningen vilja utredningsmännen icke underlåta att här omnämna, att jordbrukskommissionerna icke synas vara alldeles ense om var sagda gräns bör dragas. Jordbrukskommissionerna i Jämtlands och Västerbottens län ha sålunda — vid besvarandet av den till kommissionerna ställda frågan om behov finnes att utsträcka vanhävdslagen till att avse brukningsdelar som innehålla odlad jord till en vidd av ett hektar och därunder — uttalat att enligt deras mening minimiarealen i en blivande vanhävdslag icke borde sättas lägre än vid 2 hektar odlad jord. Jordbrukskommissionen i Jämtlands län har icke närmare motiverat sin ståndpunkt härutinnan, men jordbrukskommissionen i Västerbottens län har åberopat följande motivering: Enligt kommissionens uppfattning hade nu gällande lagstiftning sträckt sig för långt när den innefattat även smålägenheter om ett hektar odlad jord. I de flesta fall vore sådana smålägenheter relativt välskötta, och där så icke vore fallet, vore orsaken oftast den att jordens beskaffenhet knappast gjorde lägenheterna odlingsvärdiga.

De återgivna uttalandena kunna enligt utredningsmännens mening icke anses förringa betydelsen av de skäl, som förut åberopats för bibehållandet av den nuvarande undre arealgränsen för uppsiktslagstiftningen. Det må i avseende härå nu ytterligare endast framhållas dels att det icke från någon av de övriga jordbrukskommissionerna framkommit något som helst önskemål om en höjning av arealgränsen och dels att det naturligtvis icke är meningen att medelst det tvång som uppsiktslagstiftningen i sig innebär uppehålla odlingen på sådana jordbrukslägenheter, de må vara större eller mindre, som på grund av jordens beskaffenhet eller någon annan omständighet icke kunna anses odlingsvärdiga. I avseende härå hänvisas till bestämmelsen i 2 § första stycket av förslaget till uppsiktslag och den motivering därför som följer här nedan.

Det allmänna vanhävsbegreppet.

Sedan den blivande uppsiktslagstiftningens räckvidd blivit bestämd med avseende å de fastigheter, som skola falla under lagen och sålunda omfattas av uppsikten, uppkommer spørsmålet vad uppsikten bör avse eller med andra ord hur vanhävsbegreppet bör utformas.

I de förslag till uppsiktslagar, som tidigare framkommit, och i de lagar, som med anledning av dessa förslag utfärdats, har städse följts den principen att i lagtexten först uppställts ett allmänt, tämligen vidsträckt hållet vanhävsbegrepp och därefter gjorts de undantag från och jämkningar i detta begrepp, som av särskilda skäl kunnat anses befogade. I det följande lämnas en översikt över den utformning, som det allmänna vanhävsbegreppet erhållit i de olika lagförslagen och uppsiktslagarna.

Norrlandskommittén framhöll i sitt förslag till vanhävdslag, att man borde skilja mellan olika slag av vanhävd. Det kunde förekomma en vanskötsel, som endast föranledde att jord för tillfället eller för den närmaste framtiden avkastade mindre än vad den eljest kunde och borde men som vore lätt att avhjälpa och bättra genom några års driftigt arbete. Men det kunde också tänkas att vanhävden toge en sådan omfattning, att odlad jord småningom återginge till naturtillståndet och att det kapital, som låge i jordens egenskap att vara odlad, försvunne och dess avkastningsförmåga för framtiden sålunda väsentligt reducerades. Emellan dessa båda fall vore det samma skillnad som mellan en ränteförskingring och en kapitalförskingring. Gränsen vore naturligtvis i någon mån svävande, men det borde dock ej möta någon större svårighet att i ett givet fall avgöra om densamma vore passerad eller ej. Mot det lindrigare slaget av vanvård torde staten icke böra ingripa lika litet som staten eljest sökte framtinga produktiv verksamhet eller bestraffade en enskild, som på grund av bristande förmåga eller insikter icke kunde sköta sitt yrke så som han borde. Mot den grövre vanvården åter, den som tydligen ledde till odlingens tillbakagång samt berövade den kommande generationen förmånen av att få mottaga uppbruten mark till samma omfattning och avkastningsförmåga, som de gångna släkternas arbete berett åt den närvarande, mot denna vanvård syntes staten vara berättigad att ingripa. — Såsom det vanligaste exemplet på vanhävd angav kommittén att, såsom ofta skett, åkrar och ängar lämnades utan skötsel, så att de efter hand förvandlades till mer eller mindre skogbeväxta utmarker, eller att skördar år efter år toges utan att ersättning lämnades med påföljd att jorden småningom utarmades.

Norrlandskommittén förutsatte sålunda för vanhävdslagens tillämplighet att vissa grövre slag av vanvård förekommit. I det av kommittén framlagda lagförslaget uttrycktes detta på det sätt, att lagen skulle äga tillämplighet endast därest jordbrukets avkastningsförmåga uppenbarligen äventyrades eller för jordbruket nödiga byggnader bortfördes eller lämnades att förfalla. Kom-

mittén var emellertid icke enig på denna punkt. Reservationsvis framfördes nämligen ett yrkande, att vanvård enligt lagen skulle anses föreligga, om jordbruket och byggnaderna vore i sämre tillstånd än det, vari de uti bondehand varande jordbrukslägenheterna i orten i allmänhet befunne sig.

I den proposition med förslag till uppsiktslag, som förelades 1909 års riksdag, hade lagen i förevarande del följande lydelse: »Finnes — — —, skall uppsikt, på sätt nedan förmäles, hållas däröver, att icke jordbruket nedlägges eller ägor och byggnader eljest så vanvårdas, att jordbrukets vidmakthållande därigenom äventyras.» I propositionen motiverades denna formulering sålunda: Med avseende å den grad av vanhävd, som borde föreligga för att föranleda åtgärder från det allmännas sida, kunde åberopas norrlandskommitténs motivering därutinnan, att odlad jord småningom återginge till naturtillståndet, att det kapital, som låge i jordens egenskap av att vara odlad, försvunne och dess avkastningsförmåga för framtiden sålunda väsentligt reducerades. Den formulering, som i kommitténs förslag givits åt denna tanke, kunde emellertid föranleda den uppfattningen, att inskridandet borde äga rum redan på ett tidigare stadium än kommittén avsett, och då det ansåges angeläget, att bestämmelserna härutinnan icke bleve föremål för olika tolkning, hade man sökt att finna och i förslaget införa ett klarare uttryck för vad man i denna del åsyftade.

Propositionen godkändes av riksdagen i förevarande del, och fick i enlighet härmed den sedermera utfärdade norrländska uppsiktslagen den i propositionen föreslagna avfattningen.

I 1921 års betänkande angående verkningarna av den norrländska vanhävdslagstiftningen framhöllo de sakkunniga, att den av dem verkställda undersökningen angående uppsiktslagens tillämpning i nu ifrågavarande del givit vid handen, att jordbrukskommissionerna vid bedömandet av vad som varit att anse såsom vanhävd, mot vilken ingripande borde ske, i allmänhet velat giva lagen en något vidsträcktare tolkning än den, vartill ordalagen i uppsiktslagen direkt föranledde. Jordbrukskommissionerna hade sålunda icke alldeles kunnat bortse från sådan vanhävd, som visserligen icke omedelbart äventyrade jordbrukets vidmakthållande men som likväl uppenbart nedsatte dess avkastningsförmåga. Emellertid hade de domstolar, som haft frågor av förevarande art till avgörande, tillämpat lagen strängt efter orden, varför i en del fall jordbrukskommissioner, som ingripit mot vanhävd på tidigare stadium, fått sina yrkanden ogillade. De sakkunniga kunde emellertid icke finna annat än att den i uppsiktslagen givna definitionen av det allmänna vanhävdsbegreppet vore tillfredsställande och att uppsiktslagen därför fortfarande borde syfta endast till jordbrukets vidmakthållande. De meningsskiljaktigheter angående lagens tillämplighet, som kunde ha förekommit mellan jordbrukskommissionerna och domstolarna, vore icke av den omfattning att de motiverade en ändring av den gällande bestämningen av vanhävdsbegreppet.

Jordkommissionen uttalade i motiveringen till sitt utkast till vanhävdslag, att kommissionen icke ansåg det tillrådligt med en sådan utsträckning av

vanhävdsbegreppet, att jordbrukskommissionerna berättigades ingripa redan mot en begynnande vanhävd eller överhuvud mot all sådan vanhävd, som nedsatte jordbrukets avkastningsförmåga. Enligt jordkommissionens mening rådde stor skillnad mellan det vanvårdande av jordbruk, som föranledde att jorden för tillfället eller för den närmaste framtiden avkastade mindre än vad den eljest kunde och borde och som vore lätt att avhjälpa och bättra genom ett eller annat års driftigt arbete, och det fall av vanvård, i vilket fara föreläge, att odlad jord så småningom återginge till naturtillståndet eller att dess avkastningsförmåga för framtiden i väsentlig mån reducerades. Endast i det sistnämnda fallet borde enligt jordkommissionens mening ingripande från det allmännas sida få äga rum.

Jordkommissionen anförde vidare:

Enligt kommissionens mening borde en vanhävdslagstiftning framför allt avse att skydda upprätthållandet av de gamla bondebruken. Det vore meningslöst om staten, samtidigt med att densamma vidtog stora ekonomiska uppoffringar för att genom bildande av nya jordbruk tillgodose en förefintlig jordhunger, med likgiltighet skulle åse huru gamla jordbruk spolierades. Det borde därför enligt kommissionens mening principiellt icke tillåtas, att åbyggnaderna å självständig brukningsdel nedrevas eller genom bristande underhåll finge förfalla, även om jordbruket å brukningsdelen nödortfigt kunde upprätthållas genom dess sammanslagning med annan. Säkerhetsåtgärder borde sålunda vidtagas att med dessa brukningsdelar ej förfores på sådant sätt att deras återbesättande med egen åbo omöjliggjordes eller försvårades. Då uppsiktslagens formulering i detta avseende givit anledning till ovisshet om lagens rätta mening, hade kommissionen ansett en omredigering nödvändig.

I det av jordkommissionen framlagda utkastet till vanhävdslag bestämdes med anledning av det anförda det allmänna vanhävdsbegreppet sålunda, att jordbruket ej finge så vanvårdas, att dess vidmakthållande därigenom äventyrades, och ej heller för fastigheten såsom särskild brukningsdel nödiga byggnader bortföras eller lämnas att förfalla.

Genom de vid 1924 års riksdag antagna ändringarna i norrländska uppsiktslagen erhöles det allmänna vanhävdsbegreppet samma bestämning som föreslagits av jordkommissionen.

De jordsakkunniga gjorde i sitt förslag till uppsiktslag icke någon ändring i den gällande lagens bestämning av det allmänna vanhävdsbegreppet. Att giva en fullt tillfredsställande definition av den vanhävd man avsåge att träffa med lagbestämmelserna vore enligt de jordsakkunnigas mening otänkbart. I likhet med jordkommissionen ansågo de jordsakkunniga, att ingripande från det allmännas sida borde få äga rum endast i det fall av vanvård att fara föreläge, att odlad jord så småningom återginge till naturtillståndet eller att dess avkastningsförmåga för framtiden i väsentlig mån reducerades. På grund av en mera tillfällig vanvård syntes en så allvarlig åtgärd, som ett ingripande från statens sida innebure, ej böra äga rum.

I 1927 års uppsiktslag angives det allmänna vanhävdsbegreppet i överensstämmelse med 1909 års lag efter ändringen år 1924, såvitt angår vanhävd

av jorden, men har något omformulerats såvitt angår vanvård av byggnader. I sistnämnda hänseende skall uppsikten sålunda avse att nödiga byggnader ej bortföras eller lämnas utan underhåll.

I 1942 års vanhävdslag bestämmes det allmänna vanhävdsbegreppet så, att uppsikt skall hållas däröver att brukningsdelen ej vanhävdas, vare sig därigenom att jorden så vanskötes, att dess avkastningsförmåga äventyras, eller därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. Såsom framgår överensstämmer vanhävdslagens avfattning i denna del med 1927 års uppsiktslag, dock med den avvikelsen att det i sistnämnda lag förekommande ordet vidmakthållande utbyttts mot ordet avkastningsförmåga. Denna avvikelse motiverades i den av den särskilde utredningsmannen avgivna promemoria, som låg till grund för vanhävdslagen, på följande sätt.

Den företagna ändringen i fråga om bestämningen av vanhävdsbegreppet torde överensstämma med den allmänna motiveringen för uppsiktslagens utsträckande till att avse så gott som alla jordbruksfastigheter. Då detta syntes betingat av hänsyn till folkförsörjningen, hade det icke funnits tillräckligt att lagen medgäve ingripande endast därest vanhävden tagit sådan omfattning, att jordbrukets vidmakthållande äventyrades. För att lagen skulle på ett effektivt sätt fylla sitt ändamål, vilket vore att såvitt möjligt förhindra att jordbruksjord missköttes på sådant sätt, att den avkastning den kunde och borde ge undandroges folkförsörjningen, måste åt lagen givas sådan avfattning, att den tilläte ingripande mot vanhävd på ett tidigare stadium än 1927 års lag avsåg. Lagen måste kunna komma till användning redan mot en vanskötsel, som vore av ringare grad men som dock föranledde att jorden, måhända endast temporärt, gäve anmärkningsvärt mindre avkastning än man med hänsyn till dess naturliga beskaffenhet och omständigheterna i övrigt kunnat förvänta. Detta hade uttryckts så att såsom vanhävd skulle betecknas sådan vanskötsel av jorden att dess avkastningsförmåga äventyrades. Ehuru väl sålunda lagen i förevarande del gjorts i viss mån strängare än den gällande uppsiktslagen, vore det givet att härmed icke avsetts att på något sätt inskränka på brukarens berättigade krav på rörelsefrihet vid jordbrukets skötsel eller att hindra en med hänsyn till föreliggande förhållanden rationell användning av förefintliga jordbruksarealer. Vidare finge framhållas, att ingripande enligt lagen naturligtvis icke borde ske utan tvingande skäl. Tydlig vanskötsel skulle således kunna konstateras och icke allenast viss senfärdighet i fråga om åtgärder för jordbruksdriften, vilken senfärdighet vederbörande jordbrukare måhända lätt kunde neutralisera genom särskilt effektiva åtgärder i sista stund.

Såsom skäl för att under en vanhävdslagstiftning, som särskilt vore påkallad av rådande exceptionella förhållanden på livsmedelsförsörjningens område, även indraga vanvård av byggnader återopades av utredningsmannen, bland annat, den stora betydelse som åbyggnaderna hade för ett jordbruk. Erfarenheten bekräftade att vanhävd av jorden oftast motsvarades av vanvård av byggnaderna. Kanske i de flesta fall vore det åbyggnaderna som visade de första tecknen på en begynnande vanvård. Förfallna och illa underhållna byggnader på en jordbruksfastighet vore ett tydligt tecken på att jordbruket å fastigheten befunde sig i lägervall eller i vanhävdat tillstånd. Med hänsyn härtill kunde det icke antagas att en vanhävdslagstiftning, som icke toge sikte även på åbyggnaderna, skulle kunna fylla det med densamma avsedda syftet.

Beträffande frågan om den utvidgade vanhävdslagstiftningen även borde omfatta åbyggnaderna voro meningarna delade bland de sakkunniga, vilka tillkallats för att deltaga i överläggningar med utredningsmannen. En av de sakkunniga uttalade sålunda i ett vid utredningsmannens promemoria fogat särskilt yttrande, att han funne avgörande skäl tala mot att i en vanhävdslagstiftning av provisorisk karaktär inrymma bestämmelser om vanvård av byggnader.

I de yttranden som från olika myndigheters sida avgåvos över utredningsmannens promemoria gjorde sig skilda uppfattningar gällande beträffande frågan huruvida den nya lagen skulle avse även vanvård av byggnader. I vissa yttranden underströks starkt nödvändigheten av att byggnaderna omfattades av lagen, eftersom denna eljest icke skulle få åsyftad verkan. I andra utlåtanden avstyrktes däremot bestämt, framför allt under åberopande av de höga byggnadskostnaderna, att den nya lagstiftningen skulle få tillämpning å byggnaderna. I ett flertal yttranden intog man en mera förmedlande ståndpunkt och förordade, att skyldigheterna beträffande byggnaderna borde inskränkas endast till det oundgängliga underhållet och att allenast ekonomibyggnaderna borde omfattas av lagen.

I propositionen till 1942 års riksdag med förslag till lag om åtgärder mot vanhävd av jordbruk framhöll departementschefen, att det med hänsyn till det samband, som i allmänhet rådde mellan byggnaderna och jordbruket, vore nödvändigt med möjlighet till ingripande mot vanhävd av byggnaderna. Därest byggnaderna tillätes förfalla utan ingrepp från det allmännas sida, kunde syftet med lagen äventyras, i det att grödan kunde förstöras och kreaturen vanvårdas. Det skulle även vara olämpligt att beträffande skilda kategorier fastigheter ha olika bestämmelser rörande byggnaderna, då det uppenbarligen icke kunde komma i fråga att upphäva de bestämmelser rörande uppsikt över byggnader som gällde enligt 1927 års uppsiktslag. Emellertid gjordes i propositionen — såsom längre fram skall närmare omnämnas — viss av de höga byggnadskostnaderna motiverad begränsning i rätten för uppsiktsmyndigheten att meddela föreläggande i fråga om byggnadsbeståndet.

I anslutning till propositionen väcktes inom riksdagen flera motioner, i vilka yrkades, att lagförslagets föreskrifter om uppsikt över byggnadernas hävd måtte utgå samt 1927 års uppsiktslag bibehållas i vad den avsåge byggnader å därav berörda brukningsdelar. Motionerna vunno såsom framgår av vad ovan anförts icke riksdagens beaktande.

Enligt utredningsmännens mening bör i överensstämmelse med gällande lag i den blivande uppsiktslagen upptagas ett allmänt vanhävdsbegrepp, som anger i vilka fall ett ingripande enligt lagen i allmänhet skall vara påkallat. I avseende å utformningen av detta begrepp synes det utredningsmännen följdriktigast, att detsamma, såvitt angår jorden, icke erhåller den vidsträcktare omfattning, som infördes genom 1942 års vanhävdslag. När vanhävdsbegreppet i nämnda lag bestämdes så, att det medgav ingripande redan mot

en vanskötsel, som yttrade sig däri att jorden, kanske endast tillfälligt, gav avsevärt mindre avkastning än man kunde förvänta, var detta betingat av hänsyn till då rådande försörjningsläge. Anledning synes saknas att i fortsättningen, då sambandet mellan uppsiktslagstiftningen och folkförsörjningen icke kan antagas bliva detsamma som då 1942 års lag antogs, tillåta ingripande från det allmännas sida redan mot en sådan vanskötsel av jordbruk som äventyrar dess avkastningsförmåga. I detta hänseende torde det vara tillfyllest att ingripande sker först i det fall, då vanhävden tagit sådan omfattning att jordbrukets vidmakthållande äventyras. I fråga om när så kan anses vara förhållandet kan hänvisas till de av norrlandskommittén anförda exempel på vanhävd då ett ingripande från det allmännas sida kunde anses motiverat. Det må dock framhållas att skillnaden i många fall icke är stor mellan en sådan vanskötsel av ett jordbruk, som i mera avsevärd grad nedsätter dess avkastningsförmåga, och en vanhävd, som äventyrar jordbrukets vidmakthållande, och att en vanskötsel av det förra slaget lätt leder till en vanhävd som har ett äventyrande av jordbrukets vidmakthållande till följd.

Vad angår de för jordbruket erforderliga byggnaderna är det klart, att de skäl, som tidigare åberopats till stöd för deras medtagande under vanhävdsbegreppet, alltjämt äga sin fulla styrka och ej minst då det gäller en lagstiftning som är avsedd att bliva permanent. Man kan icke bortse från det förhållandet att ett nära samband föreligger mellan jorden och byggnaderna å en jordbruksfastighet och att en vanhävd av den förra ofta motsvaras av en vanskötsel av de senare. Det förtjänar ock anmärkas, att av de ovan intagna tabellerna II och III framgår, att i de 369 av jordbrukskommissionerna behandlade vanhävdsärenden, i vilka skriftlig överenskommelse kunnat träffas med den för vanhävden skyldige eller, utan att sådan överenskommelse föregått, anmälan gjorts till länsstyrelse för åtgärd enligt allmänna förfogandelagen eller vanhävdslagen, vanhävd förelegat enbart å jorden i 93 fall, endast å byggnaderna i 82 fall och å såväl jord som byggnader i 194 fall. De anförda siffrorna giva otvetydbart belägg för att vanhävdslagstiftningen, därest den skall fylla sin uppgift, är lika nödvändig i fråga om byggnaderna å en jordbruksfastighet som i fråga om själva jordbruksjorden. Att på grund av de nuvarande höga byggnadskostnaderna göra något avkall på den princip i denna del, vilken följts i de hittills utfärdade uppsiktslagarna, kan icke vara tillrådligt.

Undantag från det allmänna vanhävdsbegreppet.

a) Nedläggande av jordbruk.

Det allmänna vanhävdsbegreppet beträffande jorden har, på sätt den därom härovan lämnade redogörelsen utvisar, ända fram till 1942 års vanhävdslag inneburit, att uppsikt skulle hållas däröver att jordbrukets vidmakthållande ej äventyrades. Emellertid stod det redan då erforderligheten av en uppsiktslagstiftning först bragtes på tal klart, att vissa undantag måste uppställas

i regeln om bibehållandet av jordbruket å de gamla brukningsdelarna. I norrlandskommitténs betänkande framhölls sålunda att om en odlad äga till jordmänen vore så dålig, att dess avkastning icke ersatte brukningskostnaden för en på stället bosatt åbo, kunde dess utläggande till skogsmark naturligen icke anses såsom sådan vanhävd som avsåges i kommitténs förslag till vanhävdslag. Under det fortsatta lagarbetet ansågs det nödigt att vad som nyss utsagts finge ett tydligt uttryck i själva lagtexten. I 1909 års uppsiktslag upptogs därför en bestämmelse av innehåll, att till vanhävd icke vore att hänföra nedläggandet av jordbruk å äga, som till sin naturliga beskaffenhet vore så dålig, att jordbrukets nedläggande därå måste anses fördelaktigt för en till fastighetens jordbruk för sin utkomst hänvisad åbo.

I 1921 års betänkande framhöll de sakkunniga, att enligt den tillämpning, som jordbrukskommissionerna givit åt sistnämnda stadgande, även sådana omständigheter som svårighet för dikning, frostländighet, avlägsenhet från vägar och dylikt ansetts böra föranleda till ett uteslutande av uppsiktslagens tillämplighet. Vidare anförde de sakkunniga i denna del:

Hur viktigt det än vore, att den mark, som en gång blivit odlad, också bibehölles såsom sådan i största möjliga utsträckning, vore det dock tydligt, att det icke kunde vara nationalekonomiskt klokt att genom tvångsmedel vidmakthålla sådana jordbruk, som redan från början vore dömda att misslyckas. Detta vore förhållandet ej blott med jordbruk å sådan mark, vars jordmån absolut icke lämpade sig för jordbruksdrift, utan även med jordbruk å vattensjuka ägor, som icke för rimliga kostnader kunde torrläggas, eller å mark, där grödan vore alldeles särskilt utsatt för den i de nordligaste trakterna så ofta förekommande nattfrosten. Det kunde förty anses fullt förklarligt, att jordbrukskommissionerna vid tillämpning av stadgandet tagit hänsyn även till sådana omständigheter som svårighet för dikning och frostländighet.

Vad åter anginge jordbruk, som låge avlägset från vägar eller andra kommunikationsleder, kunde det icke utan vidare fastslås, att sådana jordbruk icke borde vidmakthållas. De norrländska orterna lede som bekant ofta brist på vägar. Man påträffade ej sällan hemman eller mindre byar, som icke ägde tillgång till annat än en gångväg eller en ytterst bristfällig körväg. Detta vore förhållandet ej blott i lappmarkstrakterna utan även så långt söderut som i Hälsinglands skogsbygder. Den omständigheten likväl, att sådana hemman eller byar en gång anlagts och bebyggts, finge anses tyda på att svårigheterna för åborna i allmänhet ej vore större än att de kunde övervinnas. Ett allmänt medgivande av jordbrukets nedläggande i dessa oväga trakter kunde naturligtvis icke ifrågakomma. Fallen borde bedömas vart för sig. Skulle i ett enstaka fall förhållandena vara så svårartade, att det vore ogörligt att få ett i obyden beläget hemman besatt med åbo, syntes uppsiktslagen icke böra lägga hinder i vägen för jordbrukets nedläggande. Å ena sidan torde jordbruket å ett sådant hemman ej kunna drivas utan av en å stället bosatt åbo och å andra sidan ginge det ej an att i lagstiftningsväg tvinga människor att framleva en tillvaro, som låge utanför gränsen för vad som ansåges såsom minimum av de sociala levnadsbetingelserna.

De sakkunniga föreslog under åberopande av vad sålunda anförts, att nu ifrågavarande stadgande skulle erhålla den förändrade lydelsen, att till vanhävd ej vore att hänföra nedläggande av jordbruk å äga, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller någon annan omständighet måste anses alldeles olämplig för jordbruksdrift.

Jordkommissionen upptog i sitt utkast till vanhävdslag en bestämmelse därom att jordbruk finge nedläggas i de av de sakkunniga ovan angivna fallen utan att detta skulle hänföras till vanhävd. Vidare föreslog kommissionen, att jordbruk finge, i den mån det vore oundgängligen nödigt, nedläggas å mark, som erfordrades för industriell anläggning eller bostäder åt ortsbefolkningen eller annat dylikt ändamål. Härvidlag framhöll kommissionen att, därest ändamålet i fråga kunde utan mera avsevärd olägenhet tillgodoses genom oodlad mark, borde det givetvis ej vara tillåtet att odlad jord toges i anspråk. Likaledes borde nedläggande av jordbruk ej tillåtas å större områden än som oundgängligen erfordrades. Det vore enligt kommissionens mening antagligt, att det föreslagna stadgandet skulle få sin största betydelse för mellersta och södra Sverige, eftersom i Norrland i allmänhet torde finnas oodlad jord som kunde tagas i anspråk för ifrågavarande ändamål.

Genom 1924 års ändringar i norrländska uppsiktslagen infördes i densamma ett stadgande om möjlighet till nedläggande av jordbruk i vissa fall, vilket stadgande hade enahanda lydelse som föreslagits av de sakkunniga i betänkandet av år 1921.

Jordsakkunniga upptogo till behandling frågan om jordbruksjords användning för industriellt eller annat ändamål samt anförde härom:

Jordkommissionens utkast till vanhävdslag avsåge all i enskild ägo varande jord. På grund härav torde det ha varit nödvändigt att i lagen upptaga en bestämmelse om rätt att nedlägga jordbruk å mark som erfordrades för nu angivna ändamål. Med hänsyn åter till den begränsade omfattning, som den av jordsakkunniga föreslagna lagen erhållit, torde det ej förefinnas något behov av en dylik undantagsbestämmelse. Ifrågavarande ändamål torde i regel kunna tillgodoses utan att man behövde tillgripa sådan jord, varå lagen skulle äga tillämpning. Därest emellertid för särskilda undantagsfall erfordrades, att jord varom nu vore fråga toges i anspråk för nämnda ändamål, syntes det vara tillräckligt att länsstyrelsen medgäves rätt att efter jordbrukskommissionens hörande lämna tillstånd därtill. Bestämmelse härom hade också införts i jordsakkunnigas förslag.

I 1927 års uppsiktslag upptages i 3 § första stycket en bestämmelse av innehåll att till vanhävd ej är att hänföra nedläggande av jordbruk å äga, som på grund av sin naturliga beskaffenhet eller annan omständighet måste anses alldeles olämplig för jordbruk, varjämte i 14 § första stycket stadgas, att brukningsdel får tagas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte, om länsstyrelsen efter jordbrukskommissionens hörande prövar det nödigt.

1942 års vanhävdslag upptager i 2 § första stycket en bestämmelse, som i princip överensstämmer med stadgandet i 3 § första stycket av 1927 års lag. Skillnad föreligger endast såtillvida, att i förstnämnda lag dels i lagtexten utmärkts, att en sådan omständighet som ogynnsam belägenhet kan utgöra giltig grund för jordbrukets nedläggande, och dels den i 1927 års lag uppställda förutsättningen för att nedläggande av jordbruket å äga skall vara tillåtet eller att ägan måste anses alldeles olämplig för jordbruk erhållit en något mildare avfattning därigenom att ordet »alldeles» uteslutits. I den pro-

position som låg till grund för 1942 års vanhävdslag framhölls, att uppmjukningen av bestämmelsen i fråga vore betingad av praktiska skäl och att det icke kunde vara i överensstämmelse med ekonomisk hushållning att framtvunga upprätthållandet av sådana odlingsställen, där jordbruk icke inom överskådlig tid kunde med fördel bedrivas. — En bestämmelse motsvarande den ovan återgivna i 14 § av 1927 års lag förekommer i 13 § första stycket av 1942 års lag. Emellertid har det i förstnämnda lag uppställda kravet på länsstyrelsens prövning i varje fall, då fråga är om jordbruksjords användande för de åsyftade ändamålen, ansetts innebära ett alltför stort tvång, såvitt angår brukningsdelar i allmänhet, och förty upprätthållits endast såvitt angår brukningsdelar som avses i 1927 års lag.

I samband med undersökningen angående tillämpningen av 1942 års vanhävdslag ha utredningsmännen även sökt utreda i vilken mån nedläggande av jordbruk skett under de senaste åren av skäl som ovan omförmäls. I sådant syfte har för jordbrukskommissionernas besvarande utställts följande fråga:

Har under de senaste åren till jordbrukskommissionens kännedom kommit, att jordbruk nedlagts å äga, som med hänsyn till sin naturliga beskaffenhet eller belägenhet eller annan omständighet ansetts olämplig för jordbruk?

Beträffande svaren å denna fråga är först att anteckna, att nedläggande av jordbruk i fall som varit för jordbrukskommissionerna kända framför allt synes ha ägt rum — förutom i Södermanlands län — i de nordligare delarna av riket. Att just i sistnämnda landsdelar nedläggande av jordbruk uppmärksammas av jordbrukskommissionerna kan emellertid bero därpå, att det där synes vara praxis, att vederbörande jordägare hänvända sig till jordbrukskommissionerna för att av dem få förhandsbesked, huruvida nedläggandet av jordbruk å viss äga kan få ske utan att detta skall hänföras till vanhäv. I övrigt ådagalägga svaren, att såsom anledning till nedläggande av jordbruk åberopats utom jordens beskaffenhet (stenig, mager eller försumpad) eller ogynnsam belägenhet (frånvaro av körbar utfartsväg, långa avstånd till allmän väg, granngård, skola och handelsbod) även sådana omständigheter som frostlänthet, dikningssvårigheter, dåligt byggnadsbestånd eller avsaknad av byggnader, dålig arrondering (spridda ägor i skogsbygd), ringa storlek å fastigheten utan möjlighet till arealutvidgning eller till biinkomster för brukaren samt slutligen omöjlighet att anskaffa arrendator. I många fall ha samtidigt förelegat flera av nu nämnda anledningar. Nedläggandet av jordbruket har i allmänhet skett för jordens användning såsom skogsmark.

Av den förut lämnade redogörelsen för tillämpningen av uppsiktslagstiftningen framgår dels att länsstyrelse endast i ett fall meddelat tillstånd till brukningsdels användande för ändamål, som avses i 13 § första stycket av 1942 års lag, och dels att till jordbrukskommissionernas kännedom icke kommit, att brukningsdel tagits i anspråk för dylikt ändamål utan länsstyrelsens tillstånd.

I det förut anmärkta betänkandet om riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken har 1942 års jordbrukskommitté uttalat, att det enligt kommitténs mening icke kunde råda något tvivel om att — såvida jordbruksproduktionen ej komme att hämmas till följd av en opåräknad stark avgång av arbetskraft — en betydande överproduktion kunde beräknas uppkomma inom en ej avlägsen framtid. Enligt gjorda beräkningar skulle man sålunda omkring år 1970 för frambringande av en produktion av den storlek, som enligt de av jordbrukskommittén förordade riktlinjerna för jordbrukspolitiken vore önskvärd ur det allmännas synpunkt, även om all import av fodermedel bortfölle, ej behöva taga i anspråk mer än omkring 95 % av den nuvarande svenska åkerjorden (räknat i jord av genomsnittlig godhet). Enda sättet att undvika den väntade överproduktionen vore enligt kommitténs åsikt att viss del av den jord, som nu toges i anspråk för jordbruksproduktionen, skulle upphöra att användas för detta ändamål eller brukas mera extensivt än tidigare. I detta sammanhang har kommittén anfört:

Trots att de naturliga produktionsförutsättningarna varierade avsevärt i olika delar av landet och produktionskostnaderna därför även måste bli i viss mån olika i olika delar av landet, borde man ej eftersträva, att den ur det allmännas synpunkt på lång sikt önskvärda jordbruksproduktionen i största möjliga utsträckning skulle förläggas till de delar av landet, där produktionskostnaderna vore lägst, utan i stället av beredskapsskäl och andra orsaker söka upprätthålla en jordbruksproduktion även i de övriga delarna av landet. Även inom ett visst jordbruksområde måste det emellertid ofta komma att föreligga ej oväsentliga skillnader i fråga om produktionskostnaderna för grödor från olika ägor. Till följd av dålig jordmån eller olämpligt läge i förhållande till brukningsdelens övriga ägor eller ekonomibyggnader kunde ett uppehållande av jordbruk i dess dittillsvarande omfattning å en viss äga framstå såsom oekonomiskt vid en jämförelse med resultatet av jordbruksdriften å andra ägor eller å andra brukningsdelar. I den mån ett uppehållande av jordbruksdriften å hela den nu i anspråk tagna åkerarealen ej erfordrades för frambringande av den på lång sikt önskvärda jordbruksproduktionen och en reduktion av åkerarealen därför borde vidtagas, vore det självfallet önskvärt, att denna reduktion i första hand skulle gå ut över de jordar inom varje särskilt område, som ur jordbruksekonomisk synpunkt måste betecknas såsom minst lämpade för fortsatt jordbruksdrift. Om denna anpassningsprocedur skulle framtingas genom bristande lönsamhet hos jordbruket, måste den emellertid beräknas komma att taga förhållandevis lång tid i anspråk, och under det densamma påginge, komme ej blott innehavarna av de ifrågavarande jordarna utan jordbruksbefolkningen i dess helhet att få finna sig i en sänkt inkomstnivå. Det syntes därför såväl för det allmänna som för jordbruksbefolkningen önskvärt att, i den mån en dylik anpassningsprocedur kunde bedömas bli nödvändig, man sökte att underlätta och påskynda densamma, så att man om möjligt undveke de olägenheter en överproduktion medförde för jordbruksbefolkningen. Det allmänna borde därför, även om faran för överproduktion ännu ej vore omedelbart förestående, ej genom lagstiftningsåtgärder söka motverka, att jordbrukarna nedlade jordbruket å sådana ägor, där förutsättningarna för uppehållande av en lönsam jordbruksdrift på lång sikt måste anses som mindre gynnsamma, eller att de överginge till mera extensiv drift å sådana ägor, där detta ur jordbruksekonomisk synpunkt finge anses mera lämpligt än dittillsvarande driftsformer. Man borde sålunda exempelvis ej söka förhindra, att i viss trakt för jordbruksdrift olämpliga brukningsenheter eller dålig jord finge övergå till betesmark eller, om jorden med

hänsyn till sitt läge och andra omständigheter lämpligen ej heller kunde användas på detta sätt, till skogsmark.

Den ovan lämnade historiska översikten över vad som enligt hittillsvarande uppsiktslagstiftning gällt angående förutsättningarna i vissa fall för nedläggande av jordbruk utvisar, att det ej varit lagstiftarens mening att genom uppsiktslagstiftningen framtinga vidmakthållandet av jordbruk, som ur jordbruksekonomisk synpunkt måste anses uppenbart olämpliga. De förutsättningar som angivits för rätt till nedläggande av jordbruk ha i första hand avsett de fall, då jordmånens beskaffenhet eller det avlägsna läget med åtföljande dryga transporter medfört en bristande lönsamhet för jordbruket. Någon tvekan kan ej råda därom att den hittills följda grundsatsen i detta hänseende bör komma till uttryck även i den nya uppsiktslagstiftning av permanent natur, till vilken förslag nu av utredningsmännen framlägges. Sagda grundsats torde också stå i full överensstämmelse med de av 1942 års jordbrukskommitté uppdragna riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitiken i den del de härovan återgivits. En viss omformulering av stadgandet i 2 § första stycket av 1942 års vanhävdslag synes dock böra ske för framhävande dels att det är de ekonomiska synpunkterna, som skola i första hand bliva bestämmande vid avgörande om ett jordbruk må nedläggas eller ej, och dels att bedömandet i det särskilda fallet bör grundas på omständigheter av stadigvarande natur och icke enbart på svårigheter av mera tillfällig art, som kunna uppstå för den enskilde jordägaren och som för hans personliga del kunna göra att jordbruket icke är lönsamt. Härom kommer närmare att talas i den speciella motiveringen till 2 § första stycket av det framlagda förslaget till uppsiktslag.

Av skäl som omförmäles under den speciella motiveringen till 12 § av samma lagförslag har länsstyrelsens tillstånd i vissa fall för brukningsdels användande för ändamål som avses i 13 § första stycket av 1942 års lag icke ansetts erforderligt.

b) Bortförande av byggnader.

Det ovan behandlade undantaget från det allmänna vanhävdsbegreppet avser rätt att nedlägga jordbruk d. v. s. rätt att, då förhållandena föranleda därtill, låta en förut såsom jordbruk använd fastighet helt eller delvis försvinna såsom jordbruk. Häri inbegripes ej blott att odlingen å fastigheten ej behöver uppehållas utan även såsom en naturlig följd härav att de för jordbruket nödvändiga byggnaderna må bortföras eller lämnas att förfalla.

Enligt 1942 års lag om åtgärder mot vanhävvd av jordbruk är det även i vissa andra fall än det nyss nämnda tillåtet att bortföra byggnader eller att lämna dem utan underhåll. Såsom av den förut lämnade redogörelsen för det huvudsakliga innehållet i den nuvarande uppsiktslagstiftningen framgår må detta ske, om byggnaderna blivit obehövliga till följd av förändring i driften av jordbruket eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som medför väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, eller ock

av annan dylik anledning. Bestämmelser härom förekomma i 2 § andra stycket av lagen enligt detta lagrums lydelse efter lagändringen den 8 mars 1946. Härjämte må erinras dels därom att i 2 § tredje stycket av lagen finnes angivet i vilka fall sammanslagning som nyss sagts må anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten — därvid viss åtskillnad gjorts mellan brukningsdelar i allmänhet och brukningsdelar som avses i 1927 års lag — och dels därom att enligt särskilda stadganden i 13 § av lagen det är medgivet, att brukningsdel tages i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte — då fråga är om brukningsdel som avses i 1927 års lag, dock endast om länsstyrelsen prövar det nödigt — samt att, om synnerliga skäl föreligga till sammanslagning av brukningsdelar i andra fall än i 2 § andra och tredje styckena avses, länsstyrelse må tillåta att byggnad, som genom sammanslagningen blir obehövlig, bortföres eller lämnas utan underhåll.

Frågan om rätt att bortföra byggnaderna å en brukningsdel eller att lämna dem utan underhåll i annat fall än då det sker i samband med nedläggandet av jordbruket är onekligen ett spörsmål, åt vilket vid utformningen av den nya uppsiktslagstiftningen den största uppmärksamhet bör ägnas. Sagda fråga har också gång efter annan varit föremål för särskilt övervägande i samband med det lagstiftningsarbete som gällt de tidigare uppsiktslagarna.

I detta hänseende må först erinras om att norrlandskommittén i motiven till sitt förslag till uppsiktslag uttalade, att den omständigheten att nödiga byggnader bortfördes eller lämnades att förfalla visserligen icke alltid behövde medföra, att själva jordbruket försämrades, eftersom detta kunde sammanläggas med annat jordbruk, som ägde för båda fastigheterna tillräckliga byggnader. Enligt kommitténs mening förminskades dock därigenom fastighetens värde såsom självständig jordbrukspossession i högst avsevärd grad, och lika litet som trävaruindustrien borde få föranleda därtill, att landets odlade område minskades, lika litet borde det tillåtas, att densamma orsakade en reducering av de självständiga brukningsdelarnas antal.

Norrlandskommitténs ståndpunkt i förevarande del var sålunda den, att byggnader i intet fall finge bortföras eller lämnas utan underhåll (utom i samband med nedläggandet av jordbruk).

En annan ståndpunkt i detta hänseende intog lagutskottet vid 1907 års riksdag i utlåtande över den till riksdagen avlätna propositionen med förslag till vanhävdslag, vilken proposition såsom tidigare nämnts dock icke blev av riksdagen antagen. Enligt berörda utlåtande medgavs bortförandet av byggnaderna från en brukningsdel, där dess behov i detta hänseende fylldes genom andra byggnader.

Under lagförslagets vidare behandling av Kungl. Maj:t och i riksdagen förekom intet som helst omnämnande av den nu föreliggande frågan. Den sedermera den 25 juni 1909 utfärdade norrländska uppsiktslagen erhöi, såsom förut omförmäلت, den allmänna avfattningen att uppsikten skulle avse,

att byggnaderna ej så vanvårdades, att jordbrukets vidmakthållande äventyrades. Beträffande tolkningen av detta stadgande framkommo dock vid tillämpning av lagen olika meningar.

I 1921 års betänkande angående verkningarna av den norrländska vanhävdslagstiftningen framhöllo de sakkunniga, att enligt uppsiktslagen hinder för vanvårdande eller bortförande av byggnaderna å en fastighet torde föreligga endast därest jordbrukets vidmakthållande därigenom äventyrades. Vidare anförde de sakkunniga i denna del följande.

Vid överbägande, huruvida denna uppsiktslagens ståndpunkt i nu ifrågavarande del borde bibehållas eller om i stället den av norrlandskommittén företrädde ståndpunkten därutinnan borde godkännas, i vilket sistnämnda fall en lagändring vore erforderlig, kunde man icke bortse från att uppsiktslagens direkta syfte vore förhindrandet av vanhävd av jordbruket. Vid sammanslagning av tvenne kameralt eller lantmåteritekiskt skilda fastigheter, som var för sig vore bebyggda, till ett gemensamt bruk, syntes, därest byggnaderna å den ena fastigheten vore tillräckliga för båda fastigheternas jordbruk, från ren hävdesynpunkt intet vara att erinra mot att den ena fastighetens byggnader helt eller delvis bortfördes. Tvärtom kunde genom den besparing i byggnadsunderhåll, som härigenom vunnnes, ägaren bliva i tillfälle att nedlägga större kostnad å jordbruket såsom sådant. Det hade också av samtliga jordbrukskommissioner utom en vitsordats, att de sammanslagningar som de iakttagit från jordbrukssynpunkt varit fördelaktiga. Vid sådant förhållande syntes uppsiktslagens syftemål vara tillfullo tillgodosett genom den tillämpning som lagen i det hänseende varom nu vore fråga erhållit. Ett annat spörsmål vore, huruvida av andra hänsyn än dem som låge till grund för uppsiktslagen ett lagstadgande borde givas till förekommande av förminskning av de självständigt bebyggda brukningsdelarnas antal. Sådana hänsyn kunde visserligen finnas men enligt de sakkunnigas mening borde berörda spörsmål, som vore av omfattande jordpolitisk innebörd, bedömas särskilt för sig utan direkt sammanhang med vanhävdsfrågan. Uppsiktslagens ställning till frågan om sammanslagning av brukningsdelar borde åtminstone tills vidare vara den av 1909 års lag intagna eller att sammanslagning vore tillåten blott därigenom icke jordbrukets vidmakthållande å någon av brukningsdelarna äventyrades.

Enligt det nu återgivna uttalandet av de sakkunniga, som fått sig anförtrött att undersöka verkningarna av den norrländska vanhävdslagstiftningen, gjorde dessa sig till tolk för den uppfattningen, att frågan om rätt att bortföra byggnader från en jordbruksfastighet vore ett rent hävdespörsmål, som icke borde sammankopplas med frågan om eller när en sammanslagning av brukningsdelar av rent jordpolitiska skäl skulle vara tillåten.

Jordkommissionen anförde beträffande den fråga, som nu är under bedömning, att enligt norrlandskommitténs ståndpunkt bortförandet av för jordbruket nödiga byggnader i intet fall skulle vara tillåtet och att kommittén sålunda syftat till ett upprätthållande av de befintliga brukningsdelarnas antal. Även jordkommissionen hyste den uppfattningen, att en vanhävdslagstiftning framför allt borde skydda upprätthållandet av de gamla bondebruken. Då 1909 års uppsiktslags formulering i nu ifrågavarande hänseende givit anledning till ovisshet om lagens rätta mening, ansåg kommissionen en omredigering nödvändig och föreslog därför, att i en blivande vanhävdslag skulle ut-

sågas, att för fastigheten såsom särskild brukningsdel nödvändiga byggnader icke finge bortföras eller lämnas att förfalla. — Denna jordkommissionens uppfattning kom också till uttryck i det av kommissionen framlagda förslaget till provisorisk vanhävdslag beträffande åbyggnader.

Vid 1924 års riksdag väcktes i båda kamrarna motioner med yrkande bland annat att riksdagen måtte för sin del antaga ett förslag till lag om skydd för åbyggnader å jordbruksfastighet.

Över dessa motioner avgav andra lagutskottet utlåtande, vari bland annat anfördes:

I likhet med norrlandskommittén och jordkommissionen ansågo även utskottet, att en av vanhävdslagstiftningens uppgifter borde vara att skydda de gamla bondejordbruken. Faran för att dessa genom sammanslagningar skulle bringas att upphöra torde ökas, därest en social arrendelagstiftning med begränsning till fastigheter av viss storlek komme till stånd. Uteslutet torde nämligen ej vara, att jordägare, som berördes av en dylik lagstiftning, skulle — i avsikt att så medelst undandraga sig de förpliktelser lagstiftningen skulle medföra för dem — försöka sammanföra sina fastigheter till jordbruk av den storlek, att lagen ej bleve tillämplig å desamma. Med hänsyn härtill syntes utskottet det i regel ej böra tillåtas, att åbyggnaderna å de gamla bondehemmanen nedreves eller genom bristande underhåll finge förfalla, även om jordbruket å brukningsdelen nödortfött kunde upprätthållas genom dess sammanslagning med annan. Tillfällen gäves emellertid ej sällan, då en sammanslagning av alltför små eller illa belägna brukningsdelar med därav följande ändrad disposition i fråga om fastighetens åbyggnader vore ur nationalekonomisk synpunkt fullt berättigad. Jorddelningen hade mångenstädes i vårt land särskilt i mera tätbebyggda trakter fortskridit alltför långt. Fastighetsbildningar, som måste anses vara i hög grad olämpliga för jordbruket, vore inga sällsynta företeelser. I vissa orter hade klyvningsförfarandet kommit till användning i en sådan utsträckning, att de ursprungliga enheterna vore uppdelade i parceller av ringa storlek. Att denna jordsplittring vore till skada för ett sunt jordbruk, därom torde ej mera än en mening kunna råda. Mångenstädes fortginge också numera en tendens att sammanföra dessa smärre fastigheter till jordbruk av den omfattning, som ur nationalekonomisk synpunkt måste anses önskvärd. Att hinder för dylika sammanslagningar icke borde resas, syntes utskottet vara uppenbart. Behovet av en undantagsbestämmelse i detta avseende vore givetvis dock i sista hand beroende på den omfattning, som vanhävdslagen erhöle. Komme lagen att avse all enskild jord, syntes en sådan vara ofrånkomlig.

Under åberopande av vad sålunda anförts hemställde utskottet, att riksdagen måtte för sin del antaga en lag om ändrad lydelse av 1 och 2 §§ i 1909 års uppsiktslag. Riksdagen beslöt i enlighet med utskottets hemställan. Att riksdagen tillika, jämväl efter hemställan av utskottet, beslöt skrivelse till Kungl. Maj:t med begäran om utarbetande av förslag till ny vanhävdslag, har i den historiska översikten omnämnts.

Enligt den ändrade lydelse, som 1909 års lag genom riksdagsbeslutet 1924 erhöil, stadgades dels generellt att uppsikten beträffande åbyggnaderna skulle avse, att för fastigheten såsom särskild brukningsdel nödiga byggnader icke bortfördes eller lämnades att förfalla, och dels såsom undantag från den generella regeln att byggnad, som genom jordbruks sammanslagning med

annat blivit obehövlig, finge bortföras eller lämnas att förfalla för såvitt sammanslagningen uppenbarligen vore till gagn för bildandet av bärkraftigt jordbruk.

I fråga om sammanslagning av brukningsdelar framhöllo jordsakkunniga, att bevarandet av de gamla brukningsdelarna vore av stor samhällelig betydelse. Detta gällde i främsta rummet de självständiga bondejordbruken, men även sådana mindre brukningsdelar, som ej kunde giva sin brukare huvudsaklig bärgning, borde enligt jordsakkunnigas mening skyddas. De jordsakkunniga ville därför gå längre än 1909 års lag och i princip förbjuda ett nedrivande eller ett förstörande av åbyggnader å befintliga brukningsdelar.

I övrigt anförde de sakkunniga:

Endast för det fall att ingen av de brukningsdelar, som skulle sammanslås, kunde giva sin brukare huvudsaklig bärgning av därå bedrivet jordbruk samt genom sammanslagningen uppstode ett självständigt jordbruk borde en sammanslagning tillåtas. Men därest dessa villkor ej uppfylldes, syntes de sociala olägenheterna av den minskning i de befintliga brukningsdelarnas antal, som sammanslagningen medförde, vara så betydande i förhållande till de gynnsamma verkningar i övrigt, som sammanslagningen kunde innebära, att ett ingripande häremot från statens sida vore väl motiverat. — Emellertid kunde enligt de jordsakkunnigas mening förhållandena vara sådana, att även om envar av brukningsdelarna eller någon av dem till sin beskaffenhet och omfattning vore sådan, att de gäve sin åbo huvudsaklig bärgning av därå bedrivet jordbruk, eller ock genom sammanslagningen icke uppstode ett självständigt jordbruk, det med hänsyn till jordbruksnäringens gagn kunde finnas synnerligen önskvärt att en sammanslagning komme till stånd. För sådana undantagsfall ansågo de jordsakkunniga det lämpligt, att det bereddtes möjlighet att genom dispens erhålla tillstånd till sammanslagning. Rätt att medgiva dylik dispens syntes böra anförtros åt länsstyrelsen, som dock före ärendets avgörande skulle inhämta yttrande från jordbrukskommissionen.

I vissa av de yttranden, som inkommo över jordsakkunnigas förslag, framställdes invändningar mot förslaget ståndpunkt i fråga om möjligheten att samman slå brukningsdelar. Därvid framhölls, att nämnda möjlighet borde, utan att det berättigade syftet med en vanhävdslagstiftning därmed riskerades, kunna göras något vidare samt att lagen ej borde förhindra en av starka ekonomiska skäl betingad utveckling.

I propositionen till 1927 års riksdag med förslag till ny uppsiktslag framhöll departementschefen, att det väl måste medgivas, att ett, på sätt de jordsakkunniga föreslagit, vidgat skydd för de små brukningsdelar, som icke gäve sina brukare mer än nödortftig bärgning, stundom kunde vara oförenligt med ett ur ekonomisk synpunkt fullt rationellt tillgodogörande av jorden men att i detta avseende de sociala synpunkterna krävde särskilt beaktande. Under de säkerligen för lång tid framåt rådande förhållanden, då i städer och stadsliknande samhällen funnes ett ej obetydligt befolkningsöverskott, som ej där kunde vinna utkomst, vore det av största betydelse att för den växande befolkningen tillvaratoges de försörjningsmöjligheter, som kunde erbjuda sig på landsbygden. Under sådana omständigheter måste tillses, att redan be-

fintliga odlingsmarker vidmakthölles och att icke genom nedläggande av existerande brukningsdelar den jordbrukande befolkningen minskades. Departementschefen kunde därför ej biträda de framställda anmärkningarna i den mån de innebure, att såsom regel möjligheten att sammanslå brukningsdelar skulle göras vidsträcktare än jordsakkunniga föreslagit. Emellertid torde utan att det nu antydda syftet äventyrades möjligheten att erhålla dispens i förevarande avseende kunna något vidgas. Ej blott då det av hänsyn till jordbruksnäringens gagn vore synnerligen önskvärt, att en sammanslagning komme till stånd, utan jämväl då så vore förhållandet på grund av andra omständigheter, syntes dispens kunna medgivas. Såsom särskilda omständigheter, vilka kunde komma i betraktande, framhölles personliga förhållanden, vilka gjorde en flyttning önskvärd eller rent av nödvändig, förändrade förhållanden inom näringslivet på orten eller ett yppande av andra försörjningsmöjligheter för brukningsdelens åbo.

I den sedermera den 27 juni 1927 utfärdade lagen angående uppsikt å vissa jordbruk intogs i 3 § andra stycket den bestämmelsen, att såsom vanhävd skulle ej anses att byggnad, som genom sammanslagning av brukningsdelar blivit obehövlig, bortfördes eller lämnades utan underhåll, såvida brukningsdelarna till beskaffenhet och omfattning vore sådana, att först genom deras sammanslagning uppkomme jordbruk, därav brukaren kunde erhålla sin huvudsakliga bärgning. Tillika intogos i 14 § av lagen med de förut återgivna bestämmelserna i 13 § av 1942 års lag överensstämmande stadganden om rätt såväl till användning av brukningsdel för annat än jordbruksändamål som ock till bortförande av byggnad vid sammanslagning av brukningsdelar i andra fall än de i 3 § andra stycket avsedda.

De undantag från det allmänna vanhävsbegreppet om vilka ovan talats ha — bortsett från dem som sammanhånga med brukningsdels tagande i anspråk för annat än jordbruksändamål — gällt rätten att bortföra byggnader eller lämna dem utan underhåll då de blivit obehövliga till följd av sammanslagning av brukningsdelar. I samband med uppsiktslagstiftningens utsträckande att avse alla i enskild ägo varande jordbruksfastigheter med undantag av de allra minsta utvidgades möjligheten till att i fall av sammanslagning av brukningsdelar bortföra åbyggnader eller lämna dem utan underhåll, varjämte detta medgavs även under andra förutsättningar. Det stadgades sålunda i 2 § andra stycket av 1942 års vanhävdslag enligt detta lagrums ursprungliga lydelse att byggnads bortförande eller lämnande utan underhåll ej skulle anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av förändringar i driften av jordbruket eller på grund av sådan sammanslagning av brukningsdelar, som medförde väsentliga fördelar för jordbruksdriften, eller ock av annan dylik anledning. Vad nu sagts i fråga om sammanslagning av brukningsdelar gällde dock endast sådana brukningsdelar som först genom 1942 års lag dragits in under uppsiktslagstiftningen. För det fall att i sammanslagningen ingick brukningsdel som avses i 1927 års uppsiktslag stadgades i

samma stycke för rätt att bortföra byggnad eller lämna den utan underhåll samma förutsättningar som förut gällt eller att brukningsdelarna skulle till beskaffenhet eller omfattning vara sådana, att först genom deras sammanslagning uppkomme jordbruk, därav brukaren kunde erhålla sin huvudsakliga bärning.

Det omförmälda stadgandet i 1942 års lag om rätt att bortföra eller att lämna utan underhåll byggnad, som blivit obehövlig till följd av förändringar i driften av jordbruket eller vid sammanslagning av brukningsdelar som icke falla under 1927 års lag eller av annan dylik anledning, hade i den proposition till 1942 års riksdag som föranledde vanhävdslagens antagande motiverats därmed att någon skyldighet att vidmakthålla eller återuppföra förut befintlig byggnad, vilken på grund av jordbrukets rationalisering eller annan omläggning icke längre vore behövlig, icke borde ifrågakomma, varjämte det — under återopande av den till grund för propositionen liggande utredningen — framhölls, att det knappast vore rimligt att en jordägare i allmänhet skulle vara tvungen att underhålla åbyggnader, vilka ur jordbruksekonomisk synpunkt blivit helt överflödiga. Grunden till att vid sammanslagning av brukningsdelar som avses i 1927 års lag man bibehöll den i denna lag stadgade förutsättningen för rätt att bortföra byggnad var den, att det icke ansågs lämpligt att i en lag av provisorisk karaktär införa bestämmelser som vore mildare än de förut gällande, vilka betingats av socialpolitiska skäl.

På sätt framgår av chefens för jordbruksdepartementet anförande till statsrådsprotokollet den 12 maj 1944, då beslut fattades om förevarande utredning, uppdrogs åt utredningsmännen att undersöka — förutom den omfattning i vilken vanhävd av jordbruk förekomme — även omfattningen av den i skilda sammanhang påtalade tendensen hos jordägarna att för undgående av den vid 1943 års riksdag genomförda utvidgningen och skärpningen av den sociala arrendelagstiftningen taga under eget bruk tidigare såsom självständiga jordbruk utarrenderade torp och lägenheter för att sammanslå dem med andra brukningsdelar. Till fullgörande av sistnämnda uppdrag framlade utredningsmännen en promemoria angående provisorisk lagstiftning till förhindrande av sammanslagning av vissa jordbruk. I berörda promemoria föreslogo utredningsmännen att de regler, vilka enligt 1942 års vanhävdslag gällde i fråga om sammanslagning av brukningsdelar, som avses i 1927 års uppsiktslag, skulle göras tillämpliga även å sådana under 1942 års lags tillämpningsområde fallande brukningsdelar, som först genom 1943 års arrendelagstiftning kommit att omfattas av de sociala arrendebestämmelserna, och var i promemorian intaget förslag till härav betingad ändring av 2 och 13 §§ av 1942 års vanhävdslag. Utredningsmännen uttalade vidare att det omförmälda förslaget till lösning av det föreliggande lagstiftningsproblemet var avsett att ha endast provisorisk karaktär liksom 1942 års vanhävdslag i dess helhet, varjämte de tillade att problemet helt naturligt komme att göras till föremål för ytterligare övervägande i samband med den fortsatta utredningen beträf-

fande lagstiftning angående uppsikt å jordbruk, därvid särskild uppmärksamhet komme att ägnas åt uppsiktslagstiftningens förhållande till rationaliseringsspörsmålet.

Sedan yttranden inforrats över promemorian, framlade Kungl. Maj:ts proposition till 1946 års riksdag om ändring i 1942 års vanhävdslag.

I propositionen anförde departementschefen bland annat:

Då det gällde att avgöra i vad mån man genom bestämmelser i vanhävdslagen borde söka hindra sammanslagning av brukningsdelar, måste man skilja mellan olika fall. Enighet torde råda därom, att sådan sammanslagning av brukningsdelar, vari inginge allenast fullt bärkraftiga jordbruk, borde åtminstone tills vidare i avbidan på det slutliga ståndpunktstagandet till jordbrukets rationaliseringsfråga i viss utsträckning begränsas. Om alla de i en avsedd sammanslagning ingående brukningsdelarna med hänsyn till möjligheterna att därå driva ett rationellt jordbruk kunde anses ha förutsättningar att bestå på lång sikt och bereda brukarna en skälig bärgning, borde det icke tillåtas att byggnad, som genom sådan sammanslagning kunde bli obehövlig, bortfördes eller lämnades utan underhåll. Det torde icke föreligga någon större risk för att en föreskrift i vanhävdslagen om skyldighet att underhålla byggnader å dessa brukningsdelar skulle försvåra en ur jordbruksekonomisk synpunkt nödvändig rationalisering eller för att en investering av kapital i byggnaderna på lång sikt skulle vara värdelös. I den mån det ur rationaliseringssynpunkt befunnas ändamålsenligt, att sammanslagning av fullständiga jordbruk ägde rum, och det icke kunde anses stå i strid med arrendators berättigade intressen, borde sådan sammanslagning kunna medgivas efter dispens av länsstyrelsen. Enighet torde även råda därom, att sammanslagning, vari inginge allenast icke bärkraftiga jordbruk, där särskilda skäl icke till annat föranledde, borde betraktas såsom ur rationaliseringssynpunkt lämplig. En viss kontroll över dylika sammanslagningar finge emellertid anses önskvärd.

Beträffande de fall åter, där i den avsedda sammanslagningen inginge brukningsdelar av båda nyss angivna slag, hade olika meningar kommit till synes i ärendet. Att såsom utredningsmännen förordat i fråga om en stor del av landets jord hindra all sådan sammanslagning av brukningsdelar, vari inginge ett bärkraftigt jordbruk, måste anses vara ägnat att motarbeta i och för sig önskvärda rationaliseringssträvanden. Jämväl ett blott provisoriskt ingrepp av förevarande art måste ske på sådant sätt att uppsiktslagstiftningens revision och det blivande rationaliseringsarbetet icke därigenom föregreps. Å andra sidan syntes man ej heller böra tillåta sammanslagning av brukningsdelar, så snart i sammanslagningen inginge ett icke bärkraftigt jordbruk, utan i varje särskilt fall borde övervägas, hur ett dylikt jordbruk förmånligast kunde disponeras. Visade det sig därvid, att den icke bärkraftiga brukningsdelen lämpligen borde sammanslås med allenast någon av de övriga i den avsedda sammanslagningen ingående brukningsdelarna eller med annan brukningsdel, borde sammanslagningen icke vara tillåten. Om sålunda till en huvudgård hörde två utgårdar, vilka icke var för sig utgjorde bärkraftiga jordbruk, borde de båda utgårdarna eller någon av dem icke få sammanslås med huvudgården, där det med hänsyn till föreliggande förhållanden kunde anses förmånligare att utgårdarna sammansloges med varandra eller med annan brukningsdel. Avgörande härvidlag syntes böra vara vad som vore förmånligast icke för den enskilde ägaren av huvudgården utan för bedrivandet av ett rationellt jordbruk i orten.

På grund av vad sålunda anförts föreslogs i propositionen, att i 2 § av 1942 års lag måtte dels framhåvas att sammanslagning av brukningsdelar

skulle medföra rätt till bortförande eller lämnande utan underhåll av byggnad allenast om den medförde väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten och dels intagas en närmare bestämning av vad med begreppet väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten skulle anses. Denna bestämning avfattades i propositionen på det sätt, att sammanslagning skulle anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, endast om någon av de i sammanslagningen ingående brukningsdelarna vore av sådan beskaffenhet eller omfattning, att brukaren därav icke kunde erhålla sin huvudsakliga bärgning, och det icke kunde anses förmånligare för jordbrukets bedrivande i orten, att denna brukningsdel toges i anspråk för annan sammanslagning av brukningsdelar i orten. En bestämmelse av den antydda innebörden borde avse brukningsdelar i allmänhet, varå 1942 år vanhävdslag ägde tillämpning, men för det fall att i sammanslagningen inginge brukningsdel, som avsåges i 1927 års uppsiktslag, borde bestämningen avfattas så, att sammanslagningen ej finge anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, med mindre först genom sammanslagningen uppkomme jordbruk därav brukaren kunde erhålla sin huvudsakliga bärgning.

Det i enlighet med de grundsatser som nyss nämnts uppgjorda, i propositionen intagna förslaget till ändrad lydelse av 2 och 13 §§ i 1942 års lag om åtgärder mot vanhävd av jordbruk godkändes av riksdagen och utfärdades därom den redan tidigare berörda lagen den 8 mars 1946.

Såsom den förestående redogörelsen torde utvisa ansluta sig de i 2 § av 1942 års lag införda undantagen från det allmänna vanhävsbegreppet i vad angår rätten till uraktlåtenhet att hålla befintliga jordbruksbyggnader vid makt till förhållanden som ansetts innebära en rationalisering av jordbruket. En dylik rationalisering förutsättes kunna ske såväl genom en omläggning av driften av jordbruket å en till storlek och gränser given brukningsdel som ock genom en sådan sammanslagning av förutvarande brukningsenheter eller delar av sådana, varigenom bildas med hänsyn till storlek, arrondering, ägosammansättning och andra liknande förhållanden brukningsdelar, som kunna antagas bliva jordbruksekonomiskt mera lönsamma än de förutvarande. Det förutsättes tillika att byggnad kan bliva obehövlig av »annan dylik anledning». Förarbetena till 2 § andra stycket av 1942 års vanhävdslag giva ej ledning till bedömande vad härmed avses. Lagstiftarna få antagas ha genom detta tillägg till undantagsbestämmelserna från det allmänna vanhävsbegreppet i fråga om byggnaderna åsyftat att uttrycka, att så snart en byggnad på en jordbruksfastighet icke erfordras för något jordbruksändamål densamma må bortföras eller lämnas utan underhåll, även om det icke varit förändring av jordbruksdriften eller sammanslagning av brukningsdelar som gjort byggnaden obehövlig. Såsom ett exempel i detta hänseende kan anföras det fall, att byggnaden blivit obehövlig på grund av att behovet av åbyggnader för jordbruket helt eller delvis täckes genom byggnaderna å en samme ägare eller brukare tillhörig angränsande lägenhet, som icke är att betrakta såsom jordbruksfastighet.

Då utredningsmännen nu ha att fatta ståndpunkt till frågan om omfattningen av det undantag från det allmänna vanhävdsbegreppet, som bör medföra rätt att bortföra åbyggnaderna å en jordbruksfastighet eller att lämna dem utan underhåll, vilja utredningsmännen till en början uttala, att de till fullo gilla den princip i detta hänseende som 1942 års lag följer i fråga om brukningsdelar i allmänhet, vilken princip innebär att åbyggnader, som få anses obehövliga för en rationell jordbruksdrift, icke behöva hållas vid makt. Härvid bör först uppmärksammas det fall, att byggnad blir obehövlig till följd av förändringar i driften av jordbruket.

En förändring i jordbruksdriften på en fastighet kan ske på olika sätt, exempelvis genom övergång helt eller delvis från intensivt till ett mera extensivt jordbruk. I den mån till följd av driftsförändringen förut befintliga ekonomibyggnader bliva obehövliga bör något tvång att vidmakthålla dem icke föreligga. Härvid synes dock den förutsättningen böra uppställas, att den förändring i driften av jordbruket som medfört att byggnad blivit obehövlig är till varaktig fördel för detsamma. En sådan omläggning av jordbruksdriften, som till äventyrs kan vara motiverad med hänsyn till en konjunkturförändring på jordbrukets område, vars varaktighet man icke kan beräkna, bör uppenbarligen icke utan vidare medföra rätt att bortföra en byggnad som förut varit att anse såsom för jordbruket nödvändig. Förändringen i jordbruksdriften bör vara ställd på lång sikt för att den skall medföra rätt till avsteg från den av uppsiktslagen uppställda allmänna skyldigheten att hålla befintliga jordbruksbyggnader vid hävd. För att så skall bliva förhållandet bör överhuvudtaget driftsomläggningen innebära en rationalisering av jordbruket, vilket också förutsatts i 2 § andra stycket av 1942 års lag.

I detta sammanhang ha utredningsmännen ansett sig böra ägna särskild uppmärksamhet åt den förändring i jordbruksdriften, som består i övergång från ett med kreatursskötsel kombinerat jordbruk till kreaturslös jordbruksdrift.

För att få en närmare uppfattning om de kreaturslösa jordbrukens förekomst och deras förutsättningar till fortbestånd på längre sikt ha utredningsmännen till jordbrukskommissionerna för besvarande utställt följande frågor:

Förekommer inom jordbrukskommissionens verksamhetsområde och i så fall i vilken utsträckning att jordbruk drives kreaturslöst?

Har detta förhållande medfört att byggnader bortförts eller lämnats att förfalla?

Vilken uppfattning har kommissionen om möjligheten att under längre tider bedriva kreaturslöst jordbruk utan att jordens avkastningsförmåga äventyras?

Av de med anledning av ovanstående frågor inkomna svaren från jordbrukskommissionerna framgår, att såvitt kommissionerna hade sig bekant kreaturslösa jordbruk i de flesta län förekomme endast i ringa omfattning. Emellertid uppgives beträffande Jönköpings län, att tendensen att driva jordbruk kreaturslöst ökats under de sista åren, beträffande Malmöhus län, att

dylika jordbruk förekomme i ganska stor utsträckning, särskilt inom bättre jordbruksbygder, och att antalet fall ökat avsevärt under de senaste åren, beträffande Kopparbergs län, att åtskilliga fall av kreaturslöst jordbruk vore kända och att anledningen till denna driftsform vore bristen på arbetskraft, samt beträffande Jämtlands län, att kreaturslösa jordbruk förekomme i rätt stor utsträckning och att anledningen härtill vore den nyssnämnda. I några fall hade byggnader som till följd av driftsförändringarna blivit överflödiga bortförts eller lämnats att förfalla. Så gott som samtliga jordbrukskommissioner ha förklarat sig vara av den uppfattningen, att det icke vore möjligt att under längre tider bedriva kreaturslöst jordbruk utan att jordens avkastningsförmåga äventyrades. Dock har från flera håll påpekats, att i de fall då jordmånen vore god och densamma tillfördes rikligt med konstgödsel åtskillig tid kunde förflyta innan någon menlig påföljd av driftsformen i fråga visade sig.

De relaterade svaren på de ovan återgivna, till jordbrukskommissionerna framställda frågorna torde berättiga till den slutsatsen, att kreaturslös jordbruksdrift åtminstone i allmänhet har sin grund i den brist på arbetskraft som sedan någon tid tillbaka är rådande ej minst inom jordbruket. Sagda brist kan i vissa landsändar vara så pass svårartad, att jordbrukarna icke ha någon möjlighet att erhålla erforderliga kreatursskötare. Vid sådant förhållande är det förklarligt att de under inflytande av förhållanden, som rent av innebära force majeure, avyttra den kreatursbesättning de förut hållit och i stället inrikta jordbruket på ökad produktion av vegetabiliska födoämnen. Med en dylik omläggning av jordbruksdriften kan helt visst följa ett försummat underhåll av de byggnader som förut använts för kreatursbesättningen. Den frågan uppställer sig då, om den nu senast behandlade förändringen i jordbruksdriften är av sådan art, att det försummade underhållet må anses ha fog för sig. Med hänsyn till den allmänna inställning till spörsmålet om undantag från skyldigheten att underhålla befintliga jordbruksbyggnader, som utredningsmännen intaga och som här ovan kommit till uttryck vid tal om förändring i jordbruksdriften av annan art än den nu ifrågavarande, torde det kunna utsägas att då övergången till kreaturslöst jordbruk näppeligen kan anses innebära en rationalisering av jordbruket en dylik förändring i jordbruksdriften icke i och för sig bör medföra befrielse från skyldigheten att bibehålla även sådana byggnader som uppförts för ett jordbruk med kreatursbesättning. Det må också framhållas, att en allt för stor släpphänthet i fråga om underhållet av dylika byggnader kan medföra, att den kreaturslösa jordbruksdriften blir av större omfattning än som är önskvärd med hänsyn till landets eller vissa landsdelars behov av animaliska födoämnen. Anmärkas kan även, att den nu på dagordningen stående rationaliseringen av det svenska jordbruket i dess helhet eller åtminstone till väsentliga delar väntas i sinom tid komma att medföra sådan förbättring av arbetsförhållandena i jordbruket, att något hinder för den enskilde jordbrukaren icke föreligger att, där de naturliga förutsättningarna därför äro för handen, uppehålla såväl

vegetabilisk som animalisk produktion. Med hänsyn till det anförda synes det uppenbarligen vara av vikt att det redan befintliga byggnadsbeståndet, om det också tillfälligtvis står oanvänt, åtminstone nödortfött underhålls.

Utredningsmännen övergå härefter till frågan om i vad mån sammanslagning av jordbruksfastigheter för brukande såsom en brukningsenhet bör medföra rätt att bortföra eller lämna utan underhåll byggnad som på grund av sammanslagningen blivit obehövlig.

De bestämmelser i berörda hänseende som lagfästs genom den år 1946 antagna ändringen av 2 § i 1942 års vanhävdslag äro onekligen av synnerligen restriktiv art.

Sålunda stadgas det först och främst — i överensstämmelse med vad som gällde enligt lagrummets ursprungliga lydelse — att sammanslagningen för att den skall berättiga till undantag från det allmänna vanhävdsbegreppet i fråga om byggnader skall medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande, därvid dock till ytterligare framhävande av undantagets restriktiva karaktär detsamma anknutits till jordbruket i orten. Och vidare angives detaljerat i vilka fall en sammanslagning må anses medföra väsentliga fördelar för jordbrukets bedrivande i orten, därvid åtskillnad gjorts mellan brukningsdelar i allmänhet och brukningsdelar som avses i 1927 års uppsiktslag. Angående det närmare innehållet i det ifrågavarande lagrummet ävensom de i 13 § av 1942 års lag intagna dispensreglerna hänvisas till förut lämnad framställning därom.

På sätt redan antytts är det rationaliseringsprincipen, som vid sammanslagning av brukningsdelar konstituerar rätten till undantag från det av vanhävdslagen uppställda allmänna kravet på underhåll av befintliga jordbruksbyggnader. Att denna princip även i en ny uppsiktslag bör bliva bestämmande i det hänseende varom nu är fråga finna utredningsmännen uppenbart. Är en sammanslagning av brukningsdelar att anse såsom ändamålsenlig eller — vilket är detsamma — såsom rationell, är det naturligt, att genom sammanslagningen obehövligen byggnader må bortföras eller lämnas utan underhåll och detta oavsett om det gäller brukningsdelar i allmänhet eller brukningsdelar som avses i 1927 års uppsiktslag. De befolkningspolitiska skäl för bibehållandet i allmänhet av de gamla brukningsdelarna, för vilka i all synnerhet norrlandskommittén gjorde sig till tolk och vilka i viss mån gjorde sig gällande även vid utformningen av 1927 års uppsiktslag, torde numera icke kunna tillmätas ensam betydelse för avgörande när en sammanslagning av brukningsdelar skall anses såsom rationell.

Ett utförligt program för den yttre rationaliseringen av det svenska jordbruket har framlagts av 1942 års jordbrukskommitté i dess förut omnämnda betänkande angående riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Anledning torde saknas att i detta sammanhang lämna någon utförligare redogörelse för detaljerna i detta program. Här må endast omnämnas att det förutsättes

bland annat, att det genom en omfattande sammanläggning av brukningsdelar, som nu icke motsvara de krav man på lång sikt anser sig böra uppställa på ett rationellt jordbruk, skall bildas brukningsenheter, som äro av den beskaffenhet och omfattning att jordbruket å dem kan beräknas uppnå full lönsamhet. Med full lönsamhet hos ett jordbruk avses, att avkastningen förslår såväl till att täcka kostnaderna för jordbruksdriften, först och främst kostnaderna för arbetskraft samt för byggnader och inventarier, som ock till att lämna skälig förräntning å det kapital, som måste vara investerat i jordbruket.

Det synes icke kunna ifrågasättas annat än att den uppsiktslagstiftning, som kommer att bestå samtidigt med ett genomförande av jordbrukskommitténs program, bör såvitt angår sammanslagningens betydelse för rätten att bortföra jordbruksbyggnader eller lämna dem utan underhåll icke erhålla sådan avfattning, att den motverkar jordbruksprogrammets förverkligande vare sig på det sätt, att sådan sammanslagning av brukningsdelar som är att anse såsom rationell förhindras eller försvåras, eller så, att icke ändamålsenliga sammanslagningar genom uppsiktslagstiftningen uppmuntras. Vad nu sagts om förhållandet mellan uppsiktslagstiftningen och den allmänna jordbrukspolitiken synes böra gälla även för det fall att den senare kommer att gå efter andra linjer än de utav jordbrukskommittén uppdragna. Utredningsmännen anse sig kunna utgå ifrån att under alla förhållanden en rationalisering av det svenska jordbruket är erforderlig efter riktlinjer som komma att utstakas av det allmänna och att i denna rationalisering såsom ett väsentligt moment kommer att ingå sammanläggning av ur jordbruksekonomisk synpunkt olämpliga brukningsdelar. Med sammanläggningen följer oavvisligen så gott som undantagslöst ett sammanförande av de förutvarande brukningsdelarna till gemensamt brukande, alltså en sammanslagning av den art som avses i 2 § av 1942 års vanhävdslag. Det bör dock framhållas, att däremot en sådan sammanslagning till gemensamt brukande ingalunda alltid behöver förutsätta en sammanläggning av fastigheterna i juridiskt hänseende. Från de synpunkter, till vilka utredningsmännen ha att taga hänsyn, är av de olika begreppen sammanläggning och sammanslagning, ehuru i de flesta fall synonyma, det senare det som i förevarande sammanhang närmast bör komma i betraktande.

Att avgöra när en sammanslagning av brukningsdelar skall anses rationell kan onekligen i åtskilliga fall vara förenat med svårighet. Under det att detta avgörande enligt den ursprungliga lydelsen av 2 § andra stycket i 1942 års lag var överlämnat åt uppsiktsorganens fria prövningsrätt, därvid de endast hade att följa den normen att sammanslagningen skulle medföra väsentliga fördelar för jordbruksdriften, ger lagrummet numera enligt den lydelse det erhöll genom 1946 års lagändring schematiska regler för avgörandet när sammanslagningen skall anses medföra dylika fördelar eller med andra ord när den skall anses vara rationell. Ju mera omfattande rationaliseringen av jordbruket anses böra bliva, av desto större vikt är det uppenbarligen att den sker efter grundsatser som, om de följas, verkligen leda till det med rationaliseringen åsyftade ändamålet.

1942 års jordbrukskommitté uttalar i sitt betänkande (Del I. sid. 127) att om rationaliseringen skall kunna genomföras på det sätt, som är mest gagneligt för såväl jordbruket som näringslivet i övrigt i orten, bör densamma föregås av en planläggning, vid vilken behovet av rationalisering och det sätt, på vilket en eventuell rationalisering skall genomföras, bedömas ej enbart ur rent jordbruksekonomisk synpunkt utan även med beaktande av alla övriga på frågan inverkan faktorer. Beträffande denna planläggning anför kommittén att den borde åsyfta ett uppdragande av sådana riktlinjer för jordbruksföretagens utveckling, att önskemålet om ett fullständigt utnyttjande av de tillgängliga produktionsfaktorerna förverkligades så långt detta kunde ske. Planläggningen syntes härvid i första hand böra inriktas på att för olika områden bedöma, vilken roll jordbruket på lång sikt borde spela i områdets näringsliv, då man toge hänsyn både till de av statsmakterna uppdragna riktlinjerna för den framtida jordbrukspolitikerna och till de behov och utvecklingsmöjligheter, som föreläge för övriga näringsgrenar i området (*regionalplanering*). På basis av denna bedömning borde som ett annat led i planläggningen följa ett konstaterande av de åtgärder, som borde vidtagas beträffande enskilda brukningsenheter inom området för att ovannämnda önskemål skulle kunna förverkligas (*individuell jordbruksplanering*).

Utredningsmännen ansluta sig till jordbrukskommitténs uppfattning att vid en rationalisering av jordbruket en föregående planläggning av rationaliseringens genomförande måste komma till stånd såvitt angår såväl större områden som ock de enskilda brukningsenheterna inom dessa områden. En sådan planläggning torde böra ske vare sig rationaliseringen blir av större eller mindre omfattning.

Det är tydligt att i varje fall planläggningen kommer att spänna över en avsevärd, till och med mycket avsevärd tidrymd. Det torde emellertid kunna förutsättas att för denna såsom nödvändig ansedda planläggning av jordbruket komma att fastställas vissa allmängiltiga regler, som angiva bland annat hur rationaliseringsåtgärderna beträffande de enskilda brukningsenheterna böra komma till utförande. Berörda regler, vilka i all synnerhet torde komma att innehålla normer för en fastighetsbildning som kan anses ändamålsenlig, synas lämpligen i avvaktan på att planläggningen blir genomförd, kunna läggas till grund för bedömande om en sammanslagning av brukningsdelar ur jordbruksekonomisk synpunkt kan anses innebära så pass väsentliga fördelar för jordbruket i orten, att den bör medföra rätt att lämna befintliga jordbruksbyggnader utan hävd. I den mån dylika regler ännu icke fastställts, synes man kunna utgå ifrån att de organ, som ha tillämpningen av uppsiktslagstiftningen sig anförtrodd, dock skola vara i stånd att avgöra om och när en sammanslagning av brukningsdelar skall anses rationell.

Med utgång från de synpunkter på sammanslagningsproblemet som sålunda utvecklats anse utredningsmännen, att i den blivande uppsiktslagstiftningen bör komma till uttryck att den omständigheten att byggnad bortföres eller

lämnas utan underhåll ej skall anses såsom vanhävd, om byggnaden blivit obehövlig till följd av sådan sammanslagning av brukningsdelar som står i överensstämmelse med en ändamålsenlig planläggning av jordbruket i orten. Härjämte torde böra tilläggas att även annan giltig anledning, som dock ej behöver närmare bestämmas, kan föreligga för jordbruksbyggnads lämnande utan hävd. I överensstämmelse med vad ovan anförts bör härvid icke göras någon åtskillnad mellan brukningsdelar i allmänhet och brukningsdelar som falla under 1927 års uppsiktslag.

Uppsiktsorganen och deras verksamhet.

I enlighet med vad för närvarande är förhållandet bör enligt utredningsmännens mening tillsynen över uppsiktslagstiftningens efterlevnad alltjämt utövas av särskilda för varje hushållningssällskaps område utsedda jordbrukskommissioner. Bestämmelser om jordbrukskommissionernas sammansättning m. m. finnas införda i 4 § av 1927 års uppsiktslag enligt dess lydelse genom lagen den 22 juni 1945 (nr 341). I överensstämmelse med uttalande av lagrådet i avgivet utlåtande över förslaget till sistnämnda lag ha sagda bestämmelser funnits böra utbrytas ur uppsiktslagen och i stället intagas i en särskild lag om jordbrukskommissioner. Förslag till sådan lag har av utredningsmännen uppgjorts och finnes intaget i detta betänkande. Utredningsmännen vilja i detta sammanhang göra det uttalandet att, därest för genomförandet av den väntade rationaliseringen av jordbruket i enlighet med av 1942 års jordbrukskommitté framlagt förslag särskilda länsnämnder komma att tillsättas med uppdrag att handhava rationaliseringsåtgärderna och därmed sammanhängande arbetsuppgifter, det kan böra övervägas om ej den verksamhet med uppsikten över efterlevnaden av vanhävdslagstiftningen, som nu åvilar jordbrukskommissionerna, lämpligen bör överflyttas å de omnämnda rationaliseringsnämnderna. Ett definitivt avgörande av frågan om en sådan överflyttning bör ske synes emellertid ej för närvarande vara påkallat. Spörsmålet i fråga bör vinna närmare beaktande i samband med omprövningen av jordbrukskommitténs jordbrukspolitiska program i dess helhet.

Utredningsmännen utgå alltså ifrån att jordbrukskommissionerna alltjämt skola vara de lokala organ, som närmast ha tillämpningen av uppsiktslagstiftningen sig anförtrodd. Vidare finna utredningsmännen det icke kunna ifrågasättas annat än att, därest befogenheten att meddela föreläggande att avhjälpa vanhävd icke finnes böra anförtros åt jordbrukskommissionerna, det bör vara länsstyrelsen och icke, såsom förhållandet varit enligt 1927 års uppsiktslag, vederbörande domstol som skall ha att meddela föreläggandet.

Vad därefter angår uppsiktsmyndigheternas verksamhet för den föreskrivna uppsiktens utövande må här erinras om att med 1942 års vanhävdslag åsyf-

tats bland annat åstadkommandet av en förenkling i uppsiktsmyndigheternas behandling av vanhävsärendena. För uppnående av en sådan förenkling har hållandet av syn å en vanhävdad fastighet icke gjorts obligatoriskt för att överenskommelse angående vanhävdens avhjälpande skall kunna träffas eller föreläggande i sådant hänseende meddelas, utan har i lagen intagits bestämmelse därom att syn skall företagas endast om jordbrukskommission eller länsstyrelse så finner erforderligt eller syn påkallas av den som är ansvarig för avhjälpande av vanhävden. Det kan tagas för visst, att denna förenkling i förfarandet liksom ock helt naturligt den omständigheten att befogenheten att meddela föreläggande om avhjälpande av vanhävd överflyttats från allmän domstol till länsstyrelsen lett till såväl förkortning av den tid, som eljest skolat åtgå för vanhävsärendenas handläggning, som ock förminskning av parternas kostnader i ärendena.

I det förut återgivna statsrådsprotokollet den 12 maj 1944 har det framhållits, att det under förevarande utredning med utgångspunkt från erfarenheterna vid tillämpningen av 1942 års vanhävdslag bör undersökas om och i vad mån ytterligare förenklingar i förfarandet kunna ske utan eftersättande av rättssäkerheten.

Jordbrukskommissionens viktigaste arbetsuppgifter enligt 1942 års vanhävdslag kunna sägas vara följande: Att för utrönande om vanhävd förekommer med uppmärksamhet följa jordbruksskötseln inom det område varöver tillsynen skall utövas; att verkställa erforderlig utredning i förekommande vanhävsfall; att förhandlingsvägen söka få till stånd överenskommelser om åtgärder för avhjälpande av vanhävd samt att, därest överenskommelse ej kan träffas eller åtagande i överenskommelse ej fullgjorts, anmäla förhållandet till länsstyrelsen för vederbörlig åtgärd. Då det gäller att utreda möjligheterna till ytterligare förenklingar i uppsiktsmyndigheternas verksamhet, ha utredningsmännen först till övervägande upptagit frågan, huruvida ej jordbrukskommissionens befogenhet kunde utökas så, att kommissionen tillerkändes rätt att meddela föreskrifter och i samband därmed förelägga viten för vanhävdens avhjälpande. Härigenom skulle jordbrukskommissionen, som hittills varit endast en utredande och förhandlande myndighet, även förlänas en dömande funktion. Jordbrukskommissionens sammansättning och de möjligheter som finnas för densamma att anlita tekniskt och juridiskt biträde synas borga för att kommissionen skulle vara väl vuxen den nya uppgiften. Emellertid kan man förvänta, att den invändningen framställes att jordbrukskommissionen, sedan ingripande från dess sida skett, kommer att framstå såsom part i vanhävsärendet och att det under sådana förhållanden är olämpligt att tillerkänna kommissionen den ifrågasatta befogenheten. Denna invändning torde dock icke böra tillmätas alltför stor vikt; jordbrukskommissionen uppträder i vanhävsärendena såsom myndighet och handlar under tjänsteansvar. I detta avseende synes det ligga nära till hands att göra en jämförelse med den ställning, som hälsovårdsnämnden intager. Enligt hälsovårdsstadgan äger hälsovårdsnämnd vid tillsynen över den allmänna

hälsovården meddela föreläggande om avhjälpande av olika missförhållanden ävensom utsätta viten. I dylika hälsovårdsärenden torde hälsovårdsnämnden intaga samma ställning såsom part som jordbrukskommissionen i vanhävsärenden, vilket för övrigt framgår av det förhållandet att, därest ett av hälsovårdsnämnd givet föreläggande skulle upphävas av länsstyrelsen, nämnden är oförhindrad att besvärsvägen draga ärendet under Kungl. Maj:ts prövning. Av det ovan anförda torde man vara berättigad draga den slutsatsen, att något vare sig formellt eller sakligt hinder att utöka jordbrukskommissionens befogenhet på sätt som antytts icke föreligger. Emellertid är det tydligt, att den avgörande synpunkten icke bör vara, att hinder ej möter för den ifrågasatta utökningen av jordbrukskommissionens befogenhet. En sådan utökning bör överhuvudtaget icke ifrågakomma utan att därigenom en mera avsevärd förenkling i själva förfarandet vinnes. Härvid är att märka att, därest åt jordbrukskommissionen anförtroddes att i händelse överenskommelse om avhjälpande av vanhävd ej kunde uppnås eller åtagande i överenskommelse ej fullgjordes meddela föreläggande om vanhävdens avhjälpande, möjlighet att överklaga jordbrukskommissionens beslut dock alltid måste förefinnas. Då det knappast kan ifrågasättas, att överklagandet skulle ske direkt hos Kungl. Maj:t, utan länsstyrelsen komme att fungera såsom den första besvärinstansen, bleve besvärinstanserna i vanhävsärenden två i stället för såsom nu är fallet en. Då detta uppenbarligen icke innebär någon förenkling i förfarandet och det därjämte kunde befaras att besvären till länsstyrelserna skulle bliva jämförelsevis talrika, ha utredningsmännen kommit till den uppfattningen, att den utökning av jordbrukskommissionens kompetens varom ovan varit fråga ej för närvarande bör genomföras. Utredningsmännen vilja emellertid uttala, att förhållandena i motsvarande hänseende kunna komma att bedömas annorlunda, därest jordbrukskommissionernas befattning med vanhävsärendena överflyttas å de av 1942 års jordbrukskommitté förordade rationaliseringsorganen och över dessa organ, såsom kommittén också förordat, sättes ett särskilt centralorgan, vilket i så fall skulle bliva ensam besvärinstans över de lokala organen.

Utredningsmännen övergå härefter till att undersöka huruvida ej genom en ytterligare begränsning i möjligheten att anlita syn för utredning i vanhävsärenden en enklare behandling av dem kan ske utan att dock rättssäkerheten äventyras. I avseende härå må följande anföras.

Från flera jordbrukskommissioners sida har till utredningsmännen framförts önskemålet om ett enklare förfarande vid behandlingen av vanhävsärenden och har därvid framhållits, att gällande bestämmelser om syn vore överflödiga, eftersom kommissionen i regel själv måste verkställa besiktning av den brukningsdel varom vore fråga. Att sådana besiktningar i allmänhet ansetts nödvändiga bekräftas av innehållet i de svar, som lämnats utredningsmännen på den i cirkulärskrivelsen till jordbrukskommissionerna framställda frågan om den utredning som i regel brukat införskaffas i vanhävsärenden.

Såsom ytterligare skäl för avskaffandet av syneförfarandet har av jordbrukskommissionen i Stockholms län och stad åberopats, att detsamma enligt kommissionens erfarenhet visat sig vara mera till skada än nytta, då synerna »krånglat till och försvårat» handläggningen av ärendena samt lämnat den för vanhävden ansvarige möjlighet att »slingra sig». Jordbrukskommissionen har härvid särskilt framhållit vad som förekommit vid handläggningen av ärendet angående vanhävd å Bogesunds fideikommissegendom.

De sålunda av jordbrukskommissionerna framförda synpunkterna finna utredningsmännen vara värda beaktande. Ändamålet med syneförfarandet är att få till stånd en i görligaste mån tillförlitlig beskrivning över förhållandena å en brukningsdel, som antages vara utsatt för vanhävd. En dylik beskrivning av samma värde synes kunna åstadkommas av jordbrukskommissionen. Det torde icke kunna bestridas, att kommissionen företräder minst lika stor sakkunskap som vanliga synemän. Enligt utredningsmännens mening bör kommissionen alltid företaga besiktning av en brukningsdel, när den finner skälig anledning antaga att därå föreligger vanhävd. Vid denna besiktning bör upprättas protokoll upptagande de iakttagelser kommissionen gjort. I och med det att ett sådant besiktningssprotokoll upprättats föreligger ett faktiskt underlag såväl för förhandlingar med den för vanhävden ansvarige som för en eventuell anmälan till länsstyrelsen. Den besiktning som sålunda verkställas av jordbrukskommissionen bör i regel kunna göra syneförfarandet obehövt. Utredningsmännen förorda därför, att de i 5 och 7 §§ av 1942 års vanhävdslag förekommande bestämmelserna att syn skall företagas av jordbrukskommission eller länsstyrelse så finner erforderligt icke upptagas i en ny uppsiktslag. Beträffande den rätt, som den för vanhävden ansvarige hittills haft att påkalla syn, torde en sådan rätt böra bibehållas men dock begränsas till det fall, då jordbrukskommissionen gjort framställning till länsstyrelsen om åtgärd antingen emedan överenskommelse ej kunnat träffas eller åtagande i överenskommelse ej fullgjorts. Detta innebär, att den för vanhävden ansvarige alltid kan få till stånd syn innan länsstyrelsen tager ställning till frågan om föreläggande bör meddelas för vanhävdens avhjälpan. Det torde vara att förvänta att, därest det av utredningsmännen i enlighet med vad nyss anförts förordade förfarandet i fråga om utredningen i vanhävdsärenden vinner godkännande, ärendenas behandling skall i icke ringa mån påskyndas utan att det dock behöver befaras, att rättssäkerheten eftersättes.

I det föregående ha angivits vissa riktlinjer för den uppsiktslagstiftning som enligt utredningsmännens mening bör efterträda 1942 års provisoriska vanhävdslag. I de delar som här ovan ej särskilt behandlats finna utredningsmännen att den nya lagstiftningen i det stora hela bör överensstämma med 1942 års lag. Trots att de skiljaktigheter som funnits erforderliga ej kunna sägas vara av mera genomgripande art, synes det dock ej lämpligt att

dessa skiljaktigheter genomföras på det sätt att de intagas i den nu gällande provisoriska lagen, i samband varmed åt denna skulle förlänas giltighet även för tiden efter den 30 juni 1947. Än mindre kan det ifrågakomma att den nya lagstiftningen genomföres medelst ändring av 1927 års uppsiktslag. Utredningsmännen hålla före att det föreliggande lagstiftningsspörsmålet lämpligast löses genom antagandet av en ny lag om uppsikt å jordbruk att träda i kraft den 1 juli 1947, vilken lag bör erhålla permanent karaktär. Att samtidigt 1927 års uppsiktslag upphäves från och med sagda dag är självfallet.

V. Speciell motivering.

1 §.

I paragrafen regleras den föreslagna lagens omfattning och angives det allmänna vanhävdsbegreppet, varjämte i andra stycket intagits den bestämmelsen att den föreskrivna uppsikten skall utövas av jordbrukskommissionerna. Utöver vad härom uttalats i den allmänna motiveringen må här anföras följande.

I likhet med vad fallet är i 1927 års uppsiktslag och 1942 års vanhävdslag har vid angivande av lagens omfattning använts begreppet brukningsdel. Med detta begrepp åsyftas ett jordbruk som med avseende å driften utgör ett och samma företag. Indelningen i brukningsdelar är grundad på faktiskt föreliggande brukningsförhållanden och behöver ingalunda sammanfalla med indelningen i kamerala eller lantmäteritekniska enheter (registerfastigheter). En brukningsdel kan sålunda bestå av två eller flera registerfastigheter eller av en del av en fastighet eller delar av fastigheter. I sakens natur ligger att brukningsdelen för att falla under uppsiktslagen icke behöver vara bebyggd. Behovet av byggnader kan fyllas genom byggnader på en annan fastighet.

Med det i paragrafen använda begreppet odlad jord avses åker och till betesvall utlagd mark som förut varit åkermark. Däremot inbegripas under odlad jord ej naturlig ängs- och hagmark och ej s. k. kultiverad betesäng, eftersom dylik mark även om den blivit föremål för kulturåtgärder av skilda slag dock ej blivit i vanlig mening lagd under plog. Det nu anförda gäller för avgörande om en brukningsdel omfattar odlad jord till en vidd överstigande ett hektar. Är detta villkor uppfyllt, torde uppsikten böra avse även hävden av den till brukningsdelen hörande mark som ej enligt vad ovan nämnts direkt kan hänföras under odlad jord men dock blivit föremål för kulturåtgärder för åstadkommande av bete.

Av skäl som i den allmänna motiveringen framhållits har till skillnad mot 1942 års lag, som talar om jordbrukets avkastningsförmåga, det allmänna vanhävdsbegreppet i vad angår jorden angivits på det sätt att jordbrukets vidmakthållande ej må äventyras. Av samma grund som föranlett denna avvikelse från 1942 års lag nämligen den att sambandet mellan uppsiktslagstiftningen och folkförsörjningen numera icke är detsamma som vid tillkomsten av sagda lag har det ansetts obehövt att i den nya lagen upptaga någon bestämmelse motsvarande det i 9 § av 1942 års lag förekommande stadgandet att under viss förutsättning för säkerställande av sådd eller skörd å brukningsdel nödiga åtgärder må efter länsstyrelsens förordnande verkställas genom jordbrukskommissionens försorg.

Det allmänna vanhävdsbegreppet beträffande byggnaderna har såväl i 1927 års uppsiktslag som i 1942 års vanhävdslag angivits så, att nödiga byggnader ej få bortföras eller lämnas utan underhåll. I förarbetena till 1942 års lag uttalas, att det icke finge ställas krav på högre standard å byggnaderna eller deras inredning än som för jordbrukets rationella bedrivande vore absolut nödvändigt, att ingripande enligt lagen icke borde ske utan tvingande skäl samt att, särskilt i betraktande av rådande höga byggnadskostnader, vid meddelande av föreläggande rörande avhjälpande av brister å byggnaderna den största varsamhet borde iakttagas. Någon nybyggnadsskyldighet borde icke ifrågakomma så framt icke nybyggnad blivit ofrånkomlig på grund av att vederbörande mot lagens stadgande bortfört eller lämnat utan underhåll för brukningsdelen oundgängligen nödig byggnad. Såsom ett uttryck för den nu angivna tolkningen av vanhävdsbegreppet, såvitt angår byggnaderna, har i 7 § av 1942 års lag upptagits en särskild bestämmelse innebärande begränsning av länsstyrelsens rätt att meddela föreskrifter till avhjälpande av vanhävvd å byggnadsbeståndet. Enligt sagda bestämmelse får länsstyrelsen i detta hänseende ej föreskriva andra åtgärder än sådana, som äro oundgängligen nödvändiga för att å brukningsdelen skola finnas byggnader av den beskaffenhet, som fordras för jordbrukets ändamålsenliga bedrivande.

För erhållande av upplysning om tillämpningen av berörda bestämmelse i 7 § av 1942 års lag ha utredningsmännen i det förut omnämnda frågecirkuläret tillsport jordbrukskommissionerna, huruvida fråga uppkommit om nyuppförande av byggnad som bortförts eller lämnats att förfalla. Denna fråga har besvarats jakande av tio och nekande av femton jordbrukskommissioner; en jordbrukskommission har lämnat frågan obesvarad. Av de från länsstyrelserna införskaffade besluten i vanhävdsärenden har vidare inhämtats, att i 13 fall, i vilka jordbrukskommissionen gjort framställning till länsstyrelse om åtgärd jämlikt 7 § i 1942 års vanhävdslag enär överenskommelse om vanhävdens avhjälpande icke kunnat träffas, länsstyrelsen meddelat föreskrifter avseende nyuppförande av byggnad. Byggnaderna ha i regel utgjort ekonomibyggnader men i två fall även mangårdsbyggnader.

Utredningsmännen äro av den uppfattningen, att det allmänna vanhävdsbegreppet beträffande byggnaderna i den nya uppsiktslagen bör i princip ha samma innebörd, som avsetts med därom förekommande bestämmelser i 1942 års lag. För denna sin uppfattning ha utredningsmännen åsyftat att giva uttryck genom bestämmelsen i 1 § av lagförslaget att en brukningsdel ej må vanhävdas därigenom att för jordbruket nödvändiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. Det synes icke erforderligt att genom något tilläggsstadgande i fråga om byggnaderna i den paragraf (7 §) av lagförslaget, som behandlar länsstyrelsens befattning med vanhävdsärendena, ytterligare framhäva länsstyrelsens begränsade befogenhet i detta hänseende. Utredningsmännen vilja dock uttryckligen betona, att den omständigheten att ett sådant tilläggsstadgande icke återfinnes i lagförslaget ej innebär, att uppsikten i förevarande hänseende skärpts så att uppsiktsmyndigheterna enligt

den föreslagna lagen skulle kunna ställa större anspråk på byggnadsbeståndet än som varit fallet vid tillämpningen av 1942 års vanhävdslag.

I detta sammanhang torde också böra beröras spørgsmålet huruvida uppsiktsmyndigheterna kunna påfordra, att byggnad som förstörts genom eld återuppföres. Då uppsiktslagstiftningen i princip utgår från att den omständigheten att å brukningsdel ej längre finnas för jordbrukets ändamålsenliga bedrivande nödvändiga byggnader utgör vanhävd, synas — oberoende därav att frånvaron av byggnader icke kan såsom någon försumlighet läggas ägaren till last — förutsättningar i angivna fall föreligga för ingripande enligt uppsiktslagen. Emellertid är det tydligt att uppsiktsorganen i dessa fall böra förfara med yttersta försiktighet så att ej byggnader uppföras som efter en rationalisering av jordbruken i orten komma att bliva obehövlige. Vidare kan påpekas att förhållandena stundom kunna vara sådana att ägaren på grund av medellöshet eller annan orsak är urständssatt att låta uppföra ny byggnad i den nedbrunnas ställe och att ingripande mot honom till följd därav icke kan ske.

2 §.

I första och andra styckena av denna paragraf angivas vissa redan i den allmänna motiveringen omförmälda undantag från det i 1 § bestämda allmänna vanhävsbegreppet.

I första stycket anges sålunda när ett nedläggande av jordbruk är tillåtet. Lagförslaget skiljer sig i ifrågavarande del icke i sak från motsvarande bestämmelse i 1942 års vanhävdslag; de ändringar som vidtagits ha skett i förtydligande syfte. Sålunda kan till en början anmärkas, att i 1942 års lag talas om nedläggande av jordbruk å äga medan i lagförslaget nedläggandet anges kunna gälla brukningsdel eller del därav. Anledningen till denna omformulering är den, att vid tillämpningen av 1942 års lag tvekan uppstått huruvida densamma enligt ordalagen medgäve rätt till nedläggande av jordbruket å hel brukningsdel, eftersom med äga ej kunde avses annat än del av brukningsdel. Genom den ändrade lydelsen av stadgandet i fråga har framhävts att rätten till nedläggande av jordbruk, om angivna förutsättningar därför föreligga, kan avse ej blott del av en brukningsdel d. v. s. en äga utan även all till brukningsdelen hörande jord.

För att nedläggande av jordbruket å en brukningsdel eller del därav skall vara tillåtet har i första stycket upptagits den förutsättningen, att det med hänsyn till jordens naturliga beskaffenhet eller belägenhet eller annan omständighet måste anses ekonomiskt ofördelaktigt eller eljest olämpligt att varaktigt jordbruk drives å området i fråga.

Såsom redan i den allmänna motiveringen framhållits ha utredningsmännen funnit anledning föreligga att i lagtexten tydligt utmärka, att de överväganden som skola göras i regel skola vara av ekonomisk natur. För stadgandets tillämpning skola sålunda omständigheterna i allmänhet vara sådana, att ett fortsatt uppehållande av jordbruket måste anses strida mot vanliga

ekonomiska principer. Men även ur andra synpunkter kan det vara olämpligt att uppehålla jordbruket. Härmed avses sådana fall, då ekonomiska betingelser för jordbrukets vidmakthållande möjligen kunna anses föreligga men omständigheter såsom avlägsen belägenhet från vägar eller andra kommunikationsleder eller långa avstånd till granngård, handelsbod eller skola skapa en allmän otrivsel hos dem som nödgas vara bosatta å ett sådant ställe. I detta hänseende kan åberopas det i 1921 års betänkande angående verkningarna av den norrländska vanhävdslagstiftningen förekommande uttalandet, att å ena sidan torde jordbruket ej kunna drivas utan av en å stället bosatt åbo och att det å andra sidan ej ginge an att i lagstiftningsväg tvinga människor att framleva en tillvaro, som låge utanför gränsen för vad som ansåges såsom minimum av de sociala levnadsbetingelserna. — Genom att i lagtexten använts uttrycket varaktigt jordbruk har utsagts, att endast omständigheter, som äro av stadigvarande natur, skola tagas i beaktande vid avgörande av frågan om ett jordbruk bör få nedläggas eller ej.

Beträffande innebörden av stadgandet i paragrafens andra stycke om rätt i vissa fall att bortföra byggnad eller lämna den utan underhåll hänvisas till vad därom anförts i den allmänna motiveringen.

Bestämmelsen i paragrafens tredje stycke om möjligheten att erhålla förhandsbesked återfinnes icke i tidigare uppsiktslagstiftning. Beträffande anledningen till bestämmelsens upptagande i lagförslaget må här anföras följande. Då spörsmålet om nedläggande av jordbruket å en brukningsdel blir aktuellt, är det uppenbarligen av största värde för jordägaren att snarast få kännedom om den åsikt, som vederbörande jordbrukskommission kan hysa beträffande åtgärdens tillåtlighet, eller med andra ord huruvida nedläggandet kan betraktas såsom vanhävd eller ej. Härvid kan erinras, att det för en ägare kan medföra betydande både olägenhet och direkt ekonomisk förlust, om han åtskillig tid efter det att jordbruk nedlagts och skogsplantering skett å åkerjorden nödgas på grund av jordbrukskommissionens ingripande avlägsna skogsbeståndet och återställa jorden i odlat skick. Även ur det allmännas synpunkt måste det vara önskvärt, att frågan om tillåtligheten av ett nedläggande av jordbruket blir avgjord så snabbt som möjligt och helst innan ännu någon åtgärd för nedläggandet blivit vidtagen av ägaren. Enligt hittillsvarande uppsiktslagstiftning har det icke funnits någon lagstadgad möjlighet för en jordägare att i dylikt fall få till stånd ett bindande uttalande av jordbrukskommissionen om den tilltänkta åtgärden kan anses stå i överensstämmelse med gällande bestämmelser på området. Emellertid har, såsom förut omnämnts, i vissa län utvecklats sig den praxis, att jordägare på förhand begärt jordbrukskommissionens besked om tillåtligheten av ett tillämnat nedläggande av jordbruket. Ett dylikt förfarande har, enligt vad som bekräftats, länt till betydande fördelar för därav berörda parter.

De ovan anförda synpunkterna gälla i lika hög grad vid bortförande eller

lämnande utan underhåll av obehövliga byggnader. Även här måste det lända till stor åtnad för jordägaren, därest han redan på ett tidigt stadium kan erhålla besked från jordbrukskommissionen, huruvida enligt dess mening byggnaderna böra hållas i stånd eller desamma kunna bortföras eller lämnas utan underhåll. För att få kännedom huruvida någon praxis motsvarande den ovan omförmälda utvecklats sig beträffande byggnaderna ha utredningsmännen i det förut berörda frågecirkuläret tillsport jordbrukskommissionerna, om det förekommit att jordägare före tilltänkt sammanslagning av brukningsdelar vänt sig till jordbrukskommissionen med begäran om dess uttalande beträffande sammanslagningen. Frågan har besvarats nekande av aderton och jakande av åtta jordbrukskommissioner. Jordbrukskommissionen i Västmanlands län har tillagt, att i samtliga fall av sammanslagning som kommit till kommissionens kännedom dess medgivande till sammanslagningen först inhämtats, och jordbrukskommissionen i Kopparbergs län har yttrat, att det vore rätt vanligt att kommissionens mening inhämtades.

Det bör framhållas att det förhandsbesked beträffande rätten att nedlägga jordbruk eller bortföra byggnader eller lämna dem utan underhåll, som enligt vad ovan nämnts förutsattes skola på begäran av jordägaren meddelas av jordbrukskommissionen, blir avgörande för den fråga som beskedet avser. Såsom av 13 § första stycket i lagförslaget framgår kan dock jordbrukskommissionens beslut i ärende som nu omförmäls överklagas.

3 §.

I förevarande paragraf, som motsvarar 3 § i 1942 års vanhävdslag, upptagas regler om vem ansvarigheten för vanhävd åvilar.

Enligt 1927 års uppsiktslag är det alltid jordägaren som göres ansvarig för den vanhävd, mot vilken ingripande enligt lagen kan ske, och detta oavsett om den brukningsdel, varå vanhävden förekommer, brukas av ägaren själv eller annan. I avseende härå är dock att märka, att om en brukningsdel är utarrenderad 1927 års lag i allmänhet äger tillämpning allenast beträffande nödiga byggnader.

Någon motsvarande inskränkning i avseende å lagens tillämpning å en utarrenderad brukningsdel förekommer icke i 1942 års lag. Att denna lag gjorts tillämplig utan inskränkning även å en utarrenderad brukningsdel har motiverats därmed att, då lagen i fråga grundar sitt berättigande på den skada för det allmänna, som vanhävden i och för sig medför, och denna skada är densamma vem som än brukar fastigheten, följdriktigheten kräver, att i fråga om möjligheten till ingripande mot vanhävd en fastighet som brukas av annan än ägaren likställes med en fastighet som ägaren själv brukar. Vad angår ansvarigheten för vanhävden har denna i 1942 års lag i allmänhet lagts på ägaren, men för den händelse fastigheten brukas av annan än ägaren, har ansvarigheten fördelats på det sätt, att den lagts i fråga om byggnaderna å ägaren och beträffande jorden å brukaren. De skäl, som i förarbetena till lagen anförts såsom stöd för att ansvarigheten såvitt angår vanhävd å jorden skall

åvila brukaren, äro i huvudsak följande. Då vanhävdslagen skulle gälla för så gott som alla jordbruksfastigheter, borde ansvarigheten för vanhävd av jorden i allmänhet drabba den som brukade densamma, även om han ej vore ägare. Att ålägga arrendatorn och ej jordägaren den ansvarighet, varom nu vore fråga, överensstämde jämväl med nyttjanderättslagens bestämmelser därom att arrendatorn skulle väl hävda jorden, vilket innebure att han icke fick vanvårda densamma eller låta den ligga i vanhävd, även om han mottagit den vanhävdad. Då arrendatorn, om han gjort sig skyldig härtill, riskerade, att arrenderätten förklarades förverkad, låge det i hans eget intresse att avhjälpa vanhävden, även om det skedde efter ingripande från det allmännas sida. Om ansvarigheten för jordens hävd i förhållande till det allmänna i stället lades å jordägaren, funnes anledning till farhågor, att mången jordägare för att skydda sig själv komme att till men för arrendatorn förfara med stränghet gentemot honom i fråga om jordens hävd. Säkerligen vore det också för jordbruksdriften lämpligast att behövliga åtgärder för avhjälpan av vanhävd utfördes av samme person som handhade jordbrukets skötsel i övrigt. Därigenom att eventuella förbättringsarbeten å fastigheten utfördes av arrendatorn, inverkade de ej heller förryckande på det normala förfarandet för avräkning mellan jordägaren och arrendatorn vid arrendets upphörande.

De ovan anförda synpunkter, som föranlett dels att 1942 års vanhävdslag i full utsträckning gjorts tillämplig även å en utarrenderad brukningsdel och dels att ansvarigheten för avhjälpan av vanhävd å jorden lagts å brukaren, gillas till alla delar av utredningsmännen. I enlighet härmed har lagförslaget i förevarande delar erhållit samma avfattning som 3 § i 1942 års lag. Det bör framhållas att med ägare avses ej blott ägare i egentlig mening utan även en var annan, som med avseende å en fastighet kan anses utöva en ägares funktioner.

Att jordägaren i undantagsfall under vissa förutsättningar kan göras ansvarig för vanhävd jämväl av jorden å en fastighet, som han ej själv brukar, framgår av stadgandena i 8 § andra stycket och 9 § första stycket av lagförslaget.

4 §.

I denna paragraf, som behandlar utredningen i vanhävdsärenden och som närmast motsvarar 5 § i 1927 års uppsiktslag och 5 § i 1942 års vanhävdslag, föreskrives att jordbrukskommissionen skall företaga besiktning å en brukningsdel, då den finner skälig anledning antaga att å brukningsdelen förekommer vanhävd. Enligt vad i den allmänna motiveringen anförts är denna besiktning avsedd att i regel göra det i 1927 års och 1942 års lagar omfördälda syneförfarandet obehövt. Härutöver må följande framhållas. Avfattningen av 4 § föranleder ej till att, så snart anmälan om ett vanhävdsfall inkommit till kommissionen, denna omedelbart skall verkställa besiktning å den brukningsdel varom är fråga. I stället bör kommissionen till en början vidtaga en förberedande undersökning av fallet. Vid denna undersökning står det kommissionen fritt att förfara efter omständigheterna och använda

det tillvägagångssätt, som med hänsyn till förhållandena i det särskilda fallet kan anses lämpligast. Kommissionen kan sålunda muntligen eller skriftligen inhämta närmare upplysningar om fallet av trovärdigt folk i orten eller ock låta en ledamot av kommissionen besöka brukningsdelen i fråga. En annan möjlighet är att kommissionen uppdrager åt en särskilt sakkunnig person t. ex. en jordbrukskonsulent att efter besök å fastigheten avgiva redogörelse för förhållandena därstädes med förslag till de eventuella åtgärder som kunna finnas behövlige. Av vikt är ock, att kommissionen så snart som möjligt sätter sig i förbindelse med den person som kan vara ansvarig för vanhävd å brukningsdelen och inhämtar hans förklaring över de anmärkningar som föreligga mot tillståndet å fastigheten. Först om kommissionen efter införskaffande av den utredning som ovan nämnts finner skälig anledning antaga att å brukningsdelen förekommer vanhävd, skall kommissionen företaga besiktning. Därvid skall föras protokoll, i vilket de iakttagna bristerna i fråga om brukningsdelens hävd böra noggrant beskrivas. Lämpligt torde också vara att i besiktningens protokoll anteckning göres om de åtgärder som enligt kommissionens mening erfordras för vanhävdsens avhjälpande. Ett dylikt förfarande torde vara ägnat att underlätta ärendets vidare behandling.

Den kommissionen åliggande skyldigheten att i vissa fall verkställa besiktning torde, därest tillräcklig omsorg nedlägges på den förberedande utredningen, icke komma att bliva alltför betungande. Det kan nämligen antagas ej blott att åtskilliga vanhävdsärenden kunna redan efter den förberedande undersökningen på grund av vad därvid förekommit avskrivnas utan även att, där så ej är fallet, det vid undersökningen framkomna materialet skall bidra till förenkling av besiktningen och förminskning av det därmed förenade arbetet.

Såsom av 9 § första stycket av lagförslaget framgår har besiktningen tillerkänts särskild betydelse för ägarens ansvarighet för vanhävd efter äganderättens upphörande.

5 §.

Enligt denna paragraf, som motsvarar 6 § första stycket i 1927 års uppsiktslag och 6 § första stycket i 1942 års vanhävdslag, skall jordbrukskommissionen, sedan vid företagen besiktning å en brukningsdel vanhävd konstaterats, söka få till stånd en frivillig överenskommelse angående vanhävdsens avhjälpande med den som enligt 3 § är ansvarig därför. Beträffande innehållet i överenskommelsen återfinnas i huvudsak samma föreskrifter som förekomma i 1942 års vanhävdslag. Liksom i sagda lag har möjlighet givits att i överenskommelsen fastställa vite för underlåtenhet att fullgöra densamma, men har i motsats till 1942 års lag, där vitet bestämts till högst 500 kronor, i lagförslaget ej upptagits någon begränsning av vitesbeloppet. Från vissa jordbrukskommissioners sida har till utredningsmännen uttalats det önskemålet att någon sådan begränsning ej skulle förekomma. Då utredningsmännen i enlighet härmed, dock med en viss tveksamhet, ansett sig böra föreslå att

någon begränsning av vitesbeloppet ej fastställes i lagen, vilja de framhålla å ena sidan att vitet regelmässigt synes böra stå i skälig proportion till de kostnader som de överenskomna åtgärderna kunna antagas draga och å andra sidan att det i den mån så är görligt bör undvikas att olika uppfattningar om vitets storlek leda till att möjligheten till överenskommelse äventyras.

6 §.

Enligt den uppsiktslagstiftning, som gällde före 1942 års vanhävdslag, skulle, därest överenskommelse om vanhävdens avhjälpande ej kunde komma till stånd eller utfästelse i överenskommelse ej fullgjordes, talan av jordbrukskommissionen om åläggande att avhjälpa vanhävden anhängiggöras vid domstolen i den ort, där fastigheten var belägen. Bestämmelse härom förekommer i 6 § andra stycket av 1927 års lag. Genom 1942 års lag överflyttades befogenheten att meddela förelägganden om avhjälpande av vanhävd från allmän domstol till vederbörande länsstyrelse. Då den härmed avsedda fördelen — nämligen en förenkling i förfarandet i förening med ett avsevärt snabbare avgörande av vanhävdsärendena — otvivelaktigt vunnits samt det icke gjorts gällande att rättssäkerheten äventyrats, har i lagförslaget länsstyrelsen bibehållits såsom den myndighet, till vilken framställning om föreläggande skall göras. I enlighet härmed har i 6 § stadgats, att därest överenskommelse ej kan träffas eller åtagande i överenskommelse ej fullgöres, jordbrukskommissionen skall utan dröjsmål anmäla förhållandet till länsstyrelsen och därvid ange de åtgärder, som kommissionen finner nödiga för vanhävdens avhjälpande. Härvid har kommissionen att i första hand stödja sig på innehållet i protokollet över den besiktning som det enligt föreskrift i 4 § ålegat kommissionen att företaga.

7 §.

I denna paragraf meddelas föreskrifter om länsstyrelsens befattning med vanhävdsärenden. Föreskrifterna överensstämmer med vad som gäller enligt 7 § av 1942 års vanhävdslag dock med vissa avvikelser beträffande syneförfarandet. Sålunda har användningen av syn begränsats till det fall, då syn påkallas av den för vanhävden ansvarige. Om anledningen till denna ändring hänvisas till vad som anförts under den allmänna motiveringen. Därjämte har till vinnande av större sakkunskap och enhetlighet vid bedömningen av förekommande vanhävdsfall i paragrafen intagits bestämmelse därom att en av synmännen alltid skall vara lantbruksingenjör eller tjänsteman hos hushållningssällskap eller egnahemsnämnd.

Den i 7 § första stycket av 1942 års lag intagna begränsningen i länsstyrelsens befogenhet att meddela föreskrifter i fråga om byggnadsbeståndet å en vanhävddad brukningsdel har av skäl som omförmäls under 1 § här ovan ansetts ej böra intagas i lagförslaget.

8 §.

I förevarande paragraf stadgas dels i första stycket undantag i fråga om tillämpningen av 5—7 §§ för den händelse den för vanhävden ansvarige finnes vara på grund av medellöshet eller annan giltig orsak urståndsatt att avhjälpa vanhävden och dels i andra stycket en subsidiär skyldighet i nu angivna fall för jordägaren att, oaktat han icke är brukare, avhjälpa befintlig vanhävd å jorden. Paragrafen överensstämmer med motsvarande stadganden i 8 § av 1942 års vanhävdsdag.

Att uttömmande angiva när den för förefintlig vanhävd ansvarige skall av annan giltig orsak än medellöshet anses urståndsatt att avhjälpa vanhävden låter sig näppeligen göra. Fallen böra av uppsiktsorganen bedömas vart för sig under hänsynstagande till alla sådana omständigheter, som kunna innebära en giltig orsak till den bristfälliga hävden av den brukningsdel varom fråga är. Under sådana omständigheter faller otvivelaktigt det förhållandet, att vanhävden haft sin grund däri att erforderlig arbetskraft för jordbrukets skötsel eller nödvändiga byggnadsarbeten icke stått att uppbringa.

I de fall då på grund av stadgandet i 8 § av 1942 års vanhävdsdag ingripande icke kunnat ske mot någon, som enligt lagen varit ansvarig för avhjälpan av vanhävd, har återstått möjlighet att, där så befunnits erforderligt för folkförsörjningen, ingripa mot vanhävden enligt allmänna förfogandelagen. Även om sagda lag, vilken äger giltighet till och med den 30 juni 1947, skulle erhålla förlängd giltighet för tiden därefter, ställer det sig dock tveksamt, huruvida på grund av den förändrade försörjningssituationen den skall kunna åberopas såsom grund för åtgärd mot en vanhävdad jordbruksfastighet. I detta sammanhang må erinras om att, därest förutsättningar i övrigt föreligga, fråga kan väckas om tvångsinlösen till kronan av fastigheten.

9 §.

Denna paragraf, som motsvarar 9 § i 1927 års uppsiktslag och 10 § i 1942 års vanhävdsdag, behandlar de fall då ägare eller brukare av en brukningsdel även efter äganderättens eller nyttjanderättens upphörande är skyldig avhjälpa vanhävd å brukningsdelen. Stadgandena i paragrafen överensstämmer med 1942 års lag, dock med den skiljaktighet att föregående ägares ansvarighet för vanhävd anknutits till tidpunkten för besiktning, som jordbrukskommissionen i enlighet med stadgandet i 4 § kan ha företagit å brukningsdelen. Utan att sådan besiktning föregått kan överenskommelse enligt 5 § eller föreläggande enligt 7 § icke ha kommit till stånd.

10 och 11 §§.

10 § motsvarar 11 § i 1942 års vanhävdsdag och 11 § i lagförslaget motsvarar 12 § i samma lag. Den förändrade avfattning som 11 § erhållit har sin grund däri att syn enligt lagförslaget kan förekomma först sedan ärende bragts

under länsstyrelsens prövning och endast på yrkande av den för vanhävdens ansvarige.

12 §.

motsvarar 14 § första stycket i 1927 års uppsiktslag och 13 § första stycket i 1942 års vanhävdslag.

Enligt paragrafen i fråga får utan hinder av bestämmelserna i lagförslaget brukningsdel tagas i anspråk för bostadsändamål eller för beredande av plats för industriell anläggning eller i annat liknande syfte. Stadgandet överensstämmer så vitt angår brukningsdelar i allmänhet med vad som gäller enligt 1942 års lag. Däremot har det i nämnda lag uppställda kravet på länsstyrelsens prövning i fall, då fråga är om brukningsdelar som avses i 1927 års lag, icke upptagits i lagförslaget, som utgår ifrån att någon åtskillnad icke skall göras mellan brukningsdelar av olika slag. Den redogörelse, som lämnats för gällande uppsiktslagstiftnings tillämpning, utvisar också att särbestämmelsen i fråga saknat så gott som all praktisk betydelse.

I 14 § andra stycket av 1927 års lag och 13 § andra stycket av 1942 års lag finnas upptagna bestämmelser, varigenom beretts möjlighet till dispens från förbudet att vid sammanslagning av brukningsdelar bortföra obehövliga byggnader eller lämna dem utan underhåll i andra fall än de i de olika lagarna uttryckligen angivna. Någon anledning att upptaga sådana dispensregler i lagförslaget finnes icke. I 2 § andra stycket av lagförslaget regleras de fall, då bortförande av byggnad eller dess lämnande utan underhåll får äga rum, och enligt bestämmelsen i tredje stycket av samma paragraf må ägare av brukningsdel, som har för avsikt att bortföra byggnad eller lämna den utan underhåll, hos jordbrukskommissionen påkalla prövning om förhållande föreligger som berättigar honom därtill. Skulle ägaren vara missnöjd med det av jordbrukskommissionen i ärendet lämnade förhandsbeskedet, står det honom fritt att besvärsvägen draga ärendet under länsstyrelsens prövning.

13 §.

innehåller bestämmelser om klagorätt dels över jordbrukskommissionens beslut i ärende som omförmäles i 2 § tredje stycket av lagförslaget och dels över länsstyrelsens beslut i ärenden enligt förslaget.

14 §.

Denna paragraf överensstämmer helt med 15 § i 1942 års vanhävdslag enligt dess lydelse efter lagändringen den 29 mars 1946.

I fråga om andra stycket i paragrafen hänvisas till det av utredningsmännen samtidigt med förslaget till lag om uppsikt å jordbruk framlagda förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom jämte den motivering därför som följer här nedan.

Övergångsbestämmelserna.

Den föreslagna uppsiktslagen förutsättes skola träda i kraft den 1 juli 1947, från och med vilken dag 1942 års vanhävdslag med vissa i övergångsbestämmelserna till nämnda lag angivna undantag icke längre äger giltighet. Samtidigt utgår den tid, för vilken 1927 års uppsiktslag ävensom 1909 års uppsiktslag, i den mån sistnämnda lag fortfarande kunnat tillämpas, satts ur kraft. Angående de fall, då 1909 års lag efter det 1927 års lag trädde i kraft, vilket skedde den 1 januari 1928, ägt giltighet, hänvisas till övergångsbestämmelserna till 1927 års lag.

I andra stycket av övergångsbestämmelserna till den nya uppsiktslagen upptagas två särskilda fall, i vilka undantag gjorts från den allmänna regeln att lagen skall äga tillämpning från och med den 1 juli 1947. Det ena undantaget avser det fall att jordbruket redan den 1 juli 1942 var fullständigt förfallet. Det andra undantaget gäller ägarens ansvarighet för avhjälpande av vanhävd å brukningsdel som genom avtal, träffat före den 1 juli 1942, är till annan upplåten med nyttjanderätt på sådana villkor, att brukaren icke i händelse av brukningsdelens vanvårdande kan skiljas från nyttjanderätten. Enligt övergångsbestämmelserna till 1942 års vanhävdslag, vilken trädde i kraft den 1 juli 1942, har i nyss angivna båda fall sagda lag saknat tillämplighet. I överensstämmelse härmed göras i övergångsbestämmelserna till den nya lagen, som i avseende å därav berörda brukningsdelar har samma omfattning som 1942 års lag, motsvarande undantag från lagens tillämplighet med den inskränkning likväl att lagen i de avsedda undantagsfallen, liksom gäller för 1942 års lag, skall tillämpas, därest före den 1 juli 1942 antingen 1927 års lag eller 1909 års lag varit tillämplig å brukningsdelen.

Genom stadgande i tredje stycket av övergångsbestämmelserna upphävas 1927 års lag och 1909 års lag, sistnämnda lag i den mån den fortfarande kunnat tillämpas.

I tredje stycket av övergångsbestämmelserna till 1942 års lag stadgas dels att överenskommelse som träffats rörande vanhävds avhjälpande enligt 6 § första stycket och föreläggande som meddelats enligt 7 § i 1927 års lag skola ha samma verkan som om överenskommelsen eller föreläggandet skett enligt 1942 års lag och dels att detsamma skall gälla beträffande överenskommelse och föreläggande enligt 1909 års lag. Vidare upptages i första stycket av samma övergångsbestämmelser ett stadgande av innehåll att, om under 1942 års lags giltighetstid överenskommelse träffats enligt 6 § eller föreläggande meddelats enligt 7 § sagda lag, lagen även efter den 30 juni 1947 skall i fråga om brukningsdel som överenskommelsen eller föreläggandet avser gälla, intill dess i överenskommelsen eller föreläggandet angivna åtgärder vidtagits. Åt de sålunda återgivna stadgandena i övergångsbestämmelserna till 1942 års lag torde sammanställda böra givas den tolkning, att 1942 års lag efter den 30 juni 1947 skall vara tillämplig — ej blott då överenskommelse träffats eller föreläggande meddelats enligt nämnda lag — utan även då överenskom-

melse eller föreläggande skett enligt 1927 års eller 1909 års lagar, intill dess överenskomna eller föreskrivna åtgärder blivit vidtagna.

Vad angår syn kan sådan enligt förslaget till uppsiktslag företagas först sedan jordbrukskommissionen till länsstyrelsen anmält, att överenskommelse ej kunnat träffas eller att åtagande i överenskommelse ej fullgjorts, och allenast efter yrkande av den som är ansvarig för avhjälpande av vanhävd. Syneförfarandet har i den nya lagen avsetts skola ersättas med en av jordbrukskommissionen verkställd besiktning, vilken i överensstämmelse härmed tillerkänts särskild betydelse för förutvarande ägares ansvarighet för avhjälpande av vanhävd. Emellertid kan fall tänkas då före den 1 juli 1947, å vilken dag den nya lagen är avsedd att träda i kraft, vanhävdsärende, i vilket syn icke hållits enligt äldre lag, inkommit till länsstyrelsen med anledning därav att överenskommelse om vanhävdsens avhjälpande ej kunnat träffas men ej blivit av länsstyrelsen prövat före nämnda dag. Då i sådant fall besiktning av den art som avses i 4 § av den nya lagen ej förekommit och länsstyrelsen torde sakna befogenhet att återförvisa ärendet till jordbrukskommissionen för hållande av dylik besiktning, bör länsstyrelsen ha rätt att innan ärendet prövas till fullständigande av utredningen föranstalta om syn enligt bestämmelserna i den nya lagen även om syn ej påkallas av den som är ansvarig för avhjälpande av vanhävd. En bestämmelse härom har intagits i fjärde stycket första punkten av övergångsbestämmelserna, varjämte i andra punkten av samma stycke givits föreskrift om gäldandet av kostnaden för synen. Sådan syn som nu nämnts bör i avseende å förre ägarens ansvarighet för avhjälpande av vanhävd ha samma verkan som en besiktning enligt den nya lagen. Vad angår syn som hållits enligt 1909 års lag, 1927 års lag eller 1942 års lag utan att före den 1 juli 1947 överenskommelse om vanhävdsens avhjälpande träffats eller föreläggande i sådant hänseende skett, bör densamma i allo ha samma verkan som besiktning. Erforderligt stadgande i överensstämmelse med vad nyss sagts har införts i tredje punkten av fjärde stycket i övergångsbestämmelserna.

Att därest efter syn enligt äldre lag överenskommelse eller föreläggande skett före den 1 juli 1947 verkan av synen skall bedömas enligt 1942 års lag framgår av vad ovan anförts angående övergångsbestämmelserna till samma lag.

I sista stycket av övergångsbestämmelserna har intagits föreskrift att i lag eller särskild författning förekommande hänvisning till 1909 års, 1927 års eller 1942 års lagar skall avse den nya lagen.

B. Förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom.

Den 29 mars 1946 (nr 89) utfärdades lagen om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom, vilken lag utgör ett komplement till 1942 års vanhävdslag och avser att i fall, då jordbruksegendom utsättes för vanhävd av synnerligen grov beskaffenhet, skapa möjligheter till ett mera effektivt ingripande från det allmännas sida än vad 1942 års lag medgiver. Lagen, som trädde i kraft den 30 mars 1946 och som är av provisorisk natur, skall liksom 1942 års lag äga giltighet till och med den 30 juni 1947.

Enligt lagen i fråga äger Konungen under vissa förutsättningar förordna, att vanhävdad jordbruksegendom eller, om särskilda omständigheter föranleda därtill, del av sådan egendom skall mot lösen avstås till kronan. Förutsättningarna för ett dylikt förordnande äro dels att å egendomen förekommer synnerligen grov vanhävd av den odlade jorden eller för jordbruket nödiga byggnader och dels att det med hänsyn till vanhävdens omfattning och egendomens storlek eller av andra särskilda skäl finnes erforderligt att åtgärder till avhjälpande av vanhävden vidtagas i annan ordning än som stadgas i 1942 års vanhävdslag (1 §). Fråga om inlösen kan väckas av vederbörande jordbrukskommission eller länsstyrelse. Innan frågan väckes skall utredning vara förebragt om de förhållanden som kunna vara av betydelse för frågans bedömande. I övrigt skola å inlösenförfarandet i tillämpliga delar gälla de allmänna bestämmelserna i expropriationslagen. Dock gäller den avvikelser att Konungen, om särskilda skäl äro därtill, kan i samband med beslutet om inlösen förordna, att egendomen eller del därav får tagas i besittning redan sedan stämning i expropriationsmålet utfärdats (2 §). Enligt övergångsbestämmelse till lagen skall den även efter den 30 juni 1947 tillämpas i avseende å fråga om inlösen, som väckts hos Konungen före den 1 juli 1947.

Den omförmälda provisoriska lagen om tvångsinlösen antogs av 1946 års riksdag i anledning av den av Kungl. Maj:t framlagda propositionen nr 111. Till grund för denna proposition låg en av utredningsmännen den 28 december 1945 avlämnad promemoria med förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom m. m. Vid promemorian var fogad en redogörelse för vissa fideikommisssegendomen Bogesund berörande förhållanden, i vilken redogörelse upptagits bland annat utredningsmännens iakttagelser vid besök å egendomen.

Beträffande motiveringen till 1946 års tvångsinlösenlag hänvisas till vad som anförts i ovannämnda promemoria och proposition ävensom i andra lagutskottets över propositionen avgivna utlåtande nr 17.

Enligt vad utredningsmännen inhämtat har förordnande om tvångsinlösen hittills meddelats endast i ett fall, nämligen beträffande Bogesunds fideikommissegendom.

I utredningsmännens ovan angivna promemoria uttalades, att frågan om skärpning av vanhävdslagstiftningen skulle bliva föremål för ytterligare begrundande i samband med den fortsatta behandlingen av vanhävdsförslaget i hela dess vidd.

Vid de överväganden som därefter gjorts ha utredningsmännen funnit, att de skäl, som åberopats för den vid 1946 års riksdag genomförda skärpningen av vanhävdslagstiftningen vid vissa fall av synnerligen grov vanhävd, alltså ha sin fulla betydelse och att behov därför fortfarande föreligger av särskilda regler för ingripande mot vanhävdsfall av ifrågavarande slag. Då dessa skärpta regler icke lämpligen synas böra intagas i den av utredningsmännen föreslagna uppsiktslagen, är en kompletterande lag till denna erforderlig. Utredningsmännen anse liksom tidigare att tvångsinlösen till staten ur olika synpunkter är den bäst framkomliga vägen, när det gäller att komma till rätta med de grövsta vanhävdsfallen. Utredningsmännen förorda förty antagandet av en permanent lag om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom att träda i kraft den 1 juli 1947 med samma innehåll som 1946 års provisoriska tvångsinlösenlag, dock med ett tillägg innebärande att, innan förordnande om tvångsinlösen av Konungen meddelas, riksdagens samtycke till åtgärden skall inhämtas. I enlighet härmed har det av utredningsmännen uppgjorda förslaget till lag om tvångsinlösen av vanhävddad jordbruksegendom avfattats.

C. Förslag till lag om jordbrukskommissioner.

Inrättandet av jordbrukskommissioner skedde ursprungligen efter förslag av norrlandskommittén. Bland den serie av lagförslag, som av nämnda kommitté framlades i dess år 1904 avgivna betänkande, ingick förutom det förut omnämnda förslaget till vanhävdslag för Norrland och Dalarna även ett förslag till lag angående vissa åtgärder för beredande av lämpliga odlingslägenheter åt enskilda jordbrukare i berörda landsdelar. Enligt sistnämnda lagförslag skulle inom varje län finnas en jordbrukskommission med uppgift att till främjande av jordbruksnäringen vidtaga vissa i lagförslaget närmare angivna åtgärder. Kommissionen skulle bestå av en ordförande och två ledamöter, vilka samtliga skulle utses av Kungl. Maj:t för en tid av tre år. I förslaget till vanhävdslag upptogs den bestämmelsen att uppsikt över att jordbruk ej vanvårdades skulle tillkomma förenämnda jordbrukskommission.

Ehuru sålunda jordbrukskommissionerna ursprungligen tänkts skola erhålla en vidsträcktare uppgift, blev förhållandet till en början det, att deras befogenhet begränsades till att avse endast åtgärder till förekommande av vanhävd. Norrlandskommitténs förslag till lag angående åtgärder för beredande av odlingslägenheter åt enskilda jordbrukare ledde nämligen icke till någon lagstiftningsåtgärd. Däremot antogs såsom förut nämnts vid 1909 års riksdag en uppsiktslag för Norrland och Dalarna. I § § av denna lag intogs, efter förebild av norrlandskommitténs förslag, den bestämmelsen att till utövande av den i lagen anbefallda uppsikten Konungen skulle för varje län tillsätta en jordbrukskommission bestående av ordförande och två ledamöter, vilka samtliga skulle utses för en tid av tre år.

Även enligt 1927 års uppsiktslag, som avlöste den norrländska uppsiktslagen, är uppsikten över lagens efterlevnad anförtrodd åt jordbrukskommissionen. I detta hänseende föreskrives i 4 § av lagen, enligt paragrafens ursprungliga lydelse, att för varje hushållningssällskaps verksamhetsområde skall finnas en jordbrukskommission, bestående av tre ledamöter, nämligen en ordförande, utsedd av Konungen och två andra ledamöter, valda den ene av landstinget och den andre av hushållningssällskapets förvaltningsutskott. Samtliga ledamöter utses för en tid av tre år och för samma tid utses för varje ledamot en suppleant. Lagen innehåller även bestämmelse därom att kommissionen skall ställa sig till efterrättelse det reglemente, som Konungen fastställer efter det kommissionen avgivit förslag samt landstinget och hushållningssällskapets förvaltningsutskott blivit hörda däröver.

Ett för samtliga jordbrukskommissioner gemensamt reglemente utfärdades den 13 december 1929 (nr 390).

Beträffande den i 1942 års vanhävdslag föreskrivna uppsikten är i 4 § av

lagen intagen den bestämmelsen, att densamma skall utövas av de jordbrukskommissioner, som tillsatts enligt 1927 års lag, vars 4 § således fortfarande skall tillämpas. I samband med tillkomsten av 1942 års lag utfärdades på sätt förut omnämnts den 30 juni 1942 (nr 536) nytt reglemente för jordbrukskommissionerna. Giltighetstiden för detta reglemente har liksom för lagen begränsats till tiden till och med den 30 juni 1947, under vilken tid 1929 års reglemente ej skall vinna tillämpning.

Genom lagen den 22 juni 1945 (nr 341), vilken trätt i kraft den 1 januari 1946, genomfördes vissa ändringar i 4 § av 1927 års lag. Antalet ledamöter i jordbrukskommissionen utökades sålunda till fem, av vilka ordföranden såsom tidigare utses av Konungen medan övriga ledamöter väljas till lika antal av landstinget och hushållningssällskapets förvaltningsutskott. De ledamöter som väljas av förvaltningsutskottet skola vara den ene ägare av jordbruksfastighet och den andre arrendator av sådan fastighet. För ordföranden och en var av ledamöterna skall likaledes för en tid av tre år utses en suppleant. I paragrafen infördes jämväl det stadgandet att beträffande jäv mot ordförande och ledamot skall i tillämpliga delar gälla vad som är stadgat om domarjäv.

Genom de förut anmärkta två särskilda kungörelserna av den 14 december 1945 (nr 779 och 781), vilka trädde i kraft den 1 januari 1946, gjordes vissa av den ovan omnämnda ändringen i 4 § av 1927 års lag betingade ändringar i 1929 års och 1942 års reglementen för jordbrukskommissionerna.

Vad angår jordbrukskommissionernas arbetsuppgifter kan anmärkas att åt kommissionerna efter hand anförtrotts åtskilliga andra uppgifter än de som äro förenade med verksamheten såsom uppsiktsorgan i fråga om vanhävd av jordbruk. Sålunda har jordbrukskommissionerna enligt lagen den 18 juni 1925 om bulvanförhållande i fråga om fast egendom ålagts att då anledning finnes till antagande att bulvanförhållande föreligger därom göra anmälan till länsstyrelsen. Jämlikt lagen den 18 juni 1926 om sammanläggning av fastigheter å landet gäller, att jordbrukskommissionens yttrande kan av ägodelningsdomaren inhämtas i vissa sammanläggningsärenden samt att kommissionen, som skall erhålla underrättelse om besluten i dessa ärenden, äger rätt att överklaga besluten i fråga.

Genom de av 1943 års riksdag antagna ändringarna i lagen om nyttjanderätt till fast egendom pålades jordbrukskommissionerna vissa nya uppgifter av icke obetydlig omfattning. Stadganden härom finnas intagna i 2 kap. 55 samt 66—69 §§ nyttjanderättslagen. De nya uppgifterna hänföra sig till de sociala arrendena. Angående deras innebörd må nämnas följande. Där jordägaren eller arrendatorn, då den sistnämnde på grund av lagens bestämmelser om optionsrätt vid en arrendeperiods utgång äger rätt till nytt arrende, vill påkalla ändring av arrendevillkoren, skola dessa vid bristande överenskommelse mellan parterna bestämmas av skiljemän. Har ej mellan parterna träffats skiljeavtal, skall den jordbrukskommission, inom vars verk-

samhetsområde den arrenderade fastigheten är belägen, vara skiljenämnd (54 och 55 §§, sistnämnda paragraf enligt dess lydelse jämlikt lagen den 22 juni 1945, nr 342). I syfte att förhindra jordägaren att kringgå lagens stadganden om optionsrätt har det föreskrivits att, om optionsrätten förfallit på den grund att jordägaren avsett att själv bruka fastigheten, jordägaren skall vara skyldig inhämta jordbrukskommissionens tillstånd, därest han, innan två år förflutit från arrendets upphörande, vill sälja fastigheten, eller om han inom fem år från samma tidpunkt vill ånyo upplåta fastigheten på arrende (67 §). Bryter jordägaren mot vad sålunda föreskrivits skall förseelsen åtalas av allmän åklagare efter angivelse av jordbrukskommissionen (69 §). De sociala arrendebestämmelserna äro — med visst undantag — av tvingande karaktär. Emellertid kan under vissa omständigheter efter därom gjord ansökan dispens erhållas från en eller flera av nämnda bestämmelser. Förutsättning för att dispens skall kunna medgivas är att avtalet innehåller förbehåll att medgivande därtill må sökas. Dispensansökan prövas i första hand av jordbrukskommissionen (68 §; jämför övergångsbestämmelserna, femte stycket). På jordbrukskommissionen ankommer även att på begäran av jordägaren eller arrendatorn granska dem emellan slutet arrendeavtal samt meddela dem underrättelse, huruvida avtalet innehåller bestämmelse, som enligt lagen är utan verkan (66 §).

Genom lagen den 12 april 1946 (nr 147) med särskilda bestämmelser om arrende av viss kommunal jord ha de sociala arrendebestämmelserna i princip gjorts tillämpliga å arrende av kommun tillhörig jord. Enligt särskilda stadganden i denna lag har jordbrukskommissionen tillagts befogenhet att under vissa omständigheter medgiva undantag från tillämpningen av nämnda bestämmelser (4 § och fjärde stycket i övergångsbestämmelserna).

Slutligen må erinras om att jordbrukskommissionen jämlikt 2 § lagen den 29 mars 1946 om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom äger väcka fråga om inlösen av jordbruksegendom enligt nämnda lag.

I enlighet med vad utredningsmännen i motiven till förslaget till uppsiktslag anfört beträffande uppsiktsorganen och deras verksamhet ha utredningsmännen upprättat ett särskilt förslag till lag om jordbrukskommissioner, vilken lag är avsedd att ersätta de i 4 § av 1927 års uppsiktslag införda bestämmelserna om jordbrukskommissioner. Det bör anmärkas att lagförslaget uppgjorts med utgångspunkt från att jordbrukskommissionerna fortfarande skola ha sig anförtrodd den i vanhävdslagstiftningen föreskrivna uppsikten över jordbruk. Därest sagda uppgift skulle såsom 1942 års jordbrukskommitté förordat överflyttas på andra organ, kan det sättas i fråga om de arbetsuppgifter i övrigt, som för närvarande enligt lag och författning åvila jordbrukskommissionerna, till omfattning och beskaffenhet äro sådana, att på grund därav jordbrukskommissioner fortfarande böra finnas till. Utredningsmännen anse sig sakna anledning göra något bestämt uttalande i berörda fråga. Här må endast nämnas att, under den antagna förutsättningen att jordbrukskommis-

sionernas befattning med vanhävdsärenden skall upphöra, skäl kan finnas att taga under övertagande, om ej i stället för jordbrukskommissioner särskilda nämnder motsvarande dem, som haft åt sig anförtrott att företaga jämkning av arrende i vissa fall enligt den därom under krigsåren gällande lagstiftningen, böra tillsättas för övertagande av de uppgifter, som enligt vad ovan nämnts på grund av arrendelagstiftningen åvila jordbrukskommissionerna.

Beträffande innehållet i det nu framlagda förslaget till lag om jordbrukskommissioner anföres här följande.

1 §.

I denna paragraf angivas jordbrukskommissionernas verksamhetsområden och deras arbetsuppgifter.

Vad angår kommissionernas verksamhetsområden har i lagförslaget bibehållits gällande ordning, enligt vilken områdena i fråga sammanfalla med hushållningssällskapens arbetsområden. Även om skäl, i all synnerhet önskvärdheten av större enhetlighet vid behandlingen av de olika ärendena, kunna åberopas för en utvidgning av kommissionernas arbetsområden, ha utredningsmännen dock — med hänsyn till bland annat vad ovan nämnts angående jordbrukskommissionernas fortvaro överhuvudtaget — funnit sig icke böra förorda någon sådan utvidgning av arbetsområdena.

Jordbrukskommissionernas arbetsuppgifter ha i paragrafen angivits genom en hänvisning till lag och författning däri uppgifterna finnas bestämda.

2 §.

Paragrafen, som motsvarar första stycket i 4 § av 1927 års uppsiktslag i dess lydelse enligt lagen den 22 juni 1945, innehåller regler om jordbrukskommissionernas sammansättning och tillsättande. Reglerna i fråga överensstämmer med vad som föreskrives i gällande lag, dock att i lagtexten tillagts dels att, om ordförande, ledamot eller suppleant avgår före utgången av den tid för vilken han utsetts, ny ordförande, ledamot eller suppleant skall utses för den tid som återstått för den avgångne och dels att, då ledamot eller suppleant i nyss angivet fall skall utses av landstinget, med sådant val må anstå till landstingets näst därefter infallande lagtima möte.

3 §.

Första stycket i denna paragraf, vilket motsvarar andra stycket i 4 § av 1927 års lag efter lagändringen den 22 juni 1945, reglerar frågan om jäv mot ordförande och ledamot av jordbrukskommission.

De följande styckena i paragrafen innehålla regler om jordbrukskommissionens beslutförhet. Bestämmelser härom ha tidigare funnits intagna i reglementena för jordbrukskommissionerna, vilket sammanhängt därmed att någon särskild lag om jordbrukskommissioner ej funnits. Då nu förslag till en sådan lag framlägges, synas i densamma böra upptagas även regler rörande beslutförhet. De regler härom som intagits i lagförslaget överensstämmer med

de i 1942 års reglemente förekommande föreskrifterna om jordbrukskommissionens beslutförhet, dock att den ändringen vidtagits att den för beslutförhet stadgade särskilda sammansättningen av jordbrukskommission vid behandlingen av ärenden enligt lagen om nyttjanderätt till fast egendom föreslagits skola gälla jämväl vid behandlingen av ärenden enligt lagen med särskilda bestämmelser om arrende av viss kommunal jord.

4 §.

I paragrafen utsäges, att närmare bestämmelser om jordbrukskommissionernas verksamhet skola meddelas i ett särskilt i administrativ ordning utfärdat reglemente. Ett sådant reglemente torde bliva erforderligt även efter antagandet av den särskilda lagen om jordbrukskommissioner.

Övergångsbestämmelserna.

Lagen om jordbrukskommissioner förutsättes i likhet med de båda övriga av utredningsmännen föreslagna lagarna skola träda i kraft den 1 juli 1947. Då jordbrukskommission, som vid tiden för lagens ikraftträdande är utsedd med stöd av 1927 års uppsiktslag, helt naturligt bör tjänstgöra under den tid för vilken den blivit tillsatt, har särskild föreskrift härom meddelats.

*Bilaga 1.**Protokoll, fört vid 1944 års vanhävdsutrednings studieresor år 1945.*

Genom beslut den 29 maj och den 25 september 1945 hade chefen för jordbruksdepartementet medgivit, att utredningsmännen jämte utredningens sekreterare finge under högst aderton dagar i studiesyfte företaga resor inom landet.

Resorna företogs i följande ordning:

Den 14 och den 15 augusti 1945 besöktes Västernorrlands län;

Den 17, den 18 och den 20 augusti 1945 besöktes Bogesunds fideikommissegendom i Stockholms län;

Den 24—den 29 september 1945 besöktes Södermanlands, Örebro, Jönköpings, Kristianstads och Malmöhus län.

Över besöken å Bogesunds fideikommissegendom har upprättats särskilt protokoll.

I resorna i Västernorrlands län deltog samtliga utredningsmän utom hypoteksdirektören Nils Falk, vilken anmält förhinder.

Den 14 augusti

besöktes nedan omförmälda fem gårdar i Västernorrlands län.

Efter anmodan av utredningsmannen Tjällgren, vilken är ordförande i länets jordbrukskommission, medföljde jordbrukskonsulenten E. O. Sjölund för att tillhandagå utredningsmännen med upplysningar.

Först besöktes *Gåsnius 2³* i Häggdångers socken vid allmänna landsvägen omkring 18 km från Härnösand. Fastigheten, som tidigare ägts av trävaruhandlaren P. J. Sandström i Ullånger och fabrikören E. Nordlund i Hämra, Sidensjö, hade genom köpekontrakt år 1942 förvärvats av F. Ulander med tillträde den 1 mars samma år för en köpeskilling av 19 000 kronor. Egendomen omfattar cirka 15 hektar odlad jord och 115 hektar skog. Åbyggnaderna utgöras av mangårdsbyggnad, uppförd i två våningar av timmer på sockel av kilad sten under tak av plåt, bryggstuga, ladugård av tegel sammanbyggd med loge av resvirke och stall, vagnsbod, vedbod och två åkerlador. Mangårdsbyggnaden innehåller sex rum och två kök. Källare finnes dels under mangårdsbyggnaden och dels i en fristående byggnad. Vatten hämtas från en brunn omkring 50 m från byggnaderna.

Av för utredningsmännen tillgängliga handlingar inhämtades:

Sedan kommunalnämnden i Häggdångers socken för jordbrukskommissionen i länet anmält att fastigheten i fråga vore utsatt för vanhävd, förordnade kommissionen Sjölund jämte två andra personer att jämlikt 5 § lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk förrätta syn å fastigheten. Syn hölls därefter den 26 november 1941. I syneinstrumentet antecknades, att fastigheten vore av den omfattning att självständigt jordbruk kunde idkas å densamma, att Sandström och Nordlund innehaft fastigheten sedan år 1936 huvudsakligen i avsikt att tillgodogöra sig skogsavkastningen, att fastigheten icke varit upplåten på arrende samt att den vid tiden för synen brukades på så sätt att slåttern försåldes på auktion. Beträffande åbyggnaderna antecknades vid synen, att mangårdsbyggnaden vore i obetydligt behov av reparation, att den fristående källarbyggnaden, bryggstugan och åkerladorna vore i förfallet skick, att ladugården

med loge och stall vore mer eller mindre förfallen samt att ladugården tidigare varit försedd med pumpanordning. I fråga om jordbrukets tillstånd anmärktes: Obetydlig plöjning hade skett under året. Grödan försålades i huvudsak på rot. Medan vallhöskörden tidigare uppgått till cirka 250 hässjor, utgjorde den år 1941 omkring 90 hässjor jämte grönfoder från omkring 1 tunnland. Slyskogen hölle på att fylla diken, som tarvade rensning. Hägnaderna vore delvis i förfallet skick.

Synemännen fastslogo på grund av ovan angivna iakttagelser, att egendomen vore utsatt för vanhävd, och föreslogo för densammas avhjälpande följande arbeten och förbättringar:

1. Beträffande fastighetens åbyggnader.

Mangårdsbyggnaden repareras i norra gavelrumsdelen genom omläggning av golvet i köket, pappspanning och tapetsering, varjämte trossbottnarna tillses vid golvomläggningen. Stuprören repareras och nedgången till kökets källare förbättras. Ladugården repareras genom nytt innertak, uppmurning och isoleringsvägg mot gamla svinhusdelen och justering av väggarna, kättplatser anordnas, pumpen ersättes med ny sådan och ledningen omlägges, över ladugårdsdelen och logedelen pålägges nytt spåntak, körbryggan omlägges och strörummet repareras, uppvägs och rätas. Stall för 2 hästar nybygges. Bryggstugan försättes i värdigt skick, den fristående källaren repareras bland annat genom ny svale och tillsyn av valvet. Åkerladorna ompånas, förses med nya golv där så behövs och sättas i fullvärdigt skick. — Kostnad för vanhävdens avhjälpande cirka 5 600 kronor. Föreskrivna arbeten böra vara fullbordade inom 2 år.

2. Beträffande fastighetens jordbruk.

$\frac{1}{6}$ av arealen plöjes årligen, gödslas och insås till vall till dess hävden återställts. Dikena rensas fria från skogssly och fördjupas där så behövs. Nödiga reparationer å hägnaderna verkställas för fastighetens fredande för betesdjur. Arrendator bosatt å fastigheten och med egen djurbesättning anskaffas snarast.

Med anledning av vad som framkommit vid synen uppgjorde jordbrukskommissionen förslag till överenskommelse rörande vanhävdens avhjälpande och översände förslaget den 30 januari 1942 till Sandström och Nordlund. Överenskommelse kunde emellertid icke träffas. Den 20 augusti 1943 besiktigade jordbrukskommissionen fastigheten. Det befanns då, att Sandström och Nordlund icke vidtagit någon åtgärd för vanhävdens avhjälpande. Däremot hade den nye ägaren Ulander utfört några smärre reparationer såsom spånläggning av taket till trösklogen och omläggning av körbryggan till densamma. Den 17 september 1943 anmälde jordbrukskommissionen förhållandet för länsstyrelsen med anhållan om åläggande för Sandström och Nordlund att utföra de åtgärder för vanhävdens avhjälpande, som föreslagits av synemännen vid synen den 26 november 1941. Sandström och Nordlund bereddes tillfälle att yttra sig över jordbrukskommissionens framställning. Förklaring inkom från Sandström, därvid denne åberopade att fastigheten efter syneförrättningen övergått å ny ägare, vilken skriftligen förbundit sig att bekosta och verkställa de av jordbrukskommissionen i enlighet med synemännens förslag föreskrivna förbättringsåtgärderna.

I beslut den 22 mars 1944 förelade länsstyrelsen, som fann att Sandström och Nordlund måste anses ansvariga för vid synen förefintlig vanhävd å fastigheten, med stöd av 7 och 10 §§ i 1942 års vanhävdsdrag, Sandström och Nordlund dels att före den 1 oktober 1945 hava vidtagit de arbeten och förbättringar beträffande fastighetens åbyggnader, som angivits i det vid synen upprättade instrumentet, dock med de ändringar däri som jordbrukskommissionen med avseende å åbyggnadernas dåvarande skick eller eljest kunde finna erforderliga, vid vite av 2 000 kronor för underlåtenhet därav och dels att för avhjälpande av vanhävden å fastighetens jordbruk inom av jordbrukskommissionen föreskriven tid vidtaga de arbeten och åtgärder som kommissionen med avseende å brukningsdelens

dåvarande skick kunde finna erforderliga, vid vite av 300 kronor för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet i denna del till efterrättelse.

Över länsstyrelsens beslut anförde Sandström och Nordlund besvär.

I resolution den 15 december 1944 fann Kungl. Maj:t besvären ej föranleda annan ändring i länsstyrelsens beslut än att Kungl. Maj:t föreskrev *dels* att i fråga om de arbeten och förbättringar av åbyggnaderna, som jordbrukskommissionen med avseende på byggnadernas dåvarande skick eller eljest enligt beslutet kunde finna erforderliga, kommissionen ej finge föreskriva sådana ändringar som innefattade ökning av de i syneinstrumentet angivna arbetena och förbättringarna, *dels* att samma arbeten skulle vara utförda senast den 1 juni 1946, *dels* att beträffande åkerjorden föreskrivna arbeten skulle utföras under en tid av högst fyra år, räknad från dagen för Kungl. Maj:ts resolution, *och dels* att beträffande dikning och hägnader de föreskrivna åtgärderna skulle vara vidtagna senast den 1 juni 1946.

Vid utredningsmännens besök hade ännu inga åtgärder vidtagits från Sandströms och Nordlunds sida för avhjälpande av den vid synen år 1941 konstaterade vanhävdnen men hade hävdnen å jorden avsevärt förbättrats genom Ulanders åtgöranden.

Ulander, som var närvarande vid besöket, lämnade följande upplysningar: Han vore gift och hade sex barn, av vilka fyra, det äldsta 16 år, vistades i hemmet. Jorden brukades utan hjälp av lejd arbetskraft. För närvarande funnes på gården 6 kor, 2 hästar och 2 modersuggor. Då stallet icke kunde användas och svinhuset vore nedrivet, hade han inrett spiltor för hästarna i ladugården och där även berett plats för svinen. Brygghuset vore obrukbart men vagnsbod och vedbod vore i tillfredsställande skick. Höet förvarades i logen, eftersom åkerladorna vore totalt förfallna. Särskild olägenhet föranleddes därav att allt vatten måste bäras från brunnen uppför en brant sluttning till mangårdsbyggnaden och ladugården. Vid Ulanders förvärv av fastigheten hade å densamma funnits elektrisk strömledning för belysning men ej för kraft. Indragning av kraftledning hade Ulander bekostat. Samtliga åkerskiften vore besädda, därav $\frac{1}{2}$ tunnland med vete. Ulander odlade i ganska stor utsträckning potatis; sålunda hade utsädet av potatis i år utgjort 1 800 kg. Han hyste gott hopp om att hävdnen på jorden helt skulle kunna återställas men vore i stort behov av lån för dikning och nyodling. Emellertid ansåge sig myndigheterna icke kunna tillstyrka lån så länge vanhävd föreläggandet kvarstode. Ulander hade, då han inköpte fastigheten, saknat kännedom om syneförrättningen; i köpekontraktet hade ej stadgats skyldighet för köparen att fullgöra eventuella vanhävd förelägganden.

Härefter besöktes *Vike 3¹* i Stigsjö socken cirka 20 km väster om Härnösand. Fastigheten, som omfattar omkring 9 hektar åker och äng samt 100 hektar skogsmark, äges av hemmansägaren Johan Emanuel Sjölander, Källåsen, Njurunda, vilken inköpt fastigheten år 1929 för 20 000 kronor. Mangårdsbyggnaden hade brunnit ned för några år sedan, därvid Sjölander enligt uppgift uppburit ett brandförsäkringsbelopp av 15 000 kronor. Byggnaden hade därefter icke återuppförts. Åbyggnaderna utgöras av bryggstuga, uppförd av timmer på sockel av kilad sten, källare av sten, ladugård och stall av plank och resvirke sammanbyggda med loge av timmer, vedbod, vagnsbod och magasin av timmer och resvirke samt två i åkerskiftet befintliga lador. Samtliga byggnader äro försedda med tak av spån utom logen, som är täckt med tegel.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Sedan kristidsnämnden i Stigsjö socken anmält fastigheten för vanhävd, förordnade länsstyrelsen den 30 juli 1943 efter framställning av jordbrukskommissionen Sjölund jämte två andra personer att förrätta syn å fastigheten jämlikt

5 § i 1942 års vanhävdsdrag. Syn hölls därefter den 24 augusti 1943. I syneinstrumentet antecknades, att fastigheten, som vore av den omfattning att självständigt jordbruk kunde idkas å densamma, innehades av Sjölander i huvudsaklig avsikt att tillgodogöra sig skogsavkastningen, att fastigheten några år varit upplåten på arrende, att den under senare tid saknat brukare, därvid grödan försålts på slätterauktion, att Sjölander efter avtal med en av synemännen låtit plöja mindre arealer, som insåts till vall, samt att vid synetillfället cirka 1,5 hektar vore under arbete för rågsådd. Beträffande åbyggnaderna anmärktes: Bryggstugan, vars tak vore dåligt, skulle hjälpligt kunna användas som bostad, sedan den försetts med en tillbyggnad inrymmande ett rum. Bakugn funnes. Ingångsbron vore i dåligt skick. Å källaren hade svalens valv fallit ned samt dörrar och dörrkarmar starkt rötskadats, varför synemännen icke kunde komma in i källaren. Spåntaket å ladugården och stallet vore dåligt. Såväl ladugård som stall vore i förfallet skick och kunde icke nyttjas för avsett ändamål. En tillbyggd vinkelbyggnad för ungdjur och svin behövde repareras. Den långa, som innehölle vedbod, vagnsbod och magasin, hade dåligt tak och vore i behov av reparation. Åkerladorna vore i förfallet skick och hade likaledes dåliga tak. Vattenförsörjningen hade tidigare varit ordnad genom en numera förfallen vattenledning och en på gårdsplanen befintlig brunn, som även den nu vore förfallen. — Beträffande jordbrukets tillstånd anmärktes: Åkerjordens avkastning hade under senare år tillgodogjorts genom slätterauktioner, vilka allt efter hävdens försämring inbringat mindre belopp än tidigare. Med undantag för några yngre vallar å skiftet närmast gården och det område om cirka 1,5 hektar, som plöjts för rågsådd, bestode åkerskiftet nu av gamla, dåligt avkastande vallar. Lövskog i form av »lövsly» omgäve ett stort antal skiften och utgjorde ett påtagligt bevis på ägarens bristande intresse för fastighetens underhåll och skötsel. I fråga om åkerskiftena anmärktes särskilt att de befunno sig i starkt behov av gödsling och dikesrensning.

Synemännen ansågo egendomen vara utsatt för vanhävd och föreslogo för densammans avhjälpande följande arbeten och förbättringar:

1. Beträffande fastighetens åbyggnader.

Ny mangårdsbyggnad uppföres rymmande minst 3 rum och kök samt försedd med nödiga garderober, skafferi och vindsutrymme. Byggnaden utföres så att den blir tillfredsställande varm och inredes på sätt som står i överensstämmelse med tidens krav. Stenkällaren repareras och förses med nya dörrar och dörrkarmar samt behövlig ny inredning för lårar m. m. Bryggstugan förses med nytt spåntak och ny bro. I övrigt kan densamma fylla sin uppgift som sommarstuga och bagarstuga, sedan ny mangårdsbyggnad uppförts. Nytt stall för två hästar och ny ladugård för 9 kor, försedd med behövliga kättar för ungdjur och svin, uppföres i anslutning till kvarstående logedelen. Inkörsbryggan till logen omlägges. Byggnaden innehållande vagnsbod, vedbod och magasin förses med nytt tak sedan densamma rätats samt försetts med ordentliga knutstenar och dörrar samt fönster eller luckor. Vattenledningen iordningställes så att densamma kan förse såväl nya ladugården som mangårdsbyggnaden med behövligt dricksvatten. Åkerskiftets lador rätas samt förses med nya tak och ordentliga dörrar.

2. Beträffande fastighetens jordbruk.

Åkerskiftet plöjes, gödslas och insås årligen i minst $\frac{1}{4}$ av arealen till dess hävden återställts. I samband därmed verkställles dikesrensning så att i allt cirka 1 430 m diken rensas under nämnda fyraåriga omloppstid. Rönjningen av lövskogen längs vallar och diken bör däremot omedelbart igångsättas för att förhindra att lövslyet ytterligare sprider sig och för att göra dikesrensningen lättare under åren i omloppet.

Synemännen föreslogo vidare att vad som föreskrivits under byggnadsförbättringar verkställdes vad ladugård och stall beträffade inom ett år och vad övriga

byggnader anginge inom två år från dagen för synen. Åkerjordens förbättring och dikerensningen borde vad första fjärdedelen beträffade påbörjas redan hösten 1943.

Jordbrukskommissionen översände den 31 augusti 1943 ett exemplar av syneinstrumentet till Sjölander med begäran att denne måtte meddela, huruvida han vore villig att å fastigheten låta utföra de i instrumentet föreslagna åtgärderna till vanhävdens avhjälpande.

I skrivelse av den 12 september 1943 till jordbrukskommissionen anförde Sjölander: Han vore villig att utföra de i syneinstrumentet föreslagna åtgärderna till vanhävdens avhjälpande men med hänsyn till rådande brist på såväl byggnadsmaterial som arbetskraft ansåge han sig icke inom den tid, som av kommissionen i syneinstrumentet blivit bestämd, kunna hinna utföra de föreskrivna arbetena. Sjölander anhölle därför att kommissionen måtte bevilja anstånd därmed, till dess byggnadsmaterial och arbetskraft funnes att tillgå samt priser, som icke verkade alldeles ruinerande för en jordbrukare, åter bleve gällande.

Vid sammanträde den 15 oktober 1943 beslöt jordbrukskommissionen på det sätt bifalla Sjölanders framställning att arbetena å byggnaderna skulle vara slutförda senast den 1 november 1945.

I skrivelse den 1 september 1944 till länsstyrelsen anmälde jordbrukskommissionen, att fastigheten vore utsatt för vanhävd och att överenskomna åtgärder för vanhävdens avhjälpande icke blivit påbörjade, samt hemställde om åläggande för ägaren att beträffande jordbruket utföra de åtgärder för vanhävdens avhjälpande som föreslagits i syneinstrumentet.

Genom beslut den 30 november 1944 förelade länsstyrelsen Sjölander att för avhjälpande av å fastighetens jordbruk förefintlig vanhävd årligen, räknat från den 1 januari 1945, låta plöja, gödsla och inså en fjärdedel av åkerskiftets areal och i samband därmed årligen låta verkställa rensning av en fjärdedel av fastighetens diken, ävensom under år 1945 låta bortröja längs vallar och diken befintlig lövskog vid vite av 500 kronor för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrättelse.

Länsstyrelsens beslut vann laga kraft.

Vid utredningsmännens besök befanns att de av synemännen föreslagna åtgärderna beträffande fastighetens byggnader fortfarande vore utförda och att de byggnader som funnes alltjämt befunne sig i svårt förfall.

Beträffande åkerjorden kunde utredningsmännen iakttaga att av åkerskiftet omkring 2,2 hektar vore odlade med blandsäd, korn och potatis medan återstoden låg obrukad.

Sjölund anförde: Höslåttern hade i trakten blivit synnerligen god. Sjölander riskerade därför att han — om han såsom brukligt ställde till med auktion å slåttern — icke finge något bud på densamma. Förmodligen ämnade Sjölander av denna anledning själv låta slå vallarna.

En granne upplyste: För omkring 15 år sedan hade fastigheten fött 2 hästar och 8 kor. Samtliga lantbrukare i närheten innehade gårdar med en åkerareal av 18—20 tunnland. Med hänsyn härtill och till bristen på arbetskraft kunde det knappast tänkas att någon granne skulle vara villig att övertaga Sjölanders fastighet på arrende.

Resan fortsattes därefter till *Bondsjö 2°* i Säbrå socken omkring 2 km från Härnösand. Fastigheten, som äges av stadsingenjören i Härnösand P. O. Björner, omfattar 7½ hektar odlad jord och 70 hektar skogsmark. Till fastigheten hör en större trädgård. Åbyggnaderna utgöras av mangårdsbyggnad i två våningar, inrymmande å nedre botten en lägenhet om fyra rum och kök och å övre våningen en lägenhet om ett rum och kök, bagarstuga och rättarbostad, ladugård med plats för 10 kor, stall med två spiltor, loge, lada, vagnsbod samt vedbod och magasin. Djurbesättning saknas.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Sedan från överblockledaren i Säbrå överblockområde till jordbrukskommissionen inkommit anmälan att skötseln av jordbruket å fastigheten vore sådan att vanhävd kunde anses föreligga, förordnade kommissionen den 14 juni 1945 Sjölund att verkställa utredning i ärendet.

I rapport till jordbrukskommissionen av den 13 juli 1945 anförde Sjölund efter besök å fastigheten samma dag följande: Åkern vore av godartad beskaffenhet; trädgården förefölle välskött. Fastigheten brukades av ägaren såsom sommarställe först genom rättare och under senare år såsom kreaturslöst jordbruk genom höauktioner och dylikt. År 1945 hade på dylikt sätt grödan delvis försålts för sammanlagt 710 kronor. För närvarande funnes såväl äldre som yngre vallar och grödan stode vid Sjölunds besök rätt vacker, delvis riktigt vacker. Någon markerad hävd-försämring torde knappast ännu kunna anses vara för handen. Mangårdsbyggnaden utförd i äldre »storgårdsstil» användes som sommarbostad av ägaren. Den vore i för ändamålet brukbart skick. Lägenheten å övre våningen hyrdes ut. Rättarbostaden med bakugn uthyrdes delvis till sommarbostad och vore i för ändamålet brukbart skick. Vedbod och magasin vore nybyggda år 1944. Ladugård, stall, loge, lada och vagnsod vore i dåligt skick. Ladugården vore uppförd med kalkbruksvägg jämte singel och vore i knappast reparationsdugligt skick. Vattenförsörjningen vore ordnad genom brunn. Källare funnes. — Förslag: Ladugården skulle repareras och sättas i fullt brukbart skick för minst 8 kor och häst. I samband med reparationen skulle svalen, vagnsporten, skullen och körbryggan rätas och förbättras samt taket repareras. Åkerskiftet skulle plöjas i de delar som uppvisade äldre vallar, gödslas och insås. Slutligen borde kommissionen uttala önskemål om att besättning uppställdes på gården och att densamma överlätes till brukning av arrendator eller sattes under rättares ledning.

Sjölund tillade nu: Gödsling av åkerskiftena skedde med latrin, som inköptes från Härnösands stad; för plöjning av jorden anlätades åkare från staden. Någon anmärkning kunde näppeligen riktas mot jordens hävd. Den vanskötsel, som eventuellt kunde anses föreligga, avsåge ladugården. Om jordbrukskommissionen kunde inverka så att ladugården i fortsättningen underhölles, skulle detta enligt Sjölunds mening lända till fromma både för ägaren och samhället.

Björner, som kom tillstädes under utredningsmännens besök på platsen, uppgav: Boningshuset, som vore uppfört år 1860, hade ursprungligen använts såsom tingsställe. Björner hade sedan han förvärvat fastigheten nedlagt stora kostnader på förbättring av byggnadsbeståndet. Sålunda hade han fullständigt rustat upp boningshuset invändigt. För åtta år sedan hade han reparerat rättarbostaden och för något år sedan uppfört vedbod och magasin. Björner ville icke bestrida att anmärkning kunde göras mot ladugårdens skick och vore villig att utföra de reparationsarbeten å ladugården som jordbrukskommissionen kunde komma att föreskriva. Emellertid ansåge sig Björner böra ifrågasätta om det verkliga kunde anses påkallat att vidmakthålla nämnda byggnad. I Bondsjö by funnes för närvarande endast 5—6 jordbrukare, vilka samtliga vore komna till relativt hög ålder och i allmänhet saknade arvingar som vore jordbruksintresserade. Det kunde därför förväntas att ägo- och brukningsförhållandena i byn under det närmaste årtiondet komme att grundligt förändras. En sammanslagning av jordbruken syntes vara oundviklig. Under sådana förhållanden vore det givet att en jordägare ställde sig avvaktande innan han nedlade dryga kostnader på underhållet av en byggnad som troligen aldrig komme att brukas för sitt ändamål.

Under den fortsatta resan gjordes uppehåll vid *Utansjö aktiebolags bruksgård* i Högsjö socken omkring 2 mil från Härnösand, vid landsvägen Härnösand—Sollefteå. Bolaget hade här låtit sammanslå två jordbruk till en enhet. Enligt

uppgift skulle kreaturstammen därefter ha nedbringats från 60 till 20 djur. Ett vid vägen beläget område om cirka 28 tunnland, som tidigare varit uppodlat, hade nu utlagts till betesmark. Å en del av området pågick vid utredningsmännens besök slätter. Mot åtgärden att lägga jorden i vall kunde i och för sig ej riktas någon anmärkning. Då emellertid skogen trängde in på betesmarken, funno utredningsmännen att det förelåge anledning för jordbrukskommissionen att ha sin uppmärksamhet riktad därpå att beteskulturen hölles vid makt.

Härefter besöktes *Undrom 1⁵* i Boteå socken cirka 20 km öster om Sollefteå. Fastigheten, som omfattar 15 hektar åker och 31 hektar skogsmark, tillhör fröken Anna Sjödin. Ägarinnan, som tidigare varit anställd såsom lärarinna vid Faluns seminarium, hade år 1928 förvärvat fastigheten för 18 000 kronor i samband med arvskifte efter en broder och hade, sedan hon år 1943 blivit pensionerad, bosatt sig å fastigheten. Åbyggnaderna utgöras av två mangårdsbyggnader av timmer under tak av tegel, loge av timmer likaledes med tegeltak samt vedbod och magasin.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Efter förordnande av jordbrukskommissionen förrättade Sjölund jämte två andra personer syn å fastigheten den 28 juli 1937. I syneprotokollet antecknades till en början, att fastigheten enligt uppgift innehades av Anna Sjödin huvudsakligen i avsikt att tillgodogöra sig skogsavkastningen, att fastigheten icke av henne upplåtits på arrende och ej vid synetillfället brukades av någon samt att fastigheten vore av den omfattning att självständigt jordbruk därå kunde idkas. I syneprotokollet anfördes därefter: 1. Beträffande åbyggnadernas tillstånd: Mangårdsbyggnaden, en gammal vitmålad gästgivargård jämte flygelbyggnad i herrgårdsstil, inom parkartad trädgård vore i mycket medfaret skick. Byggnaden vore i behov av reparation men vore å andra sidan för stor för ändamålet, varför flygelbyggnaden efter reparation torde kunna anses motsvara en blivande arrendators bostadsbehov. Loge av stolpvirke i brukbart skick. Brukar källare av sten. Ladugård och stall jämte foderlada i fullständigt förfallet skick. Övriga mindre byggnader förfallna. Den förr så vackra gården tedde sig i ett mycket beklämmande skick och vore genom sitt läge föremål för förbipasserandes uppmärksamhet och förvåning. — 2. Beträffande jordbrukets tillstånd: Det med vackra ägor och bördig jord försedda hemmanet låge helt för fåfot. År 1936 verkställdes icke slätter och vid synetillfället vore i huvudsak hela hemmanet, med en skörd av Ångermanlands hela ogräsflora, oslaget. Diken torde i stora delar icke behövas men där sådana behövdes hade de fått förfalla. Hägnaderna vore förfallna. Ogräset vore till stort men för närboende jordbrukare och klagomål hade anförts rörande spridningen av ogräsfrö.

Synemännen funno egendomen vara utsatt för vanhävd och föreslogo för densamma avhjälpande följande arbeten och förbättringar: 1. Beträffande åbyggnaderna: Mangårdsbyggnaden (nuvarande flygeln) repareras fullständigt och minst fyra rum och kök varmbonas. Bakugn anordnas i lämpligt utrymme. Ladugård och stall nybyggas efter tidens krav intill nuvarande logen med plats för minst 12 kor och 2 hästar samt tillräckliga utrymmen för smådjur. Vedbod, vagnslider och foderlada uppföras. Kostnad för vanhävdens avhjälpande cirka 10 000 kronor. Dessa arbeten borde vara fullbordade inom 2 år. 2. Beträffande jordbruket: En sjättedel av åkerarealen plöjes årligen, bearbetas och insås till vall efter kraftig grundgödning med konstgödsel. Årskostnad cirka 400 kronor. Behövliga diken rensas. Där hägnader behövas, repareras dessa eller nyuppföras. Arrendator anskaffas snarast och mot åkerarealen svarande besättning hålles av denne. Värdet av vallgrödan — om verkliga en höskörd åstadkommes i stället för den skandalösa ogräsvegetationen — torde med hänsyn till den av angränsande jordbruk att döma goda jorden säkerligen motsvara kostnaderna för hävdens återställande.

Då överenskommelse icke kunde träffas med Anna Sjödin, instämde jordbrukskommissionen henne till Boteå tingslags häradsrätts sammanträde den 12 september 1940 med yrkande att häradsrätten jämlikt 7 § i 1927 års uppsiktslag måtte föreskriva de åtgärder som erfordrades för vanhävdens avhjälpande samt förelägga henne viss tid inom vilken åtgärderna skulle vara fullgjorda.

Anna Sjödin bestred bifall till jordbrukskommissionens talan under påstående att hon efter synen låtit företaga sådana förbättringar å fastigheten att det icke längre kunde göras gällande att densamma låge i vanhävd.

Jordbrukskommissionen, som lät synemännen företaga ny besiktning å fastigheten den 4 oktober 1940, åberopade inför häradsrätten ett av Sjölund över nämnda besiktning avgivet intyg av följande innehåll: Flygelbyggnaden hade tydligen underkastats en omfattande reparation och torde vara lämplig såsom bostad för en blivande arrendator. Huvudbyggnaden hade därjämte reparerats i vissa delar och torde även den vara beboelig. Ladugård och stall vore fortfarande i förfallet och oanvändbart skick. Sistnämnda byggnader vore oundgängligen behöfliga för jordbrukets hävd och för att besättning skulle kunna uppställas å fastigheten. — Cirka 8 tunnland åker hade höstplöjts men detta innebure icke någon garanti för att vårbruk komme att företagas och därvid gödsling verkställas. Tidigare hade en större plöjnad, som nu bure ett slags ogräshö, fått ligga obrukad och således av allt att döma självgrott till vall på plogfårorna. Ett utarrenderat område hade burit vårsäd och i vissa delar höstplöjts. Mot detsammans skötsel kunde icke riktas annan anmärkning än att grödan icke nyttjades på den vanhävdade fastigheten. Övriga delar av fastighetens åkerskifte låge i vall, som sommaren 1940 slagits och från vilken grödan bortförts till köpare av densamma på rot. Den enda ogrärensning som företagits vore, åtminstone på detta område, slåttern såvitt vid besiktningen kunde iakttagas. För ogräsets bekämpande borde det närmast byggnaderna liggande vallområdet ha plöjts. Arrendator och kreatursbesättning saknades fortfarande å fastigheten. Åkerjordens beskaffenhet, läge och storlek motiverade alltjämt — särskilt i rådande folkförsörjningssituation — en förbättrad skötsel.

I utslag den 6 december 1940 föreskrev häradsrätten, att ladugård och stall å fastigheten skulle nybyggas i enlighet med synemännens utlåtande samt att dessa arbeten skulle vara färdiga inom två år från utslaget dag. Vidare fann häradsrätten skäligt föreskriva att under år 1940 höstplöjda 8 tunnland skulle brukas och igensås till vall samt att därefter skulle förfaras på samma sätt med lika areal vart och ett av åren 1941, 1942 och 1943.

Sedan Anna Sjödin hos Svea hovrätt anfört besvär över häradsrättens utslag, prövade hovrätten i utslag den 16 maj 1941 lagligt att — enär det icke blivit styrkt att Anna Sjödin besutte fastigheten huvudsakligen i ändamål att därav bereda sig inkomst annorledes än genom jordbruket samt 1927 års uppsiktslag förty icke visats vara i förevarande fall tillämplig — med upphävande av häradsrättens utslag ogilla den av kommissionen förda talan.

Hovrättens utslag vann laga kraft.

I framställning till Kungl. Maj:t den 6 juni 1941 hemställde jordbrukskommissionen, att fastigheten jämlikt allmänna förfogandelagens bestämmelser måtte upplåtas till kronan. Sedan länsstyrelsen i infordrat utlåtande meddelat, att åtgärder redan vidtagits av de lokala kristidsmyndigheterna för fastighetens ändamålsenliga brukande samt att Anna Sjödin ställt sig de påkallade åtgärderna till efterrättelse, fann Kungl. Maj:t i beslut den 1 augusti 1941 jordbrukskommissionens framställning icke föranleda någon vidare åtgärd.

Sedan till jordbrukskommissionen år 1943 inkommit anmälan om vanhävd å fastigheten, förordnades Sjölund att verkställa utredning i ärendet. Från en av Sjölund i anledning härav den 15 september 1943 upprättad rapport till jordbrukskommissionen antecknades följande: Byggnaderna: Den mindre mangårds-

byggnaden hade väl iordningställt för bostadsändamål och beboddes nu av Anna Sjödin. Den större mangårdsbyggnaden torde icke vara behöflig ur jordbruksdriftens synpunkt och torde för övrigt icke vara i sådant skick att den utan omfattande reparationer kunde brukas såsom vinterbostad. Logen hade reparerats i vissa delar men vore fortfarande försedd med dåligt tak över större delen av takytan. Den tidigare befintliga, gamla och nedfallna ladugården hade bortrivits, varför ladugård och stall nu saknades. Ett par mindre bodar eller vedbod och magasin vore i visserligen reparationsbehövande men dock brukbart skick. — Åkerjorden: En mindre del av hemmanets åkerskiften vore utarrenderad och sköttes av arrendatorn efter ortens sed. Den övriga delen av hemmanet, som tidigare varit utsatt för svår vanhävd, hade tydligen i senare år i viss mån hävdats. Sålunda vore en mycket stor del av åkerskiftet närmast landsvägen mot Sollefteå sommaren 1943 besädd med vårsäd, bland annat vårvete, som givit en icke föraktlig skörd. Orsak syntes icke föreligga att gå tvångsvis till väga utan jordbrukskommissionen borde med påpekande av nödvändigheten av fortsatt hävdande genom gödsling och insädd av arealen låta sig nöja med vad som åtgjorts i avvaktan på fullföljd av förbättringsåtgärderna. — Förslag: Ny ladugård för 12 kor och 2 hästar samt foderlada och redskapsbod borde återuppföras på hemmanet. Krav måste dessutom resas på uppställandet av kreatursbesättning för hävdens återställande på mera bestående sätt. Logen borde repareras genom påläggandet av nytt spåntak i ännu icke reparerade delar.

Sjölund uppgav nu vid utredningsmännens besök: Vid sammanträde den 15 oktober 1943 hade jordbrukskommissionen, som funnit vanhävd föreligga å fastigheten, beslutat söka träffa överenskommelse med Anna Sjödin att hon skulle utföra de åtgärder för vanhävdens avhjälpande som av Sjölund föreslagits. Anna Sjödin hade vägrat gå med på en sådan överenskommelse. Några ytterligare åtgärder hade jordbrukskommissionen icke vidtagit. — Anna Sjödin hade emellertid rustat upp logen och försett den med tegeltak. Omkring $\frac{1}{3}$ av åkerjorden vore utarrenderad medan Anna Sjödin själv dreve kreaturslöst jordbruk å återstoden. För körning och plöjning tillhandahölle arrendatorn djur. Emellertid ansåge Sjölund att för drivandet av ett rationellt jordbruk uppförandet av en ladugård vore oundgängligen erforderligt.

Den 15 augusti

fortsattes resan inom Västernorrlands län. Jordbrukskonsulenten Sjölund medföljde även denna dag.

Först besöktes fastigheten 9 $\frac{5}{16}$ seland nr 1 Granvåg i Sollefteå socken några kilometer norr om Sollefteå vid allmänna landsvägen. Fastigheten, som omfattar 8,9 hektar åker, äges av Svanö Aktiebolag och arrenderas av H. S. Brink. Åbyggnaderna utgöras av mangårdsbyggnad av timmer brädfodrad på sockel av kilad sten under tak av spån, matbod och bagarstuga, källare av sten, ladugård och stall av timmer under spåntak, loge av resvirke under spåntak, lada av timmer och resvirke under tak av spån och två åkerlador. Ny byggnad för ladugård och stall var under uppförande.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Sedan anmälan inkommit till jordbrukskommissionen om vanhävd å fastigheten, hade Sjölund efter kommissionens förordnande verkställt undersökning om förhållandena å fastigheten och däröver avgivit ett skriftligt utlåtande, dagtecknat den 14 juni 1944. Från utlåtandet antecknades: Kreatursbesättningen utgjordes av 5 kor och 2 hästar. Medelskörden skulle enligt uppgift uppgå till 25 tunnor potatis, 100 hässjor hö och cirka 1 700 kg vårsäd. — Åbyggnaderna: Å mangårdsbyggnaderna

den vore taket dåligt liksom ytterbron. I bottenvåningen funnes 2 rum och kök, av vilka kammaren och den s. k. salen uppgåves vara kalla. Köket saknade diskbänk och skafferi. Å vindsvåningen funnes jämväl 2 rum och kök, av vilka ett rum nyttjades av arrendatorn. Ventilationen i källaren vore dålig. Matboden och bagarstugan vore utan anmärkning. I ladugården funnes plats för 10 kor och i stallet plats för 3 hästar. Höskulle saknades. Taket på logen vore dåligt. Ladan vore i brukbart skick. Vattenledningen, som ägdes gemensamt av byns fyra bönder, hade fått förfalla. På gårdsplanen funnes en gammal timmerbyggnad i förfallet och förfulande skick. — Förslag: Mangårdsbyggnaden förses med ny bro, kammaren och salen varmgöras genom treetexklädsel, golven omläggas, trossbottnarna bättras, fönstren där så behöves bättras och nytt spåntak pålägges, källaren förses med friskluftsintag genom bottenkanaler, i mangårdsbyggnadens kök anordnas diskbänk och skafferi med ventil, i samband med varmboningens uppsnyggas såväl rummen å nedre botten som arrendatorns rum å övre våningen, logen förses med nytt tak. Ny ladugård och stall byggs för 10 kor och 2 hästar med nödiga kättar och förses med s. k. värmarestuga, särskilt som förutvarande förfallna byggnaden haft eldstadsanordning. Sådant kokrum måste anses tillhöra en tidsenlig och lämplig ladugårdsbyggnad av denna storlek. Byggnaden förses med körskulle, varigenom de två åkerladorna kunde utslutas. Rum för vagnar och redskap ordnas i byggnaden eller på annat sätt. Vattenledningen repareras, därest övriga ägare vilja genomföra arbetet, för mot gårdens behov svarande del. Om sådan ledningsreparation icke kan åstadkommas, ordnas fastighetens vattenförsörjning på annat tillfredsställande sätt genom brunn eller egen ledning. Den gamla förfallna timmerbyggnaden på gårdsplanen bortrives. Arbetena skola vara avslutade inom två år men för ladugårdens vidkommande redan hösten 1944.

Jordbrukskommissionen beslöt den 25 juli 1944 att med godkännande av vad Sjölund föreslagit söka med bolaget träffa överenskommelse om åtgärder till vanhävdens avhjälpande. Sedan jordbrukskommissionen översänt förslag till överenskommelse till bolaget, inkom från bolaget ett motförslag, som grundade sig på vad som iakttagits vid tillträdesyn den 10 juni 1943 å fastigheten. Jordbrukskommissionen fann sig kunna godkänna motförslaget dock med undantag av vad som föreslagits beträffande ladugård, stall och vattenledning, i vilka delar kommissionen vidhöll sitt eget förslag. Överenskommelse i enlighet härmed undertecknades därefter av bolaget den 23 mars 1945.

Mangårdsbyggnaden och den under byggnad varande ladugården besiktigades av utredningsmännen, därvid Sjölund anförde: Jordbrukskommissionen brukade sedan överenskommelse träffats, uppdraga åt Sjölund att verkställa kontroll över det sätt på vilket överenskomna förbättringsåtgärder vidtoges. Vid besiktning som Sjölund nyligen företagit å nu förevarande fastighet hade det visat sig, att bolaget icke haft för avsikt att i den nya ladugården inreda kokrum eller utanför densamma anlägga gödselstad. Efter påpekande hade bolaget förklarat att även dessa arbeten skulle utföras. — I mangårdsbyggnaden hade vissa reparationer vidtagits. Emellertid kunde Sjölund icke godkänna det sätt på vilket inredningsarbetena i köket verkstälts. Diskbänk hade sålunda anordnats därigenom att en omkring 1,5 m lång och 0,6 m bred bänk klätts med galvaniserad järnplåt.

Härefter besöktes Örbäck ²⁴³ i Långsele socken, där utredningsmännen sammanträffade med ordföranden i Långsele sockens kommunalnämnd K. V. Lundberg.

Nu förevarande fastighet, som tillhör Natanael Flemström, ligger 1—2 km från allmänna vägen Långsele—Graninge. Till fastigheten för en smal och backig skogsväg. Fastigheten, som omfattar 6 hektar, därav 1½ hektar åker, omgives på alla sidor av skogsmark, tillhörig Aktiebolaget Graningeverken. Åbyggnaderna

utgöras av mangårdsbyggnad av timmer på sockel av betong, ladugård och loge. Mangårdsbyggnadens sockel förededde stora frostsprickor; byggnaden som inrymmer två rum och kök var även i övrigt dåligt underhållen. Elektrisk belysning saknades. Ladugården var i mycket förfallet skick. Vatten hämtades i en bäck omkring 100 m från mangårdsbyggnaden. Å fastigheten föddes 2 kor.

Jordbrukskommissionen hade genom beslut den 21 november 1944 efter ansökan av Flemström medgivit, att jordbruket å fastigheten finge nedläggas, därvid såsom skäl åberopats fastighetens allt för ringa åkerareal, åbyggnadernas bristfälliga skick och fastighetens avsidet belägenhet.

Flemströms hustru, vilken påträffades, uppgav: Makarna hade fyra barn, av vilka tre minderåriga vistades i hemmet. Barnen ginge i skola i Österforsa. Mannen som brukade syssla med skogs- och vägarbete hade för närvarande ej något arbete. År 1944 hade på ett av fastighetens skiften odlats korn och på ett annat skifte potatis. Potatisen hade frusit bort. I år funnes å gården varken sädes- eller potatisodling. Hon trivdes gott å fastigheten och ville icke flytta därifrån.

Lundberg upplyste: Flemström vore född å stället. Ladugården hade tidigare använts såsom bostad. För åtta år sedan hade den nuvarande mangårdsbyggnaden uppförts. En fastighetsbildning som den förevarande vore olämplig och skulle ha förhindrats av nu gällande lagbestämmelser. Gården låge avsidet; barnen hade $\frac{1}{2}$ mils väg till skolan. Något kommunalt understöd hade ej utgått till familjen. Med hänsyn till läget, jordens beskaffenhet och övriga förhållanden skulle det vara mest rationellt om fastigheten utlades till skogsmark. Aktiebolaget Graningevarken hade erbjudit sig att för 6 000 kronor köpa fastigheten, som vore in-tecknad för 600 kronor. Flemström hade icke velat antaga anbudet.

Resan fortsattes till *Norrånäs 1⁴²* i Ramsle socken. Fastigheten, som ligger vid allmänna vägen till Ramsle och äges av Kramfors Aktiebolag, har bildats genom sammanläggning av *Norrånäs 1²³* och *Norrånäs 1²⁵*.

Förutvarande *Norrånäs 1²³* omfattade 6 hektar åker och 12 hektar äng samt var sedan år 1907 utarrenderat till Jonas Wallin. Åbyggnaderna utgjordes av mangårdsbyggnad av timmer på sockel av kilad sten och under tak av spån, ladugård av timmer jämte stall under spåntak, loge av timmer, vedbod av timmer, sommarladugård, källare av sten med svale av trä samt härbre. Å nedre botten i mangårdsbyggnaden fanns ett rum och kök samt ett sommarrum försett med bakugn; å vinden fanns ett gavelrum. Arrende utgick med 50 kronor om året jämte fullt födöråd till änkan Kristina Norlén (moder till arrendatorn av *Norrånäs 1²⁵*).

Wallins hustru anförde: Jonas Wallin vore 78 år och hon själv 68 år gammal. I hemmet vistades en 26-årig son, Sven, som önskade övertaga arrendet efter föräldrarna. Då makarna Wallin år 1907 kommit till gården, hade de haft 2 kor och 15 getter. Nu föddes på gården 7 kor, 2 kalvar, 2 hästar och smådjur.

Sven Wallin, som också påträffades, förededde arrendekontrakt av den 13 november 1918 mellan bolaget och Jonas Wallin löpande på femton års tid från och med den 14 mars 1919; och befanns kontraktet enligt anteckningar å detsamma vara förlängt dels den 4 maj 1934 på fem års tid till den 14 mars 1939 och dels den 14 mars 1941 på ytterligare ett år till den 14 mars 1942 med föreskrift att vid underlåten uppsägning sex månader före arrendetidens utgång kontraktet automatiskt förlängdes på ett år i sänder.

Förutvarande *Norrånäs 1²⁵* omfattade 6 hektar åker och var sedan år 1918 utarrenderat till O. E. Norlén. Åbyggnaderna utgjordes av mangårdsbyggnad av timmer på knutstenar, ladugård, stall, tröskloge, härbre och lada. Mangårdsbyggnaden innehöll å nedre botten ett rum och kök samt å övre våningen ett rum.

Norlén uppgav: Han vore 56 år gammal och gift samt hade fem barn, av vilka tre vistades i hemmet och deltog i jordbrukets skötsel. På gården föddes 8 kor, 1 häst och smådjur.

Norlén förededde arrendekontrakt med bolaget av den 13 november 1918 löpande på femton års tid från och med den 14 mars 1919; och befanns kontraktet enligt anteckningar å detsamma vara förlängt dels den 16 maj 1934 på fem års tid till den 14 mars 1939, dels den 6 augusti 1940 på två års tid till den 14 mars 1941 dels och den 14 mars 1941 på ett år till den 14 mars 1942 med föreskrift att kontraktet vid underlåten uppsägning sex månader före arrendetidens utgång automatiskt förlängdes på ett år i sänder.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Den 24 april 1941 tillstyrkte jordbrukskommissionen efter framställning av bolaget sammanläggning till en fastighet av Norrånäs 1²³ och Norrånäs 1²⁵.

Den 30 april 1941 förordnade ägodelningsdomaren i Ångermanlands västra domsaga om sammanläggning av fastigheterna i fråga.

Sedan till jordbrukskommissionen anmälts att vanhävd föreläge å Norrånäs arrendegårdar, uppdrog kommissionen åt Sjölund att verkställa utredning i ärendet.

I därefter den 14 augusti 1944 avgivna skriftliga utlåtanden anförde Sjölund:

1. Beträffande Norrånäs 1²³.

Medelskörden å gården uppgåves till 100 hässjor hö, 12 à 14 tunnor korn och potatis för eget bruk, varför någon anmärkning icke kunde riktas mot arrendatorn Wallins sätt att sköta jorden. Mangårdsbyggnadens bro vore i dåligt skick och byggnaden saknade brädfodring. Ladugård och stall vore i förfallet skick, vedbod och sommarladugård medfarna, källaren i behov av reparation, logen brukbar efter mindre reparationer samt härbret i dåligt skick. Vattenförsörjningen för fastigheten vore den sämsta tänkbara och vattnet måste bäras lång väg. Förslag: Mangårdsbyggnaden borde underkastas en genomgripande reparation med varmboning av befintliga rum, treetexklädsel och uppsnyggning, ytterligare ett gavelrum inredas på vinden, byggnaden förses med ny bro samt brädfodring, ny ladugård uppföras av timmer för 7 kor och 2 hästar jämte plats för behövlige smådjur, vari även inräknades det normala antal getter, som arrendatorn ville hålla. I samband med den nya ladugården kunde behövlige foderutrymmen samt helst också tröskloge arrenderas, varvid nuvarande logen kunde få nyttjas som redskapsbod. Även vedbod borde inrymmas i den nya byggnaden. Källaren borde repareras i behövlige delar och även härbret. Helst borde dock i nya ekonomibyggnaden rymmas jämväl spannmåls- och visthusbod, varvid gamla härbret kunde borttagas. Vattenförsörjningen borde ordnas genom ny brunn eller helst vattenledning, vilket sistnämnda med hänsyn till terrängen sanolikt låte sig väl göra.

2. Beträffande Norrånäs 1²⁵.

Åkerareals och djurbesättnings storlek tydde på att jordens skötsel vore tillfredsställande. Mangårdsbyggnaden uppgåves vara och vore uppenbarligen kall. Det vore alldeles tydligt att arrendatorn Norléns bostadsförhållanden icke vore goda. Ladugård, stall, härbre och lada vore gamla och i förfallet skick. Trösklogen vore brukbar. Fastighetens vattenförsörjning vore otillfredsställande och långa tider måste vattnet bäras från olika källor. — Förslag: Mangårdsbyggnaden borde förses med ordentlig sockel av betong, varmbonas tillfredsställande i befintliga rum och förses med ytterligare ett vindsrum. Efter treetexklädsel av samtliga rum skulle målning och tapetsering verkställas på sedvanligt sätt. Ny ladugård och stall till 7 kor och 2 hästar borde uppföras jämte behövlige foderutrymmen, plats för spannmål och förråd samt vedbod. I den nya ekonomibyggnaden skulle jämväl inrymmas tillräcklig plats för tröskning och halm, varvid nuvarande logen kunde brukas som redskapsbod. Vattenförsörjningen borde ordnas genom brunn eller på annat sätt.

Den 13 oktober 1944 beslöt jordbrukskommissionen efter att ha tagit del av

Sjölunds utlåtanden att med bolaget söka träffa överenskommelse om vanhävdens avhjälpande.

Sedan kommissionen den 20 december 1944 till bolaget översänt förslag till överenskommelser, vilka förslag överensstämde med vad Sjölund i sina utlåtanden funnit vara påkallat, anförde bolaget i skrivelse till kommissionen av den 30 december 1944: De arrendegårdar som vore i bolagets ägo hade bolaget med endast undantag för avsikt att behålla och om möjligt hålla i sådant skick att jordbruken bleve föredömliga i Ådalen. Så vore förhållandet jämväl med Norrånäs arrendegårdar. För den skull hade bolaget redan år 1939 begärt och år 1941 fått sammanläggning beviljad för fastigheterna Norrånäs 1²³ och Norrånäs 1²⁵. Den sammanlagda fastigheten utgjorde 52,4965 hektar. Bolagets fortsatta åtgärder å den sammanlagda fastigheten skulle vara dels att till Norlén utarrendera hela jordbruket, dels att bygga om bostadshus och ladugård så att de anpassades för denna nya driftsform och dels slutligen att åt Wallin och hans maka som undantag utan ersättning upplåta deras nuvarande boningshus. Denna plan möjliggjorde ett förhållandevis rationellt familj jordbruk samtidigt som den ene av de nuvarande arrendatorerna på sin ålderdom finge bo kvar i sin gamla bostad. Av hänsyn till Wallin, som trots sin ålder hittills varit ganska arbetsfö, hade bolaget icke velat forcera utvecklingen utan avvaktat en lämplig tidpunkt för omläggningen. Tråkigt nog vore byggnaderna icke i gott stånd men arrendatorerna, som haft kännedom om bolagets avsikter, hade insett det meningslösa med reparationer å rivningsfärdiga hus och därför hittills nöjt sig med provisoriet. I anledning av jordbrukskommissionens ingripande såge bolaget sig föranlåtet att realisera sina planer. På grund av svårigheten med byggnationer under rådande kristid skulle bolaget dock önska att längsta möjliga respittid beviljades detsamma. Under åberopande av det anförda hemställde bolaget att kommissionen medgäve, att endast ett fullständigt jordbruk anordnades å Norrånäs 1⁴² och att bolaget beviljades en tid av tre år för uppbyggnad av nödiga hus å denna gård. Under förutsättning av ordnat kulturbete vore bolaget villigt utföra följande arbeten. Mangårdsbyggnaden: Ytterligare ett gavelrum inreddes på vinden, varjämte byggnaden varmbonades med kramforsplatta och uppsnyggades samt snickerier utbyttes där så erfordrades. Uthus: Ny ladugård rymmande 10 kor, 2 hästar m. m. uppfördes jämte behövliga foderutrymmen, plats för spannmål, tröskning, halm och förråd samt vedbod. Vattenförsörjningen ordnades.

Vid sammanträde den 26 januari 1945 beslöt jordbrukskommissionen, som ansåg sig sakna anledning motsätta sig fastigheternas sammanslagning till en brukningsdel, uppdraga åt Sjölund att på grund av det förändrade läge, i vilket ärendet kommit genom frågan om de båda fastigheternas sammanslagning, verkställa ny utredning i ärendet särskilt vad beträffade behovet av byggnader å den nybildade fastigheten.

I ett den 11 juni 1945 dagtecknat yttrande anförde Sjölund: Wallin, som innehafte arrendet av Norrånäs 1²³ sedan år 1907, hade därunder enligt egen uppgift uppodlat en stor del av den till cirka 4,5 hektar uppgående åkerarealen. En son till Wallin önskade övertaga arrendet och vore för övrigt redan nu ägare till en del behövliga jordbruksredskap. Norlén, som haft Norrånäs 1²⁵ på arrende sedan år 1918, uppgåve sig ha verkställt omfattande odlingar å den nu till cirka 4,5 hektar uppgående arealen. Norlén vore villig arrendera de sammanlagda fastigheterna men sade sig icke ha gjort framställning om sådan sammanläggning. Rätt och billighet gentemot Wallin syntes kräva, att han finge kvarbo samt att sonen beredd möjlighet att övertaga arrendet eller erbjödes annat likvärdigt arrende, varvid torde uppmärksammas att Norrånäs 1²³ för närvarande vore i till synes god hävd. Även Norlén torde kunna erbjudas annat arrende, varvid Wallin finge arrendera både 1²³ och 1²⁵. Vad den föreslagna sammanläggningen beträffade — jordbrukskommissionen kunde förmodligen icke för-

hindra densamma — syntes bebyggelsen böra förbättras å Norrånäs 1²⁵, som erbjöde bättre tomtförhållanden. Ny ladugård borde uppföras för 12 bundna djur (10 mjölkkor och 2 ungdjur) med boxar för 2 hästar och föl samt övriga behövliga utrymmen för ved, spannmål, tröskning och halva höskörden. Nuvarande logen kunde användas till redskapsbod. Mangårdsbyggnaden borde förbättras eller ny sådan uppföras med minst 4 rum och kök samt utrymme för bakning, källare m. m. Gårdens vattenförsörjning borde ordnas genom brunn, helst i kombination med hydroforanläggning, såvida icke vattenledning med självtryck kunde anläggas.

Efter att ha tagit del av Sjölund's sistnämnda yttrande beslöt jordbrukskommissionen den 14 juni 1945 att vid sin förestående inspektionsresa besöka fastigheterna.

Vid nu företagen besiktning av de båda brukningsdelarna funno utredningsmännen en sammanslagning av dem visserligen vara att anse såsom ändamålsenlig. Det framhölls emellertid att Jonas Wallin kunde göra anspråk på optionsrätt till den förutvarande fastigheten Norrånäs 1²³.

Slutligen besöktes *Översel 3²⁰* i Resele socken. Fastigheten, som avstyckats år 1937 från *Översel 3³*, är belägen vid allmänna vägen öster om Ångermanälven samt omfattar cirka 13 hektar inrösningsjord, därav ej fullt 5 hektar åker, och 23 hektar skog. *Översel 3³* hade år 1922 förvärvats av förvaltaren P. H. Holmgren i Västby, vilken därefter genom köpekontrakt den 10 juli 1937 försålt *Översel 3²⁰* med samtliga stamfastighetens åbyggnader till nuvarande ägaren, Gunnar Karlsson. Åbyggnaderna utgöras av mangårdsbyggnad, sommarbyggnad, ladugård, stall, loge, vagnsbod, härbre och hölador.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Efter förordnande av jordbrukskommissionen hölls den 8 augusti 1935 syn jämlikt 5^a § i 1927 års uppsiktslag å *Översel 3³*. I syneinstrumentet antecknades bland annat följande: Enligt uppgift av Holmgren innehade han fastigheten huvudsakligen i avsikt att tillgodogöra sig skogsavkastningen. Fastigheten hade tidigare varit upplåten på arrende men sedan tre år saknades arrendator eller någon som bodde på stället. Med hänsyn till arealen åker och äng vore fastigheten av den omfattning att självständigt jordbruk kunde idkas å densamma. Åbyggnadernas tillstånd: Mangårdsbyggnaden vore tämligen stor och förefölle rätt välbehållen med undantag av vattentaket som vore bristfälligt och förstugubron, som vore rutten och nedfallen. Å sommarbyggnaden hade övre gaveln sjunkit ned, varjämte eldstadsmur och vattentak vore dåliga. Ladugården vore oanvändbar och i så dåligt skick att den ej kunde repareras. Stallet behövde ombyggas; den vidbyggda vedboden vore i användbart skick. Å härbret voro vindskive- och huvbräder dåliga liksom bron framför byggnaden. Logen vore nedsjunken och hade dåligt tak, varjämte överbyggnaden över körbryggan vore sned och skild från byggnaden i övrigt. Kornhässjan vore förfallen och oanvändbar. Vagnsboden ävensom sex hölador hade dåliga tak.

Synemännen ansågo egendomen vara utsatt för vanhävd och föreslogo beträffande åbyggnaderna åtskilliga arbeten och förbättringar, bland annat uppförande av ny stall- och ladugårdsbyggnad på sätt i orten vore brukligt, rymmande minst 3 hästspiltor, 10 kobås, plats för ungdjur samt foderutrymmen tillräckliga för höskörden å övre delen av hemmanet, allt för en kostnad av 8 450 kronor.

Genom handling den 25 oktober och den 6 december 1935 träffades mellan jordbrukskommissionen och Holmgren överenskommelse om åtgärder för avhjälpan av vanhävden å byggnaderna i enlighet med synemännens förslag, vilka åtgärder skulle vara fullbordade inom två år från den 1 november 1935.

Genom ovannämnda köpekontrakt försålde Holmgren fastigheten *Översel 3²⁰*

till Karlsson för en köpeskilling av 6 500 kronor och under villkor, bland andra, att Karlsson förbunde sig att avhjälpa den vanhävd, som enligt syneinstrumentet den 8 augusti 1935 åvilade fastigheten.

På talan av jordbrukskommissionen förpliktade Ångermanlands västra domsagas häradsrätt genom utslag den 25 september 1939 Holmgren att för avhjälpan av vanhävden å Översel 3²⁰ hava vid äventyr av vite före den 1 april 1941 låtit verkställa samtliga de arbeten och förbättringar, vilka i fråga om mangårdsbyggnad, stall- och ladugårdsbyggnad, härbre, vagnsbod, loge, hölador och 100 led hässjeverke angivits i den ovan omförmälda överenskommelsen av år 1935, dock med iakttagande dels att stall och ladugårdsbyggnaden icke behövde tilltagas större än för två hästar och sju kor dels ock att, därest samtliga uthusutrymmen sammanfördes i en gemensam nybyggnad, samtliga arbeten skulle, vid äventyr av vite, vara fullbordade sist den 1 oktober 1941.

I en den 4 september 1944 till länsstyrelsen inkommen skrivelse anhöll jordbrukskommissionen — med förmälan att Holmgren avlidit år 1943 och hans hustru år 1944 samt att beträffande fastighetens åbyggnader intet blivit åtgjort för vanhävdens avhjälpan — att makarna Holmgrens dödsbodelägare måtte åläggas utföra de åtgärder till vanhävdens avhjälpan som angäves i ovanberörda domstolsutslag.

Genom beslut den 9 juni 1945 ålade länsstyrelsen dödsbodelägarna efter makarna Holmgren att för hävande av å Översel 3²⁰ förefintlig vanhävd före den 1 november 1946 låta utföra de arbeten och förbättringar, som avsåges i häradsrättens förenämnda utslag med undantag av vad det avsåge hässjeverke, vid vite av 3 000 kronor för envar av dödsbodelägarna för underlåtenhet att ställa sig föreläggandet till efterrettelse.

Över länsstyrelsens beslut anförde dödsbodelägarna besvär under yrkande om anstånd med utförandet av föreskrivna arbeten till den 1 november 1947. Besvären äro ännu beroende på Kungl. Maj:ts prövning.¹

Vid utredningsmännens besök å fastigheten upplyste Karlsson: Han vore 36 år gammal och gift samt hade två barn i åldern fyra och ett år. Karlsson arrenderade av en faster Elina Persson en intilliggande fastighet av ungefär samma storlek som Översel 3²⁰ och dreve båda gårdarna i sambruk. Han bodde själv i mangårdsbyggnaden å Elina Perssons fastighet och inhyste djuren, 10 kor och 3 hästar, i ladugården och stallet å sistnämnda fastighet. Sedan Karlsson rustat upp mangårdsbyggnaden å Översel 3²⁰ för omkring 4,000 kronor, hade han hyrt ut byggnaden såsom bostad åt två arbetarfamiljer. Karlsson hade även låtit lägga grunden till en ny ladugård å sin egen fastighet samt hade tänkt riva logen där och uppföra ny logebyggnad. Han hade för avsikt att söka egnahemslån men det vore möjligt att nu alltför lång tid förflutit från köpet för att sådant lån skulle kunna beviljas. Den kuperade terrängen å fastigheten beredde vissa svårigheter vid skiftenas brukande.

I resorna den 24—27 september deltog samtliga utredningsmän utom herr Falk och i resorna den 28 och 29 september samtliga utredningsmän utom herrar Falk och Andersson i Tungelsta.

Den 24 september

studerades förhållandena vid vissa gårdar inom Södermanlands län. Under resan medföljde ordföranden i länets jordbrukskommission landstingsmannen E. A. Granath.

¹ Genom resolution den 25 januari 1946 fann Kungl. Maj:t gott på det sätt ändra länsstyrelsens ovanberörda beslut att den tid, då de i beslutet föreskrivna åtgärderna skulle vara utförda, bestämdes till den 1 november 1947.

Resan ställdes först till följande under Sjösa fideikommisssegendom lydande gårdar, belägna 6—15 km norr om Nyköping, nämligen Olstorp, Svansta, Hagnesta, Klippinge, Valsta, Gillinge och Brogetorp. Under denna del av resan medföljde förvaltaren vid Sjösa och Gärdesta fideikommisssegendorar Sven Truedson.

Det antecknades, att från jordbruksdepartementet till utredningsmännen för kändedom överlämnats en av Svärta sockens lokalavdelning av Riksförbundet Landsbygdens Folk den 25 juli 1944 dagteknad skrivelse till jordbrukskommissionen, i vilken avdelningen — under framhållande att innehavaren av Sjösa och Gärdesta fideikommisssegendorar i stället för att iståndsätta under fideikommissionen lydande arrendegårdar i orimlig proportion nedlagt desamma och insatt tillgängligt kapital i andra ovidkommande ändamål såsom startande av sågverksindustri, inköp av arbetarbostäder samt ombyggnad av bostäderna vid de nedlagda arrendegårdarna till bostäder åt skogs- och sågverksarbetare — påkallat jordbrukskommissionens ingripande.

Truedson upplyste: Till fideikommisssegendomarna Sjösa och Gärdesta hörde 3 000 tunnland åker och 9 000 tunnland skogsmark. Brukningsdelarnas antal vore omkring 70. Dessutom funnes ungefär 50 lägenheter, vilka vore upplåtna till arbetarbostäder. Huvudgården Sjösa vore för närvarande utarrenderad; arrendators kontrakt utlöpte år 1951 och fideikommissinnehavaren ämnade därefter själv övertaga brukandet av gården.

Utredningsmännen besökte först arrendegården *Olstorp*.

Olstorp 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal ligger i Helgona socken vid allmänna vägen Nyköping—Vagnhärad. Enligt uppgift i 1945 års taxeringslängd omfattar Olstorp 17 hektar åker, 0,4 hektar tomt och trädgård och 2 hektar ej kultiverad betesäng samt har åsatts ett taxeringsvärde av 19 200 kronor.

I R. L. F:s lokalavdelnings ovanberörda skrivelse anfördes beträffande Olstorp följande: Gården Olstorp om cirka 40 tunnland vore påtänkt att läggas till Hagnesta. Husen vore dåliga; dit hade tidigare lagts torpet Svanstalöt.

Truedson upplyste: Olstorp och torpet Svanstalöt arrenderades sedan år 1937 av Konrad Johansson, som tidigare varit arrendator på ett mindre ställe under fideikommisset. År 1941 hade nytt arrendeavtal slutits med Johansson och hade därvid syn hållits å fastigheterna. Enligt avtalet arrenderade Johansson 30 tunnland åker och 7 tunnland betesmark, vilken sistnämnda mark vore belägen inom Svärta socken. Arrendeavgiften utginge såsom mjölkarrende; jämkning av arrendeavgiften hade skett endast ett år. Johansson hade skött sig väl och fideikommissinnehavaren ville därför gärna behålla Johansson såsom arrendator. Huruvida fastigheterna fortfarande efter arrendetidens utgång skulle bestå såsom särskild brukningsenhet, önskade Truedson icke yttra sig om. Det hade emellertid redan bestämts att betesmarken om 7 tunnland skulle läggas under huvudgårdens bruk.

Vid utredningsmännens besiktning antecknades vidare: Fastigheten var elektrifierad. Åbyggnaderna utgjordes av boningshus, inrymmande två rum, samt fristående köksbyggnad, båda byggnaderna under tegeltak, ladugård med stall, loge och vagnslider. Boningshuset och köksbyggnaden, vilka saknade vattenledning, voro dåligt underhållna; i köksbyggnaden var taket otätt så att det regnade in. Logen, som var i dåligt skick, stöttades med bjälkar. Ekonomihuset i övrigt voro nödtorftigt underhållna. I ladugården fanns pumpinrättning, som stod i förbindelse med en källa på ett till gårdsområdet gränsande gårde. På gården föddes 2 hästar, 1 tjur, 8 kor och 3 kvigor.

Härefter besöktes *Svansta* i Helgona socken.

I Svärta sockens lokalavdelnings skrivelse anfördes följande: Till arrendegården Hagnesta hade lagts en gård i Svansta om cirka 60 tunnland. Vid denna gård vore ekonomibyggnaden rätt bra men boningshuset sämre. Det hade ifrågasatts att till Hagnesta lägga ytterligare en gård i Svansta om cirka 70 tunnland, till

vilken gård tidigare lagts torpet Svanstastugan. Ekonomihusen vore här sämre men bostaden bättre.

Enligt uppgift i 1945 års fastighetstaxeringslängd omfattar Svansta 1¹ om 1 mantal 33 hektar åker, 0,6 hektar tomt och trädgård och 1 hektar kultiverad betesäng samt har åsatts ett taxeringsvärde av 36 900 kronor. Svansta Mellangård 2¹ och 3¹ om vardera 1/2 mantal ha i taxeringslängden upptagits under rubriken »annan fastighet» med en sammanlagd areal av 30 ar och ett gemensamt taxeringsvärde av 10 000 kronor.

Truedson upplyste: Vid Svansta hade ursprungligen funnits tre gårdar Svansta nr 1, benämnd Södergård, samt Svansta Mellangård nr 2 och Svansta Mellangård nr 3. Södergården hade varit utarrenderad fram till den 14 mars 1945; arrendatorn som haft optionsrätt hade då frånträtt arrendet och hade enligt överenskommelse med fideikommissinnehavaren i stället övertagit en arrendegård under Gärdesta i Låstringe socken. Södergården brukades nu av godsförvaltningen. De båda övriga fastigheterna, som sedan lång tid tillbaka utgjort en brukningsenhet, hade från och med den 14 mars 1941 arrenderats av Gösta Pettersson, vilken tidigare innehaft ett mindre arrende under fideikommisset. Sedan Pettersson erbjudits att från och med den 14 mars 1944 övertaga den större gården Valsta på arrende och antagit detta erbjudande, hade jorden till Mellangården från samma tid lagts under Hagnesta. På Svansta Mellangård nr 2 hade för några år sedan uppförts en arbetarbostad, vilken emellertid strax efter uppförandet brunnit ned. Boningshusen å Svansta Mellangård nr 3 och Södergården hade nu restaurerats och skulle i fortsättningen användas såsom arbetarbostäder. Å godset vore stort behov av sådana bostäder; för närvarande finnes ej mindre än 30 fast anställda snickeriarbetare. Truedson ville icke bestrida, att under de sista åren större kostnader nedlagts på inredandet av arbetarbostäder än på underhållet av arrendatorsboställena, men detta vore enligt Truedsons uppfattning naturligt och berättigat med hänsyn till arbetarstammens storlek. — Att Södergården lagts under godsförvaltningen och ej utarrenderats berodde även därpå att förvaltningen velat »behärska situationen» dels på grund av de dåliga åbyggnaderna och dels på grund av svårigheten att få arrendatorerna att utföra för jordens brukning behövlig täckdikning.

Granath anförde: Det vore enligt Granaths mening synnerligen olämpligt att lägga Mellangårdarna i sambruk med Hagnesta. Ekonomihusen på Hagnesta vore anpassade efter en brukningsareal av 100 tunnland och ej för en areal av 250 tunnland, som brukningsenheten efter sammanslagningarna skulle innehålla. Den till Mellangårdarna hörande jorden borde återföras till Svansta, därvid en god ägoarrendering skulle erhållas. Om dessa gårdar utarrenderades såsom en enhet, skulle det säkerligen ej erbjuda någon svårighet för godsförvaltningen att med anlitan av dispensmöjligheterna i 2 kap. 68 § nyttjanderättslagen få byggnadsfrågan ordnad på ett tillfredsställande sätt. Husen vore för övrigt här ej sämre än på många andra gårdar under fideikommissen i fråga. Vad Truedson anförde om täckdikningssvårigheter såsom skäl för att Södergården lagts under eget bruk förtjänade ej avseende.

Utredningsmännen besågo därefter boningshusen å Svansta Mellangård nr 3 och Södergården. Byggnaderna som utgjordes av ryggåsstugor voro vid tillfället föremål för fullständig renovering. Boningshuset å den förra fastigheten inrymde två rum och kök. Tak av tegel pålades och vattenledning hade indragits i byggnaden. I byggnaden å Södergården höll man på att riva samtliga innerväggar för erhållande av lämpligare rumsindelning. Enligt Truedsons uppgift beräknades reparationskostnaderna å denna byggnad komma att uppgå till 6 000 kronor. Badrum skulle inredas.

Beträffande ekonomihusen i Svansta antecknades, att arrendatorn å Hagnesta använde en logbyggnad till förvaring av foder samt att i en stallbyggnad voro uppställda godsförvaltningen tillhöriga hästar, vilka brukades för skogskörslor

Härpå besöktes *Hagnesta* i Helgona socken.

I Svärta lokalavdelnings skrivelse till jordbrukskommissionen uppgavs beträffande Hagnesta: Vid Hagnesta hade sammanlagts en gård om cirka 60 tunnland, tre om cirka 30 tunnland vardera samt torpen Nystugan, Bergtorp och Hörningstugan på 10—20 tunnland. Denna sammanslagning hade påbörjats av den föregående förvaltningen, som byggt ekonomihus, och hade fullföljts av den nuvarande som byggt mangårdsbyggnad för ryktesvis 40 000 kronor samt reparerat och ombyggt bostäderna vid tre av gårdarna till arbetarbostäder.

Enligt 1945 års fastighetstaxeringslängd för Helgona socken omfatta fastigheterna Hagnesta 1¹ om 1 mantal, Hagnesta 2¹ (Lillgården) om 1/2 mantal och Hagnesta 3¹ (Mellangården) om 3/4 mantal tillsammans 125 hektar åker, 2 hektar tomt och trädgård och 3 hektar ej kultiverad betesäng. Det gemensamma taxeringsvärdet är 139 900 kronor (nästföregående års taxeringsvärden voro respektive 31 400 kronor, 18 600 kronor och 23 000 kronor). I den uppgivna arealen ingår uppenbarligen jorden till Mellangårdarna i Svansta.

Det antecknades, att åbyggnaderna utgjordes av boningshus samt ladugård, stall och loge, sammanbyggda i en brädfodrad långa under tak av eternit, arbetarbostäder och övriga sedvanliga uthus. I ladugården fanns plats för 52 klavbundna djur. Byggnaderna befunno sig i gott stånd.

Arrendatorn Erik Eriksson, som anträffades på gården, upplyste: Han arrenderade Hagnestagårdarna sedan tre år tillbaka och sedan ett år även Svansta Mellangård nr 2 och nr 3. Arrendetiden utginge den 14 mars 1951. Eriksson brukade i allt 250 tunnland, varav 36 tunnland kulturbeten. Arrendeavgiften utgjorde 7 000—8 000 kronor årligen. Eriksson hade låtit täckdika omkring tre fjärdedelar av den arrenderade arealen. Ladugårds-, stall- och loglängan hade uppförts under åren 1941—1943. Besättningen utgjordes för närvarande av 6 hästar och 32 mjölkkor samt ungdjur. Emellertid vore det meningen att omändra stallet till ungdjursladugård, därvid stall i stället skulle inredas i en äldre byggnad, som låge på ett par hundra meters avstånd från ladugården. Nytt boningshus för arrendatorn, innehållande 7 rum och kök, hade uppförts och blivit färdigt för inflyttning år 1943. Tre arbetarbostäder hade redan färdigställts medan två ännu vore under arbete. Den normala arbetsstyrkan å gården utgjorde fem man utom ladugårdsskötaren.

Granath framhöll det olämpliga i att, såsom Eriksson sagt vore meningen, stallet flyttades från ladugårds- och loglängan, vilket skulle medföra att foder till hästarna finge transporteras lång väg. Att ladugården behöfve utvidgas utgjorde belägg för riktigheten av Granaths uttalanden, att den nuvarande bruksenheten Hagnesta vore för stor i förhållande till ekonomihuset därstädes.

Härefter besöktes *Klippinge* i Svärta socken.

I Svärta lokalavdelnings ovannämnda skrivelse anmärktes beträffande denna fastighet: Boningshuset vore nybyggt av den föregående förvaltningen liksom ekonomihuset, som dock vore för litet. Tillbyggnad hade ifrågasatts. Hit hade sedan lång tid tillbaka lagts torpet Lötstugan och av den nuvarande förvaltningen ett större torp Håkanbol, där boningshuset användes till arbetarbostad.

Enligt 1945 års fastighetstaxeringslängd omfattar Klippinge 1¹ om 1/3 mantal jämte Lötstugan 25 hektar åker, 0,2 hektar tomt och trädgård, 4 hektar kultiverad betesäng och 4 hektar annan betesäng. Taxeringsvärdet uppgår till 29 700 kronor.

Truedson upplyste, att arrendatorn å Klippinge Harry Gustafsson enligt kontraktet arrenderade 45 tunnland åker och 20 tunnland betesmark.

Det antecknades, att åbyggnaderna utgjordes av boningshus om tre rum och kök, ladugård, stall och loge. Logen var i synnerligen dåligt skick. Å fastigheten var under uppförande en större ekonomibyggnad, till vilken en del av takstolen just rests.

Truedson anförde: Godsförvaltningen läte å fastigheten uppföra en byggnad av 40 m längd och 13,5 m bredd, vilken byggnad skulle inrymma stall, ladugård, loge och vagnslider. I stall och ladugård skulle finnas plats för 3 hästar och 20 mjölkkor. Kostnaden för nybygget beräknades uppgå till 20 000 kronor. Den del av byggnaden, som skulle inrymma logen, komme att bli färdig redan innevarande höst. Det vore icke meningen, att arrendeavgiften skulle undergå någon höjning med anledning av nybyggnaden. Boningshuset vore uppfört under åren 1939—1940.

Arrendatorn Gustafsson, som anträffades, uppgav: Håkanbol om 13—14 tunnland hade tidigare utgjort särskild brukningsenhet. Gustafsson hade från och med den 14 mars 1941 arrenderat Klippinge och jorden till Håkanbol på tioårigt kontrakt.

Truedson upplyste, att byggnaderna å Håkanbol i sitt nuvarande skick ej vore beboeliga samt att de skulle repareras och därefter användas av godsförvaltningen såsom bostäder för skogsarbetare.

Gustafsson uppgav: Å gården föddes för närvarande 4 hästar och 18 nötkreatur. Dessutom finnes å gården en traktor. Arrendeavgiften utginge i form av mjölkarrende med 22 liter om dagen. Gustafsson erhöle bränsle antingen fritt efter utsyning i skogen eller ock mot ersättning för huggning och körning från godsets vedupplag.

Härefter besöktes *Valsta* i Svärta socken.

I Svärta lokalavdelnings skrivelse anfördes härom: Den föregående arrendatorn av de sammanslagna gårdarna i Valsta hade flyttat våren 1944 bland annat av den anledningen att han ej fått vissa reparationer utförda. Arbetarbostäderna hade senare under året delvis reparerats. Ekonomihuset hade nybyggt av den föregående förvaltningen efter en brand för några år sedan. Boningshuset, byggt omkring år 1906, vore kallt och naturligtvis omodernt.

Enligt 1945 års fastighetstaxeringslängd utgöra fastigheterna Valsta 1¹, Valsta 2¹ och Nählberga 1¹ envar om 1 mantal en brukningsenhet med en sammanlagd areal av 60 hektar åker, 0,7 hektar tomt och trädgård och 2,5 hektar ej kultiverad betesäng. Fastigheterna ha år 1945 åsatts ett gemensamt taxeringsvärde av 63 700 kronor.

Truedson upplyste, att Valstagårdarna brukats såsom en enhet under de sista trettio åren.

Det antecknades, att boningshuset och ladugården nyligen undergått reparation.

Från Valsta fortsattes färden till *Gillinge* i Svärta socken.

I Svärta lokalavdelnings skrivelse anmärktes beträffande *Gillinge*: Ekonomihuset på gården vore färdigt att ramlå omkull men kunde förbättras med små medel om det skedde snart. Boningshuset vore uråldrigt. Vatten finge bäras lång väg. Ingen ordentlig brunn finnes. Här hotade förvaltningen med att lägga ned gården.

Enligt 1945 års fastighetstaxeringslängd omfattar *Gillinge* 1¹ om 1/2 mantal en areal av 24 hektar åker, 0,4 hektar tomt och trädgård och 2 hektar ej kultiverad betesäng. Gården har åsatts ett taxeringsvärde av 27 300 kronor.

Arrendatorn å gården, Hjalmar Andersson, som anträffades, uppgav: Han hade arrenderat fastigheten sedan år 1931; löpande arrendetid utginge den 14 mars 1951. Fastigheten hade tidigare under åtskilliga år innehafts på arrende av släktingar till Anderssons hustru. Arrendeavgiften utginge i form av mjölkarrende med 7 800 liter om året; någon jämkning av arrendeavgiften hade icke ägt rum under de sista åren.

Truedson upplyste, att jämkning i samtliga mjölkarrenden skett för arrendeåret 1941—1942 i så måtto att arrendatorerna återfått ett belopp, motsvarande två tredjedelar av prisstegringen å mjölken.

Andersson uppgav, att å gården nu föddes 4 hästar, 2 föl, 12 kor och 5 kvigor.

Vid besiktning av boningshuset antecknades, att detta, som var försett med elektrisk belysning, innehöll ett rum och ett stort kök, att i rummet fanns eldstad men att detsamma var dåligt värmeisolerat och uppenbarligen mycket kallt under vintern, att i taket i rummet funnos stora fuktfläckar samt att vattenledning saknades.

Truedson anförde: Det åläge enligt arrendekontraktet arrendatorn att själv underhålla byggnaderna. Från godsförvaltningens sida kunde intet åtgöras för att försätta bostaden i bättre skick förrän löpande arrendeperiod utgått. Godsförvaltningen måste i första hand se till att ordna bostäder för de vid godset anställda hantverkarna.

Andersson genmålde: Då Andersson år 1941 fått arrendet förnyat, hade den dåvarande godsförvaltningen muntligen lovat att boningshuset skulle repareras och att vattenledning skulle indragas i huset. Löftena hade icke infriats och då Andersson påmint nuvarande godsförvaltningen om desamma, hade han bryskt avvisats. Eftersom en å gården befintlig brunn, som stode i förbindelse med en pumpanordning i ladugården, sinat, hade Andersson själv låtit gräva en brunn omkring 115 m från ladugården. Även denna brunn sinade vissa tider om året, varvid Andersson måste köra och hämta vatten från ett gammalt gruvhål i trakten. Vatten till husbehov hämtades i spannar från en brunn, som vore belägen omkring 150 m från boningshuset nedanför en sluttning. Särskilt vintertid erbjöde vattenanskaffningen till gården stora svårigheter. — Truedson hade vid något tillfälle uppgivit, att jorden till Gillinge skulle, då Anderssons arrendetid utlöpte, läggas till den angränsande fastigheten Klippinge, där ett större ekonomihus vore under uppförande. Såsom förhållandena nu vore å Gillinge, vore det troligt, att Andersson bleve nödsakad att frånträda arrendet år 1951.

Slutligen besöktes *Brogetorp (Brobystugan)* i Svärta socken.

I Svärta lokalavdelnings ovanberörda skrivelse anfördes beträffande denna fastighet: Ekonomihuset å fastigheten vore rätt bra men boningshuset hade utdömts av hälsovårdsnämnden, som vid vite ålagt förvaltningen att nybygga eller grundligt reparera. Förvaltningen ville nästan tvinga arrendatorn att arrendera även fastigheten Mjällsund och flytta dit, vilket arrendatorn dock ej gått med på, eftersom åkern då komme att ligga mycket spridd.

Enligt 1945 års fastighetstaxeringslängd omfattar Brogetorp ¹ om $\frac{1}{8}$ mantal 15 hektar åker och 0,2 hektar tomt och trädgård. Taxeringsvärdet är 15 100 kronor.

Det antecknades, att fastigheten ej var elektrifierad, samt att boningshuset, som innehöll ett rum och kök å nedre botten och ett vindsrum, var i förfallet skick med upprutna väggarbräder.

Arrendatorns, Bertil Sten, hustru, med vilken utredningsmännen sammanträdde, uppgav att hennes man arrenderade fastigheten sedan 8 år tillbaka och att fastigheten dessförinnan varit i hustruns släkt en följd av år.

Truedson lämnade följande upplysningar: Brobystugan omfattade ursprungligen 29 tunnland åker, vartill emellertid lagts omkring 6 tunnland jord från ett angränsande skogsköarboställe. Boningshuset, som vore uppfört år 1920 av nuvarande arrendatorns svärfader, hade vid syn år 1941 påsynats brister, vilkas avhjälpande enligt synemännens uppskattning beräknats kosta 370 kronor. Hälsovårdsnämnden hade nu utdömt byggnaden och vid vite av 700 kronor förbjudit godsförvaltningen att efter den 1 juli 1945 använda densamma som bostad. Godsförvaltningen hade för avsikt att med det snaraste uppföra nytt boningshus å fastigheten. Emellertid hade arbetet därmed måst uppskjutas på grund av den år 1945 inträdda metallarbetarstrejken. Sten hade därför tills vidare bott kvar å fastigheten men skulle den 1 november 1945 tillfälligt inflytta i en bostad, som vore belägen vid Oxlöt 700—800 m från byggnaderna å Brobystugan. Sistnämnda bostad vore nyrenoverad med avlopp och elektrisk belysning. Hälsovårdsnämnden

hade dock påkallat utdömande av vitet och målet härom skulle den 25 september 1945 förekomma inför häradsrätten. Komme vitet att utdömas, skulle ett så mycket mindre belopp stå till förfogande för reparationer.

Sedan besöket å Sjösa fideikommisssegendom därmed avslutats, fortsattes färden till fastigheten *Lökatorp* om $\frac{1}{4}$ mantal i Floda socken. Denna fastighet, som omfattar cirka 20 hektar åker, 20 hektar skog samt några hektar hagmarker, förvärvades år 1933 av Matilda Eriksson från hennes broder Karl-Axel Erikssons konkursbo. Fastigheten har sedan 1700-talet gått i arv i syskonen Erikssons släkt. Under åren 1939—1944 var jorden utarrenderad till det angränsande Ökna säteri. Sedan våren 1944 skötes jordbruket av syskonen Eriksson, av vilka Karl-Axel Eriksson är född år 1875 och Matilda Eriksson år 1873. En estländsk familj är för närvarande bosatt å gården och biträder vid jordbruksdriften.

Äbyggnaderna utgöras av mangårdsbyggnad inrymmande två rum och kök, arbetarbostad, ladugård av timmer delvis på stensockel jämte lada av stolpresning och bräder sammanbyggda i en länga under tak av tegel samt loge av timmer under tegeltak. Å gården föddes 2 hästar och 9 mjölkkor.

Granath uppgav, att sedan polisundersökning verkställdes den 31 juli 1945 med anledning av påstådd vanvård av djuren å fastigheten, anmälan för någon tid sedan inkommit till jordbrukskommissionen att vanhävd föreläge å såväl byggnader som jord men att ännu icke något blivit åtgjort i saken från jordbrukskommissionens sida.

Från den över polisundersökningen upprättade rapporten, som fanns tillgänglig för utredningsmännen, antecknades: Ladugården kunde betecknas såsom fullständigt förfallen. Trävirket i timmerväggarna vore på sina ställen murket. De tre nedersta timmerstockarna på nordvästra långsidan vore så murkna, att dagsljuset delvis trängde igenom och man utan svårighet kunde köra foten rätt igenom väggen. Sannolikt hade — då någon ordentlig gödselstad icke finnes — gödselhögarna lagts upp emot väggen, därvid trävirket angripits av röta. I ladugården finnes sex små fönster, av vilka fyra vore försedda med glas. De övriga fönstren vore förspikade med några ribbor, vilka vore så glest anbringade att något skydd mot väder och vind icke kunde ernås. Något glas syntes icke ha funnits i dessa fönster på avsevärd tid, i varje fall ej under sistliden vinter. Ladugårdens inre företedde ett så gott som obeskrivligt kaos av ruttna brädstumpar, trågaller, lådor, halm och gödsel. Därinne finnes ej något golv med undantag av en söndrig, cirka två meter bred gång mellan de ursprungliga spiltorna och båsen. Spilt- och båsbottnarna utgjordes av jord och gödsel samt några kvarliggande timmerbalkar, vilka sannolikt en gång burit upp golvet. I båsen och spiltorna finnes stora gropar som antagligen sparkats upp av djuren. Av foderbordet återstode allenast några rester i form av brädstumpar och annat bråte. Ladugården vore endast delvis försedd med innertak, till följd varav på skullen liggande hö och halm hängde ned i ladugården. I övrigt vore det inre av ladugården bemängt med gammal gödsel och någon rengöring syntes icke ha företagits där på avsevärd tid. Ingångsdörrarna vore murkna och saknade låsanordningar. Dörrarna hölles tillslutna genom att bräder stöttades mot dem. Ladugården, som saknade vattenledning, vore mörk och illaluktande. — Ladan saknade dörrar på såväl fram- som baksidan och vore även i övrigt i bristfälligt skick. — Även logen vore synnerligen bristfällig. Dörrarna hängde på sned och vore inte stängbara, då envar av dem fasthölles av endast ett gångjärn. — Gården gäve i övrigt intryck av fullständigt förfall och vanskötsel. Stora delar av åkerarealen syntes ej ha plöjts hösten 1944 och ännu mindre odlats. Större delen av höskörden vore obärgad och höet hade börjat svartna i hässjorna. Trädan med några planlöst upplöjda fåror vore igenvuxen med tistel och annat ogräs. Brödsäd syntes icke odlas på gården.

Vid utredningsmännens besök antecknades: Gården var icke elektrifierad. I boningshuset saknades vattenledning. Underhållet av ekonomihuset var i högsta grad eftersatt. Vad i polisrapporten anförts beträffande husens förfallna tillstånd kunde knappast anses överdrivet. Ladugården, som även inrymde häststall, var synnerligen mörk, otät och dragig. Dock kunde det förmärkas, att åtgärder börjat vidtagas för avhjälpande av de svåraste bristerna. Sålunda hade ladugårdsgolvet brutits upp och en del sten och skärv lagts såsom grund till ett nytt golv. Emellertid syntes det uppenbart, att arbetet å golvet med den takt, i vilken det hitintills bedrivits, icke skulle bliva färdigt till den tid, då djuren behöfve komma under tak. Djuren, som gingo på bete å ett i närheten av byggnaderna beläget skifte, föreföllo att vara vid gott hull.

Karl-Axel Eriksson, som påträffades å gården, uppgav, att han ämnade lägga cementgolv i ladugården och att detta arbete säkert skulle medhinnas före vintern.

Granath anförde: Åtgärder måste omedelbart vidtagas så att ladugårdsgolvet bleve färdigt och ladugården kunde hysa djuren, när frostnätterna inträdde. Granath ämnade vidtala någon av länets jordbrukskonsulenter att biträda med tillsynen över att nämnda arbete med det snaraste bleve utfört. Jordbrukskommissionen finge därefter överväga vilka ytterligare åtgärder som kunde anses erforderliga till avhjälpande av den å fastigheten rådande vanhävden.

Den 25 september

besökte utredningsmännen i sällskap med ordföranden i Örebro läns jordbrukskommission, godsägaren Nils Kierkegaard, egendomen Frösvidal i Kils socken, belägen omkring 18 km nordväst om Örebro. Egendomen, som omfattar omkring 450 tunnland åker och 900 tunnland skogsmark, tillhör sedan år 1901 Efraim Odell. Under besöket å egendomen åtföljdes utredningsmännen av den där anställda inspektoren Eric Wennström.

Åbyggnaderna utgöras av en herrgårdsliknande mangårdsbyggnad med två flyglar, ladugård, stall, loge, kraftstation, kvarnbyggnad, arbetarbostäder och övriga sedvanliga uthus.

Av handlingar, som funnos tillgängliga, inhämtades:

Vid besiktning den 8 oktober 1943 å egendomen fann jordbrukskommissionen, att havregrödan å stora arealer ännu icke blivit inkörd eller uppstackad samt att grödan ifråga därigenom blivit till avsevärd del skadad. Jordbrukskommissionen beslöt anmoda Odell att vidtaga alla till buds stående medel för att snarast möjligt få havregrödan inbärgad.

Efter framställning av jordbrukskommissionen förordnade länsstyrelsen den 2 november 1943 att syn jämlikt vanhävdslagen skulle hållas å egendomen.

Sådan syn hölls därefter den 9 november 1943. I syneprotokollet, dagtecknat den 19 november 1943, antecknades till en början vissa av Odell lämnade uppgifter, däribland följande: Stall funnes av äldre datum med plats för ett 20-tal hästar. En ladugård vore nyuppförd för 150 djur utom kalvar. En del av ladugården (vinkelbyggnad) vore ännu ej fullt inredd. Över ladugården funnes rymlig skulle med hiss. En loge med 10 × 40 kvm:s golvyta och 10 m:s höjd till takfot, vilken loge varit försedd med dubbelhiss och sluttande plan för direkttröskning, hade uppförts år 1941. Logen ifråga hade blåst ned i mars 1943 och blivit fullständigt förstörd. Förslag till uppförande av en ny loge på den förutvarandes plats föreläge färdigt, men på grund av omöjligheten att anskaffa byggnadsfolk hade arbetet ej kunnat igångsättas. Därjämte funnes övriga erforderliga ekonomihus samt en del äldre byggnader, bland annat en vid ån liggande loge med körbana. För skördens inbärgande hade sistnämnda loge, redskaphus, skullar och diverse andra byggnader tagits i anspråk, vilket i hög grad inverkat hindrande på skörde-

arbetet. — På grund av dålig väderlek och brist på arbetskraft hade en del av havreskörden gått till spillo på fältet.

Om de till egendomen hörande torpen lämnade Odell vid synen följande upplysningar:

Bäckatorp om cirka 8 hektar åker, beläget omkring 1,5 km från gården, hade nedlagts för omkring 25 år sedan, varefter åkerjorden ingått i egendomens brukade mark. Bostaden vore uthyrd till sommarbostad. Övriga hus användes för gårdens behov.

Bäckhammarn, två intill varandra belägna torp, vardera om 4 hektar åker, på 1,2 km avstånd från gården, hade nedlagts för omkring 12 år sedan, varefter åkermarken i huvudsak använts till kulturbete för egendomens behov. Ett område om 2,5 hektar innehades av gårdens maskinist. Av bostäderna vore en uthyrd till en arbetare i orten och en till sommarbostad. Uthusen, som vore gamla och bristfälliga, komme att nedrivs.

Dalbotorp om 3 hektar, beläget 0,8 km från gården, hade nedlagts för omkring åtta år sedan, då åkern inlagts till kulturbete för egendomens behov. Bostaden vore uthyrd till snickare vid gården. Övriga hus användes vid förefallande behov.

Tallhöjden om 5 hektar, beläget 1,5 km från gården, hade nedlagts för två år sedan. Åkern användes till kulturbete för egendomens behov. Bostaden vore uthyrd till sommarbostad och övriga hus komme att rivas i den mån de ej behövdes för gårdens behov.

Rådalen om 6 hektar åker, beläget 1,5 km från gården, hade nedlagts för två år sedan, varefter åkern använts som betesvall för gårdens behov. Bostaden vore uthyrd till sommarbostad och uthusen, som vore gamla och bristfälliga, komme framdeles att rivas.

Källhult om 6 hektar åker, beläget 1,5 km från gården, innehades av torpare, som dels betalade arrende och dels arbetade vid gården. I sistnämnda avseende föreläge ej bestämd dagsverksskyldighet med visst antal dagar i veckan, utan innehavaren ägde själv bestämma detta. Såväl arrendeavgift som ersättning för arbete vid gården utginge enligt gällande avtal med vederbörande fackorganisation. Torparen hade uppsagts till avflyttning våren 1943 men hade ännu ej avflyttat. Efter torparens avflyttning komme torpet att nedläggas och åkern att användas som kulturbete för gårdens behov.

Kvarntorp om 2,5 hektar, beläget 1,8 km från gården, innehades av en torpare på samma villkor, som gällde beträffande Källhult. — Vid samtliga nedlagda torp hade innehavarna antingen avlidit eller avflyttat till inköpta gårdar. Torpen hade i regel innehafts under lång tid, omkring 20 år.

Utgården *Tomasboda* vore belägen 5 km ej körbar väg från Frösvidal. Körvägen dit torde utgöra minst en mil. Tomasboda omfattade två fastigheter, varav dock endast den ena vore bebyggd. Åkerarealen utgjorde sammanlagt cirka 7,5 hektar och denna hade sedan 15 år tillbaka använts som bete för ungdjur från Frösvidal. Med anledning av ökad betesareal vid Frösvidal och minskad besättning hade betet vid Tomasboda ej behövt tagas i anspråk år 1943. Betet och gräskörden hade utbudits till salu, men någon köpare hade ej anmält sig. Bostaden vore uthyrd till föreningen Kilbergsstugan.

Vid synen konstaterade synemännen bland annat följande: Den kullblåsta logen vore undanskaffad, men några åtgärder för uppförande av ny loge hade ej vidtagits på platsen. För skördens inbärgande hade alla tillgängliga utrymmen såsom en äldre loge, redskapshus, skullar m. m. tagits i anspråk; i flertalet av dessa utrymmen kunde säden endast intagas genom port eller lucköppning och vidarebefordras genom lämpning från man till man, vilket givetvis i hög grad fördröjt bärgningen. Genom redskapshusets användande som sädesupplag saknades förvaringsplats för större delen av åkerbruksredskapen, som låge under bar himmel. Den inbärgade, ännu ej tröskade havren vore till en del av mycket dålig beskaf-

fenhet med hög fuktighetshalt; den havre som tröskats visade sig vara av god kvalitet. Åkerjorden vore med frånseende av den försenade höstplöjningen och eftersatt trädesbruk i god kultur. Vid besiktning av torpen Bäckhammar, Dalbotorp, Tallhöjden, Rådalen och Källhult hade befunnits, att uthusen på de flesta ställen vore gamla och bristfälliga. Åkern utgjordes i regel av oregelbundna, ofta långsmala skiften, vilka lämpade sig bättre för kulturbeten än för öppet bruk.

Sammanfattningsvis anförde synemännen bland annat: Grundorsaken till de otillfredsställande driftsförhållandena vore, vad gällde själva lantbruket, otillräcklig arbetspersonal. Med hänsyn till att i samband med torpens nedläggande och torpjordens användande till kulturbete för gårdens behov viss hittills för bete använd åkerjord vid gården komme att frigöras för annan växtodling ökades behovet av arbetskraft. Samtidigt minskades också tillgången på extra hjälp. Här till komme att förestående tämligen omfattande byggnadsarbeten, bland annat uppförandet av en ny loge, i viss mån ökade behovet av arbetskraft. Den fast anställda jordbrukspersonalen borde enligt synemännens mening utökas till den storlek, som erfordrades för de olika arbetenas utförande inom behörig tid. Åtgärder borde vidare snarast vidtagas för uppförande av en ny loge. Den omedelbart mest trängande åtgärden vore dock forcering av höstplöjningen.

Vid sammanträde den 7 december 1943 förklarade jordbrukskommissionen — sedan Odell infunnit sig vid sammanträdet men icke befunnits villig att uppgöra förslag till överenskommelse angående åtgärder för avhjälpande av anmärkta brister beträffande egendomens skötsel — att å de Odell tillhöriga jordbruken vanhävd måste anses föreligga, alldenstund förutsättningar icke förefunnits för ett tillfredsställande tillvaratagande av jordens avkastning och åtgärder icke vidtagits i erforderlig omfattning för säkerställande av jordens avkastningsförmåga i fortsättningen.

I skrivelse till Odell av den 7 december 1943 föreslog jordbrukskommissionen, att överenskommelse skulle träffas om att Odell vidtage följande åtgärder: För skötsel av egendomens jordbruk skulle anställas ytterligare personal så att den 24 april 1944 funnes, utom erforderlig ladugårdspersonal, anställda rättare, kördrängar m. fl. motsvarande sammanlagt minst tio heltidsanställda. — Under förutsättning att, såsom nu vore förhållandet, endast en gengastraktor vore i bruk skulle åtgärder vidtagas så att före den 1 april 1944 dragkraft funnes disponibel motsvarande minst fyra par fullgoda arbetshästar. — Den åkerareal, som i cirkulation utgjordes av 1943 års träda, skulle före den 1 juni 1944 vara upplöjd, brukad, gödslad, besädd respektive insädd. Enligt syneinstrumentet vore alltså omkring 30 hektar oplöjda, vadan plöjning härav borde verkställas vid första lägliga tillfälle. — Till torpen hörande åker skulle iordningställas och gödslas samt, om cirkulationsbruk icke vore lämpligt, igensås med betesgräsfrö. Dessa åtgärder skulle vara verkställda före utgången av augusti 1945. — Nöjaktiga reparationer av arbetarbostäderna för den ovan omnämnda arbetsstyrkan och enligt hälsovårdsstadgans föreskrifter skulle vara utförda före den 24 april 1944. — Logbyggnad för bärning av i första rummet sädesgrödan skulle finnas uppförd den 15 augusti 1944. — För underlåtenhet att fullgöra i ovannämnda sex punkter angivna åtgärder skulle fastställas vite till ett belopp av 500 kronor.

Sedan Odell i skrivelse till jordbrukskommissionen förklarat sig icke vilja träda i förhandling med kommissionen rörande avhjälpandet av anmärkta brister samt bestritt, att vanhävd föreläge å egendomen, hemställde kommissionen i skrivelse den 27 januari 1944, att länsstyrelsen enligt 9 § i 1942 års vanhävdslag måtte förordna att av kommissionen föreslagna åtgärder för säkerställande av sädd och skörd å Frösvidal skulle verkställas genom kommissionens försorg.

I framställning till länsstyrelsen av den 8 mars 1944 anhöll jordbrukskommissionen att med nämnda förordnande måtte anstå, och förklarade länsstyrelsen genom resolution den 14 mars 1944 ärendet vilande.

I skrivelse till länsstyrelsen av den 3 juni 1944 hemställde jordbrukskommissionen — under förmålan att ytterligare arbetskraft behövdes för egendomens skötsel ävensom att en skördeträska borde anskaffas för stråsädesskörden — att för nämnda ändamål erforderliga åtgärder finge verkställas genom kommissionens försorg.

Genom resolution den 17 juni 1944 förordnade länsstyrelsen att för säkerställande av sådd och skörd å Frösvidal nödig åtgärd skulle vidtagas genom jordbrukskommissionens försorg.

Odell anförde besvär över länsstyrelsens resolution.

Genom resolution den 17 november 1944 fann Kungl. Maj:t — då det icke visats att för säkerställande av sådd eller skörd å Frösvidal åtgärd från jordbrukskommissionens sida varit oundgängligen nödvändig — gott att, med upphävande av länsstyrelsens resolution, förklara jordbrukskommissionens i målet förda talan icke kunna bifallas.

Vidare antecknades, att ledamoten av riksdagens andra kammare Lars Lindahl i en vid 1944 års riksdag väckt motion, i vilken han hemställt om snabb utredning för erhållande av en effektiv lag om åtgärder mot vanhävd av jordbruk, anförd bland annat följande: I Örebro län finnes ett storjordbruk, vilket missköttes på det mest skandalösa sätt. Gården, som hade alla förutsättningar att stå som mönsterjordbruk, hade av ägaren sänkts ner i uppenbar vanhävd. Här finnes omkring 450 tunnland öppen bördig jord och omkring 1 000 tunnland värdefull skogsmark. Här finnes såg, kvarn och vattenkraft och alltså alla möjligheter till rationell jordbruksdrift. Men förfallet framträdde överallt. Logar, som blåste omkull, finge ligga som de låge och säden finge ruttna ute på fälten. Över torpställena toge vildmarken så småningom överhand, sedan ägaren lyckats driva torparna på flykten.

Det har upplysts, att med den omnämnda motionen avsetts förhållandena å Frösvidal.

Efter hemställan av andra lagutskottet, till vilket motionen remitterats, beslöt riksdagen — under hänvisning till den pågående utredningen angående ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk — att motionen ej skulle föranleda någon riksdagens åtgärd.

Vid utredningsmännens besök å Frösvidal upplyste Wennström: Den gamla nötkreatursbesättningen hade försålts och en ny reaktionsfri besättning hade inköpts. För närvarande finnes å egendomen 45 nötkreatur, därav 25 mjölkkor, och 14 hästar, varav två av ardenerras och återstoden varmblod. För jordbruksdriften finnes dessutom två traktorer, av vilka den ena vore försedd med gengasaggregat. Å egendomen vore nu anställda nio arbetare, inberäknat ladugårdsskötare. All säd vore för närvarande inkörd med undantag av havre på omkring 15 tunnland, vilken havre hade skurits. Under året hade vårplöjts 120 tunnland och höstsäd sätts på 65 tunnland.

Vid besiktning av ekonomihusen antecknades: Den i vinkelbyggnaden inrymda delen av ladugården höll på att omändras till stall med plats för 16 spiltor och 4 fölboxar. I den återstående delen av ladugården fanns plats för 70 nötkreatur. Logeutrymmena vore otillräckliga för gårdens behov. Emellertid upplystes, att en ny loglänga skulle uppföras på den plats, där den omkullblåsta längan tidigare stått, och att den nya längan skulle bliva två meter längre än den förutvarande.

Wennström upplyste vidare, att jorden å fem torp lagts till bete under huvudgården, medan två torp fortfarande vore utarrenderade.

Utredningsmännen besökte härefter följande torp:

1. *Källhult*. Arrendatorn av detta torp Bergman, som påträffades å fastigheten, upplyste: Han vore 45 år gammal och gift samt hade fem barn. Före Bergman hade såväl hans fader som hans farfader arrenderat stället. Bergman hade

tillträtt arrendet år 1927. Han ägde icke något skriftligt arrendeavtal, då Odell vägrat att utfärda sådant. Det hade varit tal om att vräka Bergman från fastigheten år 1944. För fastigheten, som omfattade 12 tunnland odlad jord, erlade Bergman ett arrende av 600 kronor årligen. Å gården föddes för närvarande en kronohäst, 5 kor och 4 får.

Det antecknades, att åbyggnaderna utgjordes av mangårdsbyggnad av bräder under tak av tegel, undantagsstuga, ladugård med plats för 5 kor och loge i en länga under tak av spån samt stall med 2 spiltor och vagnsskjul likaledes under spåntak.

Beträffande byggnaderna antecknades vidare: Å boningshuset, som innehöll ett rum och kök, var yttertaket otätt och i behov av omläggning, stenporten dålig och väggbräderna vid sockeln delvis uppruttna. Takhöjden i bostaden var omkring 2 m. Enligt uppgift hade år 1941 lagts in nya golv, varjämte rummet tapetserats och väggarna till skydd mot kylan klätts med treetexskivor. Ladugården var i försvarligt skick. Å stallet och vagnsskjulet behövde spåntaket omläggas.

Bergman upplyste: Till Källhult gränsade torpet Kvarntorp om 4 tunnland odlad jord, vilket torp förut arrenderats av en broder till Bergman, som avlidit för två år sedan. Jorden hade därefter lagts under huvudgården och boningshuset uthyrt för sig. Emellertid hade Bergman efter tillstånd av jordägaren begagnat sig av betet å Kvarntorp innevarande år. Bergman skulle gärna vilja arrendera jorden till Kvarntorp och lägga den till Källhult, därvid en god arrondering skulle erhållas. — Till Källhult gränsade även torpet Lövhult, som arrenderades av en sågverksarbetare vid namn Karlsson. Å torpet i fråga, som omfattade 4 tunnland odlad jord, föddes en ko.

2. *Bäckhammar*. Boningshuset var uthyrt såsom sommarbostad. Uthusen hade rivits. Jorden brukades under huvudgården såsom betesmark.

3. *Bäckatorp*. Å detta torpställe, som också brukades under huvudgården, funnos husen kvar. Logen, som ej användes, var i fallfärdigt skick. Åkerskiftet var besätt med råg.

4. *Tallhöjden*. Boningshuset hade här undergått fullständig renovering. Av uthusen fanns kvar endast en lada, vilken underhölls. Jorden var utlagd till bete.

Utredningsmännen uttalade såsom sin mening, att de tre sist besökta torpställena med hänsyn till deras storlek och belägenhet samt förefintlig bebyggelse med fördel kunde sammanslås till en brukningsenhet, vilken i så fall, då den väl kunde lämna bärgning åt en familj, borde upplåtas på arrende.

Den 26 september

besökte utredningsmännen i sällskap med ordföranden i Jönköpings läns jordbrukskommission, ledamoten av riksdagens andra kammare Oscar Carlström följande kaptener Georg L:son Block tillhöriga fastigheter, nämligen Källevik i Adelövs socken, Kopparp i Vireda socken samt Eskemålen och Lilla Lönnmålen i Gränna socken.

Av tillgängliga handlingar inhämtades:

Sedan till jordbrukskommissionen inkommit meddelande beträffande vissa brister å Block tillhöriga jordbruksfastigheter, besiktigade jordbrukskommissionen den 25 augusti 1942 Källevik och den 7 september 1942 Kopparp. Eskemålen och Lilla Lönnmålen samt de av Block jämväl ägda fastigheterna Sicklamålen och Dottemålen i Gränna socken och fann kommissionen därvid vanhävd föreligga å Källevik, Kopparp och Sicklamålen.

Då överenskommelse ej kunde träffas med Block om åtgärder för vanhävdens avhjälpan, anmälde jordbrukskommissionen förhållandet för länsstyrelsen i skrivelse den 7 december 1942.

Länsstyrelsen förordnade därefter om syn jämlikt vanhävdslagen, vilken syn hölls den 19 maj 1943.

I beslut den 16 september 1943 förklarade länsstyrelsen, att vanhävvd i vissa avseenden föreläge å Kopparp och Sicklamålen, samt förordnade om åtgärder för densamma avhjälpande.

Sedan såväl jordbrukskommissionen som Block anfört besvär över länsstyrelsens beslut, fann Kungl. Maj:t i resolution den 15 juni 1944 de anförda besvärerna ej föranleda annan ändring i överklagade beslutet än att dels målet såvitt anginge Källevik återförvisades till länsstyrelsen dels ock den tid, inom vilken åtgärd för vanhävdens avhjälpande skulle ha vidtagits å Kopparp, förlängdes ett år.

Efter förordnande av länsstyrelsen hölls ny syn å Källevik den 29 juli 1944.

Genom beslut den 12 september 1944 förelade länsstyrelsen Block att företaga vissa åtgärder till avhjälpande av vanhävvd å Källevik.

Efter besvär av Block upphävde Kungl. Maj:t genom resolution den 23 augusti 1945 länsstyrelsens beslut av den 12 september 1944.

Utredningsmännen besökte först *Källevik 1^a* om $\frac{1}{3}$ mantal. Denna fastighet, som enligt uppgift i jordregistret omfattar 8,67 hektar åker, 12,63 hektar äng och 36,77 hektar avrösningsjord och som år 1943 var åsatt ett taxeringsvärde av 17 700 kronor, inköptes av Block år 1941 för 32 000 kronor. Sedan år 1943 är Block mantalsskriven å Källevik. Jordbruket å Källevik drives av Block i sambruk med fastigheterna Skålarödja 1², 1⁵ och 2² i Lommaryds socken. Sistnämnda fastigheter, som uppgivas omfatta 20 hektar åker, 10 hektar äng och 54 hektar skogsmark och som äro taxeringsvärderade till 31 200 kronor, förvärvades av Block likaledes år 1941.

Av handlingarna inhämtades:

Vid besiktningen den 25 augusti 1942 fann jordbrukskommissionen, att Block, som då icke var mantalsskriven å Källevik, uppenbarligen besuttede fastigheten huvudsakligen i ändamål att därav bereda sig inkomst annorledes än genom jordbruket, att en brukare av fastigheten skulle därav kunna erhålla sin huvudsakliga bärgning samt att vanhävvd jämlikt vanhävdslagen föreläge i det att fastighetens ladugårdsbyggnad bortförts och skog planterats å en del av åkerjorden.

I skrivelsen den 7 december 1942, varigenom jordbrukskommissionen då överenskommelse ej kunde träffas med Block bragte förhållandet till länsstyrelsens kännedom, angav jordbrukskommissionen följande åtgärder såsom nödiga för vanhävdens avhjälpande: fastigheten skulle bibehållas såsom särskild brukningsdel, å fastigheten skulle före den 31 december 1943 uppföras ny ladugård, tillräcklig för fastighetens behov, och den med skog planterade åkern skulle plöjas upp våren 1943.

I syneprotokollet den 19 maj 1943 antecknades: Åkern vore delvis av torr och grusig beskaffenhet, delvis godartad men stenbunden. Av åkerjorden hade ett skifte om cirka $1\frac{1}{2}$ tunnland av den svagare beskaffenheten skogsodlats samt ytterligare omkring $\frac{1}{2}$ tunnland planterats med gran. Huvuddelen av den återstående åkerjorden vore insådd till vall, avsedd dels till bete och dels till höskörd. Ett skifte om ungefär 2 tunnland vore besått med vårsäd och förefölle jorden väl brukad och besådd i rätt tid. — Ägaren hade onekligen i flera avseenden förbättrat egendomen. Bostadshuset vore synnerligen väl hållet. De nedlagda förbättringsarbetena hade visserligen endast i begränsad omfattning kommit fastighetens jordbruk till godo men hade desto mera medfört ökad bekvämlighet för ägaren, som vore bosatt och numera även mantalsskriven å fastigheten. Att driva jordbruket tillsammans med annat närliggande jordbruk behöfve givetvis icke medföra vanhävvd. Synemännen hade genom att besöka Skålarödja förvisat sig om, att denna gårds ekonomibyggnader vore tillräckliga också för

Källeviks åkerareal. Det vore emellertid lämpligare att utarrendera åkerjorden till brukarna av de omedelbart angränsande fastigheterna i Källeviks by, detta icke minst med hänsyn till åkerns oavvisliga behov av naturlig gödsel. Med rådande arbetspriser vore det alltför dyrbart att transportera dylik gödning från det nära 2 km avlägsna Skålarödja. Att under nuvarande förhållanden kräva uppförande av icke allenast ladugård utan också nytt boningshus för jordbruksarbetare eller arrendator å detta i och för sig föga bärkraftiga jordbruk kunde knappast vara befogat, allra minst ur ekonomisk synpunkt. Skogsplanteringen å en del mindervärdig åker, som enligt såväl synemännens som ordsbors mening vore föga lönsam att odla, kunde ej anses klandervärd. Emellertid ansågo synemännen att den med skog planterade, stenbundna men godartade åkerarealen om cirka $\frac{1}{2}$ tunnland, belägen längst sydväst om gården, hellre bort nyttjas som betesmark än skogsodlas.

Länsstyrelsen fann i sitt beslut den 16 september 1943, att av synen ej framginge att vanhävd föreläge å Källevik, till följd varav någon åtgärd beträffande denna fastighet ej ansågs erforderlig.

I sin resolution den 15 juni 1944 yttrade Kungl. Maj:t, att enär fastigheten Källevik med hänsyn till vad som upplysts rörande bortförande av en ladugård och skogsplantering på åkerjord måste anses vanhävdad, undanröjdes länsstyrelsens beslut och visades målet härutinnan åter till länsstyrelsen, som hade att efter utredning beträffande erforderliga åtgärder för vanhävdens avhjälpande fatta beslut i ärendet.

Sedan Block i skrivelse till länsstyrelsen den 11 juli 1944 — under uppgift att väsentliga förändringar inträffat i hemmanets brukande sedan syn sist ägde rum. — anhållit att länsstyrelsen måtte föranstalta om ny syneförrättning, förordnade länsstyrelsen samma personer, som hållit synen den 19 maj 1943, att förrätta ny syn på fastigheten.

Vid syn den 29 juli 1944 antecknades till protokollet: Enligt Blocks uppgift hade han i viss mån omlagt jordbruksdriften sedan tiden för föregående syneförrättning, i det att numera en omfattande hästuppfödning ägde rum. För tillfället funnes 27 hästar och 9 nötkreatur å Källevik och Skålarödja. — Vid besiktning å marken iakttoges, att åkerjorden ägde hög växtkraft. Fodervallarna, där höet vore bärgat, företedde kraftig återväxt, vilken redan utnyttjades som bete åt hästarna. Även den med skog planterade åkern utnyttjades för betesändamål, en omständighet som ur skogsvårdssynpunkt till nöds kunde försvaras med hänsyn till årets rikliga gräsväxt även å torra och magra jordar, men normalt borde dylik betesgång ej förekomma om med planteringen avsåges att åstadkomma ett oskadat och snabbt slutet skogsbestånd. Att utnyttja det ifrågavarande stenbundna och magra åkerskiftet för skogsodling vore enligt synemännens uppfattning med hänsyn till jordens beskaffenhet ingalunda olämpligt. Vid besök å Skålarödja förvissade sig synemännen om, att där befintlig ladugårdsbyggnad vore mer än tillräcklig för såväl det djurbestånd, som kunde födas å de båda sambrukade fastigheterna, som till inbärgande av grödan å desamma. — För att konstatera storleken och beskaffenheten av den ladugårdsbyggnad, som Block bortfört, hördes den hos honom anställde förmannen Sven Fransson, varvid med ledning av lämnade upplysningar mätningar företogs å marken, där ladugården varit belägen. Härvid utröntes, att byggnaden med fähus, loge och lador haft följande ungefärliga mått: längd 20 m, bredd 7 m samt omkring 4 m:s höjd å jämnväggarna. Inredningen i kreatursladugården hade huvudsakligast varit av trä, dock med cementerade gödselrännor. I ladorna hade ej funnits golvbeläggning. Taket hade varit täckt med spån. Plats hade funnits för 8 klavbundna nötkreatur och 2 hästar, varjämte funnits en mindre kalvbox. Hela byggnaden hade varit i mycket bristfälligt skick, vilket hade konstaterats av Fransson, som rivit ladugården; och i detta skick torde den, utan att för-

hållandet påtalats, ha befunnit sig sedan lång tid tillbaka. Som bevis på hur skröplig ladugården varit framhölle Fransson, att då ett fönster skulle uttagas, vägen, där det suttit, rasat. Taket hade varit så söndrigt, att det ej utestängt regn. Vatten för kreaturen och till husbehov hade måst forslas från en plats, belägen ungefär 200 m från ladugården. — Synemännen erinrade om att Block låtit anordna vattenledning jämte hydroforanläggning med elektriskt driven pump till boningshuset, som låge omkring 60 m från den förutvarande ladugården. — Med undantag av vad synemännen anført om betesgång å den skogsplanterade arealen hade, så vitt synemännen kunde finna, intet tillkommit som kunde förändra deras tidigare uppfattning, att fastigheten ej vore vanhävdad. — Med hänsyn till beskaffenheten av ladugården vid Blocks förvärv av fastigheten samt förekomsten av obestriddliga utrymmen i byggnaderna till det intilliggande Skålarödja ävensom till det sätt, varpå jorden i trakten övertvärande brukades, funne synemännen mot bakgrunden av svårigheten att för närvarande få arbetskraft och priset härå Blocks åtgärd att åtminstone tills vidare använda överskottsutrymmena å Skålarödja såsom skett fullt naturligt. En motsatt åtgärd d. v. s. ett bibehållande av den fallfärdiga ladugården och ett användande av denna för avsett ändamål hade enligt synemännens uppfattning varit opraktisk och med tanke på djurens välbefinnande hänsynslös.

I sitt beslut den 12 september 1944 utlät sig länsstyrelsen: Genom Kungl. Maj:ts utslag den 15 juni 1944 hade den omständigheten, att Block från fastigheten bortfört därå befintlig ladugård samt å fastigheten tillhörande åkerjord planterat skog, förklarats innebära att fastigheten måste anses vanhävdad. I enlighet med föreskrift i utslaget hade länsstyrelsen att, efter utredning beträffande erforderliga åtgärder för avhjälpan av den sålunda förekomna vanhävd, besluta i ärendet. I sådant hänseende hade länsstyrelsen med tillämpning av 7 § första och tredje styckena i vanhävdslagen att förelägga Block, vid vite av 200 kronor, att, i den mån vederbörligt tillstånd kunde utverkas därtill, inom två år efter det tillståndet erhållits ha å fastigheten uppfört eller låtit uppföra en sådan ladugård, som finge anses oundgängligen nödvändig för att å fastigheten skulle finnas byggnader av den beskaffenhet, som fordrades för ett ändamålsenligt bedrivande av jordbruket å fastigheten. Tillika hade länsstyrelsen att förelägga Block vid enahanda vite att före den 1 juni 1945 ha undanskaffat den skogsplantering, som enligt Kungl. Maj:ts utslag uppgivits ha orsakat vanhävd av fastigheten.

I yttrande den 3 juli 1945 med anledning av Blocks besvär över länsstyrelsens sistberörda beslut anförde länsstyrelsen bland annat: Vad beträffade frågan om vanhävd av den anledning att skog planterats å Källevik tillhörig åkerjord finge upplysas, att de obetydliga jordstycken, å vilka sådan skogsplantering förekommit, utgjordes av backar utav mager, kalkfattig beskaffenhet (moränjord), som syntes lämna en mycket obetydlig avkastning. Rörande beskaffenheten av denna hänvisades till ett av Block åberopat intyg av den 11 mars 1943, utfärdat av jordbrukaren Simon Johansson. I intyget i fråga hade Johansson, som i åtta år arrenderat Källevik, uppgivit att åkerjorden aldrig lämnat nöjaktigt avkastning på det arbete och de kostnader han nedlagt på brukningen av densamma. Med hänsyn till innehållet i detta intyg och i all synnerhet i betraktande av jordmånen å de jordstycken, om vilka vore fråga, kunde länsstyrelsen icke finna annat än att åtgärden att å dem plantera skog måste anses försvarlig ur såväl social som ekonomisk synpunkt.

I sin resolution den 23 augusti 1945 yttrade Kungl. Maj:t: Enär, med hänsyn till vad numera i målet blivit upplyst, Blocks åtgärd att sammanslå fastigheten Källevik med den intilliggande fastigheten Skålarödja finge anses medföra väsentliga fördelar för jordbruksdriften å Källevik samt vid sådant förhållande och med hänsyn tagen till vad som utretts angående beskaffenheten av ladugården å

Källevik bortförandet av samma ladugård icke kunde anses såsom vanhävd, alltså och då den utförda skogsplanteringen å viss åkerjord å Källevik på grund av numera förebragt utredning angående denna åkerjords beskaffenhet icke vore att betrakta såsom vanhävd, prövade Kungl. Maj:t skäligt att, med upphävande av överklagade beslutet, ogilla jordbrukskommissionens mot Block i målet förda talan.

Utredningsmännen, som besiktigade ett i närheten av Källeviks mangårdsbyggnad beläget åkerskifte, kunde konstatera, att i det å skiftet växande gräset, vilket syntes ha jämförelsevis god växtkraft, åtskilliga låga granplantor stucko upp. Bland utredningsmännen uttalades den meningen, att skiftet i fråga mera lämpade sig att användas till betesmark än som skogsplantering.

Härpå besöktes *Kopparp* 1² om $\frac{1}{4}$ mantal. Denna fastighet, som enligt uppgift omfattar 8,5 hektar åker, 6 hektar äng och 32 hektar skog och som år 1943 var åsatt ett taxeringsvärde av 17 100 kronor, inköptes av Block år 1942 för 18 000 kronor.

Av handlingarna inhämtades:

Vid besiktningen den 7 september 1942 antecknade jordbrukskommissionen, att skog planterats på en mindre del av åkerjorden och att huvuddelen av åkern vore utarrenderad till en granne.

I skrivelse till länsstyrelsen den 7 december 1942 uttalade jordbrukskommissionen, att den funne nödigt att den med skog planterade åkerjorden upplöjdes våren 1943.

I syneprotokollet av den 19 maj 1943 antecknades: Fastigheten utgjorde en relativt välbelägen gård med åkerjord av medelgod beskaffenhet i tämligen sammanhängande skiften i omedelbar närhet till åbyggnaderna. God enskild väg, som trafikerades av mjölkbil, ledde förbi gården. En mindre areal kärrjord, som tidigare varit odlad, hade våren 1942 planterats med gran. Denna skogsplantering vore emellertid misslyckad; i den lösa dyjorden hade plantorna dels frusit bort, dels vissnat av andra orsaker. Marken i fråga hade tidigare varit otillräckligt dränerad men genom en av jordägaren nu utförd sänkning av avloppet syntes torrläggningen bliva tillfredsställande. Hemmanets åbyggnader vore tillräckliga och ändamålsenliga samt i tämligen gott stånd. Enligt uppgift sköttes jordbruket av förutvarande ägaren för Blocks räkning. Inga nötkreatur eller hästar hölles; endast ett 20-tal får funnes å gården. — I avseende å läge, byggnadsbestånd och beskaffenhet i övrigt vore denna fastighet väl lämpad att bibehållas såsom eget, självständigt jordbruk, vilket också syntes vara ägarens avsikt. Den skogsodling, som företagits å odlad kärrjord, förefölle totalt misslyckad. Enligt synemännens förmenande borde detta jordområde icke utläggas till skogsmark utan borde området ånyo odlas eller göras till permanent betesvall. Då fastighetens åkerareal vore liten och den egentliga skogsmarken självfallet ej borde betas, vore ett dylikt tillskott till den produktiva jordbruksarealen synnerligen välbehöfligt. Å fastigheten hölles nu endast får. Dragare lejdes vid behov. Synemännen ansåge det vara nödvändigt, att några nötkreatur uppställdes för att tillgodose det ofrånkomliga behovet av naturlig gödning för växtkraftens bibehållande. Mot hävden i övrigt syntes intet vara att anmärka.

I sitt beslut den 16 september 1943 uttalade länsstyrelsen, att av synen framginge, att vanhävd å fastigheten föreläge därutinnan, att skog planterats å ett mindre område tidigare odlad kärrjord samt förelade förty Block vid vite för underlåtenhet av 300 kronor att senast i samband med avslutandet våren 1944 av vårbruket i orten ha på sätt, som kunde finnas för egentligt jordbruksändamål mest ändamålsenligt, besatt eller låtit beså nämnda område.

I resolutionen den 15 juni 1944 förklarade Kungl. Maj:t Blocks besvär ej föranleda annan ändring i överklagade beslutet än att de föreskrivna åtgärderna

skulle vara vidtagna senast i samband med avslutande av vårbruket i orten våren 1945.

Vid utredningsmännens besök antecknades: Åbyggnaderna utgjordes av mangårdsbyggnad av timmer samt ladugård och loge sammanbyggda i en långa av timmer under tak av spån. Enligt uppgift beboddes mangårdsbyggnaden av släktingar till Block; jorden var utarrenderad till ägaren av en grannfastighet. I ladugården pågingo arbeten tydligen i avsikt att inreda densamma till stall. Block hade icke fullgjort det honom genom Kungl. Maj:ts resolution den 15 juni 1944 givna föreläggandet; å det med föreläggandet avsedda området, som var sankt och uppenbarligen dåligt dränerat, visade granplanteringen svag växtkraft. Enligt utredningsmännens mening skulle området vinna sin lämpligaste användning som betesmark.

Slutligen besöktes *Eskemålen och Lilla Lönnemålen*.

Eskemålen 1¹ om $\frac{1}{4}$ mantal omfattar enligt uppgift 5 hektar åker, 3 hektar äng och 37 hektar skog och hade år 1943 ett taxeringsvärde av 9 100 kronor. Fastigheten förvärvades av Block år 1942 för 15 000 kronor. Lönnemålen Lilla 2¹ om $\frac{1}{4}$ mantal omfattar, enligt vad som uppgives, 6 hektar åker, 3 hektar äng och 34 hektar skogsmark med ett taxeringsvärde år 1943 av 9 700 kronor. Fastigheten inköptes av Block år 1943 för 24 500 kronor.

I detta sammanhang kan anmärkas, att Block även förvärvat dels år 1941 fastigheten Sicklamålen 1¹, omfattande 7 hektar åker, 2 hektar äng och 28 hektar skog och med ett taxeringsvärde av 8 600 kronor, för en köpeskilling av 15 000 kronor och dels år 1942 fastigheten Dottemålen 1¹ om 7 hektar åker, 3 hektar äng och 48 hektar skog med ett taxeringsvärde av 9 400 kronor för en köpeskilling av 16 000 kronor.

Av handlingarna inhämtades:

Vid besiktningen den 7 september 1942 antecknade jordbrukskommissionen: Samtliga ovannämnda fyra gårdar låge avlägset från allmän väg och även de enskilda vägarna vore besvärliga och delvis dåligt underhållna. Elektriskt ljus och kraft saknades. Boningshusen vore genomgående små och bristfälliga, ladugårdarna däremot tillräckliga fastän en del reparationer krävdes även å dessa. Sicklamålen och Dottemålen hade av Block utarrenderats till en brukare, boende å Sicklamålen. Blocks avsikt uppgaves vara att även utarrendera Eskemålen och Lilla Lönnemålen till en brukare. — En sammanslagning av Sicklamålen och Dottemålen funne jordbrukskommissionen försvarbar med hänsyn till att Dottemålen låge avlägset från farbara vägar och att det torde möta svårigheter att skaffa en arrendator, som vore villig att bosätta sig på gården. Även med hänsyn till åkerns läge och beskaffenhet vore en sammanslagning enligt kommissionens mening motiverad. Åkern syntes lämpligen kunna användas till foderväxtodling och betesvallar. På grund av avståndet och den dåliga vägen till Sicklamålen med därav följande tidsödande och besvärliga transporter sommartid ansåge kommissionen, att den befintliga ladugårdsbyggnaden å Dottemålen borde stå kvar tills vidare eller eventuellt ersättas av annan byggnad för att skörden skulle kunna inbärgas. — Vad beträffade Eskemålen och Lilla Lönnemålen vore kommissionen av den uppfattningen, att dessa gårdar till storlek och beskaffenhet voro sådana, att de borde bestå som särskilda brukningsdelar. För självvägande bönder bildade de var och en tillräckligt underlag för en familjs bärgning. Och därest de utarrenderades torde extra arbete i skogen kunna erhållas i en omfattning, som gjorde det möjligt för en familj att vinna sin utkomst. Brukarna av dessa gårdar kunde alltså å dem erhålla sin huvudsakliga bärgning. — Jordbrukskommissionen ansåge sig böra föreslå Block att med kommissionen träffa avtal därom, att boningshuset å Sicklamålen skulle vinter-

bonas, förses med eldstad i rummet och i övrigt underkastas sådana reparationer, att det bleve fullt tjänligt till bostad även vintertid, samt att ladugården underkastades erforderliga reparationer, att ladugården å Dottemålen tills vidare skulle bibehållas eller ock ersättas av annan lämplig byggnad för förvaring av från fastigheten inbärgad skörd, samt att Eskemålen och Lilla Lönnemålen skulle var för sig bestå och brukas som särskilda fastigheter och att byggnaderna å dessa fastigheter skulle underkastas erforderliga reparationer.

I syneprotokollet av den 19 maj 1943 antecknade synemännen: Vägförhållandena vid Lilla Lönnemålen, som gränsade till Dottemålen, vore otillfredsställande. En mindre del av den till 10 tunnland uppgivna åkerarealen utgjordes av små remsor fastmarksåker, helt otjänlig för brukning. Huvuddelen av åkern utgjordes av dyjord. Ladugården vore i tämligen gott stånd; boningshuset, som stode obebott, vore bristfälligt. Eskemålen gränsade till Dottemålen och Lilla Lönnemålen, varför kommunikationsförhållandena vore lika svåra som för sistnämnda fastigheter. Åkerjorden vore av samma beskaffenhet som å Lilla Lönnemålen, dock tämligen stenfri. Gården hade tillräckliga åbyggnader; ladugården vore ändamålsenlig om reparation å inredningen verkställdes. Boningshuset vore i något bristfälligt skick men kunde med fördel restaureras. Några kreatur funnes ej uppställda vare sig å Lilla Lönnemålen eller å Eskemålen. — Lika lämpligt som det vore att gemensamt bruka Sicklamålen och Dottemålen, lika väl kunde Eskemålen och Lilla Lönnemålen drivas gemensamt. Synemännen ansåge avgjort att dessa gårdar vore alltför små och svaga för att bestå som självständiga jordbruk. Vid sambruk borde Eskemålen vara huvudgård och såväl boningshus som ladugård upprustas, varjämte å Lilla Lönnemålen ladugården eller annan lämplig byggnad borde bibehållas för grödans inbärgande. Även här borde huvudvikten läggas på kärrjorden; fastmarksåkern kunde lämpligast utnyttjas för betesändamål. Eskemålen och Lilla Lönnemålen vore utarrenderade till en och samma person. Inga kreatur funnes uppställda å någondera gården. Mot hävden av den odlade jorden kunde ej någon anmärkning göras. Vårsådden vore nyligen avslutad; med hänsyn till årets väderlek vore tidpunkten härför något sen.

Carlström lämnade utredningsmännen följande upplysningar: Vid jordbrukskommissionens besiktning å Eskemålen och Lilla Lönnemålen den 7 september 1942 hade kommissionen funnit jordens hävd å gårdarna vara försvarbar. Å fastigheterna hade förutvarande innehavare då ännu varit kvar, varför förfallet ej börjat på allvar inträda. Kommissionen hade av denna anledning ej funnit sig föranlåten att medtaga fastigheterna i fråga i den skrivelse till länsstyrelsen av den 7 december 1942, i vilken vissa åtgärder påyrkats beträffande andra Block tillhöriga fastigheter. Emellertid hade den 15 augusti 1944 till kommissionen från länsblockledaren inkommit anmälan om vanhävd å Eskemålen och Lilla Lönnemålen. Med anledning härav hade kommissionen den 23 augusti 1944 företagit en inspektionsresa till fastigheterna, varvid kommissionen kunnat konstatera att hävden å desamma vore allt annat än tillfredsställande. Byggnaderna vore på väg att mer och mer förfalla och den odlade jorden, i synnerhet å Eskemålen tillhörande mossmarker, måste anses uppenbart vanhävdad. I skrivelse till Block av den 16 oktober 1944 hade kommissionen delgivit Block sina iakttagelser om vanhävd å fastigheterna samt vidare meddelat, att kommissionen kunde gå med på att de båda fastigheterna sammansloges till ett jordbruk med gemensamma byggnader under förutsättning att dessa å endera fastigheten nybyggdes eller genomgripande renoverades. Sedan kommissionen den 23 juli 1945 ånyo besökt fastigheterna och det därvid konstaterats att förhållandena i fråga om såväl byggnaderna som jordbruket ingalunda förbättrats, hade kommissionen med skrivelse den 3 augusti 1945 tillställt Block förslag till överenskommelse angående bättrande av hävden å berörda fastigheter. Enligt förslaget skulle nybygg-

nad eller genomgripande reparation av mangårdsbyggnaden verkställas på Eskemålen liksom nödiga reparationer av ladugårdsbyggnaden därstädes, så att byggnaderna kunde nöjaktigt tjäna det ändamål som krävdes för uppehållande av jordbruksdriften å fastigheten samt — om ägaren föredroge sammanslagning av fastigheternas jordbruk — jämväl å Lilla Lönnemålen. Om sammanslagning skedde, finge byggnaderna å sistnämnda fastighet bortföras eller lämnas utan underhåll. I fråga om den odlade jordens brukning borde tillses, att denna förbättrades och ombesörjdes på sådant sätt att i förhållande till arealen lämpligt antal kreatur hölles på fastigheterna. Då någon överenskommelse ej kunnat träffas med Block, hade jordbrukskommissionen i skrivelse till länsstyrelsen den 3 september 1945 gjort anmälan jämlikt 6 § vanhävdslagen.

Vid utredningsmännens besök antecknades: Fastigheten Lilla Lönnemålen, som senast brukats av en estnisk familj, stod nu obebodd. Samtliga byggnader voro dåligt underhållna. Åkerskiftena voro små och svårbrukbara. Å Eskemålen bodde en estnisk familj om man, hustru och tre barn. Även här var underhållet å husen eftersatt. Brukaren sade sig dock trivas väl å fastigheten och gärna vilja bo kvar, om han blott erhöi hjälp med de nödvändigaste reparationerna. Djurbesättningen å Eskemålen utgjordes av en kronhäst och 3 kor. Det syntes utredningsmännen vara mest lämpligt, att de båda fastigheterna sammanslogos till en brukningsenhet med Eskemålen såsom huvudgård.

Fastigheterna Sicklamålen och Dottemålen kunde utredningsmännen på grund av den långt framskridna tiden på dagen och de dåliga vägförhållandena ej besöka.

Den 27 september

fortsatte utredningsmännen resan inom Jönköpings län.

Härvid besöktes först fastigheterna *Svedbrandshult 1²⁻⁴* i Mulseryds socken omkring 18 km från Jönköping och 1½ km norr om allmänna vägen Jönköping —Ulricehamn. Fastigheten *Svedbrandshult 1²*, som omfattar 6 hektar åker och tomt, 3,5 hektar slåtteräng, 115 hektar skogsmark och betydande impedimentarealer, tillhör dödsbodlagarna efter Mauritz Pettersson. Fastigheterna *Svedbrandshult 1³* och *1⁴*, som enligt uppgift tillsammans äga större areal än *Svedbrandshult 1²*, tillhöra virkeshandlaren Fritz Johansson i Jönköping.

Av tillgängliga handlingar inhämtades beträffande fastigheten *Svedbrandshult 1²* följande:

I anmälan till jordbrukskommissionen av den 9 november 1943 anförde skogsvårdsstyrelsen i Jönköpings län: Boningshusen å fastigheten vore ytterligt förfallna. Gården hade under de senaste åren utarrenderats till och delvis hävdats av grannar. Ägarna voro synnerligen förmögna men hade ringa förståelse för att hålla gården i skick. De senaste åren hade mycket betydande avverkningar skett i form av såväl rotförsäljningar som brännvedsavverkningar, varigenom stora kontantbelopp tagits från hemmanet. Det syntes skogsvårdsstyrelsen uppenbarligen strida mot vanhävdslagens mening, att en dylik välbelägen och omfattande skogsgård skulle få helt förfalla. Goda möjligheter funnes för betesanläggningar och nyodling.

Jordbrukskommissionen lät en ledamot av kommissionen företaga en första besiktning av fastigheten den 5 juli 1944, varefter kommissionen i sin helhet besökte fastigheten den 17 augusti samma år.

I framställning till länsstyrelsen den 7 augusti 1945 påkallade jordbrukskommissionen åtgärd jämlikt 7 § vanhävdslagen samt anförde bland annat följande: Vid sitt besök å fastigheten hade jordbrukskommissionen framhållit för jordägarna att uppenbar vanhävd måste anses föreligga i synnerhet beträffande byggnaderna och föreslagit frivillig överenskommelse angående hävdens bättrande.

Jordägarna hade emellertid ställt sig ganska oförstående till kommissionens förslag och tydligen ansett, att gårdens byggnader kunde få helt förfalla, om blott jorden nödortfött brukades genom arrendator boende å en annan av dem ägd jordbruksfastighet i orten. — I skrivelse den 20 september 1944 hade kommissionen upprepat sitt förslag om frivillig överenskommelse beträffande hävden å fastigheten, i första hand gällande byggnadernas iståndsättande eller eventuellt nybyggnad av mangårdsbyggnaden. Å denna skrivelse hade kommissionen erhållit svar av den 13 oktober 1944, vari förslaget om överenskommelse avböjts under motivering att jordägarna ej ansåge att jordbruket å Svedbrandshult vore vanhävdadt, eftersom det sambrukades med dem tillhöriga jordbruksfastigheten Jära Södergård 2^a.

Vid utredningsmännens besök antecknades: Å de Johansson tillhöriga fastigheterna funnos boningshus under tak av tegel, ladugård under tegeltak och loge under tak av spån sammanbyggda i en långa samt arbetarbostad. Underhållet av samtliga hus, som syntes stå oanvända, var eftersatt, dock icke värre än att byggnaderna åter skulle kunna sättas i stånd för rimliga kostnader. I ladugården med stall fanns plats för 2 hästar och 9 klavbundna djur samt 2 svinboxar. Körbanan till logen hade förts bort; porten var dålig och delvis upprutten. — Å Svedbrandshult 1² funnos boningshus, uppfört av omålade bräder under tak av tegel, samt ladugård med plats för en häst och 7 klavbundna djur. Boningshuset, som för tillfället beboddes av skogshuggare, var totalt förfallet och borde utdömas som människobostad. Å ladugården som stod oanvänd var taket dåligt. — All jord låg i vallar; på ett område av ett tunnlands storlek var grässkörden ännu oslagen. Igensåning hade tydligen ej ägt rum; kulturgräs kunde knappast upptäckas i vallarna. Jorden måste betecknas såsom i högsta grad vanhävdadt.

Slutligen antecknades, att fastigheten Jära Södergård 2^a låge söder om allmänna vägen och skild från Svedbrandshult 1² genom fastigheten Jära Norregård nr 1.

Härefter besöktes fastigheten *Östra Jära* inom Jönköpings stad. Fastigheten, som omfattar 50 tunnland öppen jord, har av B. Karlssons dödsbo försålts till Jönköpings stad för enligt uppgift 155 000 kronor med tillträde den 14 mars 1945 och under villkor, bland andra, att fastigheten uppläts på femårigt arrende till B. Karlssons son Karl Olof Karlsson.

Åbyggnaderna utgöras av större mangårdsbyggnad med flygelbyggnad, ladugård, loge, stall och magasinsbyggnad.

Vid besöket antecknades: Såväl ladugården som logen voro fallfärdiga. I ladugården, som var smutsig, dragig och kall och vars tak var uppruttet, fanns plats för 28 klavbundna djur. Enligt uppgift funnos för närvarande å gården 15 mjölkkor, 7 ungdjur och 2 hästar. Att vintertid uppställa djur i ladugården i dess nuvarande skick måste enligt utredningsmännens åsikt betecknas såsom djurplågeri. Stallet, som rymde 4 spiltor, samt magasinsbyggnaden voro nödortfött underhållna.

Färden fortsattes till grannfastigheten *Ekhagen* vilken även tillhör Jönköpings stad. Nämnda fastighet, som omfattar 185 tunnland jord, därav 30 tunnland betesmark, utarrenderas av staden till lantbrukaren Tor Larsson på femtonårigt arrendekontrakt från och med den 14 mars 1943 mot ett årligt arrende av 9 500 kronor.

Åbyggnaderna utgöras av mangårdsbyggnad i två våningar, ladugård och stall sammanbyggda i en långa, loge och arbetarbostäder.

Larsson, som påträffades å gården, upplyste: Han hade nyligen till Jönköpings stad avstått ett område om 18 tunnland, vilket område staden behövde

för bostadsbebyggelse. Staden komme, enligt vad Larsson erfarit, att under den närmaste tiden göra anspråk på ytterligare 17 tunnland av den till Ekhagen hörande jorden för samma ändamål. Såsom kompensation hade Larsson av staden erhållit ett område om 20 tunnland från fastigheten Österängen, vilken fastighet staden för något år sedan förvärvat från kronan. Det vore meningen, att då Karl Olof Karlssons arrendekontrakt med staden beträffande fastigheten Östra Jära utginge år 1950, jorden till denna fastighet skulle läggas under Ekhagen. — Mangårdsbyggnaden å Ekhagen, som inrymde å nedre botten tre rum och kök samt å övre våningen tre rum, hade nyligen undergått fullständig renovering. — Ladugården å Ekhagen vore uppförd år 1943 av staden och hade dragit en kostnad av 200 000 kronor, i vilken kostnad Larsson för vissa av honom särskilt påyrkade anordningar beträffande mjölkningen deltagit med ett belopp av 10 000 kronor. I ladugården vore plats för 80 klavbundna djur. Å gården funnes för närvarande 70 nötkreatur. Alla ungdjur och djur, som gäve mindre mjölmängd än 10 liter om dagen, vore uppställda på gården Ulfsnäs i Öggestorps socken, vilken gård, som vore belägen omkring 2 mil öster om Ekhagen och omfattade 200 tunnland, jämväl arrenderades av Larsson men sköttes av en son till honom. — I stallet, som vore fullbesatt, funnes plats för 8 hästar. — Staden hade år 1944 låtit uppföra fyra arbetarbostäder å fastigheten. Varje bostad innehölle två rum och kök; det största rummet hade en golvyta av 4×5 kvm. I köken funnes rostfri vask och vedspis. Till varje lägenhet hörde tvättrum med rinnande vatten. I källaren funnes ett för lägenheterna gemensamt badrum. Lägenheterna vore försedda med elektrisk belysning men saknade på grund av avloppssvårigheter w. c.

Den 28 september

fortsattes resan med avfärd från Hässleholm till Hovdala.

Då det bragts till utredningsmännens kännedom, att åtskilliga jordbruksbyggnader å Hovdala fideikommisssegendom i Brönnestads socken av Kristianstads län sedan lång tid tillbaka varit utsatta för vanvård, funno utredningsmännen — ehuru egendomen i dess helhet enligt beslut av Kungl. Maj:t skulle exproprieras för Kronans räkning för att användas såsom militärt övningsfält för Skånska pansarregementet — det vara av intresse att besöka egendomen för iakttagande av förhållandena därstädes. Enligt uppgift hade tidigare jordbruket å huvudgården drivits av fideikommissinnehavaren medan en del under fideikommisset lydande gårdar varit utarrenderade. Kronan hade tillträtt egendomen den 7 april 1945.

Vid besöket å Hovdala åtföljdes utredningsmännen av översten och chefen för Skånska pansarregementet Anders Nordström.

Först besöktes den förutvarande arrendegården *Solhem* vilken gård omfattar 11,2 hektar åker, 0,7 hektar äng och 23,8 hektar skogs- och hagmark.

Vid besöket antecknades: Å gården, som nu var obebodd, fanns boningshus av trä under tak av papp samt ladugård med två spiltor och fem bås, loge och vagnslider sammanbyggda i en länga av trä under spåntak. Boningshuset, som inrymde 4 rum och kök, var förfallet; ytterväggarna voro tunna och innertaket var dåligt; byggnaden måste ha varit i hög grad kall och hälsovådlig. I uthuslängan var såväl ytter- som innertaket dåligt samt förfallet anmärkningsvärt. Byggnaderna kunde anses så gott som fullständigt värdelösa. Det var uppenbart att förfallet pågått under längre tid.

Härpå besöktes *Huvudgården* omfattande 142,1 hektar åker, 6,2 hektar slätteräng, 31,8 hektar betesmark och 230,2 hektar skogs- och hagmark.

Det antecknades: Även här befanns underhållet av byggnaderna i hög grad eftersatt. Å huvudbyggnaden, som enligt uppgift var uppförd på 1680-talet, voro bristerna särskilt framträdande. På en längre sträcka hade takstolen givit sig med påföljd att en stark svacka uppstått i takryggen. Stora delar av taket voro

i behov av omläggning. Ytterväggarna företedde här och var sprickor. En i huvudbyggnaden inrymd bostad om 4 rum och kök, som enligt uppgift tidvis använts såsom arrendatorsbostad, var synnerligen otidsenlig; golven i vissa rum sviktade, antagligen emedan bjälklaget var uppruttet. Häst- och kostall voro inrymda i en gemensam länga. Längans yttertak, som var av spån, var i uselt skick, gick i bukter och tarvade omläggning. I stallet funnos 15—16 spiltor och 4 boxar; i ladugården fanns plats för 60—70 nötkreatur. Mjölkkammaren var i högsta grad snuskig. En länga inrymmande det s. k. herrskapsstallet var invändigt totalt förfallen. Å logbyggnaden hade väggarna bitvis vittrat eller frusit sönder; även taket var dåligt. Smedjan var totalt förfallen. Några arbetarbo-städer, som synades, voro i uselt skick; sockel saknades och syllbräderna lågo direkt på jorden. — Till ett torp, benämnt Svante Nilssons ställe, hörde några tunnland jord. Ladugården å torpet, som rymde en spilta och två bås, var i det närmaste fallfärdig.

Vidare besökte utredningsmännen arrendegården *Åspet* omfattande 7,1 hektar åker, 2,9 hektar slätteräng och 4,4 hektar skogs- och hagmark.

Det antecknades: Åbyggnaderna utgjordes av boningshus samt loge och ladugård, sammanbyggda i en länga under tak av halm. Boningshuset var nödtorftigt underhållet. Uthusen däremot voro fallfärdiga; stora partier av halmtaket hade rasat in; innertaket i ladugården var uppruttet och stora takbjälkar kunde smulas sönder med fingrarna.

Å gården anträffades arrendatorn Sigfrid Persson, som upplyste: Han finge enligt avtal med Kronan bo kvar till den 14 mars 1946. Å gården föddes 2 hästar, 9 mjölkkor och 2 ungdjur. Jordbruket å fastigheten kunde väl föda sin man. Emellertid vore uthusbyggnaderna i trängande behov av reparation.

Utredningsmännen kunde ej underlåta att finna det anmärkningsvärt, att jordbrukskommissionen ej ingripit mot det på Hovdala rådande förfallet, vilket syntes utredningsmännen vara av svårare art än vad som iakttagits på andra av utredningsmännen besökta jordbruksegendomar.

Det antecknades härefter, att — under behandlingen vid 1943 års riksdag av en utav ledamoten av riksdagens första kammare Alfred Andersson i Bussjö till jordbruksministern framställd interpellation angående stöd och skydd åt vissa uppsagda arrendatorer — interpellanten uppgivit, att i hans hemort funnes ett gods, där tio eller tolv familj jordbrukare med ställen av omkring 20 tunnlands storlek vore uppsagda till avflyttning den 14 mars 1944 med motivering att godsägaren själv skulle bruka jorden.

Som det för utredningsmännen upplysts, att det gods, som med de anförda uppgifterna avsåges, vore Krageholms gods i Sövestads socken samt riksdagsmannen Alfred Andersson, vilken vore ledamot av jordbrukskommissionen i Malmöhus län, utlovat att lämna utredningsmännen närmare upplysningar angående de ifrågavarande sammanslagningarna, fortsatte utredningsmännen nu resan till Krageholm. Härvid åtföljdes utredningsmännen av ordföranden i jordbrukskommissionen landstingsmannen Per Lovén, vilken uppgav att Alfred Andersson fått förhinder att närvara vid besöket å Krageholm.

Lovén uppgav tillika, att han icke ägde närmare kännedom om de utav Alfred Andersson åsyftade sammanslagningarna. På grund härav och då upplysningar i ifrågavarande hänseende ej heller stodo att erhålla på annat sätt, kunde utredningsmännen ej undersöka de förhållanden, som sammanhänge med de påtalade sammanslagningarna.

Däremot besökte utredningsmännen i sällskap med Lovén den under godset lydande arrendegården *Årsjö nr 20*.

Fastigheten, som omfattar 18 tunnland åker, arrenderas sedan år 1932 av Hans Lindskog.

Lindskogs hustru, som anträffades på fastigheten, upplyste: Makarna Lindskog skötte, sedan barnen vuxit upp och lämnat föräldrahemmet, ensamma jordbruket. Fastigheten var ej elektrifierad. Å gården föddes 2 hästar, 6 mjölkkor och 3 ungdjur. I arrende hade tidigare utgått 600 kronor om året med skyldighet för arrendatorn att fullgöra vissa körslor. Kontraktet hade uppsagts till den 14 mars 1945. Emellertid hade makarna Lindskog erhållit nytt kontrakt på fem års tid från nämnda dag; då skyldigheten att fullgöra körslor bortfallit, hade arrendeavgiften under den nya arrendeperioden höjts till 675 kronor årligen.

Fru Lindskog företedde ett ej underskrivet, men i övrigt ifyllt kontraktformulär, avseende tiden den 14 mars 1945—den 13 mars 1950, vilket formulär innehöll bland annat följande bestämmelser: Arrendatorn skulle erlægga för fastigheten utgående brandförsäkringsavgifter. Om jordägaren under arrendetiden på grund av bestämmelse vid syn finge vidkännas kostnad för ny-, till- eller ombyggnad, skulle arrendatorn gälda 4 % ränta å vad jordägaren i sådant hänseende nödgats erlægga. För elektriska ledningar utförda utan särskild överenskommelse ägde arrendatorn ej rätt till ersättning.

Vidare antecknades: Boningshuset inrymde 2 rum och kök. Takhöjden var omkring 2 m. Innanfönster saknades och lägenheten föreföll kall och dragig. I köket fanns handpump. Uthusbyggnaderna, samtliga under tak av halm, voro i dåligt skick, logen och vagnslidret närmast förfallna. Gödselstaden var varken stensatt eller cementerad.

Utredningsmännen uttalade som sin mening, att genom samarbete mellan jordägare, hälsovårdsmyndighet och jordbrukskommission åtskilliga förbättringar borde kunna ernås beträffande byggnadsbeståndet å fastigheten.

Den 29 september.

Sedan överste Nordström meddelat utredningsmännen, att anledning funnes till antagande, att fastigheterna Klåberöd 1° och 1¹⁰ i Konga socken, belägna på Söderåsen vid gränsen mot Kristianstads län, vore utsatta för vanhävd, besökte utredningsmännen denna dag, i sällskap med överste Nordström och landstingsmannen Lovén, nämnda fastigheter.

Klåberöd 1° om $\frac{1}{128}$ mantal och Klåberöd 1¹⁰ om $\frac{11}{2048}$ mantal omfatta enligt 1945 års fastighetstaxeringslängd tillsammans 6 hektar åker, 1 hektar kultiverad betesäng, 0,3 hektar slätteräng och 19 hektar skogsmark samt äro åsatta ett gemensamt taxeringsvärde av 11 800 kronor, därav skogsvärde 4 100 kronor. Fastigheterna ifråga jämte fastigheten Munkabo 1° i Stenestads socken inköptes år 1940 med tillträde den 1 mars samma år av direktören Henry Luttrup i Malmö från lantbrukaren Johan Nilsson för 12 000 kronor. Enligt uppgift hade marken brutits och lagts i kultur av Nilssons fader. Nilsson, som köpt egendomen av sina föräldrar år 1909, hade å densamma hållit två hästar och några kor samt haft god utkomst av jordbruket. Sedan Luttrup övertagit fastigheterna, har han låtit uppföra en sommarvilla å Munkabo 1° samt lagt det mesta av jorden till betesmark. Betesmarken arrenderas av lantbrukaren Sven Olofsson, som äger den i närheten belägna fastigheten Klåberöd 1⁵².

Åbyggnaderna å Klåberöd 1° och 1¹⁰ utgöras av mangårdsbyggnad, ladugård och stall under tak av halm samt två uthuslängor inrymmande lada, loge och vagnslider, försedda den ena längan med tak av plåt och den andra längan med halmtak.

Vid utredningsmännens besök antecknades vidare: Såvitt man kunde se, var boningshuset obebott och användes ej heller övriga byggnader. Å boningshuset var underhållet i högsta grad eftersatt. I den byggnad, som inrymde ladugård och stall, fanns plats för 10 klavbundna djur och 3 hästar. Stora partier av

halmtaket till denna byggnad hade rasat in; byggnaden var i sin helhet totalt förfallen. Även övriga uthus befunno sig i mycket dåligt skick.

Lovén anförde: Jordbrukskommissionen hade icke tidigare haft kännedom om förevarande vanhävsfall. Emellertid komme kommissionen att omedelbart avfordra Lutthrop förklaring med anledning av byggnadernas tillstånd.

Slutligen besöktes egendomen *Duveke med Halmstadgården* belägen i Halmstads socken och tillhörig godsägaren J. Berg von Linde.

Av handlingar, som funnos tillgängliga, inhämtades:

Sedan till Statens livsmedelskommission inkommit anmälan, att åtskillig gröda å egendomen ännu på senhösten 1942 stode obärgad och löpte fara att förstöras, lät livsmedelskommissionen verkställa viss utredning i saken. I en av spannmålsombudet vid Malmöhus läns norra kristidsstyrelse Evald Olsson till livsmedelskommissionen insänd rapport av den 13 oktober 1942 uppgavs sålunda, att enligt av Berg von Linde lämnade upplysningar den gröda, som vore ohuggen, utgjordes av 6 hektar råg, 5 hektar lin, 8 hektar timotejfrö och 34 hektar senap samt att den gröda, som vore huggen men ännu ej skördad, bestode av 24 hektar råg, varav en del vore krakad, 13 $\frac{1}{2}$ hektar blandsäd, 5 hektar korn, 8 $\frac{1}{2}$ hektar foderärter och 5 hektar havre.

I skrivelse från livsmedelskommissionen, som kom jordbrukskommissionen tillhanda den 18 november 1942, hemställdes, att jordbrukskommissionen måtte följa utvecklingen av jordbruksdriften å egendomen samt i mån av behov vidtaga de åtgärder, som kunde anses motiverade i syfte att till ett kommande år om möjligt undanröja de förhållanden, i den mån de icke berott av väderleken, vilka medverkat till att på sätt som skett äventyra en betydande del av godsets produktion.

Den 14 december 1942 företog jordbrukskommissionen besiktning å egendomen. Vid besiktningen befanns, att den då obärgade grödan var nästan helt förstörd men möjligen delvis kunde ha något fodervärde, om den insamlades och tröskades vid frost. I samband med besiktningen begärde jordbrukskommissionen uppgift från ordföranden i socknens kristidsnämnd, lantbrukaren Sigfrid Knutsson angående antalet å egendomen nedlagda arrendegårdar och dessas storlek.

I svarsskrivelse av den 15 december 1942 uppräknade Knutsson till en början följande nedlagda arrendeställen:

- »Arnåkra 1, 37 hektar åker, f. d. arrendator Erik Göransson. Nu obebott. Husen undergår stark försämring. Drives under Duveke.
- Arnåkra 2, 55,6 hektar åker, f. d. arrendator agronom Frans Ljungné. Endast boningshus och en loge står kvar, allt övrigt nedfallet. Drives under Duveke.
- Duveke mölla, 17 hektar åker, f. d. arrendator Per Jönsson. Egendomen indragen till godset och sedan eldhärjad. Ej återuppyggt.
- Halmstad 1, 12 hektar åker, f. d. arrendator Nils Larsson. Egendomen nedfallen, jorden slagits till godset, god jord, delvis plantat.
- Halmstad 1, 15 hektar åker, f. d. arrendator Nils Månsson. Allt nu nedfallet utom boningshuset. Obebott, tillslaget godset.
- Halmstad 1, 17 hektar åker, f. d. arrendator Herman Hansson. Allt nedfallet utom en loglänga, tillslaget ett annat arrende under godset.
- Halmstad 1, 2 hektar åker, f. d. arrendator Nils Johansson. Allt nedfallet, drives under godset.
- Halmstad 1, 28 hektar åker, f. d. arrendator Alfred Jönsson. Samtliga byggnader stå kvar, men står obebott och undergår därigenom försämring. Drives under godset.
- Halmstad 3 (Lundshus), 27 hektar åker, f. d. arrendator C. Lundh. Samtliga byggnader kvar. En ryktare bor å egendomen och nötkreatur finnas. Drives under Duveke.

- Halmstad 3, 39 hektar åker, f. d. arrendator Charles Bengtsson. Samtliga byggnader nedbrända och jorden slagen till godset. Ej återuppbyggt.
- Halmstad 8, 22 hektar åker, f. d. arrendator Artur Olsson. Nu obebott, husen i gott skick, drives under godset. Stark årlig försämring.
- Fiskarehus, 17,5 hektar åker, f. d. arrendator Albin Olsson. Allt nedfallet, jorden slagen under godset.
- Enebergshus, 5,5 hektar åker, f. d. arrendator Anders Månsson. Byggnaderna nedfallna och jorden slagen under godset.
- Arnåkra Fäladshus, 11 hektar åker, f. d. arrendator Magnus Bengtsson. Samtliga byggnader nedfallna och jorden slagen under godset.
- Kjellstorp, 12 hektar åker, f. d. arrendator fru Anna Andersson. Byggnaderna nedfallna, jorden slagen för närv. till ett annat arrende, ej återuppbyggt (eldhärjad).
- Smedstorp, 3,5 hektar åker, f. d. torpare Mårtensson. Husen obebyggda och delvis raserade.
- Stubbahus, 7,3 hektar åker, f. d. arrendator Nils Andersson. Allt nedfallet. Jorden slagen under godset.
- Stenlycke, obekant areal. I Kågeröds socken i gränsen till Halmstad, f. d. arrendator Bernhard Svensson. Samtliga uthus nedfallna. Jorden slagen till godset.
- Sadelmakarehus, 6 hektar åker, f. d. torpare Anders Jönsson, nu obebyggt, varför byggnaderna gå mot sitt förfall.
- Tullboden, 30 hektar åker, f. d. arrendator Hilding Nilsson. Nu obebott, endast boningshuset står kvar. Drives under godset.
- 2 st. torp om cirka 2 hektar vardera. Uthusen nedfallna, boningshusen nu i miserabelt skick och obeboliga.»

I ovanberörda skrivelse av den 15 december 1942 meddelade Knutsson vidare, att ett antal boningshus och arbetarbostäder vanvårdats och fallit ned, samt anförde härjämte: Under den gamle godsherrens tid voro alla dessa arrendegårdar vårdade som dyrbara klenoder som skulle gå i arv till kommande släktled. Torpare och arrendatorer kände sin uppgift och voro omhuldade. Ingen pålades oskäliga bördor utan mottot var att var och en skulle sköta sig och komma i gott ekonomiskt tillstånd, vilket också blev fallet. — Efter år 1920 under den nuvarande ägarens tid hade de uppräknade gårdarnas öden beseglats. Nu återstodo av detta stolta gods endast fem utarrenderade gårdar och arrendatorn å en av dessa gårdar hade fått besked om att avflytta till våren, varefter även denna gård, till vilken hörde 20 hektar åker, skulle slås under godset. Av övriga arrendegårdar omfattade en 42 hektar, en 26 hektar, en 30 hektar och en 50 hektar åker. Till Duveke gård hörde 195 hektar åker och till Halmstadgården 336 hektar åker. Dessutom lydde 342 hektar skogsmark under godset.

I skrivelse till livsmedelskommissionen av den 11 januari 1943 anförde jordbrukskommissionen: Av vad som framgått vid besiktningen den 14 december 1942 samt av andra inhämtade uppgifter hade kommissionen kommit till den uppfattningen att det som under år 1942 inträffat å Duveke gods visserligen delvis finge ses såsom en följd av väderleken och övriga särskilda förhållanden men dock i huvudsak härledde sig av att så många arrendegårdar lagts ner, varefter jorden brukades direkt under huvudgården. Egendomskomplexet hade därigenom blivit mycket svårbrukat, enär det ej bestode av sammanhängande åkerskiften. Det torde nämligen icke råda något tvivel om, att därest arrendegårdarna på egendomen alltjämt innehafts av arrendatorer, hade också 1942 års gröda där varit inbärgad. Då det emellertid knappast förefölle troligt att jordbrukskommissionen med stöd av vanhävdslagen kunde påyrka ingripande för att få till stånd en omläggning av ifrågavarande förhållanden, hade kommissionen ansett sig böra taga under övervägande eventuella andra åtgärder för att så långt möjligt motverka, att godsets produktion av livs- och fodermedel ånyo äventyrades.

Vid besiktning, som jordbrukskommissionen företog å egendomen den 26 sep-

tember 1943, befanns, att en avsevärd del av ett större fält vitsenap å Halmstadgården ännu stode på rot samt att jorden å området vore ogräsfyllt och i mycket dålig hävd med därav följande minimalt skördeutbyte, som ytterligare försämrats genom den för sent utförda skörden.

Utredningsmännen besökte *den senast av agronomen Frans Ljungnér arrenderade gården i Arnåkra*, belägen omkring 1½ km från allmänna vägen Kågeröd—Sireköpinge. Enligt en år 1912 upprättad ägobeskrivning till rikets allmänna kartverks ekonomiska karta över Halmstads socken omfattar fastigheten 54 hektar åker, 0,1 hektar park, 18,4 hektar skogs-, hag- och betesmark, 0,2 hektar impedimenter och 1,3 hektar tomt eller sammanlagt 74 hektar. Det upplystes, att Ljungnér frånträtt arrendet omkring år 1937.

Det antecknades, att å gården funnos boningshus av tegel under tak av papp samt loge av trä under spåntak. En till fastigheten hörande ladugård hade rivits ned och allt virke därifrån bortförts. Å befintliga byggnader hade underhållet i hög grad eftersatts; sålunda saknades fönsterrutor i boningshuset och logtaket var i trängande behov av omläggning. Emellertid hade taket å boningshuset nyligen tjärats och inuti byggnaden pågingo vissa reparationsarbeten. Cementkar hade gjutits kring en på gårdsplanen befintlig brunn. Enligt uppgift skulle boningshuset iordningställas såsom bostad åt en vid godset anställd jägare.

Omedelbart intill nu nämnda byggnader lågo byggnaderna till *den senast av Erik Göransson arrenderade gården i Arnåkra*. Enligt uppgift i ovannämnda ägobeskrivning omfattar denna fastighet 35,9 hektar åker, 0,8 hektar skogs-, hag- och betesmark, 1,5 hektar impedimenter och 0,5 hektar tomt eller sammanlagt 38,7 hektar. Göransson skulle enligt vad som uppgavs ha frånträtt arrendet omkring år 1935.

På gården funnos boningshus av korsvirke under tak av halm och ekonomihus av trä under halmtak.

Det antecknades: Byggnaderna voro totalt förfallna. Å boningshuset hade fönsterrutor och bågar avlägsnats. Stora partier av halmtaket å ekonomihuset hade rasat in.

Härefter besöktes *den senast av Alfred Jönsson arrenderade gården i Halmstad*, belägen omkring 300 m från allmänna vägen. Enligt ovannämnda ägobeskrivning omfattar denna fastighet 29,3 hektar åker, 5,2 hektar skogs-, hag- och betesmark, 0,3 hektar impedimenter och 0,7 hektar tomt eller sammanlagt 35,5 hektar. Det upplystes, att Jönsson frånträtt arrendet omkring år 1940.

Å gården funnos boningshus av trä under tak av papp, ladugård av gråstensmur med papptak och loge av gråstensmur under tak av halm.

Vidare antecknades: Boningshuset var nödortfött underhållet och var för närvarande upplåtet såsom bostad för deltagarna i en av länsarbetsnämnden anordnad kurs för skogshuggare. I ladugården hade inredningen avlägsnats men byggnaden skulle åter kunna sättas i stånd utan alltför stora kostnader. Å logen hade väggarna bitvis rasat och stora hål uppstått i halmbetäckningen på taket.

Utredningsmännen ville såsom sin mening uttala, att de funne det beklagligt, att nedläggandet av arrendeställen under Duveke gods fått en sådan omfattning, som ovanintagna av Sigfrid Knutsson uppgjorda förteckning utvisade. Det framstod för utredningsmännen såsom otvivelaktigt att, åtminstone vad angick de arrendegårdar som utredningsmännen besökt, byggnaderna, då gårdarna lades till godsets huvudjordbruk, icke befunnit sig i sämre tillstånd än att de för en mycket rimlig årlig kostnad kunnat underhållas i sådant skick, att de motsvarat vad som skäligen kunnat fordras i fråga om arrendegårdar av nu ifrågavarande storleksordning. Det verkade synnerligen beklämmande att se dessa stora byggnader på arrendegårdar, där idoga män och kvinnor arbetat och strävat såsom brukare av den skånska jorden, nu stå så gott som fullständigt öde och utsatta för ett

fortskridande förfall. Det torde knappast kunna med fog påstås, att nedläggandet av arrendjordbruket och sammanslagning av dem med huvudjordbruket medfört väsentliga fördelar för jordbruksdriften. Tvärtemot hade — vilket framgick av vad som antecknats angående svårigheterna med skördearbetet på Duveke — sammanslagningarna medfört synnerligen skadliga följder för jordbruket på godset.

Härmed voro 1944 års vanhävdsutrednings studieresor avslutade.

Som ovan.

Vid protokollet:

Hans G. Andersson.

Sammanställning av svaren på enquéten till hushållningssällskapens förvaltningsutskott och egnahemsnämnderna.

Stockholms län och stad.

Hushållningssällskapet: Enligt vad förvaltningsutskottet inhämtat, torde beträffande fastigheter, å vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, vanhävd förekomma å vissa egendomar inom två av länets socknar och avsåge vanhävd härvid såväl jord som byggnader. I fråga om andra fastigheter än nyss nämnts torde, att döma av ingångna rapporter, vanhävd förekomma endast å några mindre, i skärgården belägna fastigheter, vilka styckats i tomtområden.

Egnahemsnämnden: Av uppgifter, som nämnden införskaffat från egnahemsombuden i omkring 70 av länets kommuner, framginge, att endast ett fåtal fall av vanhävd förekommit. Sålunda hade av ombuden på fastlandet redovisats allenast två fall av vanhävd och ett fall, som tangerat vanhävd; i ett av de båda förstnämnda fallen hade vanhävd dock redan avhjälpts. Beträffande skärgården hade uppgivits, att vanhävd föreläge å sex fastigheter. I tre av dessa fall gällde vanhävd såväl jord som byggnader men i övriga fall endast jorden. Ett egnahemsombud i skärgården, som lämnat uppgift om fyra av nyssnämnda vanhävdsfall, hade uttalat den uppfattningen, att de fastigheter som varit föremål för vanhävd förvärvats antingen för att ägarna skulle få fiskevatten eller för att tillförsäkra dem tomtområden. — Till nämndens kännedom hade vidare kommit, att vissa fastigheter, som vore styckade till bostadstomter och belägna i Stockholms närhet, befunde sig, vad jordens skötsel beträffade, i ett mindre tillfredsställande skick. Dessutom hade från jordbrukskommissionen meddelats, att vanhävd förekomme på ytterligare en del fastigheter, vilka icke omnämnts i egnahemsombudens rapporter.

Uppsala län.

Hushållningssällskapet har åberopat vissa av jordbrukskommissionen lämnade sifferuppgifter.

Egnahemsnämnden: Nämnden ägde ej så ingående kännedom om nu ifrågasvarande förhållanden som önskvärt vore och särskilt icke beträffande arrendejordbruken, vilka endast i undantagsfall berördes av nämndens verksamhet. Emellertid ansåge sig nämnden kunna uttala, att på grund av inkallelser till militärtjänst bland annat av byggnadsarbetare och till följd av rådande materialbrist underhållet av byggnader torde mera allmänt ha eftersatts än jordens brukning. De höga byggnadskostnaderna hade ofta åberopats som skäl för att behövligen nybyggnader och reparationer uppskjutits. Om därvid gränsen till vanhävd överskridits, vore svårt att avgöra.

Södermanlands län.

Hushållningssällskapet: Vad anginge fastigheter, å vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, förekomme vanhävd endast i sällsynta undantagsfall och vanhävd gällde då såväl byggnader som jord. I fråga om övriga fastigheter förekomme vanhävd endast i enstaka undantagsfall och avsåge därvid i ungefär lika grad byggnader och jord. För att erhålla ett

så brett underlag som möjligt för sitt uttalande hade utskottet i ärendet förfrågat sig hos länet 78 hushållningskretsar. I de 36 svar som inkommit hade omnämnts sammanlagt sex vanhävdsfall. Av dessa fall hade två tidigare anmälts till jordbrukskommissionen i länet; beträffande återstående fyra fall hade utskottet den uppfattningen, att vanhävvd i lagens mening icke föreläge.

Egnahemsnämnden har instämt i det yttrande som lämnats av hushållningssällskapet.

Östergötlands län.

Hushållningssällskapet: Av uppgifter som inkommit från 119 av länets 122 hushållningskretsar framginge till en början i fråga om fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, att inom en krets förekommit fyra vanhävdsfall, inom vardera av två kretsar tre fall, inom vardera av två kretsar två fall och inom envar av tre kretsar ett fall. Av sammanlagda antalet vanhävdsfall inom nämnda kategori av fastigheter eller sjutton fall hade vanhävden gällt i nio fall jorden, i sju fall byggnaderna och i ett fall såväl jord som byggnader. — I fråga om andra fastigheter än ovan nämnts hade rapporterats inom en krets fyra vanhävdsfall, inom vardera av två kretsar två fall och inom envar av sex kretsar ett fall. Av de fjorton vanhävdsfallen inom denna fastighetskategori hade vanhävden gällt i tre fall jorden, i fyra fall byggnaderna och i sju fall såväl jord som byggnader.

Egnahemsnämnden: Under tiden efter den 1 juli 1942 hade vanhävvd förekommit endast i mindre omfattning och detta gällde såväl fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, som andra fastigheter. I de fall som förekommit hade vanhävden avsett jorden men i de flesta hade samtidigt byggnaderna varit i dåligt eller mindre gott skick.

Jönköpings län.

Hushållningssällskapet: Förvaltningsutskottet, som inhämtat yttranden från vederbörande sockenavdelningar, ansåge sig böra framhålla, att det ofta vore en omdömesfråga vad som vore att hänföra till vanhävvd och att vid bedömandet av hävden på en jordbruksfastighet hänsyn måste tagas till den numera framträdande bristen på arbetskraft och till de höga byggnadskostnaderna inom jordbruket. — Vanhävvd i egentlig mening förekomme i stort sett endast i ringa omfattning inom länet. Detta uttalande gällde såväl fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, som andra fastigheter. Relativt sett torde dock vanhävdsfallen vara något vanligare inom den förstnämnda gruppen av fastigheter. Den inom sistnämnda fastighetsgrupp förekommande vanhävden hänförde sig ofta till sådana speciella förhållanden, som att brukarna vore sjukliga, gamla och ensamma eller originella i ett eller annat avseende. Den vanhävvd som iakttagits kunde sägas i ungefärlig lika grad gälla jord och byggnader.

Egnahemsnämnden: Å fastigheter, beträffande vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, syntes vanhävvd förekomma endast i ringa omfattning. I de fall, då vanhävvd rapporterats föreligga, gällde densamma såväl jord som byggnader. Förekomst av vanhävvd å andra fastigheter än nyss angivits vore ej heller omfattande; i de fall som meddelats angåves vanhävden även här gälla både jord och byggnader.

Kronobergs län.

Hushållningssällskapet har återgivit av jordbrukskommissionen lämnade sifferuppgifter samt därutöver anfört: Såsom av de anförda siffrorna framginge, hade

vanhävd under de senaste tre åren konstaterats blott å ett ringa antal jordbruk inom länet. Enligt utskottets uppfattning funnes ej heller anledning att för framtiden befara vanhävd i någon större utsträckning å sådana gårdar, som vore relativt välbelägna och omfattade åker av åtminstone medelgod beskaffenhet. Där emot kunde det på grund av höjda levnadsanspråk och därav föranledd brist på arbetskraft å landsbygden förväntas, att torp och lägenheter, som vore sämre belägna, nedlades och att den steniga och dåliga jorden å dessa ställen planterades med skog. En sådan utveckling hade för övrigt länge kunnat iakttagas.

Egnahemsnämnden: Vid besiktning av fastigheter, till vilka utlämnats egnahemslån och vilka fastigheter, spridda över länet, utgjorde ett stort antal, hade nämnden mycket sällan funnit anledning till anmärkning mot den odlade jordens utnyttjande och hävd. I fråga om byggnaderna konstaterades däremot oftare bristfälligheter och eftersatt underhåll. I stort sett torde samma förhållanden gälla beträffande jordbruksfastigheter, med vilka egnahemsnämnden icke haft anledning taga befattning. I varje fall iakttoges icke sällan vid besiktning av nyligen försålda fastigheter, sedan köparen sökt egnahemslån till förvärvet, att byggnadsbeståndets skick icke vore tillfredsställande. Nämndens allmänna uppfattning vore den, att vanhävd i lagens mening förekomme i mycket ringa utsträckning.

Kalmar län norra delen.

Hushållningssällskapet: Förvaltningsutskottet hade i ärendet gjort förfrågningar hos samtliga sockenavdelningar. Av de inkomna svaren framginge, att fall av vanhävd icke syntes föreligga inom hushållningssällskapets verksamhetsområde.

Egnahemsnämnden: Som ett allmänt omdöme kunde uttalas, att inom nämndens verksamhetsområde förekommit ett relativt ringa antal vanhävsfall och att antalet fall ej syntes utvisa tendens till ökning. Nämnden hade nyligen genom egnahemsombuden införskaffat uppgifter i vilken omfattning torp och lägenheter, som vid utarrendering fölle under de sociala arrendebestämmelserna, under tiden från och med år 1944 tagits under eget bruk av respektive ägare eller förvärvats av ägare till intillgränsande, i och för sig bärkraftiga jordbruk för sammanslagning. Då dessa uppgifter kunde vara till viss ledning vid vanhävsfrågans bedömning, ansåge sig egnahemsnämnden böra omnämna, att egnahemsombuden, av vilka cirka 86 % besvarat den framställda frågan, meddelat, att under ovan nämnda tidrymd sådana åtgärder som omfrågats vidtagits med 121 arrendejordbruk om tillhopa 807 hektar. I flertalet fall torde anledningen till åtgärderna ha varit att arrendatorer ej kunnat erhållas till fastigheterna. Fastigheterna hade nämligen till cirka 70 % utgjorts av torp eller lägenheter, vilka på grund av byggnadernas dåliga beskaffenhet, avlägsen belägenhet eller dylikt ej varit bärkraftiga. Det vore nämndens uppfattning, att flertalet av dessa jordbruk efter de sammanslagningar som skett så småningom komme att undergå en väsentlig försämring i fråga om byggnaderna och i en del fall även beträffande jordens skötsel. Härmed ville nämnden dock icke ha sagt, att försämringen av jorden, möjligen med undantag av enstaka fall, vore av den art, att den gränsade till vanhävd. Beträffande sådana jordbruksfastigheter, som ej fölle under de sociala arrendebestämmelserna, hade nämnden ej något att meddela i nu ifrågasvarande avseende.

Kalmar län södra delen.

Hushållningssällskapet: Genom införskaffande av uppgifter från ett antal hushållningsdistrikt ävensom på annat sätt hade förvaltningsutskottet inhämtat, att efter den 1 juli 1942 vanhävd såsom nytt fall ej förekommit beträffande jorden men i några fall i avseende å byggnader. Försummat underhåll av byggnader

hade förekommit såväl å fastigheter, varå den sociala arrendelagen hade tillämpning, som å andra fastigheter. I väsentlig grad vore förekomsten av försummat underhåll å byggnaderna beroende på rådande höga byggnadskostnader och brist på arbetskraft.

Egnahemsnämnden: Såvitt egnahemsnämnden kunnat utröna, hade efter den 1 juli 1942 inom verksamhetsområdet icke förekommit någon påtaglig tendens till vanhävd å jordbruk. Detta uttalande gällde såväl fastigheter, beträffande vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, som övriga fastigheter. Nämnden ansåge sig dock böra fästa uppmärksamheten på att jordbrukets byggnadsbestånd inom olika områden av länsdelen, framför allt på Öland, under senare år undergått en viss försämring. Jordbrukarna torde dock härvid på grund av krisförhållandena — de höga byggnadskostnaderna, materialsvårigheterna och bristen på egen arbetskraft — icke haft möjlighet att genomföra ett normalt byggnadsunderhåll, och nämnden ansåge icke att vad som härigenom eftersatts kunde hänföras till vanhävd.

Gotlands län.

Hushållningssällskapet: Något fall av vanhävd utav sådan art, att det föranlett anmälan och myndigheternas ingripande, hade icke förekommit. Enstaka fall av misskötsel, gränsande till vanhävd, förekomme nog allt emellanåt och då i regel i länets sämsta jordbrukstrakter, där driften knappast lämnade sådant ekonomiskt resultat, att nuvarande arbetslöner och övriga driftkostnader kunde bäras av svaga jordbruk. Några fall av försummelse hade behandlats av krismyndigheterna, som då lyckats åstadkomma en bättre ordning; dessa fall härledde sig i regel till år 1942 och tidigare. Vanligen hade vanskötseln gällt såväl jord som byggnader. Någon gång hade vanskötseln sammanhängt med byggnadernas dåliga beskaffenhet och fastighetens mindre goda läge. Då ingen tillräckligt kapitalstark person ville köpa en sådan fastighet och nedlägga betydande kostnader på nybyggnader och upprustning, bleve densamma antingen en handelsvara för spekulativa personer eller ock förfölle gården i händerna på gamla och orkeslösa ägare.

Egnahemsnämnden: Å fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, hade efter den 1 juli 1942 icke förekommit vanhävd. Beträffande övriga fastigheter kunde meddelas, att jordbrukskommissionen under tiden i fråga icke mottagit någon anmälan om vanhävd vare sig å jord eller byggnader. Emellertid torde i enstaka fall vanhävd av jord ha förekommit men hade efter ingripande av kristidsstyrelsen eller kristidsnämnden överenskommelse träffats med brukaren av den vanhävdade jorden så att vanhävdslagen icke behövt tillämpas.

Blekinge län.

Hushållningssällskapet: Å fastigheter, för vilka vid utarrendering gällde de sociala arrendebestämmelserna, hade såvitt förvaltningsutskottet ägde sig bekant icke förekommit vanhävd. Även bland andra fastigheter hade egentlig vanhävd icke förmärkts. Den vanhävd, som kunde sägas förekomma i länet, vore av speciell natur. Inom länets skogsbygd funnes ett betydande antal smålägenheter, på vilka en äldre generation kunnat under stora försakelser draga sig fram. Det yngre släktledet hade haft möjligheter till mera lönande utkomst inom andra yrken och hade därför naturligt nog övergivit fädernetorvan. Dessa små fastigheter hade därför, allt efter som deras ägare fallit ifrån, blivit övergivna och lämnats outnyttjade. Visserligen vore det ej fråga om några större arealer men givetvis borde man sträva efter att få även dessa områden under kultur. I allmänhet vore emellertid skogsplantering härvidlag den bästa åtgärden. Förvalt-

ningsutskottet hade sig bekant, att såväl länets skogsvårdsstyrelse som jordbrukskommissionen hade sin uppmärksamhet riktad på detta spörsmål.

Egnahemsnämnden: Egnahemsnämnden kände icke till att under tiden efter den 1 juli 1942 vanhävd i något fall förekommit å fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga. I fråga om andra fastigheter anmäldes enstaka fall av vanhävd. Detta gällde i regel små, ofullständiga jordbruk med dåligt läge och relativt dålig jord, vilka jordbruk icke vore ekonomiskt bärkraftiga och sannolikt komme att nedläggas eller sammanläggas med andra fastigheter. Verkligen konstaterad vanhävd förekomme i så ytterst enstaka fall, att den saknade praktisk betydelse.

Kristianstads län.

Hushållningssällskapet: Förvaltningsutskottet hade erhållit kännedom om att efter den 1 juli 1942 av enskilda eller av kommunala myndigheter påpekats vanhävd beträffande sociala arrenden i 9 fall och i fråga om andra fastigheter i 30 fall. De flesta av dessa fall hade undersökts av jordbrukskommissionen och i så gott som samtliga fall hade anmälningarna blivit lämnade utan avseende.

Egnahemsnämnden: Vanhävd hade i enstaka fall förekommit såväl å fastigheter, för vilka vid utarrendering gällde de sociala arrendebestämmelserna, som å övriga fastigheter. Vanhävdsfallen, som avsett både jord och byggnader, hade till antalet icke varit oroväckande.

Malmöhus län.

Hushållningssällskapet: Vanhävdsfall inom länet vore synnerligen sällsynta och vanhävden berodde, där den förekomme, oftast i yttersta hand på psykiska rubbningar hos brukarna. Något fall av vanhävd, som inträffat efter den 1 juli 1942, vore icke känt för hushållningssällskapet.

Egnahemsnämnden: Fall av vanhävd å fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, hade icke kommit till egnahemsnämndens kännedom efter den 1 juli 1942. Då ifrågavarande fastigheter icke direkt berördes av egnahemsverksamheten, kunde dock nämnda förhållande icke tagas som bevis för att vanhävd ej förekommit. Beträffande andra jordbruksfastigheter än ovan nämnts kunde anföras, att nämnden vid sina besiktningar påträffat vissa fall, i vilka byggnaderna befunnit sig i ett sådant tillstånd, att detsamma tangerat gränsen till vanhävd. Hittills hade dock de mest framträdande bristerna kunnat avhjälpas utan att vanhävdslagen behövt tillämpas. Egentlig vanhävd av åkerjord syntes vara mera sällsynt än bristande underhåll av byggnader.

Hallands län.

Hushållningssällskapet har åberopat av jordbrukskommissionen lämnade uppgifter.

Även *egnahemsnämnden* har inhämtat uppgifter från jordbrukskommissionen samt därutöver anført: I den mån egnahemsnämnden hade direkt kännedom om vanhävdsfall kunde konstateras, att vanhävden i regel fortgått längre och blivit mera svårartad på de gårdar, som brukats av vederbörande ägare, än på de gårdar, som varit utarrenderade. Anledningen till nämnda förhållande syntes i regel vara den, att där ägarna själva brukat gårdarna, dessa ägts av äldre, mestadels ogifta personer, som på grund av oförmåga i ett eller annat avseende låtit hus och jord förfalla. Nämnden hade ej förmärkt, att någon ökad tendens till vanhävd å arrendegårdar inträtt efter den nya arrendelagens ikraftträdande den 1

januari 1944. I de fall, nämnden närmare kände till, hade vanhävden uppenbarligen börjat före lagens tillkomst och sedan fortgått så att jordbrukskommissionen måst ingripa.

Göteborgs och Bohus län.

Hushållningssällskapet: Uppenbara fall av vanhävd syntes icke förekomma i någon större utsträckning inom länet enligt vad hushållningssällskapets underavdelningar meddelat. Sålunda hade av sagda avdelningar inrapporterats elva fall, varav två gällde jordbruksfastigheter, för vilka den sociala arrendelagen vore tillämplig, samt nio andra fastigheter. Nio av vanhävdsfallen avsåge både jord och byggnader och två endast jorden men intet fall enbart byggnaderna.

Egnahemsnämnden: Vanhävd hade förekommit men i ytterst få fall; icke i något fall hade vanhävden kunnat sättas i samband med de sociala arrendebestämmelserna utan hade den städse berott på ägarens oförmåga att sköta gården. Det nu sagda gällde jordbruksfastigheter av alla storlekar och avsåge jordens skötsel. I fråga om byggnaderna föranledde de höga underhållskostnaderna att främst ekonomibyggnaderna flerstädes så eftersatts i avseende å underhållet, att det gränsade till vanhävd. Detta förhållande gällde ej endast byggnaderna å i enskild ägo varande jordbruk utan även husen å ecklesiastika boställen.

Älvsborgs län norra delen.

Hushållningssällskapet: Enligt inhämtade uppgifter torde inom länsdelen vanhävd i mindre omfattning förekomma å såväl fastigheter, för vilka de sociala arrendebestämmelserna vid utarrendering vore tillämpliga, som andra fastigheter. I dessa fall vore både jord och byggnader utsatta för vanhävd.

Egnahemsnämnden: Under tiden efter den 1 juli 1942 hade inom nämndens verksamhetsområde vanhävd i några fall förekommit såväl å fastigheter, som vid utarrendering fölle under den sociala arrendelagen, som å andra fastigheter och beträffande såväl jord som byggnader.

Älvsborgs län södra delen.

Hushållningssällskapet: Av uppgifter, som inkommit från 32 av länsdelens 44 kretsavdelningar, framginge, att vanhävd å fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, förekommit i två fall, av vilka det ena gällde såväl jord som byggnader och det andra endast byggnaderna. Å andra fastigheter än nu nämnts hade vanhävd förekommit i tolv fall, av vilka sju avsåge såväl jord som byggnader, två endast jorden och tre enbart byggnaderna. — Vanhävd måste anses vara relativt sällsynt. Orsaken härtill kunde antagas vara den, att såväl enskilda som allmänna intressen samverkade till att odlad mark utnyttjades på bästa sätt. Emellertid föranledde rådande höga byggnadskostnader, att jordbrukarna byggde så litet som möjligt. I de senaste årsrapporterna från kretsavdelningarna framhölls sålunda, att det byggdes ganska mycket vid samhällena men att byggnadsverksamheten eljest vore obetydlig.

Egnahemsnämnden: De flesta anmälda fall av vanhävd eller omkring $\frac{4}{5}$ av alla fall vore att hänföra till sådana fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, och återstående $\frac{1}{5}$ till andra fastigheter. Beträffande båda grupperna gällde att vanhävden oftast hänförde sig till såväl jord som byggnader. I enstaka fall vore det endast jorden eller enbart byggnaderna som utsatts för vanhävd.

Skaraborgs län.

Hushållningssällskapet: Av från underavdelningarna inhämtade upplysningar framginge, att vanhävd icke förekommit inom sju kretsavdelningars områden. Inom tre kretsavdelningar hade förmärkts vanhävd å ett fåtal fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna ej vore tillämpliga och vilka fastigheter vore vanskötta i fråga om såväl jord som byggnader. Vidare funnes inom sistnämnda kretsavdelningar ett område om 45 hektar åker av dålig beskaffenhet, vilket område, i huvudsak avsett till tomtavstyckning, icke brukats under de två sista åren. Skötseln av jord och byggnader å en av de större jordbruksegendomarna inom Skövde kretsavdelnings område uppgåves vara mycket eftersatt. Vidare syntes inom detta område vanhävd förekomma å ett par mindre gårdar, å vilka de sociala arrendebestämmelserna ej voro tillämpliga; å den ena gården gällde vanhävden såväl jord som byggnader och å den andra gården endast byggnaderna. Vanhävd syntes slutligen förekomma i viss utsträckning beträffande såväl jord som byggnader inom Södra Vadsbo kretsavdelning och förefölle vanhävden förekomma oftare å arrendegårdar än å andra fastigheter. På grund av vad som sålunda inrapporterats från kretsavdelningarna och vad utskottet i övrigt hade sig bekant ansåge sig utskottet kunna uttala, att vanhävd förekomme i ringa omfattning inom länet. Enligt vad som uppgivits berodde vanhävden i vissa fall på militärinkallelser, brist på arbetskraft och andra orsaker, varöver fastighetsägarna icke kunnat råda.

Egnahemsnämnden har uppgivit sig icke äga sådan kännedom om förekomsten av vanhävd, att nämnden kunnat göra något uttalande.

Värmlands län.

Hushållningssällskapet: Produktionen vid det värmländska jordbruket vore i genomsnitt relativt låg, såsom framginge vid en jämförelse med skördesiffrorna från övriga län i den officiella jordbruksstatistiken. Denna omständighet finge dock icke tagas som bevis på bristande ekonomisk omtänksamhet hos länets jordbrukare i allmänhet. Det förhölle sig nämligen så, att jordbrukets produktionsbetingelser ofta vore mindre goda. Brukningsdelarna vore små (23 700 av 28 100 eller 84 % av brukningsdelarna hade en åkerareal av 0,26—10 hektar), jorden vore av naturen mestadels näringsfattig, transportererna av förnödenheter och produkter vore långa, varigenom produktionen fördyrades och nettot av produktpriserna minskades o. s. v. Alla dessa förhållanden samverkade till en sänkning av jordbrukets förutsättningar att lämna sina utövare skälig bärgning. Jordbrukarna hade för den skull nödgats inrikta sig på att tillvarataga andra tillgängliga förtjänstmöjligheter såsom arbetstillfällen i skogen, vid industrier och liknande företag. Resultatet hade ofta blivit extensiv jordbruksdrift, som till graden stundom närmast sig eller överskridit gränsen till vanhävd. Där detta inträffat, hade orsaken dock i de flesta fall varit jordbrukets ringa lönsamhet, som icke givit nödiga resurser att väl hävda jorden och underhålla åbyggnaderna. Om man bortsåg från att krigsårens brist på arbetskraft och en del andra produktionsfaktorer (gödsel- och drivmedel m. m.) på många håll framtingat en ytterligare extensifiering av driften och att därtill knappheten och de stegrade priserna på byggnadsmaterial hindrat genomförandet av eljest planerade reparations- och nybyggnadsföretag, kunde man enligt förvaltningsutskottets uppfattning icke påstå, att vanhävden ökat efter den 1 juli 1942. Detta omdöme gällde såväl arrendegårdar som andra fastigheter och både jord och byggnader.

Egnahemsnämnden har åberopat av jordbrukskommissionen lämnade sifferuppgifter angående vanhävden inom länet.

Örebro län.

Hushållningssällskapet: Under tiden efter den 1 juli 1942 kunde vanhävd icke anses ha förekommit i nämnvärd utsträckning å jordbruksfastigheter i fråga om vare sig jord eller byggnader. Utskottet hade sig visserligen bekant, att å vissa inom bergslagsområdena belägna, bruksbolagen tillhöriga arrendefastigheter åkerjorden icke sköttes tillfredsställande, men detta vore fullt förklarligt, då brukare till fastigheterna icke kunde anskaffas.

Egnahemsnämnden: Å fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, hade såvitt egnahemsnämnden vore bekant vanhävd icke förekommit. Det vore dock icke uteslutet att vanhävd likväl kunnat förekomma i något enstaka fall. I fråga om andra fastigheter än nu nämnts hade vanhävd ej varit mera allmänt förekommande, även om enstaka fall iakttagits men då huvudsakligen å jordbruk med ringa åkerareal och inom bergslags- och skogsbygderna. I sistnämnda fall hade vanhävden gällt såväl byggnader som jord.

Västmanlands län.

Hushållningssällskapet har uppgivit sig icke äga kännedom om andra fall av vanhävd än dem, som varit föremål för behandling av jordbrukskommissionen.

Egnahemsnämnden: Nämnden hade sig bekant, att inom länet förekommit enstaka fall av vanhävd. Fastigheter, som utsatts härför, vore såväl sådana, för vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, som andra fastigheter. Vanhävden hänförde sig till både jord och byggnader. Några särskilt svårartade fall torde icke ha förekommit och efter beivran hade som regel rättelse kommit till stånd. Det kunde icke antagas, att vanhävdsfallen efter den 1 juli 1942 ökat i antal men väl att förekommande fall med hänsyn till tidsläget blivit mera uppmärksammade än förut.

Kopparbergs län.

Hushållningssällskapet: Av uppgifter, som förvaltningsutskottet införskaffat från sockenavdelningarna, framginge, att endast sex fall rapporterats, i vilka vederbörande — även om vanhävd i egentlig bemärkelse icke ansetts föreligga — ej skött jord och byggnader på ett någorlunda nöjaktigt sätt. De fastigheter som avsetts hade icke varit hänförliga till dem, å vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga. Därest vanhävd överhuvud förekomme inom länet, kunde uttalas, att antalet fall vore ringa och desamma i regel avsåge fastigheter, som icke lydde under de sociala arrendebestämmelserna.

Egnahemsnämnden: Vanhävd förekomme i enstaka fall såväl å fastigheter, för vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, som å andra fastigheter och vanhävden hänförde sig till både jord och byggnader.

Gävleborgs län.

Hushållningssällskapet: Sedan förvaltningsutskottet hört lokalavdelningarna, kunde i stort sett konstateras, att vanhävd ej förekomme inom länet.

Egnahemsnämnden: Nämnden ansåge sig endast kunna uttala, att antalet fall av vanhävd troligen vore större än antalet av jordbrukskommissionen behandlade ärenden.

Västernorrlands län.

Hushållningssällskapet har hänvisat till vissa från jordbrukskommissionen inhämtade uppgifter samt därutöver anfört: På grund av rådande speciella för-

hållanden samt kristidsnämndens och blockorganisationens övervakning och påtryckningar hade vanhävd av åkerjord visat en avtagande tendens. Byggnadsunderhållet hade emellertid av helt naturliga orsaker blivit mer än vanligt eftersatt.

Egnahemsnämnden: Vanhävd å fastigheter, beträffande vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, vore relativt vanlig. Enligt uppgift av jordbrukskommissionen hade i medeltal över 100 vanhävsfall per år förekommit inom denna kategori. Å andra fastigheter än nu nämnts vore vanhävd av byggnader relativt ofta förekommande på grund av befolkningens låga inkomstläge och det otillräckliga stöd för bostads- och ladugårdsförbättringar som anvisades av statsmakterna. Vanhävd av jorden å sistnämnda fastigheter vore tämligen sällsynt.

Jämtlands län.

Hushållningssällskapet: Vanhävd hade förekommit å båda kategorierna jordbruk men förekomsten hade icke varit anmärkningsvärt stor. Även om antalet påtalade vanhävsfall på grund av utvidgningen av vanhävdslagens tillämplighetsområde möjligen ökat efter den 1 juli 1942, ett förhållande varom förvaltningsutskottet icke ägde kännedom, torde den verkliga förekomsten av vanhävd snarare ha minskat än ökat efter denna tidpunkt. Detta torde i viss mån sammanhänga med en allmän strävan hos jordbrukarna att under krisåren tillvarata alla produktionsmöjligheter och även med den något ökade lönsamheten av jordbruksdriften. Beträffande de olika kategorierna av jordbruk ansåge sig utskottet icke kunna bedöma, huruvida vanhävd varit mera förekommande inom den ena eller den andra kategorien. Inom båda kategorierna hade vanhävden emellertid i första hand gällt mindre, avlägset belägna fastigheter. Vanhävden hade ofta avsett såväl jorden som byggnaderna. De flesta vanhävsfallen hade dock gällt främst byggnaderna, vilket i viss mån sammanhängde med de under senare år avsevärt ökade byggnadskostnaderna.

Egnahemsnämnden: Inom nämndens verksamhetsområde påträffades ofta fall av vanhävd beträffande såväl fastigheter, för vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, som andra fastigheter. De vanhävsfall, som kommit till egnahemsnämndens kännedom, hade samtliga anmälts till jordbrukskommissionen. I jämförelse med tiden före den 1 juli 1942 hade antalet fall betydligt ökats, vilket främst torde vara en följd av den utsträckning av uppsiktslagstiftningens tillämplighetsområde som skett genom 1942 års vanhävdslag. Vanhävden hade till ungefär lika del gällt jord och åbyggnader. Beträffande omfattningen syntes denna ej ha ökat under senare år och detta kunde med bestämdhet sägas, då det gällde fastigheter, varå de sociala arrendebestämmelserna redan tidigare varit tillämpliga.

Västerbottens län.

Hushållningssällskapet: De sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga endast på ett fåtal fastigheter inom länet och förvaltningsutskottet hade därför icke någon närmare kännedom om förhållandena å dylika fastigheter. Däremot hade utskottet kunnat iakttaga, att å andra fastigheter vanhävd förekommit i ganska stor utsträckning under tiden efter den 1 juli 1942, särskilt i fråga om byggnader. Detta förhållande torde i hög grad sammanhänga därmed att gällande uppsiktslag under kristiden tillämpats på det sätt, att man i första hand sökt tillse att fastigheter, som icke beboddes av brukarna, sköttes så att de lämnade en någorlunda tillfredsställande skörd medan underhållet av byggnaderna fått eftersättas. Dessutom förekomme vanhävd i icke ringa utsträckning å fastigheter, som beboddes av brukarna, och i dessa fall syntes det vara ytterst svårt att åstadkomma rättelse. Den nuvarande tillsynen åsyftade främst att förhindra,

att fastighetsägare, som icke själva tillhörde den jordbrukande befolkningen, vanhävdade jord. Det borde dock vara lika angeläget att tillse, att en jordbruksfastighet brukades på ett försvarligt sätt, även om ägaren själv tillhörde den jordbrukande befolkningen och kvarbodde å fastigheten. Med nu gällande bestämmelser syntes emellertid detta i allmänhet icke vara möjligt. I detta sammanhang borde även uppmärksammas, att gällande bulvanlagstiftning bruste i effektivitet. Inom länet förekomme ganska ofta, att bulvanförhållande föreläge utan att detta kunde beivras, och brukade det därvid röra sig om jordbruksfastigheter med god tillgång på skog. Ägaren avverkade då under ett fåtal år betydande mängd skog och sålde därefter fastigheten, innan ännu uppenbar vanhävd kunde påvisas. Dylika skogsuttug kunde mycket väl vara förenliga med god skogsvård och ske under skogsvårdsstyrelsens medverkan. Likväl nedbragtes skogskapitalet i dessa fall så långt, att en ny ägare, även om han förvärvade fastigheten till lågt pris, finge ytterligt svårt att uppnå en skälig bärkning å fastigheten, eftersom han vanligen också hade att nedlägga betydande kostnader för att iständsätta byggnaderna. Enligt utskottets mening borde samtliga nu angivna omständigheter tagas i betraktande vid utarbetande av ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk.

Egnahemsnämnden: Inom länet finnes endast ett fåtal fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga, och egnahemsnämnden hade sig icke bekant, att vanhävd förekommit i något sådant fall. Däremot kände nämnden till ett antal andra fastigheter, å vilka vanhävd förekomme. I allmänhet innehades sistnämnda fastigheter av personer, vilka förvärvat dem i syfte att exploatera skogen. Ägarna vore icke bosatta på fastigheterna och vanhävdens berörde i regel såväl jorden som byggnaderna. Fastigheterna innehades ofta endast så länge skogsuttugen påginge, varefter de försåldes till jordbrukare eller andra, vilka undervärderade kostnaderna för fastigheternas iordningställande och därför bjöde överpris på desamma. På grund av den korta tid, dessa jobbare innehaft fastigheterna, komme de relativt lättvindigt ifrån de ålägganden, vilka kunde givas dem med stöd av vanhävdslagen. Den osunda och för jordbruket skadliga fastighetsspekulation, som här berörts, kunde enligt gällande lag icke förhindras. Nämnden förväntade dock, att den skärpning i lagstiftningen på hithörande område, som varit under debatt, snart skulle befria jordbruket från berörda skadliga åderlåtning och i stället giva egnahemsorganisationen möjlighet att ingripa till åtgärd för rationaliseringssträvandena inom jordbruket.

Norrbottnens län.

Hushållningssällskapet: Under tiden efter den 1 juli 1942 hade vanhävd icke förekommit å fastigheter, beträffande vilka vid utarrendering de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga. Å andra fastigheter än nu nämnts hade vanhävd förekommit i mindre omfattning och beträffande såväl jord som byggnader. Det förefölle förvaltningsutskottet som om blotta vetskapen om vanhävdslagens förefintlighet vore av betydelse till förhindrande av vanhävd. Vad nu sagts gällde särskilt sådana fastigheter, å vilka de sociala arrendebestämmelserna vore tillämpliga.

Egnahemsnämnden: Hävdens av jord och underhållet av byggnader hade efter den 1 juli 1942 ej undergått några nämnvärda förändringar jämfört med tiden före nämnda dag. Enstaka fall av vanhävd hade sålunda inträffat även efter den 1 juli 1942.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Skrivelse till Statsrådet och Chefen för Jordbruksdepartementet</i>	3
Lagförslag.	
Förslag till lag om uppsikt å jordbruk	5
Förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom	10
Förslag till lag om jordbrukskommissioner	11
Motiv.	
<i>A. Förslag till lag om uppsikt å jordbruk</i>	13
I. Historisk översikt samt redogörelse för utredningens omfattning och syftemål	13
II. Den nuvarande uppsiktslagstiftningens huvudsakliga innehåll	22
III. Gällande uppsiktslagstiftnings tillämpning	27
IV. Allmän motivering	43
Behovet av en uppsiktslagstiftning	43
Uppsiktslagstiftningens omfattning med hänsyn till skilda grupper av jordägare	47
Uppsiktslagstiftningens omfattning med hänsyn till brukningsdelarnas storlek	54
Det allmänna vanhävsbegreppet	61
Undantag från det allmänna vanhävsbegreppet	66
a) Nedläggande av jordbruk	66
b) Bortförande av byggnader	71
Uppsiktsorganen och deras verksamhet	85
V. Speciell motivering	90
<i>B. Förslag till lag om tvångsinlösen av vanhävdad jordbruksegendom</i>	102
<i>C. Förslag till lag om jordbrukskommissioner</i>	104
<i>Bilaga 1. Protokoll fört vid 1944 års vanhävsutrednings studieresor år 1945</i>	109
<i>Bilaga 2. Sammanställning av svaren på enquëten till hushållningssällskapens förvaltningsutskott och egnahemsnämnderna</i>	150

Statens offentliga utredningar 1946

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvärd.

Ärvdabalksakkunnigas förslag till föräldrabalk. [49]
Betänkande ang. vissa organisations-, utbildnings- och tjänstgöringsfrågor vid domstolarna. [57]

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

Betänkande med förslag till omorganisation av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen m. m. [10]
1945 års lönekommitté. 1. Betänkande med förslag till statliga löneplaner m. m. [48]

Kommunalförvaltning.

Statens och kommunernas finansväsen.

1943 års jordbrukstaxeringsakkunniga. Betänkande med förslag till ändrade bestämmelser i fråga om taxering av inkomst av jordbruksfastighet samt lag om jordbruksbokföring. [29]
1944 års skattesakkunniga. 2. Betänkande med förslag ang. idrottssammanslutningars beskattning för inkomst [56]

Politi.

Parlamentariska undersökningskommissionen ang. flyktig- ärenden och säkerhetstjänst. 1. Betänkande ang. flyktig- ars behandling. [36]

Nationalekonomi och socialpolitik.

Dödföddheten och tidig dödligheten i Sverige. Dess samband med nativitetens minskning och dess förhållande vid olika former av förlossningsvård samt dess socialmedicinska och befolkningspolitiska betydelse. [2]
Betänkande om barnkostnadernas fördelning med förslag till allmänna barnbidrag m. m. [5] Bilagor. [6]
Investeringsutredningens betänkande med utredning rörande personal- och materielresurser m. m. för genomförande av ett arbetsprogram enligt av utredningen tidigare framlagt förslag. [13]
Den familjevårdande socialpolitiken. [17]
Betänkande med förslag rörande den ekonomiska försvarsberedskapens framtida organisation. [19]
Socialvårdskommitténs betänkande. 12. Utredning och förslag ang. moderskapsbidrag. [23] 13. Förslag ang. folkpensioneringens administrativa handhavande m. m. [37] 14. Utredning och förslag ang. ålderdomshem m. m. [52]
Kommittén för partiellt arbetsföra betänkande. 1. Förslag till effektiviserad kurators- och arbetsförmedlingsverksamhet för partiellt arbetsföra m. m. [24]
Betänkande med förslag till investeringsreserv för budgetåret 1946/47 av statliga, kommunala och statsunderstödda anläggningsarbeten. [27] Bilagor. [28]
Statsmakterna och folkhushållningen under den till följd av stormaktskriget 1939 inträdda krisen. Del 6. Tiden juli 1944—juni 1945. [85]
Sakkunniga ang. arbetsförmedlingens organisation. Del 1. Den offentliga arbetsförmedlingen under krigsåren. [44] Del 2. Den offentliga arbetsförmedlingens framtida organisation. Motiv och förslag. [51]
Betänkande om befolkningspolitikkens organisation m. m. [53]
Betänkande med förslag till lag om skydd mot ohälsa och olycksfall i arbete m. m. [60].

Hälsa- och sjukvård.

Betänkande ang. den centrala organisationen av det civila medicinal- och veterinärväsendet. [20]

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med utredning och förslag ang. rätten till arbetstagarers uppfinningar. [21]

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande ang. forsknings- och sööksverksamheten på jordbrukets område i Norrland. [16]
P. M. ang. utvecklingsplanering på jordbrukets område. [18]
Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. [39]

Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Del 1. [42] Del 2. [46] Del 3. Bilagor. [61]
Betänkande med förslag till åtgärder för främjande av rindhästaveln m. m. [45]
Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket. [47]
Betänkande med förslag till ny lagstiftning om uppsikt å jordbruk [64]

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande med förslag till ändrade grunder för flottningslagstiftningen m. m. [3]
Betänkande med förslag till skogsvårdslag m. m. [41]
Betänkande med förslag till lag om virkesmätning m. m. [63]

Industri.

Betänkande med förslag till ordnande av kreditgivnings- och rådgivningsverksamhet för hantverk och småindustri samt bildande av företagarnämnder. [22]
Betänkande ang. hantverkets och småindustriens befrämjande. [40]
Betänkande med förslag till lag om tryggande av bygnads- arbetarens lönefordran m. m. [62]

Handel och sjöfart.

Kommunikationsväsen.

Betänkande ang. rundradion i Sverige. Dess aktuella behov och riktlinjer för dess framtida verksamhet. [1]
Betänkande med förslag till verkstadsorganisation för väg- och vattenbyggnadsväsendet. [43]
Betänkande rörande utbyggnad av civila flygplatser m. m. [58]

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Betänkande ang. tjänstepensionsförsäkringens organisation. [26]
Försäkringsutredningen. Förslag till lag om försäkringsrörelse m. m. 1. Lagtext. [33] 2. Motiv. [34]

Kyrkovaesen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

1941 års lärarlönesakkunniga. Betänkande med förslag till boställsordning för folkskolans lärare m. m. [8]
1945 års universitetsberedning. 1. Docentinstitutionen. [9]
1940 års skolutredningens betänkanden och utredningar.
IV. Skolplikttidens skollformer.
2. Folkskolan. A. Allmän del. [11] B. Förslag till undervisningsplaner. [15]
4. Realskolan. Praktiska linjer. [14]
VI. Skolans inre arbete. Synpunkter på fostran och undervisning. [31]
Betänkande om tandläkarutbildningens ordnande m. m. Del 1. [12]
Socialutbildningssakkunniga. 2. Utredning och förslag rörande statsvetenskapliga examina m. m. [39]
Betänkande med förslag till förordning ang. allmänt kyrkomöte m. m. [32]
Betänkande med förslag till nyorganisation av kyrkomusikerbefattningarna m. m. Del 2. [50]
Utredning ang. reglering av den territoriella församlingsindelningen i Stockholm. [54]
Utredning rörande sexualundervisningen i högre skolor jämte förslag till handledning i sexualundervisning för lärare i högre skolor. [55]

Försvarsväsen.

Betänkande med förslag ang. uniformspliktens omfattning för viss personal vid försvarsväsendet. [4]
Betänkande och förslag rörande åtgärder för att begränsa antalet kontraktsanställt manskap inom krigsmakten. [7]
Betänkande med förslag till lag med särskilda bestämmelser om uppfinningar m. m. av betydelse för rikets försvar. [25]
Betänkande med förslag rörande officersutbildningen inom armén m. m. [38]
Betänkande med förslag ang. hemvärnet. [59]

Utrikes ärenden. Internationell rätt.